

Határon Átnyúló Kezdeményezések
Közép-európai Segítő Szolgálat (CESCI)

A Tisza ETT kohézióvizsgálata és integrált fejlesztési stratégiája

Készítették:
a CESCI munkatársai

Budapest, 2016

Tartalomjegyzék

I. KOHÉZIÓVIZSGÁLAT	3
1. Területi kohézió	4
1.1 Táji adottságok.....	5
1.2 Településhálózati viszonyok, települési funkciók.....	32
1.3 A határ átjárhatósága	46
2. Gazdasági kohézió	62
2.1 Meglévő gazdasági infrastruktúra.....	63
2.2 Gazdasági helyzetkép – különös tekintettel a határ két oldalán meglévő közös adottságokra és komplementaritásokra.....	86
3. Társadalmi kohézió	122
3.1 Demográfiai adottságok, szociális helyzet.....	122
3.2 Határ menti munkaerő-migráció, foglalkoztatás	128
3.3 Meglévő társadalmi kapcsolatok, interetnikus viszonyok	142
4. Kohéziót erősítő tényezők – kohéziót gyengítő tényezők	147
5. Tervezési keretek	153
5.1 Európai Unió keretek	154
5.2 Országos keretek	176
5.3 Helyi keretek	193
II. INTEGRÁLT FEJLESZTÉSI STRATÉGIA	231
1. A tervezett fejlesztések elvi keretei	231
2. A tervezett fejlesztések céljai	236
2.1 A fejlesztések forgatókönyvei	236
2.2 A célrendszer endogén forrásai	239
2.3 A stratégia célrendszere	242
3. A javasolt prioritási tengelyek	248
3.1 Környezetügyi integráció.....	249
3.2 Gazdasági integráció.....	258
3.3 Munkaerőpiaci integráció	275
3.4 Társadalmi integráció	283
4. Forrástérkép	292
HUSKROUA	304
Transzacionális együttműködési programok.....	307
Közvetlen brüsszeli források.....	308
Európai Unió kívüli források	315
Egyéb alapítványi források.....	319

5. A stratégia megvalósításának menedzsmentje	324
5.1 Euro-atlanti integráció támogatása	326
5.2 Forráskoordináció	329
5.3 Intézményközi együttműködések ösztönzése.....	332
6. A stratégia megvalósításának ütemezése	333
6.1 A tevékenységek csoportosítása	333
6.2 A tevékenységek javasolt ütemezése	338
III. MELLÉKLET	344
Testvér-települési és együttműködési szerződések a Tisza ETT területén	344
Az ukrán-magyar határon tervezett határátkelők főbb jellemzői	350
A ZÁHONY-PORT Zrt. főbb kompetenciái és kapacitásai a záhonyi átrakóközvetben található telephelyek szerinti bontásban.....	351
A Transit Group Logisztikai Központ kompetenciái és kapacitásai	352

I. KOHÉZIÓVIZSGÁLAT

A későbbi stratégiaalkotást megalapozó helyzetfeltárást (a 2014-2020-as EU-s költségvetési ciklus szemléleti elvárásainak megfelelő módon) a kohézió oldaláról közelítjük meg. Stratégiánk nem Szabolcs-Szatmár-Bereg és/vagy Kárpátalja, hanem e két régió által alkotott területi egység egészére, e két régió közös, határon átnyúló kontextusban is értelmezhető problémáira, lehetőségeire készül, melynek következtében a helyzetfeltárást is e fő rendszerező szempontot, a határtérség egységét állítja középpontba. A vizsgálati terület, az együttműködési térség helyzetének értékelésekor az általános kohéziós szempontokat helyezük előtérbe, arra keressük a választ, hogy milyen kohéziós kihívásokkal néz szembe e térség, határon átnyúló összetartozása miként volna fokozható. Elemzésünk során a területi statisztikai vizsgálatokat GIS-módszerekkel, kérdőívvezéssel és egy saját terepi adatfelvételezés eredményeivel egészítjük ki, támogatjuk meg. Erre azért is szükség van, mert a két ország eltérő helyi közigazgatási rendszereiből illetve statisztikai adatfelvételezési eljárásaiból adódóan meglehetősen korlátozott a hagyományos, statisztikai alapokon nyugvó helyzetelemzés használhatósága. A kohézióanalízis során területi, gazdasági és társadalmi értelmezések szerint csoportosítjuk vizsgálatainkat. A területi kohézió kapcsán táji, településhálózati, határátmeneti és intézményközi térbeliséget vizsgálunk. A klasszikus ágazati megközelítést javarészt a gazdasági kohéziót elemző fejezetben bontjuk ki, egy olyan komplex megközelítésben, amely elsősorban a térség közös, illetve egymást kiegészítő gazdasági sajátosságait emeli ki, külön kitekintéssel a hiányosságokra, összehangolatlanságokra, továbbá lehetőségekre és infrastrukturális potenciálokra. A társadalmi kohézió keretében pedig megvizsgáljuk a térség demográfiai állapotát, szociális helyzetét, meglévő társadalmi kapcsolatait és munkaerő-migrációs, foglalkoztatási lehetőségeit. Végül az azonosított kohéziós kihívások összegzését követően a térséget érintő (különböző szintű) tervezési keretek feltárással zárjuk a stratégiát megalapozó munkát. Ez a hagyományostól kissé eltérő helyzetértékelési megközelítés jobban szolgálja a térségi és ágazati szempontból is integrált fejlesztési lehetőségek beazonosítását és e fejlesztések stratégiai megalapozását.

1. Területi kohézió

Helyzetfeltárási megközelítésünk egyik alapgondolata, hogy a tárgyalt, szűken vett együttműködési térségen kívüli területek nem alkothatnak fehér foltot az elemzésben. Magától értetődik, hogy a határ menti fejlesztéseket megalapozó stratégiának már a helyzetelemzési szakasza is integráns egészként tekint az egész, tágan vett fejlesztési területre. Ennek következtében, ahol releváns, a szűken vett vizsgálati térség határain túl tekintünk, a területi kohézió állapotának értékelésekor számításba vesszük a térség összeköttetéseit, belföldi, nemzeti kapcsolatait, de a szomszédos romániai és szlovákiai térségek kisugárzását is. Összefüggő vizsgálati területként tárgyaljuk azt a Tisza ETT jelenlegi kiterjedésénél tágabb régiót, amelyet a határmente térszerveződésének megfelelő racionalitással jelöltünk ki. Ennek a lehatárolásnak két fő motívuma volt: egyrészt az együttműködés településeinek mindennapi életére kiható, szomszédos térszervező központokkal való kalkulálás, másrészt az együttműködés tágabb akcióterületét is jelentő magyar-ukrán-szlovák-román ENI programtérség. A helyzetfeltárással törekedtünk arra, hogy a régiót egy tágabb kontextusba helyezve értelmezzük, ezáltal szemléleti szempontból is alátámasztva a területi kohézió kérdését. A jelenséget érintő helyzetképet több releváns területi vonatkozású megközelítésben vizsgáljuk meg, a táji, településhálózati, funkcionális, határátmeneti sajátosságok figyelembevételével.

1.1 Táji adottságok

A Nagyalföld és az Északkeleti-Kárpátok találkozásánál elhelyezkedő Tisza ETT táji adottságait alapvetően a két nagytáj eltérő jellegéből fakadó dualitás határozza meg. A nyugati, nagyobb részre kiterjedő Nagyalföld Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét teljes egészében lefedi, ugyanakkor Kárpátalja területének 17%-a is a Nagyalföldhöz tartozik¹. Ennek megfelelően a két ország közötti adminisztratív határ nem követi a tájbeosztás határait, az ukrán oldali alföldi területek csaknem ugyanazokkal a táji adottságokkal rendelkeznek, mint a szomszédos magyar területek.

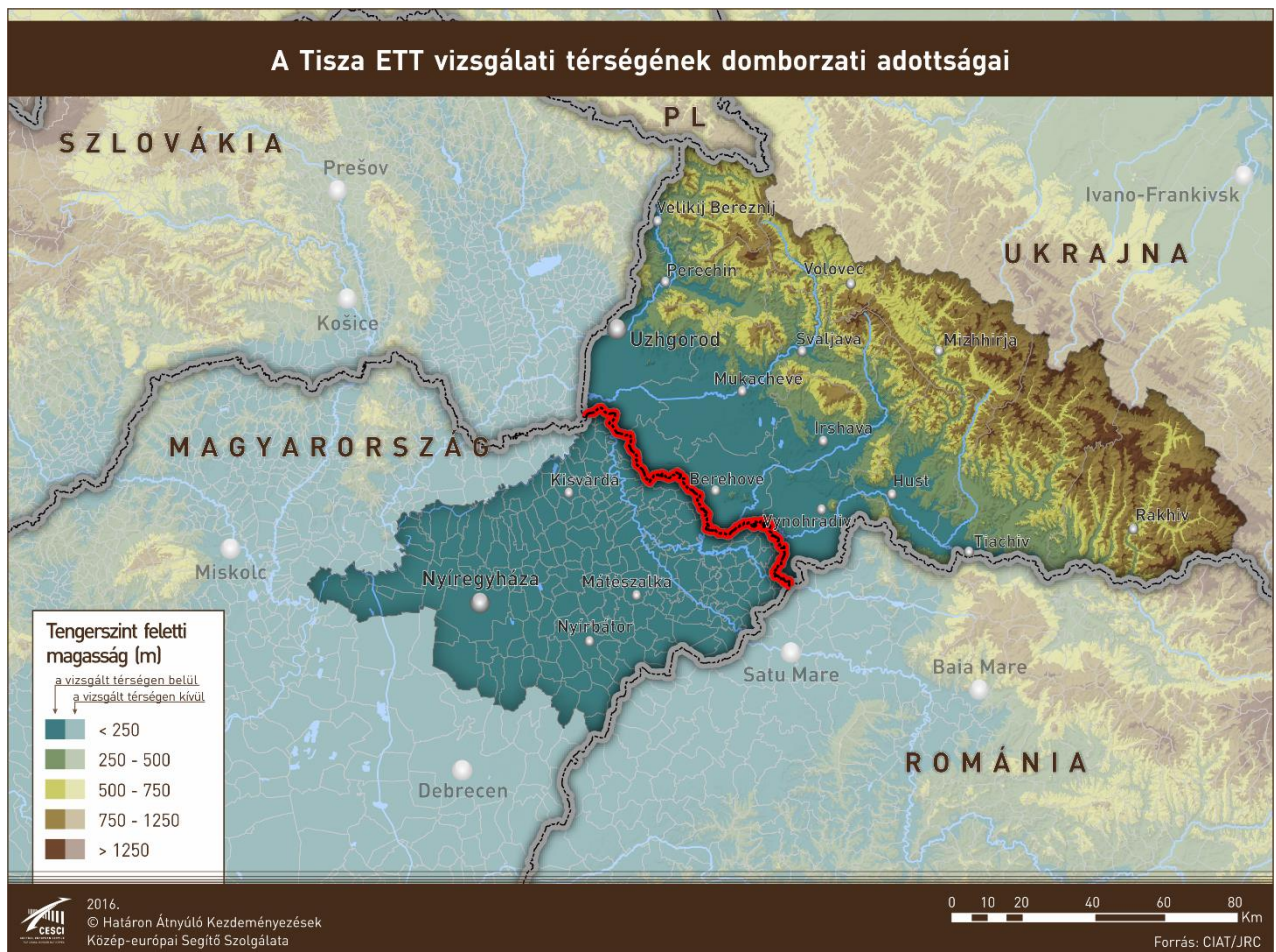

1. ábra: A Tisza ETT vizsgálati térségének tájbeosztása

A Nagyalföld a szóban forgó térségben alapvetően két részre különíthető el; egyrészt a Nyírségre, másrészt keleten az évszázados antropogén beavatkozások által erősen átalakított Felső-Tisza-síkságra. Szabolcs-Szatmár-Bereg nyugati kiszögellése a Közép-Tisza-síkság, illetve a hajdúsági löszös-táblás síkság részének tekinthető. Az alföldi rész átlagos **tengerszint feletti magassága**

¹ Egán Ede

100-120 méter között változik, domborzata néhol tökéletes síkságnak felel meg. A félig kötött homokformákkal, parabolabuckákkal jellemzett Nyírség átlagosan 30-50 méterrel magasabb környezeténél. A hegyvidéki zónába történő átmenetet viszonylag szűk kiterjedésű dombvidéki térszínek jelzik. E hegylábi térszínek formakincse elsősorban a Kárpátokból érkező vízfolyások eróziós tevékenységének tulajdonítható.

2. ábra: A Tisza ETT vizsgálati térségének domborzati adottságai

A jelzett területen az északnyugat-délkeleti csapást mutató Kárpátok **szerkezetföldtanilag** két részre különülnek el. A belső vulkáni vonulat előfutáiraiként azonosíthatóak a Beregi-sík tanúhegyei (tarpai Nagy-hegy, barabási Típet-hegy, Kaszonyi-hegy, illetve a Beregszászi hegycsoport). A Vihorlát-Gutin hegyvidék eredetileg egységes vulkanikus formakincsét a Tisza felé futó folyók különálló részekre szabdalták (Vihorlát, Makovica, Avas, Kőhát, Gutin, Hát-gerinc, Borló-Gyil, Szinyák, Nagyszőlősi-hegység). A külső flis övezetben (Keleti-Beszkidék, Gorgánok vidéke, Csornahora, Máramarosi-havasok) a tönkösödött, összetöredezett redőmaradványokat alacsony, széles hágók vágják át (Duklai-, Uzsoki-, Tatár-, Vereckei-hágó). Az átlagosan 800-900 méteres vulkáni vonulat tagjainál a

flis övezet tipikus gyephavasai rendszerint magasabb csúcsokat ölelnek körül. Itt található Ukrajna legmagasabb hegycsúcsa is (Hoverla, 2061 méter).

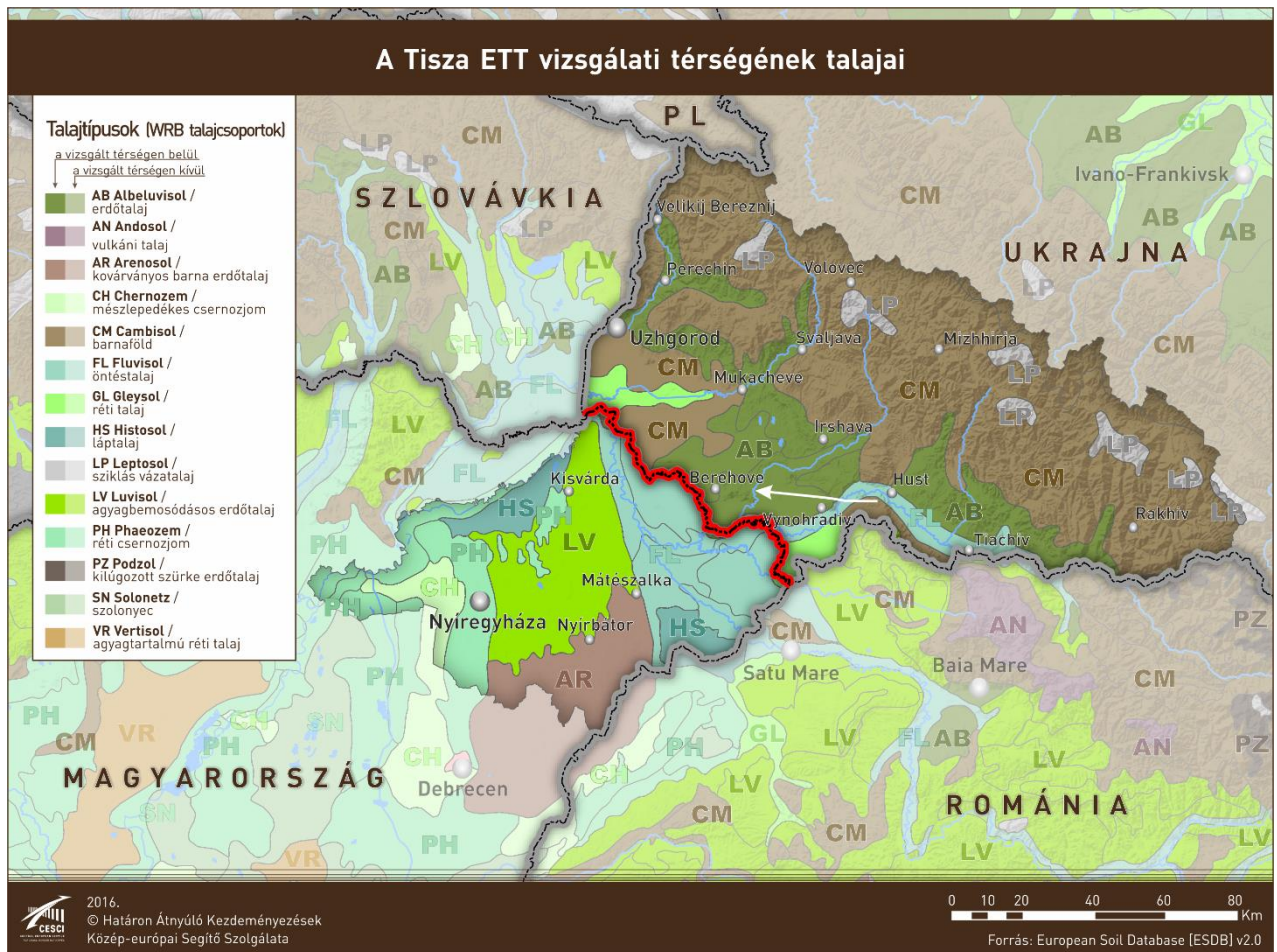
A térségben fellelhető **ásványkincsek** elhelyezkedése szoros összefüggést mutat a földtani sajátosságokkal, így markánsan különválasztható az Alföld, a vulkáni vonulat, valamint a Flis-Kárpátok nyersanyagkészlete. Az alföldi részeken a bányászati tevékenység nem jelentős, csupán a Beregszászi-dombvidéken találhatóak különféle fémes ásványi kincsek (arany, ólom, cink, réz, barit), viszont kitermelésük jelenlegi alacsony rentabilitásuk miatt szünetel, vagy még nem kezdődött meg. Időszakos aranykitermelés az ezredforduló környékén a nagymuzsalyi bányában folyt, azóta többször történt próbálkozás a termelés cianodis technológiával történő megkezdésére, azonban a zavaros tulajdonviszonyok, a meglévő meddőhányók rendezetlensége, valamint a helyi lakosság és önkormányzat ellenállása eddig sikeresen megakadályozták a bánya újraindítását^{2 3}. Külön említést érdemel a Beregszászi-dombvidéken folytatott, hosszú múltra visszatekintő kaolinbányászat. Az Alföldön az ásványkincsek szűkösségét az építőipari alapanyagok (kavics, kő, agyag, homok) bányászata ellensúlyozza, azonban ezek kitermelése is inkább helyi jelentőségűnek számít. Egyes helyeken – így például Dédán – a homokot szívásos módszerrel termelik ki. Az alkalmazott módszer miatt süllyedések alakultak ki, ami miatt házak repedeztek meg a településen.

Ásványkincsek tekintetében nagyobb szerepet töltenek be a sókészletek. Az Aknaszlatinán koncentrálódó miocén-kori sót évszázadokon keresztül bányászták, de a termelés néhány éve vízbetörés miatt teljesen leállt. Az aknaszlatinai sóbányászat fénykorában csaknem 1700 munkást foglalkoztatott, és a Szovjetunióban páratlan módon felszín alatti allergológiai sókórház működött a településen. A nem megfelelő bányászati eljárások miatt azonban a járatokba áramló víz kimosta a fedőréteget, amelynek következtében jellegzetes beszakadásos bányatavak alakultak ki. A kimosódás ugyanakkor a lakosságra nézve is komoly kockázatot hordoz magában, ráadásul a só Tiszával való érintkezésének veszélye ökológiai katasztrófával fenyeget. A helyzet súlyosságát jelzi, hogy mostanra nemcsak az ukrán kormány illetékes szervei, hanem az Európai Bizottság is felfigyelt a problémára. A környezeti katasztrófa elhárítása után, a biztonságos hasznosítás szavatolhatósága esetén, a településnek fejlesztési tervei is lennének a sókészlettel kapcsolatban. Egyrészt újraindítanák a kitermelést, hiszen a só továbbra is nagyon jó minőségű, ehhez kapcsolódva pedig

² <http://www.aranyiac.hu/hirek/2011/850-ujra-aranyat-termelnek-majd-a-karpataljai-nagymuzsalyban>

³ <http://www.karpatalja.ma/karpatalja/kozelet/dontott-a-birosag-a-muzsalyi-aranybanya-ugyeben/>

lepárlót is létesítenének. Másrészt fejlesztenék a gyógyászati részleget, és a turisztikai hasznosítást is erősítenék.

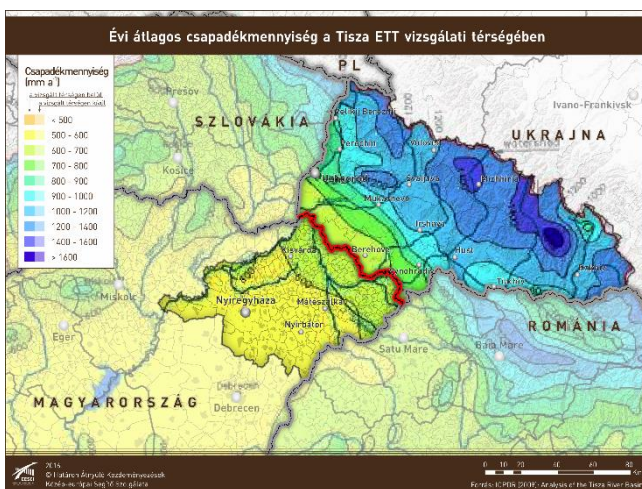

3. ábra: A Tisza ETT vizsgálati térségének talajai

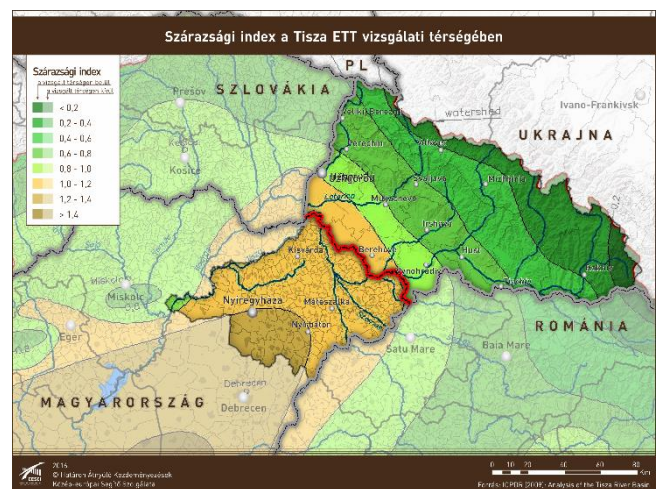
A talajtani adottságokat illetően heterogén kép rajzolódik ki, amelyet a domborzati, vízrajzi, éghajlati hatások, valamint az antropogén tevékenység egyaránt determinálnak. A Nyírségben – utalva az egykori kiterjedt erdőségekre – a kovárányos, valamint az agyagbemosódásos barna erdőtalaj figyelhető meg. A jellegzetes, nyírségi homokbuckákban megfigyelhető kemény, barna, agyagos-vasas rétegek, az úgynevezett kovárányok javítják a talaj nedvességmegtartó-képességét. Főleg a Nyírség déli területein, a futóhomokhoz kapcsolódóan jellegtelen vázatalajok is megjelennek. A térségbe nyugatról benyúló Hajdúság réti csernozjom talaja a legkedvezőbb feltételeket nyújtja a mezőgazdasági művelés számára. Szabolcs-Szatmár-Bereg északi és déli részein a láptalajok emlékeztetnek a Rétköz, illetve az Ecsedi-láp lecsapolások előtti mocsárvilágára. A Tisza árterét öntéstalajok töltik ki. Az alacsonyabb térszíneken glejes réti talajok alakultak ki, amelyek mezőgazdasági hasznosítása a nagymértékű túlnedvesedés következtében csak korlátozott

mértékben lehetséges. Kárpátalja alacsonyabban fekvő vidékein folyóvízi hordalékokból kialakult erdőtalajok, magasabb térszínein a kisebb humusztartalommal rendelkező barnaföldek dominálnak. Az erdőhatár felett, a csúcsok közelében sziklás vázta talajokat találhatunk.

A **klimatikus** feltételek viszonylatában az Északnyugati-Kárpátok jelenléte meghatározó módosító tényezőként hat a térség éghajlatának egészére, ugyanis egyrészt enyhíti a téli szibériai maximumot, másrészt a konvekciós légmozgások elősegítésével növeli a csapadék mennyiségét, amely időnként heves zivatarokban, árvizekben nyilvánul meg. A vizsgált térség éghajlati adottságaiban a domborzat dualitásából fakadó sajátosságok rajzolódnak ki. Síkvidéken az évi középhőmérséklet 9-10,5 °C-, a csapadék átlagos évi összege 580-700 mm között változik. Előbbi északkeleti irányban a tengerszint feletti magasság emelkedésével csökken, míg utóbbi értelemszerűen növekvő tendenciát mutat. A Kárpátok magasabb övezeteiben az évi középhőmérséklet fagypont körül ingadozik, míg az évi csapadékmennyiség gyakran meghaladja az 1500 mm-t, ezzel a Kárpát-medence egyik legcsapadékosabb területéről beszélhetünk.

4. ábra: Évi átlagos csapadékmennyiség a Tisza ETT vizsgálati térségében

5. ábra: Szárazsági index a Tisza ETT vizsgálati térségében

Az ariditási határvonal az adminisztratív országhatártól némileg északra, a mezőgazdasági területekkel erősen korrelálva található. Az alföldi jellegű területeken az index értéke meghaladja az 1-et ($A > 1$), ami azt jelenti, hogy a területen a párolgásra rendelkezésre álló energia több, mint amennyit a lehullott csapadék elpárologtatásához fel lehetne használni. Ezért ezt a terület aridnak, száraznak tekintjük. Ezzel szemben az ariditási határvonaltól északkeletre a területek humidabb jellegűek.

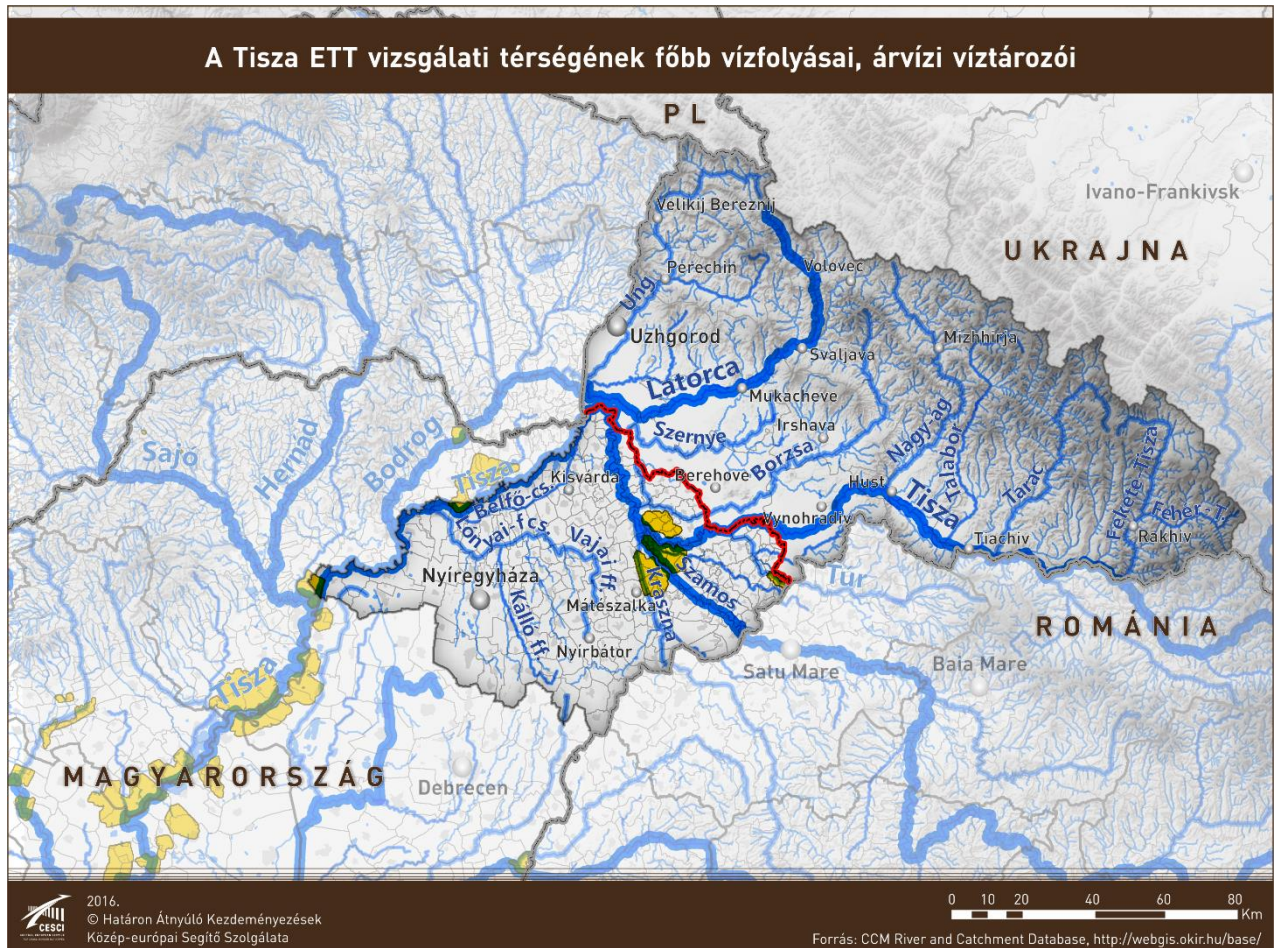
A globális éghajlatváltozás következményei a vizsgált területen az éves csapadék mennyiségének csökkenését, egyúttal hektikusabb eloszlását vetítik elő. Mindez a szélsőséges időjárási események gyakoribbá válásával valószínűsíthetően az aszályok és árvizek előfordulásának és intenzitásának növekedését fogja eredményezni. Ugyanakkor a fokozódó jégverések ellen – főleg Kárpátalján – a gazdák tőkehiány miatt nehezen képesek védekezni, így azok egyre nagyobb károkat okoznak a természetlagokban.

A térség **vízrajzi** viszonyait alapvetően a Kárpátokból érkező folyók határozzák meg, amelyek a flis és vulkáni vonulaton keresztülhatolva hatalmas hordalékkúpokat hoznak létre. Vízjárásuk az éghajlati sajátosságoknak megfelelően rendkívül ingadozó. A folyók jellemzően évente kétszer áradnak; a hóolvadást követően kora tavasszal, továbbá a nyári csapadékmaximumhoz kötődően kora nyáron. Ugyanakkor árvizek az év szinte bármely időszakában előfordulhatnak egy jelentős esőzést követően, többek között a vulkáni vonulat kemény kőzeteinek (riolit, andezit, dácit) tulajdoníthatóan, amelyekről az esővíz gyorsan továbbhalad a medrek irányába. A vizsgált térségben négy folyó hossza haladja meg a 100 km-t (Tisza, Ung, Latorca, Borzsa), amelyek természetes mellék- és holtágrendszerét a folyószabályozásokkal csatornák – napjainkban meglehetősen elhanyagolt – hálózata váltotta fel. Jelentős folyók még kárpátaljai részen a Tarac, Talabor, Nagy-ág, Borsava, Szernye, illetve magyar oldalon a Lónyai-főcsatorna, Szamos és a Kraszna.

A jelzett folyók mindegyike a Tisza vízgyűjtő területéhez tartozik, amely a két megye területén összesen 510 kilométert tesz meg. A Tisza pont a magyar területre érkezve lép le hordalékkúpjáról, ezért árvizei legintenzívebben Szabolcs-Szatmár-Beregben érvényesülnek. A Felső-Tisza vidékén kialakuló magas árhullámok okainak megítélésében szintén nem egységes az álláspont. A kutatók egy része az éghajlatváltozási tendenciákban látja a nagy árvizek kialakulásának okait, mások pedig a kárpátaljai erdők területének, fajösszetételének, kitermelési módszereinek változásában.⁴ Mindezek mellett a Tisza árvizeit geomorfológiai okok is indukálják, amelyeket a jelentős feltöltődés mellett tovább súlyosbít a töltések elavult állapota, nem megfelelő vonalvezetése. A Tisza egykori meandereit levágó töltések közötti távolságok széles skálán mozognak (például míg Csetfalvánál 2,5 km, addig Mezővárinál csak 450 m a távolság), következésképp magas vízálláskor asszimétrikus nyomás nehezedik a töltésekre, amely úgynevezett dugók kialakulásához vezet. Hasonló jelenség

⁴ Izsák Tibor (2012): A katasztrófális árvizek természeti és antropogén tényezőinek vizsgálata Kárpátalján (PhD értekezés). pp. 5. URL: http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/izsak_phd.pdf (Utolsó letöltés: 2016. augusztus 31.)

figyelhető meg a Borzsa torkolatánál, ahol a töltések közötti szűk távolság a mellékfolyó magas vízhozama esetén szinte automatikus jelleggel dugót hoz létre. Ugyanakkor a gyakran instabil aljzatra felépített töltések gyakran önmagukban is kockázatot jelentenek.

6. ábra: A Tisza ETT vizsgálati térségének főbb vízfolyásai, árvízi víztározói

A kárpátaljai erdők kitermelésének az árvizek kialakulására gyakorolt hatásával kapcsolatban több kutatás is, így például Ukrajna Erdészeti Tudományos Akadémiája 2008-ban, arra az eredményre jutott, hogy ugyan azt egyértelműen le lehet szögezni, hogy a hegyvidéki területeken az elmúlt évtizedekben intenzív erdőkitermelés ment végbe, ami az erdős területek jelentős csökkenéséhez vezetett, ugyanakkor az utóbbi években kialakult katasztrófális árvizek legfőbb okozója az olyan intenzíven lehulló csapadékmennyiség, amelyet még a helyben hagyott erdők sem lennének képesek kellőképpen csökkenteni.⁵ Ezzel együtt a túlzott erdőkitermelés, és a kitermelés során

⁵ Izsák (2012, pp. 10.)

alkalmazott módszerek hatással vannak a vizek lefolyására, illetve olyan káros utóhatásai lehetnek többek között, mint a talajerózió, -csuszamlások, valamint a vízjárás változása.

Az adminisztratív határokat nem ismerő árvizek kárainak elhárítására a két ország illetékes hatóságai között több intézményesült együttműködés is létrejött már. A határvizekkel kapcsolatos együttműködést a 117/1999. (VIII. 6.) Korm. rendelet⁶ szabályozza. A Magyar-Ukrán Határvízi Vízgazdálkodási Bizottság három szakcsoporttal rendelkezik, melyek az alábbiak:

- Vízkárelhárítási Szakcsoport;
- Hidrológiai és Vízgazdálkodási szakcsoport;
- vízminőség-védelmi Szakcsoport.

A katasztrófák és súlyos balesetek esetén szükséges együttműködések kereteit szintén kormányközi egyezmény⁷ szabályozza. A Magyarország és Ukrajna közötti segítségnyújtást szabályozó egyezmény alapvetően az együttműködés alábbi körülményeit szabályozza:

- illetékes hatóságok;
- Vegyes Bizottság létrehozása
- a határátlépésre és tartózkodásra vonatkozó szabályok (pl.: a segélycsapat tagjainak útlevélre, vízumra nincsen szüksége; rendkívül sürgős esetben a határátkelőhelyeken kívül is át lehet lépni a határt; azonban az egyezmény szerint lőfegyver, lőszer nem vihető be a másik szerződő fél területére);
- a segítségnyújtás és az egyeztetés módja;
- a költségek elszámolásának szabályai;
- az együttműködés további formái (pl.: közös gyakorlat; tudományos és műszaki információcsere);
- lakosság kimentése és visszafogadásának körülményei.

⁶ A Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között Budapesten, 1997. november 11-én aláírt, a határvizekkel kapcsolatos vízgazdálkodási kérdésekről szóló Egyezmény kihirdetéséről szóló 117/1999. (VIII. 6.) Korm. rendelet

⁷ 2000. évi IX. törvény A Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Kormánya között a katasztrófák és súlyos balesetek megelőzése és azok következményeinek felszámolása érdekében történő együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról szóló, Budapesten, 1998. október 27. napján aláírt Egyezmény kihirdetéséről.

Az állami szintű együttműködés mellett a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Katasztrófavédelmi Igazgatóságnak is hagyományosan jó kapcsolata van az Ukrán Rendkívüli Helyzetek Minisztériumának Kárpátaljai Megyei Főigazgatóságával.

Magyarország, Románia, Ukrajna és Szlovákia képviselői Budapesten, 2002. január 18-án írták alá a TISZA Többnemzetiségű Műszaki Zászlóalj létrehozásáról szóló megállapodást. A zászlóalj alaprendeltetése a Tisza vízgyűjtő területén bekövetkezett esetleges katasztrófa esetén – bármely fél kérésére – a helyi lakosságnak történő segítségnyújtás, illetve a károk megszüntetésében való részvétel, de teljes egészében történő alkalmazásra még szerencsére nem került sor. Nemzeti moduljait ugyanakkor rendszeresen alkalmazzák a részes nemzetek területén bekövetkező katasztrófák, elsősorban árvizek alkalmával. A magyar modul személyi állományát, valamint technikai eszközeit a MH 5. Bocskai István Lovászdandár Művelettámogató Műszaki Zászlóalja és Harctámogató Műszaki Százada biztosítja. A zászlóalj évente közös gyakorlatot hajt végre Blonde Avalanche (Szőke Lavina) néven, amely minden évben az adott évi vezető nemzetnél folyik.⁸

A stratégiaalkotás szempontjából különösen fontos megvizsgálni azt is, hogy az árvizek terén a jövőben milyen trendek várhatóak. Az empirikus tények mellett a klímaváltozási modellek is a tiszai áradások intenzitásának és szeszélyességének növekedését prognosztizálják. A modellek alapján a változó éghajlati jelenségek párosulva a geomorfológiai adottságokkal és a jelentős feltöltődéssel, a kis vízhozamok mellett időszakosan nagy vízállásokat fognak produkálni. Ezért a két állam az utóbbi években több együttműködési lépést is tett a közös árvízvédelem érdekében. A folyó mentén a két fél közösen 152 állomásból felépülő monitorig rendszert⁹ épített ki, így korszerű és kellően részletes adatok állnak rendelkezésre a folyó vízjárását illetően. Közös megállapodás keretében elfogadták a töltések magasztásának, megerősítésének tervét, a hullámterek vízelvező képességének növelését, valamint új árapasztó tározók létrehozását.¹⁰ A Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése névre hallgató magyarországi program keretében már több ilyen tározó kiépítése is megvalósult (pl. Cigánd-Tiszakarádi, Tiszaroffi). Azonban a folyamatos árvízvédelmi beavatkozások ellenére is a

⁸ Ülészett a TISZA Műszaki Zászlóalj irányító testülete. URL:

http://www.magyarhonved.hu/cikk/52911_ulesezett_a_tisza_muszaki_zaszloalj_iranyito_testulete (Utolsó letöltés: 2016. augusztus 30.)

⁹ A távmérő rendszer eredményei két órás időközönként frissítve az interneten is szabadon elérhetőek: <https://www.fetivizig.hu/hun/tavmero.net> (Utolsó letöltés: 2016. augusztus 26.)

¹⁰ További árvízvédelmi együttműködések a környezetügyi együttműködések

mértékadó árvízszint folyamatos emelésének szükségszerűsége tapasztalható, ami az eddigi statikus, defenzív árvízvédelmi felfogás újragondolásának kérdését veti fel.

A folyót szigorúan a mederben tartani kívánó, az árhullámokat negatív színben feltüntető „mérnökorientált” szemlélet már kevésbé alkalmas az új kihívások kezelésére. Egy másik megközelítésben az árvíz nem egy védekezési infrastruktúrát igénylő veszélyforrásként definiálható, hanem potenciális lehetőségként a tájgazdálkodásra. Ennek a rendszernek az alapjait a mederpartokat megszakító nyílások, az úgynevezett fokok képezik. A szabályozások előtt még fontos szerepet betöltő fokokon keresztül az árhullám tápanyagban gazdag hordalékát lerakja az ártéren, majd apadáskor visszaáramlik a folyóba. Az ártéri vízgazdálkodás kedvezően hatna a mezőgazdaságra, halászatra, valamint csökkentené a táj sérülékenységet. Az elképzelés azonban a településhálózat, valamint a kritikus infrastruktúra magas fokú kiépítettsége miatt nehezen megvalósítható. Mindenesetre a helyi szereplők részéről megvan az érdeklődés egy olyan tájgazdálkodási rendszer iránt, ami akár a térség népességmegtartó erejére is hatással lehet.

Mindezek mellett pedig a megfontolt erdőgazdálkodásra is figyelemmel kell lenni. Az erdők tarra vágása jelentősen növelheti az árvízhozamokat. Az erdők vízháztartási sajátosságai miatt ugyanis befolyásolni tudják a terület vízleadási folyamatait. A térség erdőgazdálkodását olyan módon kell alakítani, hogy az intenzív csapadékmennyiségek idején az erdősült területek a csapadékvizek mederbekerülését késleltessék és időben széthúzzák, ugyanakkor ne akadályozzák meg az alföldi területek megfelelő vízellátását.

A vizsgált térség vízrajzában az állóvizek a folyókhoz képest jóval kisebb relevanciával bírnak. A 19. században megindult szabályozások előtt a Nyírség jórészt lefolyástalan területnek számított, területén több, a csapadék függvényében változó tó terebélyesedett. A tavak, mocsarak, lápok döntő hányadát lecsapolták, napjainkra csak néhány őrződött meg (többek között a Nagyvadas-tó, Királyteleki-tó, Bujtos-tó, Sóstó). A Tisza mentén megfigyelhető morotvatavak a folyó egykori futásirányára emlékeztetnek. A vízrendezési munkálatokkal visszaszoruló tavak a térségben a talajok elszikesedését, a deflációs tevékenység fokozódását, és a természetes ökoszisztéma károsodását eredményezték.

A térség állóvizeinek lajstromából érdemes kiemelni a Máramarosi-havasokban található, hegyomlással keletkezett, 500 méter átmérőjű Szinevéri-tavat. A pleisztocénkori eljegesedés következtében a Kárpátokban kis méretű, glaciális eredetű tavakkal is találkozhatunk (pl. Ukrajna legmagasabban, 1801 méteren fekvő tava; a Brebeneszkul-tó). Különös turisztikai vonzeróval

rendelkeznek az aknaszlatinai heliotermikus sós tavak. Továbbá a vizsgált térség mesterséges tavaihoz sorolhatjuk a már korábban említett Tisza-menti árapasztó tározókat, az öntözési célból kialakított nyírségi víztárolókat, a különböző, elszórtan elhelyezkedő halastavakat, valamint a Talabor-Nagy-ági és Tiszalöki vízerőművekhez kapcsolódó tározókat.

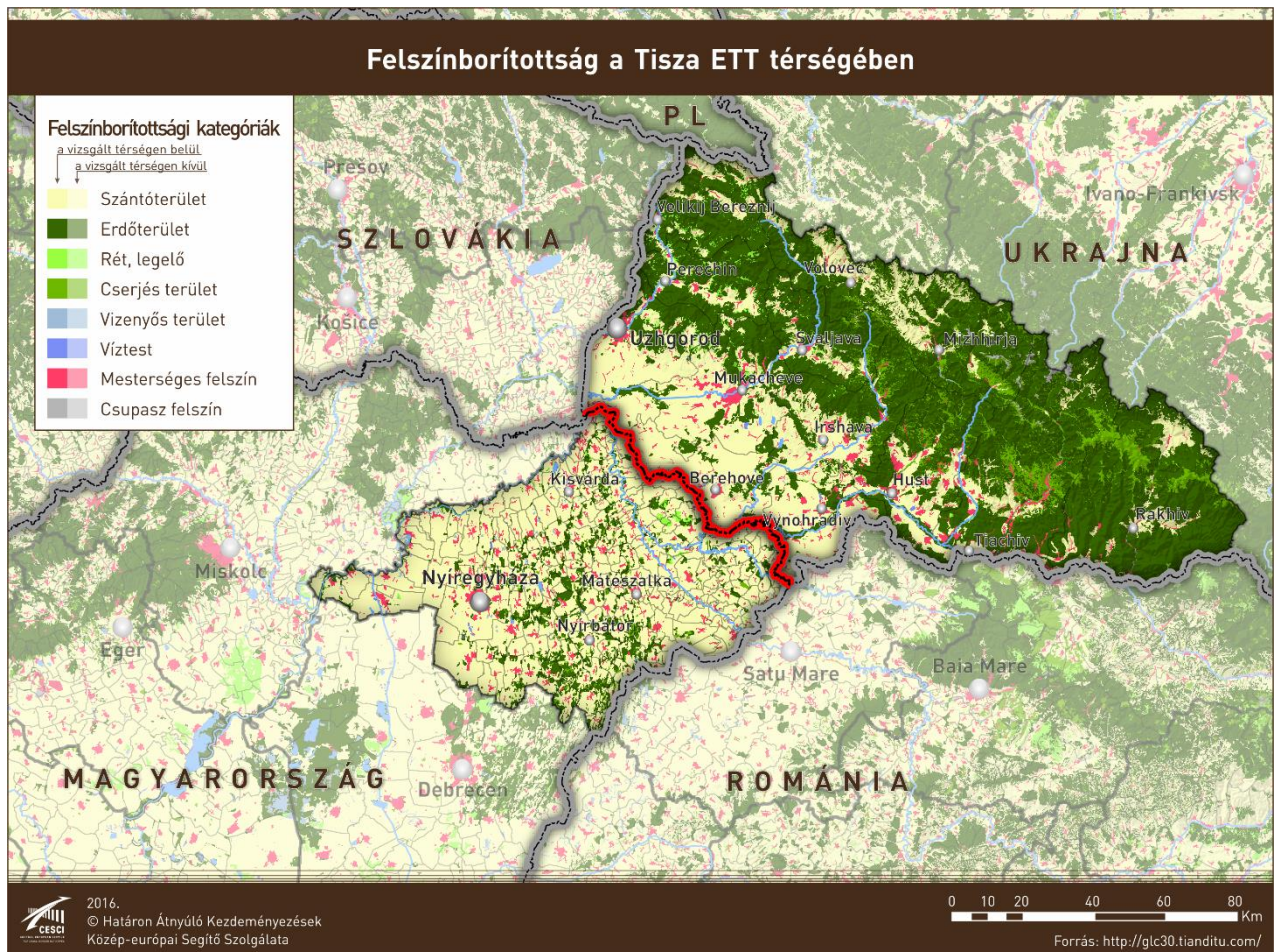
A Tisza ETT felszín alatti vizek tekintetében gazdagnak minősíthető. Ezek fajtája és elterjedése szoros összefüggésben van a vizsgált térség geológiai adottságaival. A viszonylag magas geotermális gradiensnek köszönhetően a termálvíz-készletek előfordulása a síkvidékre korlátozódik, jelentős részük gyógyhatású. A hévizek általában egyoldalúan fürdővízként hasznosulnak, pazarló vízkivitelükhöz pedig a legtöbb esetben a visszasajtolás elmaradása párosul. A termálvizek jelenleg kevésbé hasznosított, közel 30°C-os kifolyó vizeit melegházak fűtéséhez lehetne alkalmazni. Az ásványvíz-lelőhelyek sokkal koncentráltabb elhelyezkedést mutatnak, túlnyomórészt az Északnyugati-Kárpátok utóvulkáni tevékenységéhez kötődnek. A vulkáni övezet kútjai keletkezési feltételeik révén változatos kémiai összetétellel rendelkeznek, gyakori elem bennük a vas, magnézium, mangán, réz és a kalcium. Az összesen 360 nyilvántartott forrás napi vízhozama meghaladja a 10 ezer m³-t¹¹.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye **területhasználatában** kiemelkedő szerepet játszanak a terület közel 70%-át kitevő szántóterületek. Termékeny lösztalajainak köszönhetően a Hajdúságban a legmagasabb a szántóterületek aránya. A Nyírség területén ez az érték a kedvezőtlenebb talajadottságok következtében csupán 50%-ra tehető¹². A hiányzó részt Észak-, és Közép-Nyírség területén a kertkultúra és szőlőültetvények fajlagosan magasabb értéke pótolja, ugyanakkor Dél-Nyírségben az erdőterületek rendelkeznek relatíve nagyobb lefedettséggel. Megyeszerte jelentős tájhasznosítási formának tekinthetőek a telepített gyümölcsösök. Tradicionális mezőgazdasági terméknek számít a szabolcsi alma, és a szatmári szilva, de ezek mellett kiemelkedő még a meggy és a dió termelés is. A 2004-2014 közötti tíz éves időszakot tekintve Magyarország teljes gyümölcstermelésének 42%-át¹³ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye adta. A Tisza árterének jellegzetes területhasználati formája a rét és legelő, bár ennek jelentősége napjainkban visszaszorulóban van.

¹¹ http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/disszertacio_berghauer_nv.pdf

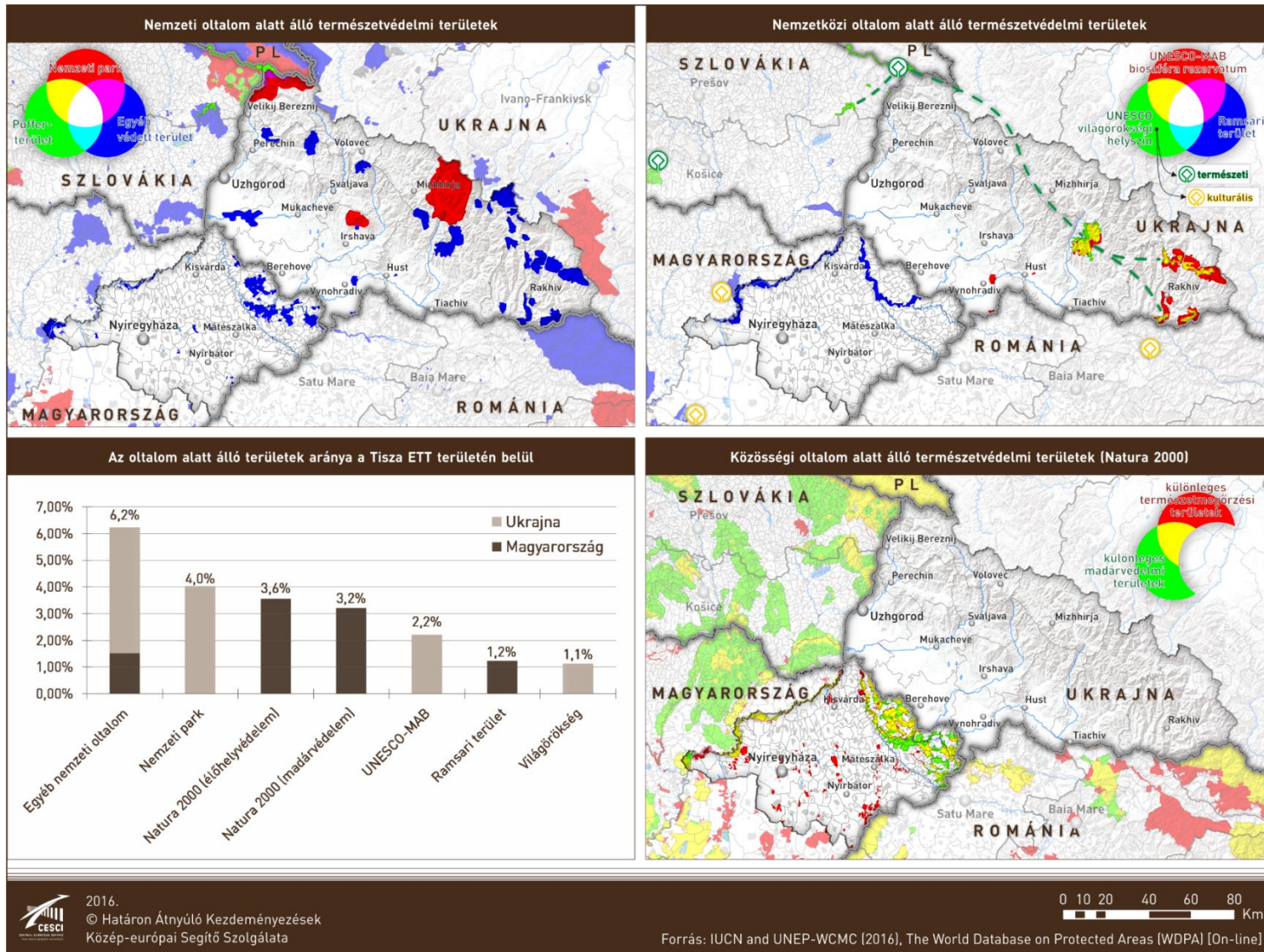
¹² SzSzB Területfejlesztési Konceptió 2012

¹³ KSH, Gyümölcstermelés (2000–) URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_omn025b.html# (Utolsó letöltés: 2016. augusztus 26.)

7. ábra: Felszínborítottság a Tisza ETT térségében

Kárpátalja domborzati adottságaiból adódóan relatíve kis terület tekinthető mezőgazdálkodás szempontjából alkalmasnak, ennek ellenére a szántók, valamint az ültetvényes gazdálkodás együttesen a területhasználat közel felére terjed ki. Több olyan járás is van, ahol egyre jelentősebb a gyümölcsstermesztés. A magasabb térszínek nem megfelelő célú hasznosítása az alacsony természetlagokban tükröződik vissza. A hegyvidékekre egyrészt a legeltető állattenyésztés, másrészt az erdőgazdálkodás jellemző. Az itt elterülő járásokban (Perecsenyi-, Nagybereznai-, Volóci-, Ökörmezői-, Técsői-, Rahói járások) az erdőgazdaságok számítanak a legjelentősebb – sokszor kizárólagos – foglalkoztatónak, azonban a ffeldolgozás az esetek többségében rendkívül alacsony szintű, így általában csupán fűrészárúként kerül a fa exportálásra. Ugyanakkor az erdőterületeken a facsometék ültetésének elmaradásával fokozott talajerózióra és árvízveszélyre lehet a jövőben számítani. A kedvező biodiverzitású erdők bogyós terményeinek, gyógynövényeinek feldolgozása kihasználatlan lehetőséget rejt magában.

8. ábra: Nemzeti és közösségi oltalom alatt álló természetvédelmi területek a Tisza ETT térségében

Az ENSZ Környezetvédelmi Program Világ - Természetvédelmi Megfigyelő Központ (UNEP-WCMC), és a Természetvédelmi Világszövetség (IUCN) adatbázisa (WDPA) alapján a Tisza ETT területének mintegy 11,9%-a áll valamilyen szintű **természetvédelmi oltalom** alatt. A különösen értékes területek esetében többször védettség is előfordulhat.

Az ETT területét egy világörökségi helyszín érinti. A *“Kárpátok és Németország ősbükkösei”* megnevezésű helyszín 2007 óta a Világörökség része. A helyszínt eredetileg 6 ukrainai, valamint 4 szlovákiai, érintetlen állapotban fennmaradt mérsékelt égövi erdőség alkotta, amihez 2011-ben további 5 németországi erdőt vettek fel. A helyszín része a Kárpáti Bioszféra Rezervátumnak, és érint az Ungi Nemzeti Parkot. Az ETT környezetében további három kulturális (*Hortobágyi Nemzeti Park – a Puszta; A Tokaji történelmi borvidék kultúrtáj; Máramaros fatemplomai*), tágabb térségében pedig egy természeti kategóriába (*Az Aggteleki-karszt és a Szlovák-karszt barlangjai*) sorolt világörökség található.

A nemzetközi oltalmak közül a Tisza ETT területét magyar oldalon érinti még a *Bodrogzug* (Ramsari kódja: 422) és a *Felső-Tisza* (Ramsari kódja: 1410) megnevezésű Ramsari terület. Utóbbi határon túli része a Szlovákiában található *Tisa River* (Ramsari kódja: 1410) megnevezésű terület. A vizes élőhelyek védelmét szolgáló egyezmény keretében oltalom alá került területek közös jellemzője, hogy élőviláguk fennmaradásában jelentős szerepet játszanak a rendszeres időközönként visszatérő árvizek.

Nemzeti parkot a Tisza ETT területén belül csak az ukrainai oldalon találunk, itt azonban hármat is. Alapítási sorrendben ezek az Ökörmezei járás területén található *Szinevéri Nemzeti Park*, a Nagybereznai járás északi részén fekvő *Ungi Nemzeti Park*, valamint az Ilosvai járásban lévő *Elvarázsolt-táj Nemzeti Park*. A nemzeti oltalom alatt álló területek közül a magyar oldalon a *Szatmár-Beregi*, valamint a *Kesznyéteni tájvédelmi körzet*, továbbá kisebb kiterjedésű természetvédelmi területeket találhatók.

Az Európai Unió területéhez tartozó országok esetében szót kell még ejteni a közösségi jelentőségű természetvédelmi területekről is. Az Európai Unió által létrehozott Natura 2000 területek rendszere egy olyan összefüggő európai ökológiai hálózat, amely a közösségi jelentőségű természetes élőhelytípusok, vadon élő állat- és növényfajok védelmén keresztül biztosítja a biológiai sokféleség megóvását. A Natura 2000 területeket a madárvédelmi (különleges madárvédelmi területek), illetve az élőhelyvédelmi (különleges természetmegőrzési területek) irányelv alapján jelölik ki a tagországok. Szabolcs-Szatmár-Bereg északi részén, a Tisza mentén vegyesen találunk

természetmegőrzési, illetve madárvédelmi területeket, míg a megye belső területein szinte kizárólag természetmegőrzési területek találhatók. A Natura 2000 területek a fent említett módon biztosítják Európa biológiai sokféleségének fennmaradását, ugyanakkor sokszor jelentenek akadályt a gazdálkodók és a beruházók számára.

A védett területek ökoturisztikai szempontból is fontosak, így például ukrán oldalon kiemelkedő a Szinevéri Nemzeti Park területén található Szinevéri-tó látogatottsága, vagy a Kárpáti Bioszféra Rezervátumban található Nárciszok völgye, magyar oldalon pedig a Bodrogszeg kínál egyedülálló vízitúrázási lehetőséget. A védett területek azonban kiemelkedő értékük mellett gyakran igen érzékenyek az antropogén hatásokra, így látogatásuk sok esetben korlátozott, engedélyhez kötött.

A természetvédelem területén hosszú idő után vették fel újból a kapcsolatot az illetékes nemzeti parkok. A Szinevéri Nemzeti Park hosszú távú együttműködés kialakításának szándékával 2016. év elején kereste meg a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóságát (HNPI). Ugyan két nagyon eltérő adottságú intézményről és területről van szó, ám a felek több olyan témát és problémakört is azonosítottak, amelyekben van létjogosultsága az együttműködésnek, így a környezeti nevelés, a turizmus, a természeti és kulturális örökség együttes védelme, a kutatás területén különösen hasznos, a gyakorlatban felhasználható tapasztalatokat oszthatnak meg a felek. Szintén tapasztalatcserére adnak alapot a két nemzeti parkban zajló ex situ és rezervátum jellegű fajvédelmi programok, génmegőrzés és az ezzel kapcsolatos feladatok és eredmények.¹⁴ A két nemzeti park közötti együttműködési megállapodás aláírására a HNPI tájékoztatása szerint 2016. szeptember 21-én, a Szinevéri Nemzeti Parkban kerül sor.

A Tisza ETT térségében a természeti adottságok az adminisztratív határokat figyelmen kívül hagyva fokozatosan változnak, a **környezeti állapot** tekintetében azonban éles határ észlelhető az ETT magyar, illetve ukrán területei között. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében az elmúlt két és fél évtizedben sokat javult a környezeti állapot, nem utolsósorban a közös uniós előírásoknak és támogatásoknak köszönhetően. Mindez azonban a kárpátaljai területekről nem mondható el, és emiatt az alapvető környezeti szolgáltatások terén is súlyos problémák azonosíthatók az ETT ukrán oldalán.

¹⁴ A Szinevéri Nemzeti Park (Ukrajna) delegációja látogatott a Hortobágyi Nemzeti Parkba. URL: <http://www.hnp.hu/hu/szervezeti-egyseg/turizmus/vilagorokseg/670/a-szineveri-nemzeti-park-ukrajna-delegacioja-latogatott-a-hortobagyi-nemzeti-parkba> (Utolsó letöltés: 2016. augusztus 30.)

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a '60-as évektől kezdődött meg a **közműves vízellátás** kiépítése és mintegy 30 év alatt, a '90-es évekre lett a vízellátás szinte teljes körű. A közműolló (a közműves vízellátásba bekötött és a csatornahálózatra kötött lakosság arányának különbsége) azonban csak a 2000-es évek óta kezdett ütemesen záródni. Valamivel több mint 20 év alatt 30%-kal¹⁵ nőtt a szennyvízgyűjtő-hálózatba bekapcsolt lakások aránya, azonban az ivóvízvezeték-hálózatba bekötött lakások harmada továbbra sem csatornázott. A csatornázottság kiépítetlensége alapvetően az aprófalvas térségekben a legalacsonyabb, és a városi, valamint a centrumterületeken a legnagyobb. A szennyvíztisztító telepek üzemeltetésében adódnak technológiai problémák, sokszor jelentős kihívás elé állítva az üzemeltetőket. Az ilyen jellegű problémák alól elsősorban a nemrég épült, illetve felújított telepek mentesülnek (pl. csengersimai, szamosszegi, nyíregyházi, kisvárdai telepek). A szennyvíztelepek kihasználtsága sem arányos, némely telep alulhasznosított, míg mások túlterheltek. A hálózatba be nem kötött települések, lakások esetében jellemzően nem szakszerűen megvalósított házi szikkasztókba kerül a szennyvíz. A szennyvízgyűjtő-hálózat tekintetében az ETT magyarországi részén a rákötések arányának¹⁶ növelésére, a meglévő infrastruktúra fejlesztésére, valamint a hálózat kihasználtságának jobb kiegyensúlyozására kellene törekedni.

Magyarország Európai Unióhoz történő csatlakozása új követelményeket támasztott az ivóvízellátás területén is. Az új követelményeknek a megyében található mélyfúrású kutak vízminősége nem minden esetben felelt meg. A megyében az arzén, ammónium, vas és mangán jelentettek, és részben jelentenek még ma is problémát. A megyében a vízminőségi problémával küzdő településeken az egészséges ivóvíz biztosítása érdekében a 2000-es évek elején *Ivóvízminőség-javító Program* (IVJP) indult. Az I. ütemben azok a települések vettek részt, ahol az arzén tartalom meghaladta a 30-50 g/l, a nitrit az 5 mg/l, az ammónium a 0,5 mg/l, a vas a 0,2 mg/l, a mangán a 0,05 mg/l értéket. Az I. ütem 7 vízműtelepet és az azokról ellátott 18 települést érintett. A II. ütemben az arzén, ammónium, vas, és mangán problémával rendelkező települések szerepeltek. Ezenfelül a megyében több település is úgy döntött, hogy a vízminőség javítását a településén nem az IVJP keretein belül kívánja megoldani. Ezekben az esetekben a települések saját beruházásban

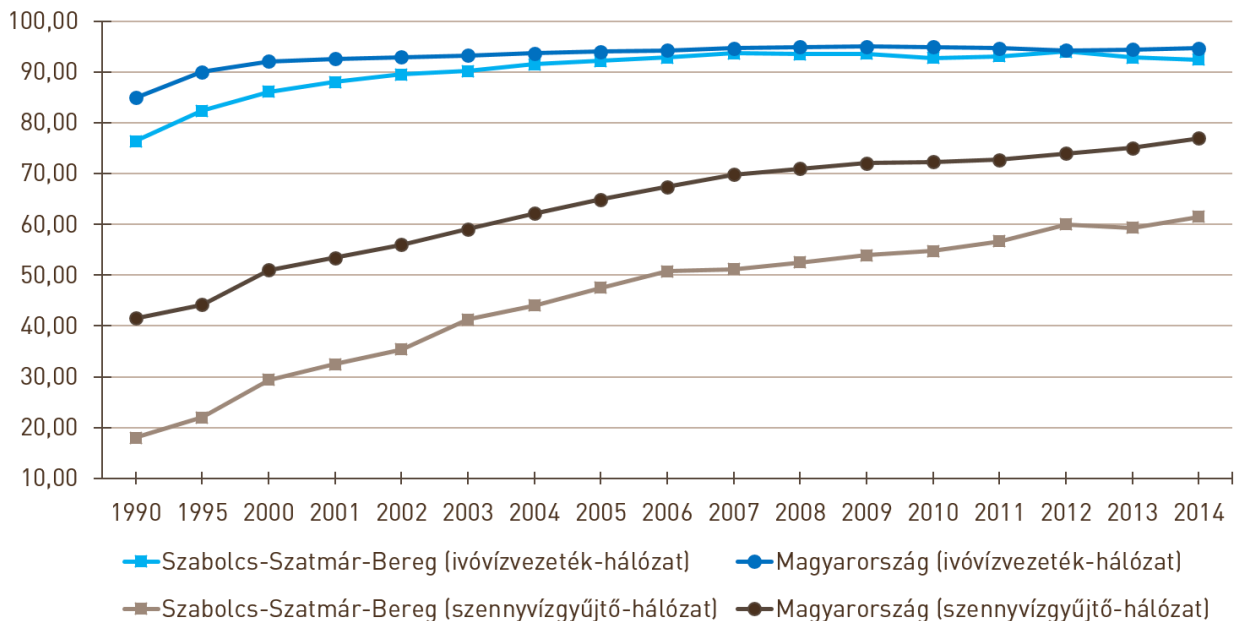
¹⁵ KSH: A közüzemi ivóvízvezeték- és szennyvízgyűjtő-hálózatba bekapcsolt lakások aránya, december 31. (1990–) URL: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_zrk005.html (Utolsó letöltés: 2016. augusztus 26.)

¹⁶ A kiépült szennyvízgyűjtő-hálózatra a kötési arány a legtöbb településen nem 100%-os, a rácsatlakozási kötelezettséget a jogszabály ugyanis csak új építmények elhelyezése esetében írta elő. Ezt a hiányosságot a környezetterhelési díj bevezetéséről szóló 2003. évi LXXXIX. törvény hivatott rendezni, mely talajterhelési díj megfizetését helyezi kilátásba azon kibocsátók részére, akik a műszakilag rendelkezésre álló közcsatornára nem kötnek rá. (FETI-KTVF, 2013)

oldották meg a lakosság megfelelő minőségű ivóvízzel történő ellátását. A megvalósult ivóvízminőség javító projektek következtében a szolgáltatott ivóvíz minősége évről évre javul.

A közüzemi ivóvízvezeték- és szennyvízgyűjtő- hálózatba bekapcsolt lakások aránya (1990-2014)

(Forrás: KSH)

9. ábra: A közüzemi ivóvízvezeték- és szennyvízgyűjtő-hálózatba bekapcsolt lakások aránya (1990-2014)

Az ETT ukrainai oldalán a vezetékes ivóvízellátás, valamint a szennyvízelvezetés és -kezelés is jóval súlyosabb problémákkal küzd. A lakosság központi, vezetékes ivóvízellátása csak a városokban és néhány nagyközségben tekinthető részben megoldottnak. Kárpátalja lakossága meghaladja a 1,2 millió főt, azonban 300 ezernél nem teszik többre azt a népességszámot, amely vezetékes vízszolgáltatást vehet igénybe¹⁷. A csapvíz fogyasztását Ukrajnában a magyar Konzuli Szolgálat nem ajánlja. A keletkezett szennyvíz kezelése ennél is katasztrofálisabb képet mutat.

¹⁷ http://www.maviz.org/system/files/vizmupanorama_2013-1.pdf

A megkérdezett kárpátaljai járások, települések közül szinte az összes elavult, kiépítésre vagy fejlesztésre szoruló víziközmű rendszerről számolt be:

- Beregszászi járás: A járás településein jelentős probléma a vízellátás és a szennyvízelvezetés hiánya (kivételek ez alól Beregszász, valamint részben Nagybakta és Bányó).
 - Beregszászon 80%-os a vezetékes ivóvízzel való ellátottság. A város ivóvíz-ellátásának utóbbi évtizedben lezajlott fejlesztése példaértékű a térség határon átnyúló együttműködései szempontjából. A város vízellátásának súlyos problémáit tapasztalva Beregszász megkereste Nyíregyházát, hogy a testvérvárosi együttműködésük keretein belül a megyei jogú város szakmai és technikai segítségét kérje a vízellátás üzembiztonságának helyreállításában. Kezdetben az együttműködés csak a szakmai tanácsadásra korlátozódott, azonban hosszas tárgyalássorozat után, 2007-ben a helyi önkormányzat (51%-os tulajdoni arány) és a Nyírségvíz Zrt. (49%-os tulajdoni arány) közös tulajdonú ukrán-magyar gazdasági társaságot (Kárpátvíz Vodokanal Kft.) hozott létre. A közös társaság létrehozása után, 2008-ra sikerült biztosítani a város 24 órás, folyamatos vízellátását¹⁸. A folyamatos vízellátás biztosítása után a közös társaság eredményei között szerepelt a szolgáltatott víz minőségének javítása, a szennyvíztisztító telep felújítása és a szennyvízátelők gépészeti rekonstrukciója. Az alapvetően sikeres műszaki konszolidáció után a gazdasági konszolidáció jóval nagyobb kihívást jelent a társaság számára, nem utolsósorban a szolgáltatási díjak nehézkes beszedése miatt. A városi hálózat üzemeltetése és fejlesztése mellett az együttműködés célja a regionális szintű továbblépés. Az együttműködés regionális szintű kiterjesztése érdekében Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata sikeresen pályázott 2013-ban a HUROSQUA ENPI Program keretében a „*A környezetvédelem fejlesztése Munkács és Ungvár városok környezetszennyező víziközmű helyzetének (ivóvíz és szennyvíz) felméréseivel, továbbá e meglévő rendszerek fejlesztési programjának kidolgozásával*” című projekt megvalósítására. A projekt keretében 2014-re Munkács, 2015-re pedig Ungvár számára is elkészült az európai színvonalú víziközmű fejlesztésére szolgáló Műszaki Tanulmány. A következő időszak legnagyobb kihívása

¹⁸ A 2000-es évek közepén, a korábbi hálózat leromlása után, már csak 3-3 órára volt víz, reggel és este, és még ez sem a város teljes területén. Különösen a magasabb épületek felső szintjein volt hiányos a vízellátás.

a Műszaki Tanulmányok megvalósításához szükséges pénzügyi források biztosítása, valamint a megfelelő víziközművek minél nagyobb területre történő kiterjesztése Kárpátalján.

- Bátyú: a településnek 12 artézi kútja van (250 méter mélyek), ezek közül jelenleg csak egy kút üzemel, és ez látja el az elavult rendszeren keresztül a lakosság 30%-át. Jelentős fejlesztésekre lenne szükség.
- Huszti járás: Problémák vannak a vízellátással és a csatornarendszerrel is. A huszti vízellátórendszer fejlesztését részben egy határon átnyúló együttműködés keretében kívánták orvosolni. A 2007-2013 közötti Lengyelország – Fehéroroszország – Ukrajna ENPI Határon Átnyúló Együttműködési Program keretében támogatást nyert a lengyelországi Lekso, Glinne és Jankowce, valamint a kárpátaljai Huszt közötti együttműködési projekt, aminek keretében a nevezett települések vízi infrastruktúrájának fejlesztését tűzték ki célul. A technológiai beruházások (a település közlése szerint nagyságrendileg 8 km hosszú szakaszon a vízvezetékek felújítása) mellett a szakemberek képzése is a projekt része volt.¹⁹ A város vízvezető rendszerének és víztisztító telepének felújítására kidolgozott projektterve van a városnak. A felújításokat az Európai Beruházási Banktól felvett kölcsön bevonásával tervezik megvalósítani.
- Ilosvai járás: Korábban víztározókat létesítettek a falvak, de ezek mostanra már kiszáradtak. Ilnice és Ilosva vízellátását meg lehetne oldani egy víztározóval, ha felújítanák. Járásszerte azt tapasztalják a falvakban, hogy a fúrt kutakból tűnik el a víz. A város szennyvízkezelő rendszere még a Szovjetunió idején épült és igen alacsony az energiahatékonyága. Jelenleg a Borzsán keresztül folyik a szennyvíz a Tiszába, a Borzsa mentén pedig az emberek ezt a szennyezett vizet használják öntözésre. Szilcén már diagnosztizáltak is hepatitiszes megbetegedést. A város azt tervezi, hogy Csappal közös projektet adnának be a szennyvíztisztításra.
- Munkácsi járás: Munkácson a ma üzemelő műtárgyak, vízműtelepek nagy része a '70-es években épült ki. Kisebb volumenű bővítések, rekonstrukciók azóta is folyamatosan valósultak meg, azonban koncepcionális felújítás nem történt. A lakosságra vetített

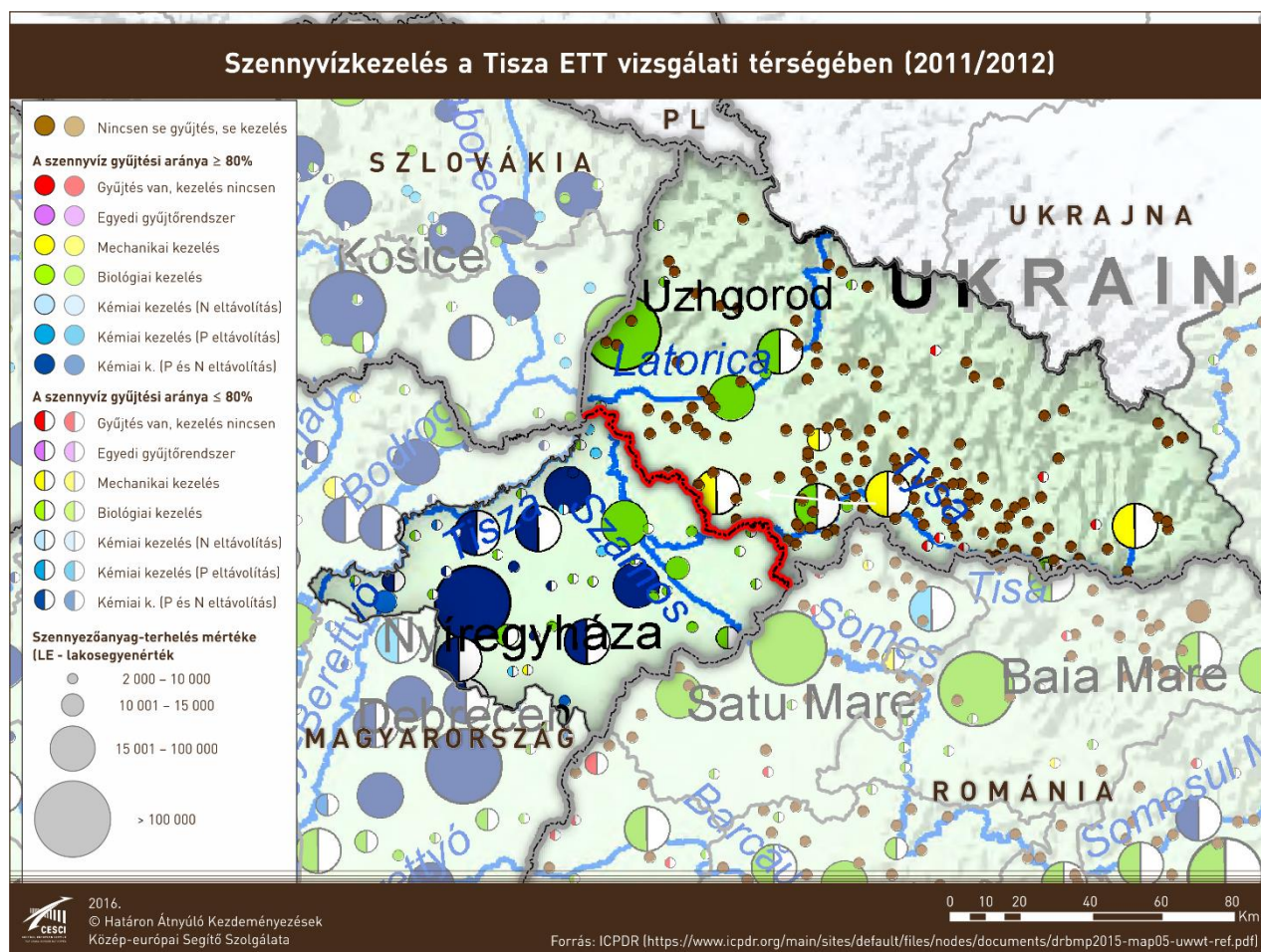
¹⁹ Projekt adatlap. URL: <http://www.keep.eu/keep/project-ext/41092?ss=273ac10f96265c97eaeffa80acbc643de91de3296ebc46081b8f77f3b005a49f&zoom=3> (Utolsó letöltés: 2016. augusztus 26.)

ellátottság kb. 79%-os.²⁰ A város víziközmű fejlesztésére irányuló Műszaki Tanulmány 2014-ben készült el.

- Nagybereznai járás: Vízvezeték- és csatornarendszer hiánya a járás területén (kivétel Nagyberezna).
- Nagyszőlősi járás: A központi vízellátási rendszer 60-80%-ban teljesen elavult. A vízvezetékrendszer, a víztornyok és a különböző víziközmű berendezések sürgős felújítást igényelnek. A teljes körű javításhoz azonban jelentős tőkebefektetés szükséges. A hegyi térségekben elhelyezkedő lakott területek minőségi vízellátásának biztosítása is problémás. Ezen területeken a vízellátás sokszor sajátkészítésű vízrendszerrel történik, melyeket a hegyi források biztosítanak. Ezek technikai szintje és legfőképpen higiéniai színvonala nem megfelelő. A szennyvízkezelés területén súlyos problémák vannak, a szennyvíztisztítótelepek alacsony hatásfokkal, biológiai tisztítás nélkül kezelik a beérkező szennyvizet.
- Ökörmezői járás: Ökörmező víziközmű rendszerének katasztrofális az állapota, teljes körű felújítása szükségeltetik.
- Perecsenyi járás: A lakossági vízellátás megoldatlansága a térség elsődleges problémája. Aggasztó, hogy még a szovjet időkből (1969) megmaradt azbeszt csövek vannak lefektetve Perecsenyen. A falusi településeken pedig egyáltalán nincs kiépítve a központi vízellátás. A térség második számú problémája az elavult módszerekkel, alacsony tisztítási szinttel "működő" szennyvíztisztítás.
- Rahói járás: Rahó nagy részén nincsen vezetékes vízvezeték. A városnak saját kútja van, amit fejleszteni kellene, ehhez a tervdokumentáció rendelkezésre áll. A szennyvízkezelés területén is problémák vannak, a város egyik részének van tisztítója, ami azonban már elavult, a város másik részén pedig egyáltalán nincs szennyvízelvezetés. A problémát tovább súlyosbítja, hogy szennyvízgyűjtő-tartálykocsikra az önkormányzatoknak nincsen pénze. A helyzet kezelésére a városnak közös kezdeményezése van magyar testvértelepülésével, Lipótvárossal, aminek keretében magyar vállalkozások érkeznek Rahóra, és közös munkacsoportot alapítanak. A magyar szakértők felméri a helyzetet, elkészítik a tervdokumentációt, később pedig megpróbálnak anyagi forrásokat találni a tervek megvalósítására.

²⁰ http://www.hidrologia.hu/vandorgyules/33/dolgozatok/word/0405_jancso_bela.pdf

- Szolyvai járás: A falusi lakosság központi vízellátásának és vízvezetésének hiánya komoly ökológiai probléma. A járás területén csak Szolyván és még egy településen van központi vízellátás. A többi településen artézi kutakból nyernek vizet a lakosok. A szennyvízevezetési-rendszer Szolyva város 70 %-át fedi le, a járás településein a lakosok ún. emésztőgödrökbe gyűjtik a szennyvizet. Különösen fontos lenne azon települések szennyvízvezetésének megoldása, ahol ásványvíz lelőhelyek találhatóak: Polena, Ploszkivszka, Szolocsino, Holubine (Galambos), Nelipeno (Hársfalva).
- Técsői járás: Szennyvíztisztítás az egész járásban nincs.
- Ungvári járás: Léteznek már kidolgozott tervek a járáson belül a szennyvízvezetésre. Császlóc és Kincses már tisztítóberendezést is építettek ENPI-ből, erre a rendszerre kellene most rákötnie a lakosságnak, de a lakosoknak nincsen rá pénze. Tervek vannak Téglásra és Szürtére is.
 - Ungvár: A víziközmű fejlesztésére irányuló Műszaki Tanulmány 2015-ben készült el.
 - Csap: A szomszédos falvakban 1200-an élnek, és kerti kutakból nyerik az ivóvizet, ezekben a vizekben sok a vas, és már 100 méternél mélyebbre kell lefúrni, hogy iható vízhez jussanak. A város partiszűrésű kutakból nyeri ivóvizét. Rövidtávon a jelenlegi kútjaikra alapozottan készítenek fejlesztési tervet, ám hosszabb távon Záhony és Csap között szeretnének egy határon átnyúló ivóvíz- és szennyvízhálózatot kialakítani. Záhonyból a vasúti híd alá rögzített vezetékben Csapba menne át a csapvíz, majd Csapról érkezne vissza Záhonyba a szennyvíz a tisztítóba. Amennyiben megvalósulna a beruházás, az üzemeltetőnek megoldást kell találnia a szennyvízszállítási díjakban, a határ két oldalán tapasztalható jelentős különbségre is.
- Volóci járás: A lakossági vízellátása nem megoldott, központi, vezetékes vízellátás Volócon kívül sehol nincs a járásban. Volócon a '60-as évekből megmaradt, elavult szovjet csőrendszert használják, a falvakban kutakból merítik a vizet. Ez a turizmus fejlődésében is komoly gondokat okoz. A szennyvíztisztítás szintén alacsony szintű (szinte semmilyen). A volóci szennyvíztisztító telepeken nincs se biológiai se kémiai tisztítás. Feltétlenül szükséges lenne a jelenlegi telep felújítása vagy pedig új építése. Zsdenyijevo (Szarvasháza) vízellátórendszerében nincs tisztítás. Szükséges lenne új vízellátórendszer építése, valamint egy szennyvíztisztító telep üzembe helyezése. A szennyvízkezelés járásszerte problémás.

10. ábra: Szennyvízkezelés a Tisza ETT vizsgálati térségében (2011/2012)

A térség fent ismertetett víziközmű problémái közül a szennyvízkezelés disszonáns helyzetét foglalja össze az előbbi ábra. Az ábrán jól látható, hogy az ETT magyarországi részén a szennyvízkezelés túlnyomórészt háromfokozatú, kémiai tisztítási folyamatot takar, melynek során nitrogén és foszfor eltávolítás is történik, de a többi szennyvíztelepen is legalább második fokozatú biológiai kezelés zajlik. Ezzel szemben Kárpátalján az alapvető szennyvízkezelési mechanizmusokra (mechanikai, vagy biológiai tisztításra) is csak a nagyobb városokban van példa. A megye területére azonban a szennyvízgyűjtés és -kezelés hiánya a jellemző.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye a 2000-es évek elején stratégiai programot dolgozott ki a megye **települési szilárdhulladék-kezelésére**, amire alapozva 2004 és 2015 között két ütemben hajtotta végre a “Szilárdhulladék-gazdálkodási Program”-ját. A regionális hulladékgazdálkodási rendszer kiépítésének is köszönhetően a rendszeres hulladékgyűjtésbe bevont lakások aránya a megyében 2012-ben meghaladta a 88%-ot. A térség hulladék-közszolgáltatása alapvetően kiépült. A regionális hulladéklerakó rendszer kialakítása lehetővé tette a térség bezárt hulladéklerakóinak

rekultivációjának megkezdését is, ami a rendelkezésre álló források függvényében folyamatos. Az elmúlt években összesen közel 130 települési hulladéklerakó területét rekultiválták a megyében.

A szelektív hulladék gyűjtése az ETT magyar településein jellemzően szelektív zsákos módszerrel történik. A begyűjtött hulladék mennyisége és minősége azonban egyelőre elmarad a kívánt szinttől. A megyében a lakosságtól elszállított összes hulladéknak valamivel több, mint a 8%-át szállították el 2014-ben szelektív gyűjtéssel, ami minimálisan haladja meg az országos átlagot.

A hulladékgazdálkodás területén a kárpátaljai területek a vezetékes vízellátáshoz, és a szennyvízkezeléshez hasonlóan súlyos problémákkal küzdenek. A szilárd háztartási hulladékok begyűjtése és kezelése szinte megoldatlan. A megye mintegy 120 településén nincsenek törvényesen működő hulladéklerakók, a községi tanácsoknak ugyanis nincs erre pénzük. A háztartási hulladék begyűjtésének megszervezése már Kárpátalja több járásában (Ungvári, Beregszászi, Nagyszőlősi) is történtek kísérletek, vállalatok alakultak a vonatkozó feladatok elvégzésére (hulladéktárolók kihelyezése a háztartásokhoz, az összegyűjtött hulladékok elszállítása, kezelése, újrahasznosítása stb.), ám a szolgáltatás gyakran akadozik, annak színvonala és megbízhatósága sok kívánnivalót hagy maga után. Emellett Kárpátalja minden járásában szükség lenne legalább egy korszerű hulladékfeldolgozó üzem létrehozására, amihez azonban ma még hiányoznak a megfelelő anyagi eszközök. A jelenleg működő hulladéklerakók viszont gyakran a legelemibb környezetvédelmi követelményeknek sem felelnek meg. Az Ilosvai járásban 85 000 €-s beruházással létesült lerakó, de itt is csak begyűjtik és deponálják a hulladékot.

Kárpátalja megyei vezetése szeretné a szelektív hulladékgyűjtést bevezetni, és ehhez kapcsolódóan 4-5 feldolgozó telepítését tervezik a megyében. Úgy kalkulálnak, hogy a feldolgozók egy részét külföldi cégek üzemeltetnék. Bizonyos kedvező lépések már történtek a hulladékfeldolgozás terén, így például Jánosiban válogató üzemet hoztak létre, az üveget pedig Ivano-Frankivszkban dolgozzák fel (olvasztó).

A települési szilárdhulladék-kezelés rendszerének kárpátaljai kiépülésének infrastrukturális akadályai is vannak. Egyrészt a hulladékgazdálkodáshoz szükséges területek nem állnak rendelkezésre, kijelölésük pedig sokszor ütközik problémába. Emellett a megye közlekedési infrastruktúrájának állapota is behatárolja a szóba jöhető területeket, az odavezető utak kapacitása és állapota ugyanis egy újabb szűk keresztmetszet jelentenek, hiszen ezeknek a teherszállításra is alkalmasnak kell lenniük. Amíg ezek az akadályok meg nem oldódnak, addig várhatóan fennmarad a jelenlegi gyakorlat, ami szerint több kárpátaljai településen is a hiányzó hulladékkezelési rendszer

miatt a lakosság elégeti a keletkezett hulladékot, vagy rosszabb esetben ledobják a folyópartra, ami aztán a Tiszába kerül.

A környezetügy területén intézményesült együttműködés elsősorban a fentebb taglalt vízgazdálkodási témákban van a két ország között, emellett azonban magyar–ukrán projektszintű együttműködésre adott okot a Nagybecskői felhagyott fa- és vegyikombinát területének rehabilitálása. A településen 1868-tól üzemelt vegyi gyár. A gyártás technológiában veszélyes és környezetszennyező anyagok kerültek felhasználásra, és a nem megfelelő kezelés miatt a talajba. Az egykori üzem területe alatt jelentős fenol szennyezettség mutatható ki, mely az üzemtől pár száz méterre található Tisza folyó felé mozog. A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Kormányhivatal Környezetvédelmi és Természetvédelmi Főosztálya, mint projektvezető (projektpartnerei a Kárpátaljai állami Ökológiai Felügyelőség, valamint a Nagybecskői Önkormányzat volt) eddig kétszer pályázott sikeresen a nagybecskői kármentesítési projektjével a „Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENPI Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013” vonatkozó kiírásaira. Az első projekt keretében kármentesítési terv készült el. A második projektben a kármentesítési terv alapján a nagybecskői gyárterület legszennyezettebb részén megtörtént a talaj és talajvíz tisztító rendszer kiépítése (a talajtisztító rendszert magyar cég szállította), a rendszer beüzemelése, az ukrán személyzet képzése, a területen található fő szennyezőforrás, a 400 m³-es pakura tároló kiürítése és kitisztítása. Az elért pozitív eredmények ellenére a megkezdett kármentesítés folytatása szükséges, amit a korábbi partnerek az új ENI program 2016. negyedik negyedévében megjelenő kiírásaiból szeretnének finanszírozni.

A Tisza ETT **fosszilis energiahordozók** tekintetében meglehetősen szerény készletekkel rendelkezik. A szénhidrogének közül a földgázlelőhelyek érdemelnek említést (oroszkomoróci, penészleki, aknaszlatinai, kisdobronyi), azonban a kevés kitermelhető mennyiség miatt ezekre csupán elenyésző szerep hárul a térség energiamixében. A Kárpátokban közel 50 barnaszén-lelőhelyet találhatunk – legfontosabbak az ungvári, iloncai, kisardai és a beregszőlősi lelőhelyek –, de ezek is csak helyi jelentőséggel bírnak. A nagybégányi lignitlelőhely az összetételében található germániumnak köszönhetően emelhető ki. A földkéreg átlagosan 1,5 g/t germániumot tartalmaz, a nagybégányi lignitben a becsült koncentráció 182 g/t-t ér el, ami a helyi lignit kitermelésének rentabilitása melletti érv. Összességében mind a térségben fellelhető szűk fosszilis készletek, mind a globális energiapiacra végbemenő aktuális hangsúlyeltolódások a **megújuló energiakészletek** irányába fordítják a figyelmet.

A napenergia hasznosítása szempontjából a legfontosabb indikátornak az évi napsütéses órák száma tekinthető, amely a vizsgált térségben átlagosan 1950-2000 órának felel meg. Hosszú idősorok vizsgálata alapján ez az érték kevéssel a magyarországi átlag alatt van. Mindemellett célszerű figyelembe venni, hogy hasonló szélességi körön elhelyezkedő nyugat-európai országok kedvezőtlenebb természeti feltételek mellett is dinamikusan bővítik napelemparkjaikat.

A szél erőművek telepítéséhez ideális helyszínek a térségben a Himba-, Jávornik- és a Mencsul-hegységben találhatóak, ahol az évi átlagos szélességek 18-27 km/h körül alakulnak. Az alföldi részek viszonylag kedvezőtlen szélenergetikai potenciálját némileg javítja az Északkeleti-Kárpátok által kiváltott csatornahatás, amely munkaképesebb szeleket idéz elő. Ennek fényében kis teljesítményű, helyi energiaellátást kielégítő szélgépek alkalmazása lehet célszerű a közeljövőben.

A vízenergia kiaknázásának további bővítését Kárpátalja hegyvidéki járásaiban több megkérdézt is szorgalmazta, bár ezek telepítése az ökológiai szempontok miatt fokozott körültekintést igényel.

A geotermális energiát a határ mindkét oldalán jellemzően balneológiai célokra használják, holott a kedvező geotermikus adottságok lehetővé tennék a távhő- és villamosenergetikai célú hasznosítást is.

A térség kiterjedt mezőgazdasági- és erdőterületeinek köszönhetően valószínűleg a biomassza kapcsán rendelkezik a legnagyobb potenciállal. A közelmúltban megvalósult nagy kapacitású técsői pelletgyártó üzem jó példával szolgál ilyen téren. Mivel az ETT mindkét megyei szintű tagja jelentős energiadeficittel rendelkezik, ezért az energiafüggőség csökkentésében célszerűnek tűnik a helyi megújuló energiaforrásokra történő átállás, amelyhez a vizsgált térség kedvező természeti keretfeltételeket nyújthat.

Szintén az energetika környezetügyi vonatkozásaihoz kapcsolódik az **energiahasznosítás hatékonysága**. Az ukrán oldalon korábban az ingyenes gázszolgáltatáshoz tervezték az épületeket, emiatt energiahatékonyságuk igen alacsony. Az energetikai modernizáció területén a határ mindkét oldalán vannak még fejlesztési szükségletek, igaz a magyar oldalon az elmúlt másfél évtizedben voltak már kedvező előrelépések ebben az ügyben. Kárpátalján is jeleztek néhány energetikai fejlesztést. Munkács városa például közvilágítási rendszerének LED-es lámpatestekkel történő korszerűsítéséről számolt be. Az energetikai fejlesztések azonban sokszor nem komplex korszerűsítést, hanem csak rész megoldásokat takarnak (pl. a fűtési rendszert korszerűsítik, de a homlokzatszigetelést már nem tudják finanszírozni). Az ukrán oldalon problémát jelent, hogy sok

esetben még a tömblakásokban is fosszilis alapú, egyedi fűtési megoldásokat alkalmaznak a (szintén korszerűsítésre szoruló) központi fűtésrendszerek helyett.

A változó éghajlat, a térség gazdasági, valamint társadalmi problémái egyszerre mutatnak égető szükségletet arra, hogy a természeti erőforrások hasznosítása a Tisza ETT területén összehangolt, egymás szinergiáit használó módon valósuljon meg. A klímaváltozás kihívásai komplex megoldások kidolgozását teszik szükségessé. Az ártéri tájgazdálkodás például egyszerre tud az egyre nagyobb károkat okozó árvizek hatásain, valamint a települések gyengülő népességmegtartó erején javítani.

A Tisza ETT magyarországi területein az elmúlt évtizedekben az Európai Unió szigorú környezetügyi előírásainak való megfelelést célzó környezeti fejlesztések valósultak meg. A magyar oldal szakmai társadalma mindezzel naprakészen tartotta szakmai tudását, másrészt pedig komoly tapasztalatokat szerzett az uniós finanszírozású környezeti programokban. Az ilyen jellegű tapasztalatok Kárpátalja környezeti állapotának javítása során is hasznosíthatók lennének. A határon átnyúló együttműködés a magyar oldal számára is előnyös lehet, hiszen az esetlegesen felszabaduló szakmai potenciálok Kárpátalján található keresletet elsősorban a vízellátás, a szennyvízkezelés, és a hulladékgazdálkodás területén. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy az együttműködés lehetőségét némileg beárnyékolhatja az ukrajnai oldal finanszírozási és adminisztrációs akadályai.

Szintén környezetügyi együttműködésre ad lehetőséget, hogy a Tisza ETT egész területe energiadeficittel rendelkezik, ezért az energiafüggettség csökkentésében célszerűnek tűnik a helyi megújuló energiaforrásokra történő átállás, amelyhez a vizsgált térség kedvező természeti keretfeltételeket nyújthat.

A környezeti problémák kezelése mellett azonban a természeti erőforrások ökoturisztikai hasznosítására is célszerű energiát fordítani. Az ETT területén a fokozatosan változó táj a zöldszturizmuson belül széles spektrumú kínálatot tud nyújtani. Mindezen potenciálok hasznosításához azonban rengeteg egyéb háttér tényezőben (megfelelő települési, közlekedési és turisztikai infrastruktúra, átjárhatóbb országhatárok, közbiztonság, munkaerő) is fejlődnie kell elsősorban a kárpátaljai járásoknak.

A természeti erőforrások hasznosítása, valamint a környezeti problémák kezelése terén egyaránt lehetnek feladatai a Tisza ETT-nek. Elsődlegesen a környezeti problémák közös kezelése terén generálhatna és koordinálhatna együttműködéseket, melyek elsődleges célja a magyarországi

know-how kárpátaljai hasznosítása. A projektszintű együttműködések mellett azonban célszerű megvizsgálni azokat a lehetőségeket is, ahol a Kárpátvíz Vodokanal Kft. működéséhez hasonlóan a két oldal együttműködésben nyújt megfelelő színvonalú környezeti szolgáltatásokat (pl. a vízellátás, a szennyvízkezelés, a hulladékgazdálkodás, vagy az energetikai modernizáció terén) a térségben. Az ilyen jellegű együttműködések esetében az ETT egyrészt koordinátori, de adott esetben akár intézményfenntartói szerepet is elláthatna. Mindezek mellett pedig az ETT-nek saját projektjei is lehetnek, például az ökoturizmus fejlesztése, vagy az ártéri tájgazdálkodásra alapozott helyi gazdálkodás kereteinek kialakítása terén.

1.2 Településhálózati viszonyok, települési funkciók

A Tisza ETT területi stratégiájának tartalmi megalapozásához elengedhetetlen egy átfogó térszerkezeti elemzés elvégzése. Azonosítani kell a térségi városok tágabb városhálózatba illeszkedését, az ETT lehetséges stratégiai szerepét.

A magyar-ukrán határon átnyúló együttműködési térség elemzése céljából érdemes olyan, a területi tudományokban ismert módszereket alkalmazni, mint amelyeket a különböző szociálfizikai modellek jelentenek. A klasszikus fizika elméleti modelljeire épülő szociálfizikai modellek kiemelt jelentőségűek a társadalmi térfolyamatok kutatásában. Az ezen modellek közé sorolható ún. **gravitációs modellek** szerint az emberi viselkedés révén előidézett tömegszerű térbeli kapcsolatok, áramlások bizonyos általános rendező elvek és szabályok szerint szerveződnek. A (potenciális) településhálózati kapcsolatok kiterjedését lehatárolni képes területi elemzési módszer, a gravitációs modell, fizikai analógián alapszik.

A gravitációs modellek sokszínű alkalmazásán belül meghatározó az egyes funkciókat (szerepköröket) megtestesítő intézmények (pl. tűzoltóság, kórház, középiskola, bevásárlóközpont, ipari park, bankfiók) elméleti vonzaskörzetének meghatározása.

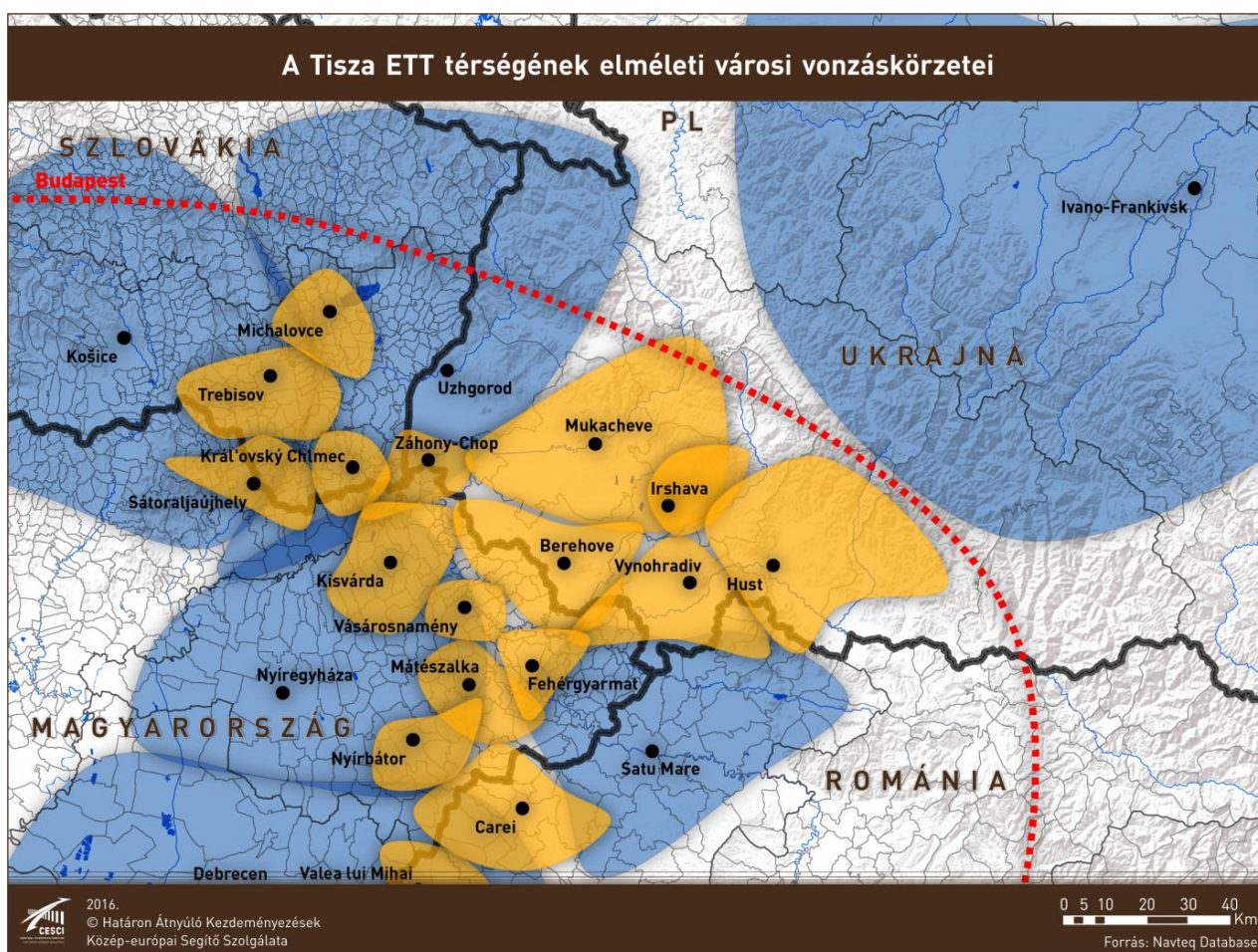
Az alábbiakban a newtoni tömegvonzást a gazdasági és társadalmi térfolyamatokra alkalmazó gravitációs modellek közül a Reilly-képlettel leírható modellt (Reilly 1929) alkalmazzuk a településhálózat jellemzésére. A Reilly-féle modell a newtoni gravitációs törvényre épül: a két alapinformációt a testek (városi központok) tömege (itt: a népességszám) és egymástól való távolsága képezi. A modell értelmében feltételezzük, hogy a központok vonzereje a – jelen esetben légvonalbeli – távolság függvényében fordítottan, míg a tömegükkel (népességnagyságukkal) arányos módon változik.

A központok elvi vonzaskörzetének gravitációs modellel történő meghatározása során fellépő egyik legnagyobb nehézséget az jelenti, hogy a központok különböző funkcióihoz eltérő vonzaskörzetek tartoznak. Az áttekinthetőség kedvéért végül minden központhoz egy-egy vonzásteret rendelünk. Éppen ezért a vonzaskörzetek kiszámításánál átlagos tömeggel, azaz általánosságban a lakosságszámmal kalkulálunk, mivel a népesség kapcsolódik legnagyobb mértékben a központok funkciógazdagságához és vonzerejéhez.

A Reilly-féle gravitációs modell két szomszédos központ között annak a pontnak a koordinátáit adja meg, ahol a két központ elméleti vonzóereje kiegyenlítődik, azaz ahol vonzaskörzetük határa

található. Ha egy központ összes ellenpólusának (szomszédjának) vonzáshatár-értékei kiszámításra kerülnek, és ezeket a pontokat összekötjük, megkapható az adott központ elméleti vonzásterülete. A vonzáskörzet-határookra vonatkozó információk kiszámítását követően vizuálisan is megjeleníthetők (lásd alábbi ábra) a kinyert vonzásviszonyok. A számítás eredményeinek térképezése révén szemmel láthatóvá válnak a központokként kijelölt települések vonzáskörzeteinek nagysága, azok egymáshoz és a közigazgatási és államhatárokhöz való térbeli viszonya.

Fontos kihangsúlyozni, hogy a valóságot egyszerű matematikai képletbe generalizáló modell révén megszülető eredmények jóval inkább egy idealizált képet, egy térbeli potenciált jelentenek, mintsem pontról pontra azonosítható valós vonzásviszonyokat. Elvonatkoztatva a vonzásviszonyok erősségét és folytonosságát megtörő adminisztratív (állam-) határoktól, jól jelzi a módszer a vonzáspotenciálokat, melyekre aztán együttműködés, fejlesztési dokumentumok, programok, projektek építhetők.

11. ábra: A Tisza ETT térségének gravitációs vonzáskörzetei a Reilly-féle képlet alapján

Ahogy a fentebbi ábráról is kitűnik, a szlovák–magyar–ukrán–román határtérség településhálózata több olyan jellemzővel is bír, amely adottságként szolgálhat a térség kapcsolatrendszerének fejlesztéséhez. A tágan értelmezett vizsgálati terület legtöbb városának vonzáskörzete potenciálisan átterjedhet a határokon, azonban ezek a vonzaspotenciálok gyakran még nem tudnak érvényesülni, elsősorban Ukrajna Schengeni övezeten kívüli helyzetéből adódóan.

A határtérség egyes városainak **elméleti vonzáskörzetei** több helyen is átterjednek az államhatárokon, jelentős együttműködési potenciált tartogatva a hálózati-funkcionális együttműködések terén. Az egyes vonzáskörzetek – ha jelenleg korlátozottan is érvényesülnek a határok túloldalán – szinte hézagmentesen képesek lefedni a szlovák–magyar–ukrán–román határ menti településállományt. Az összeérő, illetve egymást átfedő vonzáskörzetek kohéziót erősítő adottságnak, jelentős együttműködési potenciálhordozónak tekinthetők. Egyfajta viszonyosság jellemző a központi települések és a vonzott vidéki térségek között; mind a négy ország rendelkezik olyan területtel, illetve várossal, amely funkcionális kapcsolatban áll a szomszédos határ menti területekkel, településekkel. Éppen az államhatárok által adminisztratív módon elmetezett vonzáskörzetek, valamint az akár regionális léptékű térszervező erővel bíró központok, és „letompított” hatásai azok, amelyek a határon átnyúló településhálózat fejlesztése során újraszervezhetőek, megerősíthetők.

Ki kell emelni, hogy a szlovák–magyar–ukrán–román vizsgálati térség településhálózatának nagy részét lefedő kiterjedéssel érvényesül **Budapest** funkcionális vonzásteréje. Az 1,7 milliós magyar főváros gravitációs ereje csak Kárpátalja északkeleti-keleti, az Északkeleti-Kárpátok külső vonulatát magába foglaló járásainál végződik el, és kerül előtérbe Ivano-Frankivszk. E területekre, de az ukrán-magyar határ menti sávra is igaz, hogy az országos központok, különösen Kijev vagy Lviv lecsökkent vonzereje megteremti az ETT regionális fő- és alközpontjainak kiteljesedési lehetőségét. A tágabb vizsgálati térséget tekintve elsősorban Kassa, Ivano-Frankivszk, Szatmárnémeti és Debrecen azok a központok, amelyek képesek kiterjeszteni vonzásterületüket az ETT területére. A térkép tanulsága szerint e központok közül mindenekelőtt Szatmárnémeti az, amely kellő földrajzi közelségben fekszik ahhoz, hogy kiterjessze vonzerejét az ETT főként magyar oldalára. A többi nagyobb megye- és régióközpont, különösen Ivano-Frankivszk, már nem közvetlenül, szomszédosági alapon tud bekapcsolódni a kárpáti nagytérség települési kapcsolataiba. Pusztán természetföldrajzi okokkal is magyarázható, hogy az ukrán-magyar határtérség belső viszonyaira szinte egyáltalán nincsenek hatással a „külső”, Ukrajna Kárpátoktól keletre fekvő központjai. E kárpátaljai, Ukrajna más

vidékeitől elszigetelt, sajátos regionális településhálózat számára jóval inkább a Kárpát-medence belseje felé mutató térkapcsolatok a relevánsak.

Az egyes vonzaskörzetek kiterjedése mellett lényeges szempont a szlovák–magyar–ukrán–román határtérség településhierarchiája, melyre a hármas tagozódás jellemző. A határtérség városhierarchiájának csúcán a legalább százezer fős **megyeszékhelyek** állnak; Ungvár és Nyíregyháza, az ETT-n kívüli szomszédos főközpontok közül pedig Debrecen, Kassa és Szatmárnémeti. A társulás területén fekvő központok közül Ungvár az, amely számottevő határon átnyúló vonzástere lenne képes kialakítani, megszervezve maga körül a Nagymihály–Tőketerebes–Sátoraljaújhely alkotta vonaltól keletre eső, túlnyomórészt szlovákiai mikro-térségeket, kisebb részt pedig a Záhonyi járást (a történelmi Ung-vidéket). A valós vonzásviszonyok azonban jelentősen torzulnak, és az adminisztratív szabályozások „eltolják” Ungvár természetes vonzaskörzetét Kárpátalja belseje felé. Így Ungvár Kárpátalja elsőszámú szervező központja, Munkáccsal, mint a megye középső területének meghatározó városával együtt valójában képes lefedni a kárpátaljai településállomány nagy részét. A megyeszékhely vonzástere kelet-délkelet felé legyengül, de megyeszékhely-funkcióiból adódóan egyeduralkodó központként működik Kárpátalja egész területén. Az ETT magyar oldalán hasonló szerepet tölt be Nyíregyháza: a magyarországi együttműködési terület legnagyobb városa, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kimagasló központja, igazi riválisa nincsen. Elsődleges vonzaskörzete csak a határon átnyúló beregi és szatmári tájegységek térségében, az ukrán és román határ mentén ér véget. Előbbi esetén Beregszász, Nagyszőlős és Huszt, utóbbi területen pedig Szatmárnémeti rendelkezik határon átnyúló vonzás potenciállal.

A hármas központrendszer **középső, funkcionális értelemben vett középvárosi szintjébe** a legalább 15 ezer fős lakosságszámot megközelítő települések tartoznak. Munkácsot leszámítva kivétel nélkül a 15-30 ezer fős méretkategóriába tartozó városok alkotják az ETT és a tágabb térség városhálózatának gerincét. Kiegészülve a harmadik hierarchiaszint néhány ezer fős, átlagosan 8-13 ezres kisvárosaival, egy igen sűrű, fürtszerűen összekapcsolódó határon átnyúló városhálózatra lehet építeni, melyek határ-közeli tagjai az esetek többségében egyébként is saját adminisztratív központjuk (Nyíregyháza, Ungvár) vonzásárnyékában fekszenek, a rossz elérhetőség miatt. Már ma is vannak olyan együttműködési kapcsolatokban lévő településcsoportok, amelyek funkcionális és testvér-települési viszonyban állnak egymással (pl. Munkács–Kisvárd). A területi társulás határ-közeli kis- és középvárosai területileg egyenlőtlenül oszlanak meg a két ország között. Az ukrainjai

oldalán, az évszázados hagyományokra visszatekintő, a sík- és hegyvidékek határát is kijelölő vásárvonal mentén, a völgykapuknál több központ is felfűződik egymásra északnyugat-délkelet csapásiránnyal Ungvártól Munkácson át Nagyszőlősig. Az ukrain települések ráadásul lakosságuk alapján nagyobb méretűek; Munkács messze kiemelkedve 84 ezres, de Beregszász, Nagyszőlős és Huszt is meghaladja a 20 ezer főt. Ezzel szemben a magyar központok közül az ukrán határhoz közel egyedül a 16-16 ezres Kisvárdá és Mátészalka lépi át a 10 ezer főt. A jövőben még jelentős potenciálok rejlenek tehát abban, hogy a határ közelében elgyengülő, szinte városhiányos, funkcionálisan viszonylag szegény térségek részesülhessenek a kárpátaljai határ-közei központok erejéből.

A középvárosok, kiegészülve a harmadik hierarchiaszintet képező kisvárosokkal (pl. Fehérgyarmat, Vásárosnamény, Csap, Ilosva) egy határon is átnyúló többközpontú településhálózatot alkotnak. A vidéki községek és a regionális centrumok között egy potenciálisan megerősíthető, közvetítő, illetve bizonyos funkciók terén alközponti szerepet tölthetnek be. A kis- és középvárosi településszerkezeti sajátosságok a térségi térszerveződés jelentős kohézióerősítő adottságai, melyek feltételezik az egyes fő- és alközpontok közti hálózati együttműködéseket, a funkciók világos térbeli szervezését és megosztását.

A testvér-települési kapcsolatok igen szoros köteléket és kiterjedt hálózatot jelenthetnek a térségi gravitációs viszonyok kihasználása terén is. Az egyes települési együttműködések tételes felsorolása a mellékletben található (lásd X. táblázat Testvér-települési és együttműködési szerződések a Tisza ETT területén). Az együttműködések száma a rendszerváltást, majd az ezredfordulót követően ugrott meg, és a közös kulturális kezdeményezésekre fókuszált. A krími és kelet-ukrainai események nyomán kialakult helyzet újabb lökést adott a határ két oldala közötti településközi kapcsolatok elmélyülésének. Számos szándéknyilatkozat és szerződés született arra vonatkozóan, hogy a két megye települései szorosabbra fűzik kapcsolataikat. Ennek részben szolidaritási alapja is van; a magyar fél elkötelezett a háborús konfliktus nyomán nehéz helyzetbe jutott önkormányzatok, lakosok támogatása iránt, legyen az humanitárius jellegű segítségnyújtás, egy tanterem felújítása vagy kulturális töltetű közeledés. Továbbá azt is ki kell emelni, hogy az egymás felé fordulásban jelentős szerepet játszanak az ukrán települések is. Az európai integráció fontos kohéziós tényezőivé válhatnak a megerősödő települési együttműködések, jelentőségük tovább nőhet. A testvér-települési együttműködések alapul szolgálhatnak számos ETT-s fejlesztésnek, többek között a funkciómegosztásnak, a közös intézmények fenntartásának is, túllépve a tipikus kulturális és sport

jellegű együttműködések. A testvér-települési kapcsolatok térbeli mintázatára igaz, hogy általában a magyar határhoz és a magyarországi településekhez földrajzilag közel fekvő települések kapcsolódnak be a legnagyobb arányban az effajta együttműködésekre. Az együttműködésekkel legjobban átjárt térséget tehát a határ menti sáv jelenti elsősorban, a Kárpátok irányába csökken az összeköttetések száma. A legtöbb kapcsolattal a Beregszászi és az Ungvári járás rendelkezik. A Nagybereznai, a Huszti, az Ilosvai, a Perecsenyi az Ökörmezői és a Rahói járásból (a városokat nem ideszámítva) viszont még nincsen ukrajnai partnertelepülés, ez azonban valószínűleg a közeljövőben változni fog (344. oldal).

Az **egyes funkciók határon átnyúló igénybevételével** kapcsolatban ki kell emelni a kereskedelmi szerepkört megtestesítő **bolthálózatot**. Ezek használata elsősorban az ukrán oldalra igaz, de a magyar oldal szélesebb és jobb minőségű termékkínálatából adódóan ukrán állampolgárok is átlépik a határt. A funkciókkal kapcsolatban lényeges kiemelni, hogy az ETT képes lehet egészségügyi, oktatási és más jellegű intézményeket létrehozni, fenntartani, illetve a meglévő intézményközi kooperációkat támogatni.

Az **egészségügy** kapcsán megemlíthető, hogy a kishárdai mentők már ma is átmennek Ukrajnába a betegekért. Munkácson megkezdte működését egy keresztyén kivizsgáló központ, melynek vizsgálati eredményeit, zárójelentéseit Magyarországon is elfogadják. A kárpátaljai református egyház napi szintű kapcsolatban áll a nyíregyházi Jósa András Oktatókórházzal. Az egészségügyi funkciók határon túli igénybevétele Nyíregyházán, Záhonyban, Kishárdán, Vásárosnaményban és Csengerben emelkedik ki a magyar városok közül. A szolgáltatások egy részét tehát a tehetősebb kárpátaljaiak hajlandóak piaci alapon is használni a magasabb ellátási színvonal elérése érdekében.

A fejlesztési elképzelésekre rátérve: mentőállomás létesítése merült fel Beregszászon. Tervek vannak egy ukrajnai keresztyén kórház létrehozásáról, ezzel kapcsolatban nyilatkozat átadására is sor került.

Több térségi szereplő is kifejezetten támogatná, hogy az ETT, amennyiben lehetséges, tartson fenn egy olyan kórházat, melynek szolgáltatásait uniós állampolgárok, beleértve a kettős állampolgárokat is, szintén igénybe vehetnék. Egy ETT által fenntartott kórház létrehozásához a legjobb perspektívának a közelmúltban az ungvári járási tanácsnak átadott, korábban az ukrán állam által működtetett vasúti kórház bizonyul. Szóba került Beregszász is, azonban a városban nincs jelenleg olyan épület, amely kórházi szintű egészségügyi együttműködésre megfelelő lenne. Az Ungvár határában, illetve Minajhoz közel fekvő intézmény fenntartása jelentős terheket ró a járásra. A

kórház az általános ukrajnai ellátórendszerbeli helyzetéhez képest viszonylag jó állapotban van, alapterülete 7000 m², betegágyainak száma 200. A kórház ETT-s kézbe adásának ötlete mögött többek között az áll, hogy ma már számos kárpátaljai lakosnak van magyarországi betegbiztosításra jogosultsága, viszont jelenleg a minőségi ellátásban való részesülés végett az egészségügyi szolgáltatást Magyarországon veszik igénybe. Az egészségügy ukrajnai helyzete rendkívül kedvezőtlen, az ország függetlenné válása óta csekély fejlődés következett be, általános a forráshiány, az infrastruktúra leromlott állapotú. Gyakorlatilag „fizető” az egészségügyi ellátás a betegek számára (önerőből kell számos kórházi egészségügyi terméket beszerezniük). Kárpátalján létezik egy olyan fizetőképes réteg, amely kész odaadni azt az összeget, amit a magyarországi betegbiztosításáért kifizet annak érdekében, hogy helyben kapja meg a szolgáltatásokat. Ehhez viszont magyarországi biztosító céget kell bevonni, aki hajlandó EU-s határokon kívül (jelen esetben Kárpátalján) is betegbiztosítási szolgáltatásokat nyújtani. Amennyiben magán betegbiztosító társaságról van szó, a magyarországi társaságok bevonása nagymértékben attól függ, az üzleti tevékenységük nyereségesen folytatható-e adott gazdasági környezet és feltételrendszer esetén. Mindehhez elsősorban egy korszerűen felszerelt, magasan képzett szakembergárdával rendelkező, színvonalas egészségügyi ellátást biztosító kórházra van szükség. Egy ilyen intézmény létrehozásában és működtetésében a Tisza ETT feladatokat vállalhat fel. Nem csupán pénzügyi támogatásra lenne szükség, projektszintű együttműködésre (melynek segítségével felújítanak egy épületet, és le is zárul a közös tevékenység), hanem hosszú távon gondolkodva olyan magyarországi biztosítási vállalatot kell bevonni a projektbe, amely szerződne a kárpátaljai egészségügyi intézménnyel. Az is fontos, hogy ennek a biztosítóvállalatnak szerződése legyen további EU-s biztosítási társaságokkal is, Magyarországon kívüli országokban. Az ungvári kórház finanszírozásához szükséges további biztosítótársaságok bevonásának kritériumait, és a kórházzal való szerződéskötés feltétellistáját már gyűjti az ETT. Fontos kiemelni, hogy naponta mintegy 50 ezer európai uniós állampolgár tartózkodik Kárpátalján, viszont az egészségügyi ellátásuk színvonala alacsony. Az egészségügyi biztosításukért nem kapják meg az otthon megszokott minőségű szolgáltatásokat. Éppen ezért jelenleg nem jellemző az Ukrajnában történő kezelés. Amennyiben például valaki csonttöréses balesetet szenved, jellemzően inkább átszállítják Magyarországra, Kisvárdára. A több országgal kialakított szerződéses viszony azért is fontos, mert így az EU-állampolgárként az országba érkező turisták ellátása is biztosítva lenne. Így a jelentős visszatartó erőt képező ukrajnai ellátás kérdése megoldódna. A külföldi vendégek nem félnének Kárpátaljára jönni, mert tudatában

lennének annak, hogy egy korszerű, megbízható egészségügyi ellátást biztosító intézmény áll rendelkezésre, melynek szolgáltatásait szabadon igénybe vehetik sürgősségi esetekben is.

Jogi és betegbiztosítási szempontokon túlmenően azonban ahhoz, hogy egy biztosítótársaság szerződést kössön egy kórházzal, a megfelelő infrastruktúrának is meg kell lennie, ideértve az orvosi felszereléseket, gépeket az alapinfrastruktúrán túl. Ezek beszerzését a térségi szereplők elképzelhetőnek tartják az ETT által szerzett forrásokból, mely források közül a CBC-s források tűnnek a leginkább relevánsnak. Tehát az elképzelések szerint az ETT pályázna EU-s forrásokra a berendezések megvásárlása, a kórház megfelelő felszerelésének céljából. Feladatmegosztás képzelhető el: az ungvári járás saját lakosainak egészségügyi ellátását, a Tisza ETT pedig egy EU-s (főként magyarországi) biztosító társaságon keresztül az uniós állampolgárok egészségügyi ellátását biztosítaná a kórház területén. Az ETT által fenntartott kórház esetében tehát egyfajta kettős/közös fenntartó képzelhető el: a fenntartó egyrészt az ETT, másrészt az ungvári járási közigazgatási hivatal lehetne. Előbbi koordinálná azokat az ügyeket, melyek az uniós betegbiztosítással rendelkező ügyfelekre vonatkoznának, utóbbi pedig a helyi lakosok ügyeit irányítaná. A szakembergárda biztosítása és kifizetése az elképzelések szerint közösen is történhetne.

Jelenleg az önkormányzatok rendelkeznek a helyi tulajdonokkal és javakkal, döntenek a költségvetésről, valamint felügyelik a pénzelosztást. Tehát minden egyes intézmény, ideértve a kórházakat is, a helyi közösség tulajdona (aminek legfelsőbb szintjén a járási tanács áll). Az önkormányzatok irányítják át a pénzeket a végrehajtó szervekhez, vagyis a közigazgatási hivatalokhoz, amit utóbbiak kezelnek. A források mellett az egyes kompetenciákat is átadják az önkormányzatok a végrehajtó hatóságoknak, azaz a járási közigazgatási hivataloknak. Az egészségügyi funkció kapcsán ki kell emelni, hogy az operatív irányítás jogát a járási közigazgatási hivatalokon kívül külső szereplőnek is átadhatják az önkormányzatok, ekképp például a Tisza ETT-nek. Az Ukrajnában zajló decentralizáció aktuális jogszabály-változtatásai értelmében a járási tanácsok nem lesznek kötelesek átadni az egyes kompetenciákat a közigazgatási hivataloknak, így az egyéb, külső szereplők funkciókat kaphatnak.²¹ Összegzésképp elmondható, hogy a fentebbi elképzelések Ukrajna törvényei által megvalósíthatóak, jogszabályok nem tiltják. A kórház, mint a

²¹ A jelenlegi ukrain jogszabályi környezet e tekintetben igen bizonytalan, és inkább elvi lehetőséget kínál a feladatátadásra. Továbbá hangsúlyozni kell, hogy mivel nem lenne köteles az önkormányzat a hivatalnak kompetenciákat átadni, az intézmények finanszírozása nem lenne biztosított, ugyanis Kijev megtagadhatja a források kiutalását a járási tanácsokhoz. Végül soron azonban ez a lépés is egy közösen, illetve ETT által fenntartott kórházi intézmény irányába mutat a finanszírozhatóság megteremtése érdekében.

helyi javak része, az ungvári járási tanács alá tartozik, operatív irányítás formájában a tanács rendelkezik a létesítménnyel. Ez azt jelenti, hogy a járás dönt arról, milyen funkciókat és hatásköröket ad a kórháznak, illetve milyen hatásköröket szervez ki a külső résztvevőknek.

Az ETT által fenntartott intézmények (egészségügyi, fürdőszolgáltatási stb. szerepkörök) tekintetében érdemes figyelembe venni, hogy az ETT-k tagi körének bővítését is magába foglaló 1302/2013/EU Rendelet új lehetőségeket kínál egyes közszolgáltatások ETT-tagok által való végzésére. Az érintett új tagi kör a következő lehet:

- **közvállalkozások (public undertaking):** ezek a szervezetek a 2004/17/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv 2. cikke (1) bekezdésének b) pontja alapján állami vagy önkormányzati vállalatok, vagyis minden olyan vállalkozás, amelyre a hatóságok közvetlen vagy közvetett módon meghatározó befolyást gyakorolnak annak tulajdonosaként, pénzügyi részesedésükön keresztül vagy a vállalkozásra vonatkozó szabályok által);
- **általános gazdasági érdekű szolgáltatások működtetésével megbízott vállalkozások (undertakings entrusted with operations of services of general economic interest):** e szolgáltatások meghatározó elemei a következők: a) közérdekű végcél (pl. közegészségügy), b) általános jelleg, azaz nem pusztán bizonyos vállalkozásokat vagy egyes gazdasági ágazatokat érint; c) gazdasági indokoltság, azaz a piacon (ezen a szervezeten kívül) nincsenek az adott szolgáltatás ellátására ösztönző megfelelő tényezők; e közszolgáltatás jellemzői az egyetemesség, folyamatosság, közérdekű elvárások teljesítése, szabályozás és hatósági felügyelet, valamint az adott működési terület egészére kiterjedő, minden érintett fogyasztó, felhasználó számára elérhető, az igényelt mennyiségben, minőségben, az egyes ügyletek gazdasági jövedelmezőségétől függetlenül egységes feltételek, amelyek csak az összes ügyfélre irányadó objektív kritériumok alapján változtathatók.
- **harmadik országnak a közintézménnyel egyenértékű intézményei vagy közvállalkozásai az uniós EGTC-Rendelet 3a. cikkében (harmadik országokból, vagy tengerentúli országokból vagy területekről származó tagok csatlakozása) meghatározott feltételek mellett.**

Az egyes szervezetekre vonatkozó részletszabályozás ismerete elengedhetetlen (pl. az egyes egészségügyi rendszerek államközi megállapodások útján való összehangolása, illetve kiszervezése), de elméletileg elképzelhető, hogy a cél szerint legelőnyösebb szervezeti formában működtetett (pl. egészségügyi) vállalkozás az ETT tagjává válik, majd az általa az ETT-be bevitt feladatokat az ETT tagok felhatalmazása alapján folyamatosan maga végzi.

Az **oktatási** szerepkörök terén az átmozgások jellemzően egyirányúak: a határ-közeli ukrainai településekről ingáznak napi rendszerességgel, vagy költöznek át Magyarországra, kollégiumi szálláshelyekre. Az általános iskolai átjárás a közép- és felsőfokú tanulmányokat folytatókhoz képest jóval csekélyebb volumenű. Többek között a Tarpán található Esze Tamás Általános Iskola és annak Focisuliája, labdarúgó tagozata népszerű a határon túli fiatalok körében. Beregsurány esete is rávilágít arra, hogy a helyi oktatási intézmények fennmaradásában egyre fontosabb szerepet játszanak a kárpátaljaiak, akik gyermekeik beíratásával hozzájárulnak a kellő osztálylétszámok biztosításához.

A **szakképzésben** évről évre többen vesznek részt ukrainai származású tanulók. Honosítási eljárás után lakóhellyel ingyenesen vehetnek részt a magyar szakképzésben az ukrainai tanulók. Az oktatás-képzés színvonala jelentős vonzerőt rejt. Magyarországon Kárpátaljához képest komparatív előny az intézmények technikai felszereltsége. A magyar szakiskolák számára kedvező a tanulói migráció, mivel sikerül feltölteni a régóta alacsony és fogyatkozó számú osztályokat. Például csak a Mátészalkai Szakképzési Centrum Déri Miksa Szakképző Iskolájában a kárpátaljaiak száma 40 fő. 3/4-ük kollégista, a többiek bejárnak, hajnalban kelnek, este érnek haza. Nem csak Mátészalkán, hanem Záhonyban és Kisvárdán is jellemző a határon átnyúló tanulói mozgás. Záhony esetén a Záhonyi Kandó Kálmán Közlekedési Szakközépiskola, Gimnázium fogad kárpátaljai diákokat. Záhony integrált településfejlesztési stratégiája nem véletlenül jelöli meg célként egy határon átnyúló igényeket is kiszolgáló oktatási- és sportcentrum kialakítását. A város térségi oktatási centrum pozíciójának betöltéséhez a Záhonyi Kandó Kálmán Közlekedési Szakközépiskola, Gimnázium komplex felújítására, valamint a határon túli diákok fogadására alkalmas Dr. Béres József Kollégium férőhelyek bővítésére van szükség.

A **felsőoktatás** területén a Nyíregyházi Egyetem a Tisza ETT legvonzóbb intézménye a határon átnyúló tanulói migrációt tekintve. A Nyíregyházi Főiskola (ma már Egyetem) és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola között tradicionálisan erősek a kapcsolatok. A Nyíregyházi Egyetemmel közös képzést jelent a gazdálkodási és menedzsment (közgazdász) szak. Minden kurzusnak két tanára van, egy magyarországi és az ukrainai, együtt dolgozzák ki a tantervet. A kurzus a magyar oldalon kihelyezett képzésként, az ukránon pedig szeminárium vagy nem akkreditált képzésként került meghirdetésre. A kárpátaljai főiskola a jogi kereteit kihasználva felsőfokú szakképzési intézetet indított, mely nemzetközi normák szerinti besorolású diplomát ad. A kiválasztott helyszín a péterfalvai középiskola lenne. Ha a bázis beindításra került, akkor kialakítanánk az akkreditált,

diplomát adó képzéseket. Ebbe a folyamatba Magyarország is bekapcsolódhatna, mivel mindegyik képzési helyszínnek lehetne egy magyar határ menti testvériskolája, mely például a magyar lecserelt tankönyvek átadásával segítené a bázis fejlődését, másrészt pedig a szakmai gyakorlat szempontjából lehetőséget adna arra, hogy Magyarországon korszerű szaktudást nyújtó szakmai gyakorlaton vehessenek részt a tanulók. A testvériskolai programokban tehát még jelentős tartalékok rejlenek.

Az oktatásban és az egészségügyben számos ukrain munkavállaló (pedagógusok, egészségügyi szakdolgozók stb.) dolgozik már ma is Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egyes intézményeiben. Ezt a fajta átmozgást érdemes összehangolni, melynek során a kárpátaljaiak Magyarországon vállalnak munkát, viszont életvitelszerűen továbbra is Kárpátalján élnek (pl. az orvosok). A kárpátaljai intézmények szolgálhatnának olyan humánerőforrás-képző intézményként, mely a magyarországi hiányszakmák terén nyújtana utánpótlást, míg a magyarországi intézmények infrastruktúráját bocsátanának rendelkezésre (pl. modern tanműhelyeket, kihelyezett képzési helyszíneket, szakmai gyakorlati helyeket).

A kórházfenntartáson és az oktatási-képzési együttműködésekén túl két további területen látható perspektíva a funkcionális összehangolásra. Az egyik intézménylétrehozási és –fenntartási terület a **közösségi közlekedés**. Jelenleg a legtöbb városi tömegközlekedés (pl. Ungváron, Munkácson) magánkézben és rossz állapotban van Kárpátalján, míg Beregszászon pedig egyáltalán nincs megszervezve a közösségi közlekedés. Felmerül Kárpátalja és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye közlekedésének fokozottabb összekapcsolódása, elsősorban Beregszász és Vásárosnamény között, illetve megoldható lenne Nyíregyháza bekapcsolása is. Jogilag elvi szinten nincsen jelentősebb akadálya a határon átnyúló közlekedés megszervezésének. Ahogy az egészségügyi funkcionál már említésre került, jogi lehetőség van egy úgynevezett általános gazdasági érdekű szolgáltatások működtetésével megbízott vállalkozás létrehozására. Célszerű ilyen esetben, ha az ETT-n túl hasonló profilú (személyszállítási) vállalat részvételével jön létre az új vállalkozás. A megalapított vállalkozás tagja lehet az ETT-nek. Az ETT közgyűlése felvállalhat közlekedési szolgáltatásokat, illetve a tarifarendszert is meghatározhatja a közgyűlés. Az ETT tagjai megbízhatják bizonyos közlekedési feladatok ellátásával vállalkozásokat, például az előbb említett ETT-s vállalkozást buszközlekedési szolgáltatás kialakításával és fenntartásával.

A gazdasági funkciók terén többször felmerült ötlet az ETT-s kézben lévő **inkubátorházak** illetve valamiféle **inkubációs szolgáltatások** létrehozása, közös működtetése. Ezen inkubátorházak nem

csak helyszínt, infrastruktúrát, hanem vállalkozói tudást is biztosíthatnak a betelepülők számára. Az inkubátorházak együttműködésben az oktatási és munkaügyi intézményekkel munkaközvetítő, illetve képzési helyszínek is lehetnek egyben a munkaállomások és vállalkozás-növekedési szolgáltatások nyújtásán túl. Elvi szinten az ETT létrehozhat olyan vállalkozást, amely aztán pl. nonprofit gazdasági társaság formájában képes egy inkubátorházat fenntartani, üzemeltetni.

Sajátos **határon átnyúló segítségnyújtás**ra is van példa. Csenger a tervek szerint fogad rossz sorsú kárpátaljai gyerekeket pl. Tiszaújlakról. Megkéri a kinti egyházakat, az iskolákat, hogy mondják el, ki részesüljön támogatásból. A csengeri kollégiumban ezek a gyerekek aztán ingyenes szállást kapnak, és napi ötszöri étkezést biztosítanak számukra. Csenger példája nem egyedülálló. Az ukrán-magyar funkcionális, település- és intézményközi kapcsolatok egy külön típusát nyújthatják ezek a kooperációk, ahol az oktatási, szociális, egyházi és önkormányzati szereplők együttműködése képzelhető el.

A területi kohézió településhálózati aspektusainak **összefoglalását** érdemes a kohéziót gátló tényezőkkel kezdeni, melyek alapjaiban határozzák meg a határtérség valós funkcionális együttműködési lehetőségeit. Fontos megjegyezni, hogy a speciális, szigorú ellenőrzéssel átjárt határhelyzet (külső schengeni határ) miatt a térség határon átnyúló vonzáskörzeti potenciáljai rövid távon, klasszikus értelemben valószínűleg nem válhatnak szerves, napi szinten is összefonódó várostérségekké. Azonban bizonyos funkciók esetén (pl. a magyar oldal magasabb színvonalú szolgáltatásai, vagy az ukrán oldal fejlődő és kedvező árfekvésű bevásárlási, turisztikai lehetőségei), különösen az elérési idők rövidítésével reális lehetőség a térszerveződés bizonyos funkcionális metszeteinek átrajzolódása. A határtérség településhálózata több olyan jellemzővel is bír, amely önmagában – településközi kapcsolatokkal szabadon átjárható határszakasz esetén – alapul szolgálhat a térségi együttműködés fejlesztése során. Egyrészt a vizsgált terület rendelkezik olyan erős, egyértelmű nagyvárosi központokkal, amelyek között egy transzeurópai léptékű együttműködés is elképzelhető, integrálva a kárpáti térség egészét. Ezek a nagyvárosi központok egyes, napi ingázást nem igénylő, tipikus városi szerepkörökre és problématerületekre (pl. felsőoktatási-kutatási együttműködések, gazdaságfejlesztési szerepkörök, településfejlesztési tudás- és tapasztalat-megosztás, városi szegénység elleni küzdelem) fókuszáló módon a későbbiekben még szorosabban együttműködhetnek. A regionális centrumokhoz kapcsolódva sajátos „belső” térszerveződést alkotnak a másodlagos és harmadlagos központok, melyek egy többközpontú rendszer keretében a területi versenyképességet erősítő harmonikus

funkciómegosztásra törekedhetnének. A határtérség egyik legjelentősebb potenciálját éppen ezek a centrumok, a fejlett kis- és középvárosi hálózat, illetve azok közös és komplementer adottságai nyújtják. A szűken értelmezett határövezetben egy sajátos együttműködési rendszer alakulhat ki. Ennek átrajzolását és újraértelmezését viszont nagymértékben gátolja a határ erős adminisztratív szerepe, a határrezsim. Az Alföld és a Kárpátok vonulatánál találkozó kis- és középvárosi településcsoport közös hálózati együttműködésének szigorú feltétele a jól átgondolt, valóban kooperatív funkciómegosztás és funkciófejlesztés, annak érdekében, hogy a párhuzamosságok és az előnytelen versenyhelyzet helyett a kölcsönösen előnyös funkcionális komplementaritás és a jobb területi gazdaságosság kerülhessen előtérbe. Egyrészt tehát a településhálózat –lehetőleg nem csak az ukrán-magyar – határon átterjedő reintegrációja egy területileg gazdaságosabb funkciómegosztási rendszert eredményezne. Másrészt érdemes azt is kiemelni, hogy a határon átnyúló policentrikus kis- és középvárosi térség a regionális nagyvárosokhoz kapcsolódva szintén jó feltételeket biztosít a komplementer és közös adottságokon alapuló funkciómegosztásra, ahol a felsőfokú és a középfokú központi funkciók egymást erősíthetik.

A nagyvárosi centrumokhoz való közelség és a határmentén koncentrálódó kis- és középvárosi településállomány alapján az ukrán-magyar határ menti térségre sokkal inkább a központi, mintsem a periférikus elhelyezkedés jellemző, a térség egyszerre részesülhet mindkét ország központjainak dinamizmusából, hogyha sikerül oldani a nagyrészt külső feltételektől függő, nehezen megváltoztatható határrezsim feszességén. A határ ráadásul jelenleg az európai integráció (a jövőben várhatóan oldódó) határa is. Ezzel egy igen fontos „Kelet-Európa kapuja” szerep körvonalazódik mindenekelőtt a Kassától Záhony–Csapon, majd Beregszászon és Huszton át Szatmárnémetiig húzódó, félkörív alakú zóna számára. A korábban említett, inkább elméleti síkon létező potenciálokkal szemben jelenleg elsősorban a hármashatár térségben, illetve a határ közvetlen közelében húzódó határsávban van mód néhány szerepkör megvalósítható összehangolására. Záhony és Csap várospárja kiegészülve a szlovákiai Tiszacsernyővel jelentős központként funkcionálhat egy határon átnyúló ipari-logisztikai zóna tagjaként.

Végül, de nem utolsó sorban külön érdemes hangsúlyozni azokat a konkrét együttműködési felületeket, ahol a leginkább képes lehet az ETT hatékony funkcionális kapcsolatokat teremteni a határ két oldala között a már említett (kb. mindkét irányba 30-40 km-es szélességű) határsávra koncentrálni. Egyrészt alapozni lehet az elmúlt időszakban igen széleskörűvé és elmélyültté vált testvér-települési együttműködési hálózatra, mely a funkcionális együttműködésekre is kiterjed,

kiterjedhet. Amennyiben sikerül hatékony településhálózati együttműködést létrehozni, egy minden fél számára előnyös hálózat jöhet létre, ahol a határtérség nem periféria, hanem települési kapcsolatokkal átjárt, funkciógazdag tér. Másrészt további kiemelkedő kooperációs lehetőséget kínálnak a határon átnyúló módon nagy arányban igénybevett, ETT által kezdeményezni, létrehozni és/vagy fenntartani is tervezett szerepkörök. Az egyes határon átnyúló módon megszervezhető funkciók közül kiemelkedik az oktatás (különösen a szakképzés és a felsőfokú oktatás), az egészségügy, valamint kisebb részt ide tartoznak a gazdasági (inkubátorházak, ipari parkok, hálózatosodás, tudásmegosztás támogatása) és a közösségi közlekedési funkciók. Előbbi két funkció terén már ma is jelentős a határon átnyúló, döntően magyarországi intézményeket érintő igénybevétel. Az oktatás tekintetében határon átnyúló együttműködés keretében testvériskolai együttműködésekre, közös tananyagfejlesztésre és kurzuskínálatra, kihelyezett tanórákra, gyakorlatokra lehet elsősorban gondolni. Az egészségügy kapcsán komoly igény mutatkozik a mentőállomási és kórházi területeken az együttműködésre. A leginkább relevánsnak és megvalósíthatónak az ungvári volt vasúti kórház járási lakosok és EU-állampolgárok által történő igénybevételének megoldása tűnik. A kórházzal kapcsolatban intézményfenntartói, illetve intézményfejlesztési szerepköröket gyakorolhat az ETT szervezete. A közösségi közlekedés és az inkubátorház kapcsán is elképzelhető, hogy az ETT vállalkozásalapítás révén lásson el szolgáltatásnyújtási tevékenységeket, illetve bizzon meg egy gazdasági társaságot a feladatellátással.

1.3 A határ átjárhatósága

A határ fizikai átjárhatóságának taglalása előtt érdemes szót ejteni a magyar-ukrán határt jellemző sajátos **határrezsimről**. A határrezsím legalább annyira fontos témakör, mint a fizikai határátlépés, a forgalmi viszonyok taglalása, mivel annak jellemzői nagymértékben hozzájárulnak a határ erősen zárt jellegéhez, negatívan kihatva a társadalmi-gazdasági élet számos területére. A magyar-ukrán határ esetében alapvető nehézséget jelent, hogy Ukrajna nem tagja sem a Schengeni Övezetnek sem az Európai Uniónak. A határ tehát az EU és Schengen külső, szigorú ellenőrzéssel sújtott része. Határátlépésre – ellentétben a belső határokkal – a schengeni külső határok esetén kizárólag a hivatalos határátlépési pontokon, a megadott nyitvatartási időben van mód, a zöldhatár zártnak minősül.

A magyar állampolgárok számára az útlevél kiváltása kötelező, míg az ukrán állampolgárok **vízumkényszertől** szenvednek, ha be szeretnének lépni Magyarország területére. Nem véletlen, hogy a terepei interjúk során a szereplők a határon túli együttműködések (egyik) legfőbb akadályának az ukrán fél vízumkényszerét nevezték meg. A vízum kérdése azonban az EU-ban közösségi szinten szabályozott. Az Európai Közösséget létrehozó szerződés, pontosabban annak 62. cikke (2) bekezdése felsorolja azon harmadik országok listáját, amelyek állampolgárainak a külső határok átlépésekor vízummal kell rendelkezniük. Ezen állampolgárok közé tartoznak az ukránok is. Az egyes tagállami vízumpolitikáknak, így a magyarnak, is ehhez kell igazodniuk. A magyar tagállami szabályozás megismerhető a következő jogszabályból: 199/2003. (XII. 10.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Miniszteri Kabinetje között az állampolgárok utazásának feltételeiről szóló, Kijevben, 2003. október 9. napján aláírt Megállapodás kihirdetéséről. Ez alapján az ukrán állampolgároknak vízummal kell rendelkezniük, ha Magyarország területére kívánnak utazni és/vagy ott kívánnak tartózkodni. Azonban e megállapodás jelentős könnyítéseket is bevezetett a vízumkényszer tekintetében. Az elmúlt években az Európai Közösség is megkönnyítette a vízumok kiadását Ukrajna vonatkozásában (lásd: A TANÁCS 2007. november 29-i 2007/840/EK HATÁROZATA az Európai Közösség és Ukrajna közötti, a vízumok kiadásának megkönnyítéséről szóló megállapodás megkötéséről).

A határátlépés körülményei, elsősorban a hosszas, nehezen kiszámítható várakozási idő, a hatósági ellenőrzések pedig meglehetősen nehéz helyzetet teremtenek a határon átnyúló napi szintű kapcsolattartások számára. Ráadásul a határellenőrzési szigor a két ország általános viszonyától is nagymértékben függ. Egy teljesen átlagos, hétköznapi határátlépő gyakran több órás várakozásra

kényszerül, de az üzletemberek, turisták helyzete is hasonló. Jelentős számban élnek olyan kárpátaljai lakhelyű munkavállalók (pl. feldolgozóiparban dolgozók, tanárok), akik hajnali 3-4 körül kénytelenek elindulni otthonról, hogy munkahelyükre időben beérjenek. A határátlépés nehézkességéhez járul hozzá, hogy nem tesznek különbséget a beutazók között az átlépők típusa, utazási szándéka alapján. A hosszú várakozás nem csak nehezen tervezhetővé teszi a határon átnyúló utazásokat és programokat, de rossz üzenet, és antipátiát szül. Ahogy utalás történt rá, a megnövekedett idejű határátlépés miatt nagymértékben ellehetetlenült a határon átnyúló ingázás, mind a munkavállalás, mind az oktatás terén. Nem véletlen, hogy gyakran felmerülő törekvés a térségi szereplők részéről a határátkelést jellemző bürokrácia egyszerűsítése és gyorsítása. Térségi igény lenne, hogy a turisták és az üzletemberek számára külön „zöld” sávot alakítsanak ki a határátkelőhelyeken. A jelenlegi szabályozás lehetőséget biztosít Európai Parlament és Tanács 1931/2006/EK rendelet 15. cikke alapján kishatárforgalmi egyezmény kötésére harmadik államokkal szemben, így tehát Ukrajna vonatkozásában is. Ezen rendelkezés alapján jöhetett létre a Magyar Köztársaság Kormánya és Ukrajna Miniszteri Kabinetje között, Ungváron, 2007. szeptember 18-án, a kishatárforgalom szabályozásáról szóló Egyezmény, melynek kötelező hatálya elismerése tekintetében született meg a 2007. évi CLIII. törvény. A határ menti lakosok, ingázók várakozási idejének csökkentése érdekében schengeni mintára külön határsávok létesítése lenne lehetséges, azonban ehhez egyrészt politikai akaratra, jogszabály-módosításra, illetve –kezdeményezésre, valamint a külön határsáv biztosításából adódó infrastrukturális feltételekre (pl. egységes jelekkel ellátott külön sávok) van szükség.

A személyek szabad áramlását gátolja az a tény is, hogy Záhonynál megszűnt a **gyalogos határátlépés**, ezért sokan kénytelenek a határnál stoppolni a legális, személy- vagy tehergépjárművön való átkelés érdekében. Annak ellenére igaz ez, hogy 1998-ban még lehetséges volt a gyalogos határátlépés. Azt, hogy két ország között milyen határátkelőhelyek létesülnek, a két ország „nemzetközi szerződésben”, megállapodásban rögzíti, a kérdés nincsen közösségi szinten rendezve. Ukrajna vonatkozásában az ügyet rendezte: 2012. évi LXVIII. törvény a Magyarország Kormánya és Ukrajna Miniszteri Kabinetje között a közúti és vasúti határforgalomnak a határátkelőhelyeken történő ellenőrzéséről szóló Megállapodás kihirdetéséről. Ennek hatálya azonban nem terjed ki a gyalogos forgalomra egyik határátkelővel kapcsolatban sem. Jelenleg gyalogos forgalomra legközelebb Záhonyhoz a mintegy 30 km-re fekvő Lónya–Harangláb átkelő használható.

A **tőkeáramlásokkal** kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy az európai, de különösen magyar érdekeltségű cégek hiába szeretnének befektetni viszonylag nagy hajlandósággal Ukrajnában, jellemzően csak a határ közvetlen közelében mernek letelepedni. Az eltérő szabályozási és kulturális környezet jelenti a legnagyobb hátráltató tényezőt a határok gazdasági jellegű átlépése tekintetében. A jogi átjárhatóság szempontjából különösen fontos lenne a határon átnyúló közbeszerzési harmonizáció, kifejezetten a KKV-kra vonatkozóan.

Az EU-Ukrajna közötti **szabadkereskedelmi megállapodás** értelmében 2016. január 1-től a mélyreható és átfogó szabadkereskedelmi megállapodás alapvetően az uniós és az ukrán piac integrációját jelenti. Megszünteti az importvámokat, és tiltja a további kereskedelmi korlátozásokat, bár egyes „érzékeny” területeken, például a mezőgazdasági termékek kereskedelmében fenntart bizonyos korlátozásokat és átmeneti időszakokat. A feldolgozóipari együttműködéseket gátolja, hogy jelenleg magyar alapanyagot (1-21 vámtarifa kóddal) nem lehet bevinni Ukrajnába. Ukrajnából azonban jelentős mennyiségű áru hozható át teljesen vámmentesen.

Az ukrán-magyar határ erőteljesen kitett az **illegális**, valamint benzin-, alkohol- és cigarettaturizmushoz köthető határátlépésekkel szemben. Gyakori jelenség a feketekereskedelem, a szállított termékekkel kapcsolatos ÁFA csalási tevékenység. A vámmentesség alatt maradván a társadalom egy rétege naponta többször jár át a határon jelentős mennyiségű terméket átszállítva Magyarország irányába. Ez sokszor a szervezett bűnözéssel is kapcsolatban áll. A csempészet és az átszökés volumene ugyanakkor éppen a technikai felszereltséget (pl. hő-kamerák a zöldhatáron) megkövetelő schengeni tagságból adódóan az elmúlt években csökkent.

A határrezsimmal kapcsolatos szigorú környezet a társadalmi kohéziót nagymértékben gyengíti, lefojtja a társadalmi interakciók számát, és behatárolja a kommunikációs felületeket. A people jellegű kapcsolatokat, a kulturális együttműködéseket különösen ellehetetleníti a határátlépés nehéz tervezhetősége. A helyi kulturális-művészeti csoportok átjutása a határon nem gördülékeny (pl. minden egyes hangszeret lajstromszám szerint átnéznek). A határok adminisztratív átjárhatóságán túl éppen a fentiek miatt legalább ennyire fontosak a határátlépéssel kapcsolatban a társadalom tagjaiban meglévő mentális határok. E határok többnyire akadályokként jelentkeznek, gátolva az együttműködések elmélyülését. Számos határon túli terület a két ország állampolgárai számára „fehér foltként” jelentkezik, számos tekintetben egymással párhuzamos társadalmakról beszélhetünk. A személyek szabad áramlásához képest csekély mértékű a határon átnyúló közösségek létrejötte. Kölcsönös kapcsolatok elsősorban az Ukrajnából napi szintén ingázók, a helyi

mikroközösségek (pl. határon túli rokonok, iskolai és kollégiumi társak, munkatársak) között alakulnak ki. Az egymásról alkotott kép kialakulatlanságához, torzulásához vezet, hogyha a rendszeres kapcsolattartások nagyfokú korlátozását eredményező határellenőrzés fennmarad a két ország között.

A határátkelők jelentőségét nagymértékben jelzik a 2014-ből származó **átlagos napi forgalmi adatok**²². A legnagyobb forgalmat a Záhony – Csap határátmenet bonyolítja le, közel másfélszer annyit (2072 jármű/nap), mint az e tekintetben második helyen álló, TEN-T maghálózatba tartozó Beregsurány – Asztély határátkelő (1392 j/nap).²³ A forgalom méretéből adódóan gyakori probléma a gépjárművek feltorlódása. Egyesek szerint egy rendszámfelismerő rendszerre lenne szükség, mely eleve a megfelelő sávba tereli a járműveket. Ennek segítségével kevesebb fizikai adminisztrációval (gépeléssel) jár az ellenőrzés. Egyes vélemények alapján nagyobb hatékonyság esetén a várakozási idő a felére lenne csökkenthető.

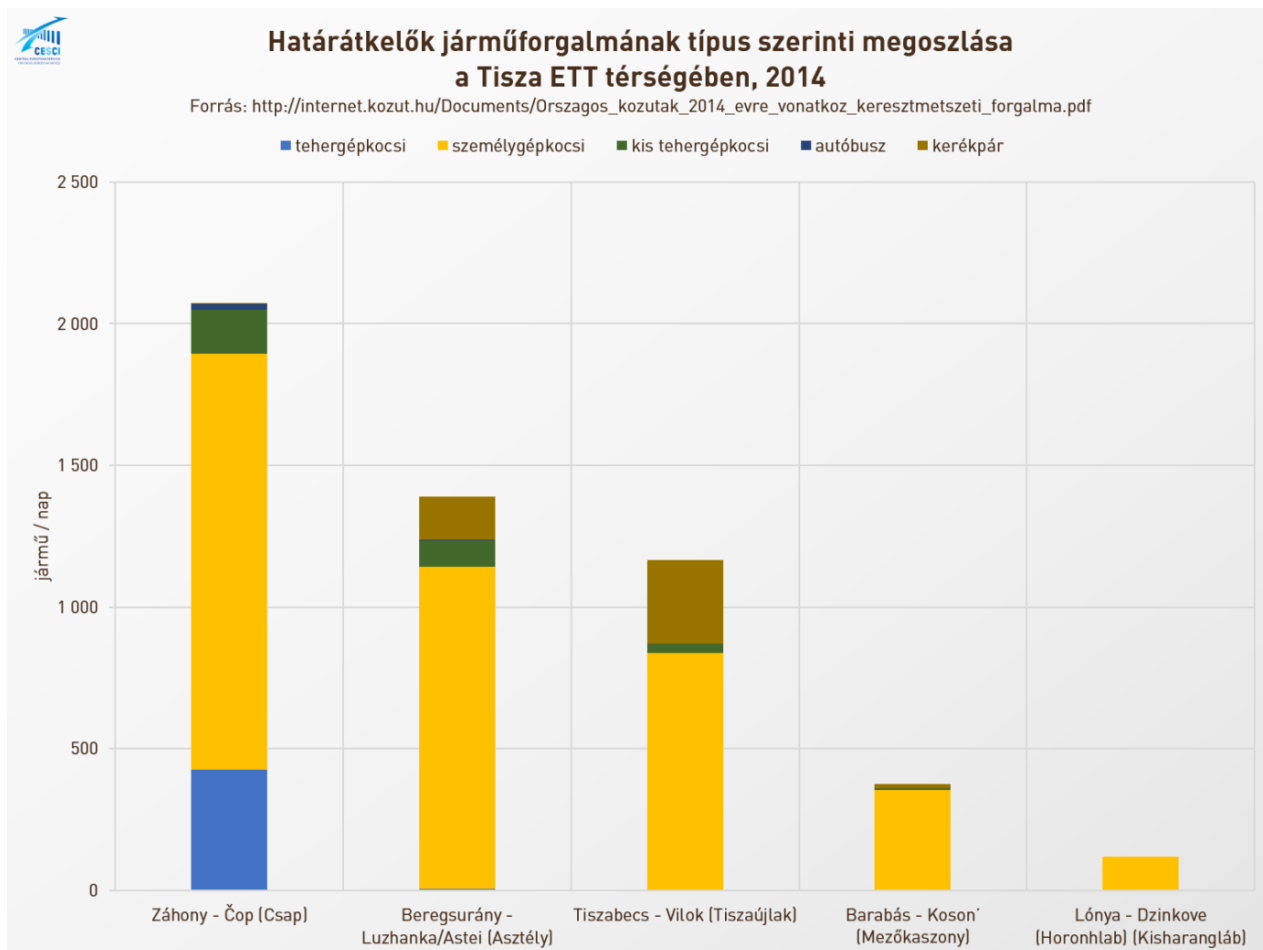
A második, beregsurányit a Tiszabecs – Tiszaújlak átmenet (1165 j/nap) követi, mely után jelentős lemaradással következik a két legkisebb forgalmat áteresztő átkelő, a Barabás – Mezőkaszony (375 j/nap) és a Lónya – Kisharangláb határátmeneti pont. Legutóbbi forgalmára jellemző, hogy mindössze 118 j/nappal a záhonyi átkelő volumenének csak mintegy 5,7%-át adja. A záhonyi határátkelő jelentőségét tovább fokozza, hogy a 2014-es vizsgálatok alapján a beregsurányi mellett (5 db 3,5 tonna feletti tehergépkocsi/nap) ez az egyetlen ukrán-magyar határszakaszon fekvő átkelő, amely nem csak kis tehergépkocsikat, azaz 3,5 tonna megengedett legnagyobb össztömegű teherforgalmat (426 j/nap) fogad, hanem közepes nehéz és nehéz tehergépkocsi forgalmat is bonyolít. Az összes többi átkelő elsősorban személygépkocsikat enged át, míg a záhonyi egy határon átnyúló ipari-logisztikai övezet jelenlétéből adódóan a nemzetközi teherszállítás és tranzitforgalom nyomvonalába esik. A gazdasági életben betöltött szerepéből adódóan átmenő forgalmának közel 1/3-a tehergépkocsi, ezen belül ¼-e pedig kifejezetten 3,5 tonnát meghaladó össztömegű teherjármű. Az átkelőt a határon átnyúló közösségi közlekedés keretében naponta átlagosan 19 autóbusz is használja, a beregsurányin túl egyedülként a meglévő átmenetek közül. A határmetsző forgalom sajátos, nem motorizált

²² A forgalmi adatok forrása:

http://internet.kozut.hu/Documents/Orszagos_kozutak_2014_evre_vonatkoz_keresztmetszeti_forgalma.pdf

²³ Ez a különbség 2012-ben még nagyobb volt: a záhonyi átmenet (2259 j/nap) közel a Beregsurány – Asztély határátkelő (1200 j/nap) kétszeresét tette ki.

módját nyújtja kerékpáros forgalom, mely Záhonynál nem jellemző, ellenben Tiszabecs–Tiszaújlak tekintetében a személygépkocsi után a második legnépszerűbb közlekedési eszköz (295 j/nap) az összforgalom 1/3-át adva, ezen kívül csak Beregsurány tekintetében számottevő a kétkerekűek használata (154 j/nap).

12. ábra: Az ukrán-magyar határátkelők forgalmi megoszlása, 2012²⁴

Célországtól és járműrendszámtól függetlenül a legfőbb utazási indoknak az esetek túlnyomó többségében a vásárlás bizonyult. A legjelentősebb kivételt az átkelők sorában a Tiszabecs – Tiszaújlak átkelő mindkét iránya, illetve a Beregsurány – Asztély átmenet Ukrajna felé magyar telephelyű járművekkel bonyolódó forgalma képezi. Az utazási indokok sorában a vásárlást jellemzően a szabadidő, látogatás célú mozgások jelentik olyannyira, hogy egyes esetekben (pl. Beregsurány – Asztély Ukrajna irányába magyar járművel, Barabás – Mezőkaszony Ukrajna felé) több százalékponttal kiemelkedve vezető szerepet töltenek be. A harmadik számú utazási indok

²⁴ Forrás:

http://internet.kozut.hu/Documents/Orszagos_kozutak_2014_evre_vonatkoz_keresztmetszeti_forgalma.pdf

általában a magán ügyintézés. A felsoroltakon kívül határon átnyúló célú mozgásokat csak kis mértékben generálnak a nem bevásárló turizmushoz kapcsolódó gazdasági célú tevékenységek; az üzleti ügyintézés és a munkavállalási és tanulási célú ingázás. A határon átnyúló munkaerő-mozgás és tanulói migráció Záhony–Csap, Barabás–Mezőkaszony és Beregsurány–Asztély átkelőknél releváns, a másik két átmenetnél jelentéktelen mértékű. A vándorlások célországga meghatározóan Magyarország, ahova ukrán telephelyű járművek érkeznek e célból. Kisebb mértékben, de jelen vannak a valószínűsíthetően ideiglenesen Magyarországon tartózkodó vagy már átköltözött utasok ukrán telephelyű járművel Ukrajnába irányuló, munkavállalási és tanulási célú határátlépései is. A legdélebbi és legészakabbi átkelők között jelentős területi térhasználati különbségek vannak az utazási indokok tekintetében. A záhonyi átkelő esetében nagyon magas a gazdasági indíttatású átmozgások aránya (vásárlás, üzleti ügyintézés, munka, áruszállítás), míg Tiszabecs – Tiszaújlak viszonylatban inkább a magán ügyintézés dominanciája érvényesül. A nagyobb forgalmú átkelőknél általában nagyobb a jelentősége a szabadidős és látogatási célú utazásoknak, szemben a forgalmasabb, kiépítettebb átkelőkkel (kivétel: Tiszabecs), ahol a magánjellegű utazások mellett nagyobb súlyt képviselnek a kereskedelmi, vásárlási indíttatású helyváltoztatások.

1. táblázat: Az utazási indokok megoszlása a magyar-ukrán határátkelőknél²⁵

Határátkelő	utazás indoka	Magyarország felé (%)		Ukrajna felé (%)	
		magyar telephely	ukrán telephely	magyar telephely	ukrán telephely
Záhony-Chop	vásárlás	61	58	57	43
	szabadidő, látogatás	28	18	29	35
	magán ügyintézés	2	14	6	17
	üzleti ügyintézés	7	4	7	0
	munka, iskola	0	5	1	5
	áruszállítás	0	1	0	0
	egyéb	2	0	0	0

²⁵ Forrás: KÖZOP-hoz illeszkedő projektek határmetszési szakaszainak megvalósíthatósági tanulmány szintű feltárása, azok hálózati hatásainak vizsgálata a magyar-ukrán határszakaszon (KÖZOP-3.5.0-09-11-2012-0025) 1. sz. projekt Záhony (HU) – Chop (Csap) (UA) határátkelőhely rész-megvalósíthatósági tanulmánya; 3. sz. projekt Tiszaszentmárton (HU) – Solovka (Szalóka) (UA) határátkelőhely rész-megvalósíthatósági tanulmánya; 9. sz. projekt Az M3-M24 gyorsforgalmi úthoz tartozó Beregdaróc (HU) – Dyida (Beregdéda) (UA) M3 határátkelőhely rész-megvalósíthatósági tanulmánya; 18. és 19. sz. projekt Uszka/Magosliget (HU) – Tysobyken (Tiszabökény) (UA) határátkelőhely rész-megvalósíthatósági tanulmánya

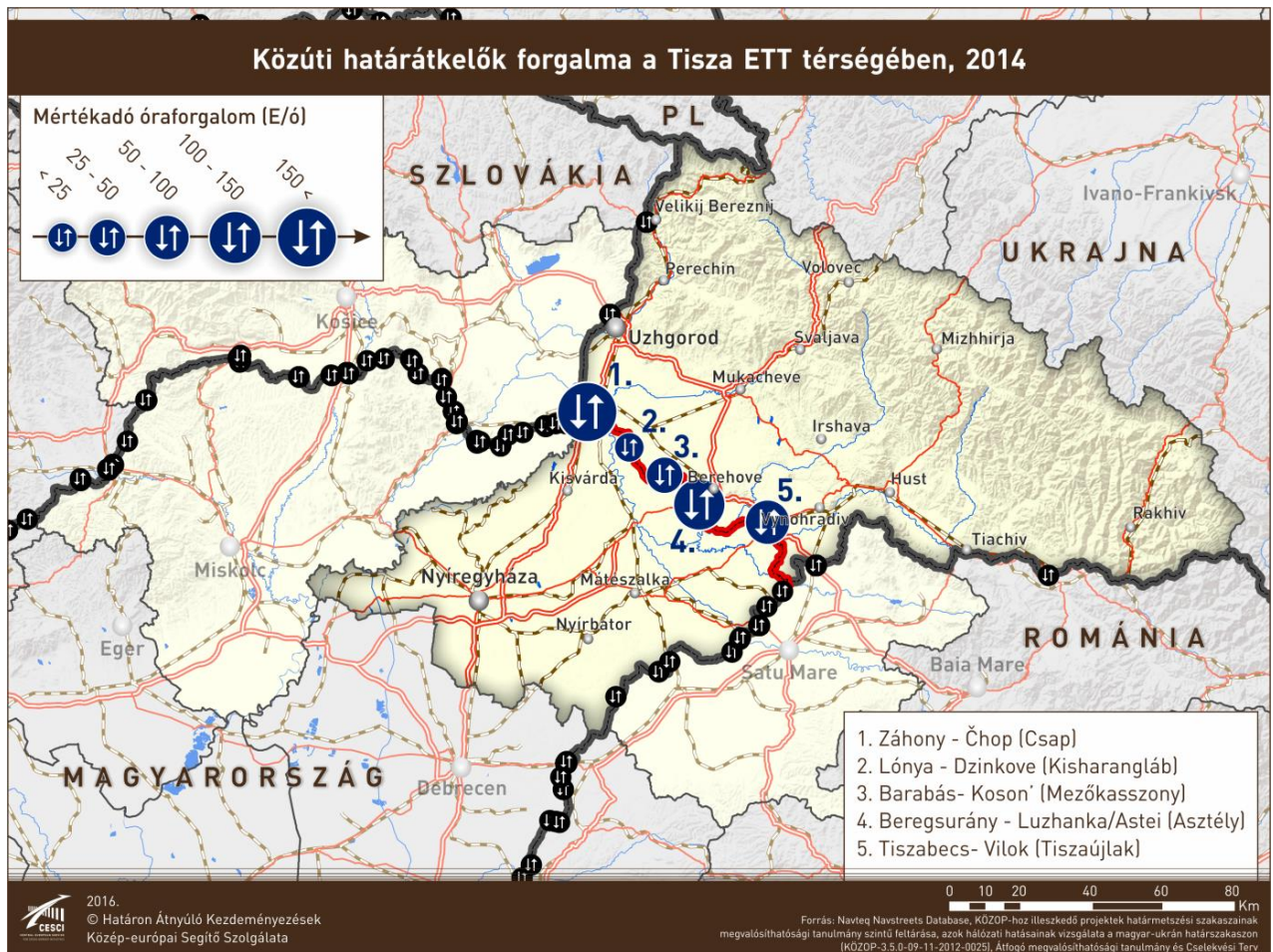
		Magyarország felé (%)		Ukrajna felé (%)	
Lónya-Horonhlab	vásárlás	48	41	45	50
	szabadidő, látogatás	39	42	43	38
	magán ügyintézés	13	13	6	12
	üzleti ügyintézés	0	4	6	0
	munka, iskola	0	0	0	0
	áruszállítás	0	0	0	0
	egyéb	0	0	0	0
Barabás-Koson'	vásárlás	magyar telephely: 52% vásárlás; 37% szabadidő, látogatás; 11% munka, iskola		ukrán telephely: 46% vásárlás; 54% szabadidő, látogatás	
	szabadidő, látogatás				
	magán ügyintézés				
	üzleti ügyintézés				
	munka, iskola				
	áruszállítás				
	egyéb				
Beregsurány-Astei	vásárlás	62	48	16	41
	szabadidő, látogatás	25	35	41	31
	magán ügyintézés	9	5	37	13
	üzleti ügyintézés	2	3	3	7
	munka, iskola	2	9	3	5
	áruszállítás	0	0	0	3
	egyéb	0	0	0	0
Tiszabecs-Vylok	vásárlás	18	26	31	13
	szabadidő, látogatás	0	13	0	0
	magán ügyintézés	73	31	59	7
	üzleti ügyintézés	0	23	5	0
	munka, iskola	0	0	0	0

		Magyarország felé (%)		Ukrajna felé (%)	
	áruszállítás	0	7	0	0
	egyéb	9	0	5	80

A terepi információk alapján némileg árnyaltabb a kép. Kijelenthető, hogy szinte általános jelenség a bevásárló turizmus. Ez különösen igaz Ukrajna irányába, mivel az ETT keleti oldalán az élelmiszerek és bizonyos tartós fogyasztási cikkek jóval alacsonyabb áron szerezhetők be, mint Magyarországon. A legnagyobb különbségek egyike a dohánytermékekénél érzékelhető. A termékek közül népszerű a ruhaneműk ukrainai beszerzése is. A gyógyszereket is gyakran a határ kárpátjai oldalán vásárolják be a magyarországiak kinti rokonok, barátok segítségével – habár egyes elemzések szerint a hamisított gyógyszerek aránya kiugróan magas az ukrán piacon. Néhány szolgáltatás határon túli igénybevétele szintén bevett szokássá vált, ilyen például a szemészet. A magyarországihoz képest relatíve alacsony ukrán árszínvonalon történő vásárlás pozitívan hat a magyar oldali közhangulatra és életminőségre, mivel bizonyos értelemben kompenzációt jelent az országos léptékben alacsony jövedelmi szinttel szemben. Az árkülönbségek azonban kedvezőtlenül befolyásolták a határ menti magyar településeken lévő kiskereskedelmet. Például Beregsurányban 9 kiskereskedelmi egység működött a kishatárrendszer idején, azonban Schengen óta ez a szám egyre csökkent.

Némileg sajátos határon átnyúló mozgást jelentenek a tiszabecsi átkelőnél a Magyarországról Ukrajnába termékeket kivivő magánszemélyek. Sokan kerékpáron tolják át az árut Kárpátaljára, főként gyümölcsfélét, de használt tárgyakat is. Átlagosan mintegy napi 500 forintot keresnek így, mely a jövedelmező munkahelyeket nélkülöző térségben jelentős többletbevételnek számít az érintett társadalmi rétegekben.

Lényeges szempont a használati és forgalmi helyzeten kívül a határátkelők **földrajzi elhelyezkedése**. A 133 kilométer hosszú ukrán-magyar közös határszakaszon az összesen 5 meglévő átkelő átlagosan közel 27 kilométerenként követi egymást, viszonylag szabályos területi eloszlással és azonos kapacitással. A 4 db/100 km-es átkelő-sűrűség közepesnek mondható a közép-európai térségen belül, tehát önmagában nem a határátmenetek ritkasága, hanem sokkal inkább a szigorú határrezsim nehezíti meg a kapcsolattartást és a tényezőáramlást.

13. ábra: Közúti határátkelők elhelyezkedése és kapacitása a Tisza ETT térségében

Középtávon jelentősen javulhat a határ áteresztőképessége, a **2015-ös rész-megvalósíthatósági tanulmányokban 16 mélységben vizsgált projektjavaslat szerepel**, melyek négy csoportba sorolhatók: folyamatban lévők; meglévő határátkelő fejlesztése; új határátkelő kialakítása mellékúti fejlesztésekkel; új határátkelő kialakítása gyorsforgalmi úti fejlesztéssel (14. ábra).

A két gyorsforgalmi úthálózati fejlesztés közül a tervezett M34-eshez kötődő Záhony–Csap átkelő élvezhetne elsőbbséget a társadalmi hatékonyság és a megvalósíthatóság összevetését tekintve.²⁶ Szintén magasra értékelt a már meglévő, közúti Záhony–Csap, valamint a Beregsurány–Asztély átkelő fejlesztése. Új határátkelő építése elsősorban a társadalmi-gazdasági interakciókkal, téráramlásokkal gazdasági és településhálózati okokból átjárt határszakaszoknál, a meglévőkhöz nem túlzottan közel tervezett módon a legrelevánsabb. Ide tartozik Záhony térségében

²⁶ Egy összevont, súlyozott „MCA” mutatószámot is kiszámolásra került, amelyben 65% a társadalmi hatékonyság pontszámának és 35% a megvalósíthatósági pontszámának a súlya. Az így kapott pontszám alapján a projektjavaslatok sorba is rendezhetők.

Tizsaszentmárton–Szalóka, míg Beregszásznál Tizsakóród–Mezővári, illetve Beregdaróc–Beregdéda. A meglévő átkelők szerepét, helyzetét is jelzi, hogy a lónyai és tiszabecsi átkelők fejlesztésére fordított költségek viszonylag alacsony társadalmi hatékonysággal párosulnának, ezért inkább a forgalmasabb és jelentősebb záhonyi, illetve beregdaróci átmenetek támogatása ajánlott (lásd Melléklet 350. oldal).

14. ábra: A rész-megvalósíthatósági tanulmányok által mélységben vizsgált projektjavaslatok a magyar-ukrán határszakaszon²⁷

A terepi tapasztalatok és interjúk alapján az egyes **átkelők fejlesztése** terén fontos kiemelni, hogy a megfelelő helyen létesített, illetve fejlesztett átmenetek kedvező hatással lennének a népességmegtartó erőre, mindenekelőtt az ukrain oldalon. Az átkelési lehetőségek számának növelésével és az átkelések esetleges megkönnyítésével többen választanák a határon átnyúló ingázást az áttelepedéssel vagy a távoli országokban történő munkavállalással szemben. Ezáltal a

²⁷ Forrás: KÖZOP-hoz illeszkedő projektek határmetszési szakaszainak megvalósíthatósági tanulmány szintű feltárása, azok hálózati hatásainak vizsgálata a magyar-ukrán határszakaszon. Átfogó megvalósíthatósági tanulmány és Cselekvési terv

társadalmi kohézió is megőrizhetőbb lenne, mivel a családi, baráti kapcsolatok fenntartásának kedvez a napi szintű vándorlás a vendégmunkási léttel szemben. Ráadásul az ingázás napi rendszerű kapcsolattartást teremt a határ két oldala között, a helyi társadalmak valódi közösségekként maradhatnak fenn, és a határtérségben generálódó jövedelmek elsősorban helyben kerülnek elköltésre.

Szinte egyöntetűen úgy gondolják a térségi szereplők, hogy jelenleg túl kevés a határátkelők száma. Ukrajna kormányzatának álláspontja szerint először a már meglévő átkelők műszaki színvonalának javítására kell sort keríteni, újak létesítése nem prioritás. Az ilyen jellegű átkelő-fejlesztésre nyújt példát a Beregsurány–Asztély átmenet, ahol 60 tonnára kívánják növelni a súlykorlátozást. Valószínűsíthetően a teherforgalomra is alkalmassá tett átkelő részben tehermentesíteni fogja a túlterhelt Záhony–Csap átmenetet. A magyarországi M3-as teljes kiépítése sokat jelentene az áteresztő-kapacitás növelésében Beregdaróc–Beregdéda magasságában, viszont jelenleg még nem megoldott a tehergépkocsi-forgalom megfelelő elvezetése az ukrán oldalon. A mai helyzetben a nehézgépjárművek áthajtanak Beregszászon. Felmerült egy beregszászi elkerülő út építése a városközpont várhatóan fokozódó teherforgalmi nyomásának csökkentése érdekében, amennyiben az M3-as autópálya kiépül az ukrán határig. A kárpátaljai vezetés és a kormány is támogatja a projekt megvalósítását, mely 500 millió hrvnyára tehető. A finanszírozás érdekében magyar partnerrel tárgyal Kárpátalja. Amennyiben megépülne a kb. 19,6 millió euró értékű mintegy 14,8 km hosszú útszakasz, Beregsurány irányába is lehetőség lenne a teherforgalmat irányítani. A határátkelő- és útfejlesztések révén a logisztikai szerepkörök megerősödésére lehet számítani. Kárpátalja elkötelezett a közúti határátkelők fejlesztéséről szóló 2013. március 28-án aláírt magyar-ukrán szándéknyilatkozatban foglaltak teljesülése iránt, a megye úthálózat-fejlesztéseinek elsődleges céljai között szerepet a szükséges mellékútfejlesztés az asztélyi átkelőhöz. Szintén az elsődleges megyei projektek és kezdeményezések között kap helyet a Nagypalád – Kispalád határátkelőhöz vezető autót út teljes körű felújítása.

A záhonyi közút határátkelőnél javaslatként merült fel, hogy kerüljön áthelyezésre a magyar határállomás, így nagyobb lehetne az áteresztő-kapacitás. Új híd építését látták sokan a legcélravezetőbbnek a forgalom elvezetése érdekében. Szintén Záhonnal kapcsolatos javaslat a jelenleg alulhasznosított vasúti híd kiépítése közúti, kishatárforgalmi szerepkör párhuzamos biztosításával.

Röviden érdemes megemlékezni a **nem a magyar-ukrán határra** koncentráció fejlesztési elképzelésekről is, melyek azonban a nagytérségi elérhetőség javításával kihatnak az ETT közvetlen területére is. Kárpátalja elsődleges úthálózat-fejlesztési céljai között szerepel az ukrán-szlovák kormányközi bizottság harmadik ülésén megfogalmazott protokoll végrehajtása. Ebben szerepel a Tizasalamon – Nagydobrony – Jánosi út teljes körű felújítása 3,7 km-es hosszúságban 4,1 millió euró értékben. A Csapról vezető főút Tizasalamon területén véget ér, onnan már csak földút vezet a szlovákiai Tizacsernyő felé. A határ közvetlen közelében mindössze 300 méter leaszfaltozására lenne szükség, mivel a szlovák oldalon a határig fut a szilárd burkolatú út. Határátkelő pont megnyitásával akár a kamionforgalom is beindítható a térségben szlovák-ukrán relációban hozzájárulva egy határon átnyúló logisztikai övezethez.

A **szlovák-magyar-ukrán hármashatár térségében** komoly kapcsolattartási hiányosságot okoz, hogy a Tiszán mindössze egy közúti átkelő ível át, és az is a jelentős ellenőrzéssel terhelt Ukrajnán keresztül teremt összeköttetést. Mivel a szlovák-magyar határfolyót is képező Tiszán nem épült híd, a két uniós ország, Szlovákia és Magyarország között csak kerülő úton biztosított a közlekedés. A hármashatárnál nagy szükség lenne legalább még egy, 3,5 tonna feletti áteresztő-kapacitású átkelőre, különösen Záhony és Tizacsernyő összekapcsolására. Jelenleg a tehergépjárműveknek akár két órás és 90 kilométeres utat is meg kell tenniük, hogy Tizacsernyőről Záhonyba, vagy Csapról Tizacsernyőbe jussanak. A távlati tervek között szerepel a Vásárosnamény és Záhony közötti M34-es gyorsforgalmi út megépítése, mely szintén lökést adhat az átkelő-fejlesztésnek. Amennyiben egy jól funkcionáló határon átnyúló ipari-logisztikai övezetet kívánnak a szereplők létrehozni a hármashatár térségében, a határátkelők számának növelése valós igényként jelentkezik.

A Tisza ETT térségi szereplői **Románia irányába** is kiépítenének új átkelőket. **Csenger** fejlődése szempontjából kiemelt jelentőségű lenne egy új határátmenet. A jelenlegi, csengersimai átmenet veszteségekkel járó kerülőt jelent. A Csenger–Óvári határátkelő megépítése több szempontból is indokolt. A romániai Vetésen 1100 főt alkalmazó mezőgazdasági cég tevékenykedik, míg Óváriban ipari park található. Már vannak tervek a határon átnyúló agrárszektorbeli együttműködésre (pl. a magyarországi sertések feldolgozása Romániában történne). Már ma is a határ két oldalán lévő húskombinát kooperál egymással, és Csengerből Romániába tejet is exportálnak. Az átmenet szerepel a román-magyar határátkelők létesítéséről szóló indikatív listán. Engedélyes terv létezik a határon átnyúló, 2,5 kilométert sem elérő, mindössze 6 méter szélességű, és 7 tonnás

súlykorlátozású útról. A csengeri települési önkormányzat a csengeri, magyarországi útszakaszra forrást kérne a magyar kormánytól. Csenger saját költségén mobil határátkelőt létesítene a kereskedelmi kapcsolatok élénkítése miatt. Az előzetes információk alapján a román oldal képes lenne megépíteni a saját útszakaszát.

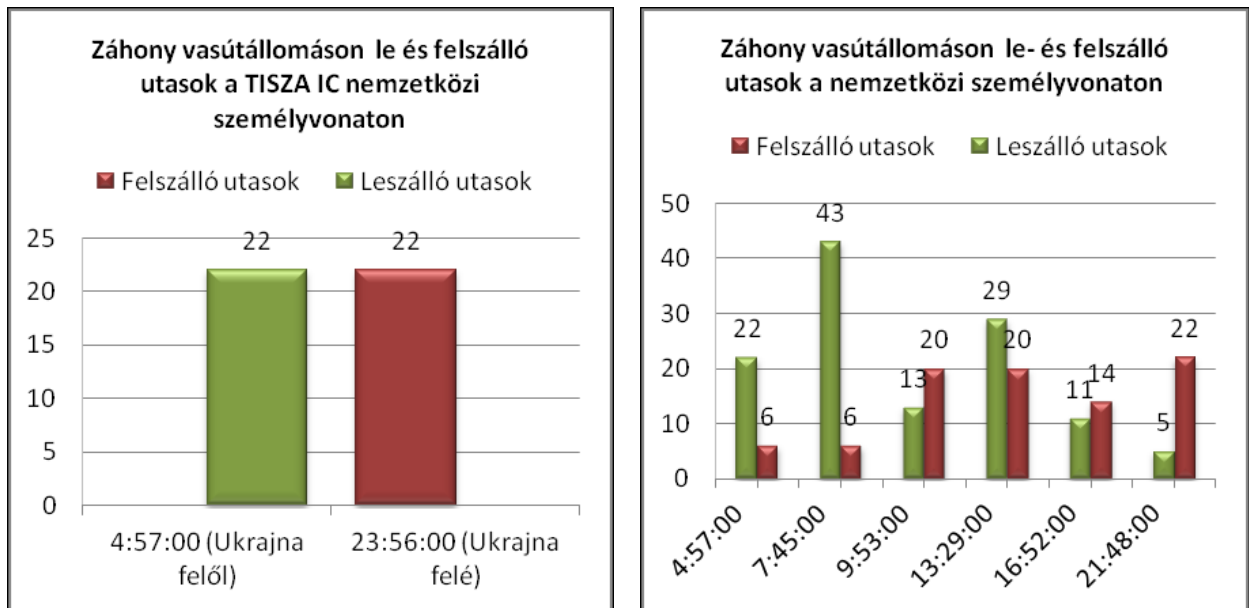
Az **ukrán-román határszakaszon** különösen rossz a határátlépési helyzet a Tisza mentén, ahol közúti átkelőből mindössze egy működik, Aknaszlatina és Máramarossziget között. Máramarosszigetnél azonban 3,5 tonnás súlykorlátozás van érvényben a fahídon, ezért a teherfoglalom csak jóval nyugatabbra, a magyar határhoz közeli Halminál tud bonyolódni. A közös ukrán-román Tisza-szakasz nyugati pontjánál a kárpátaljai Técső és a romániai Kistécső közötti híd felújítása szükséges, jelen állapotában használaton kívül amortizálódik tovább.

Técső és Bedőháza között kb. félúton új határátkelőt kívántak létesíteni, mely ötletként 7 éve merült fel, azonban akkoriban és azóta sem volt meg a kellő anyagi fedezet a fejlesztéshez. A tervek szerint keletebbre, Tiszafejéregyháznál létesítenének a közeljövőben új határátkelőt a Tiszán olyan módon, hogy a hídon teherfoglalom is bonyolódhasson. A határátkelő építése már a végső fázisban van, valószínűleg meg fog valósulni. A 09-es ukrán állami autóút és a romániai DN18 autóút Tiszafejéregyház település melletti összekapcsolása szerepel Kárpátalja elsődleges projektjei, kezdeményezései között. Ukrán oldalon az autóúthoz való bejárat 1,5 km, az irányár 1,9 millió euró. További kapcsolatot jelentene egy híd a Tisza felsőbb folyásánál, Komlósnál (Lonkánál), ahol az egykori átkelő pillérei mind a mai napig megvannak. Tervek ugyan még nem készültek, de a román fél vállalná a híd építésének teljes költségét.

A KKK elemezte az ukrán-magyar határon **közösségi közlekedéssel** átlépők közlekedési szokásait, a jellemző országhatáron átnyúló áramlatokat.²⁸ Az ukrán-magyar határszakasz egészén mindössze egyetlen helyen, Záhony és Csap között létezik határátlépő személyforgalom; az egyik kapcsolatot a Budapest–Kijev viszonylaton közlekedő Tisza IC napi egy vonatpárja, a másikat a Záhony és Csap között közlekedő napi öt személyvonat jelenti. A Tisza IC és a gyorsvonat utas-számai viszonylag alacsonyak.²⁹ Utóbbinál megfigyelhető egy napszakos utazási irányváltás: a reggeli és kora délutáni időpontokban több a leszálló utas, míg késő délután-este a felszállók kerülnek többségbe (15. ábra).

²⁸ A közösségi közlekedés esetében azokat a keresztezési lehetőségeket vizsgálták, melyeknek szerepe volt a határsáv közlekedésében, azaz, megállóval rendelkeztek a határ 15–15 km-es sávjában.

²⁹ Érdeemes kiemelni, hogy a statisztikák a tavaszi utasszámlálások eredményét jelenítik meg, ezért a nyári magasabb szezonális forgalom kizárásával viszonylag alacsony utasforgalmi adatok voltak megjeleníthetők.

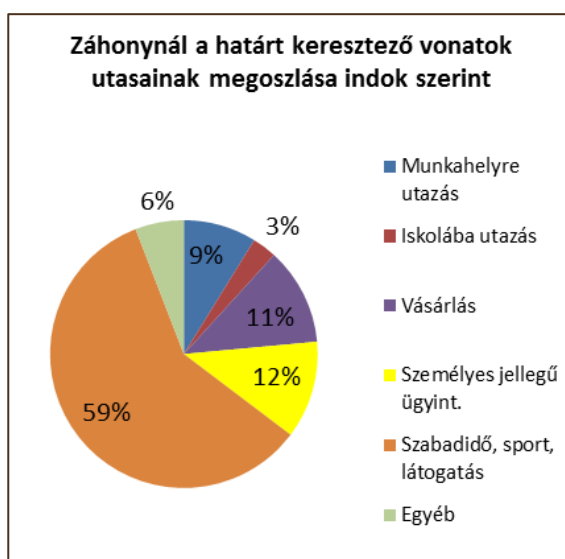
15. ábra: Záhony vasútállomás utasforgalma³⁰

Feltételezhetően a gyorsvonat részben ingázási eszközként is funkcionál, és az Ukrajnából érkezők a reggeli órákra vagy a délutáni műszakra érnek Záhonyba, és a munkarendnek megfelelően térnek haza Kárpátaljára. Ezt erősíti az is, hogy az IC-n és a gyorsvonaton közlekedők közel fele aktív dolgozó, de 16%-ot tesznek ki az aktív nyugdíjas, kereső személyek is (16. ábra), míg az utazási célok között 9% említette a munkahelyre utazást. A kötöttpályás közlekedési eszközön a munkavállalási mellett a tanulói migráció (az utasok 16%-a tanuló) is említést érdemlő, az utazási indokok között viszont igen hátul szerepel (3%). Összességében azonban a vasút főként a távolsági turizmus, illetve a barát- és rokonlátogatás (59%) célját szolgálja, mely mögött jóval lemaradva következik a személyi ügyintézés (12%) és a vásárlás (11%).

³⁰ Forrás: Záhony (HU) – Chop (Csap) (UA) határátkelőhely rész-megvalósíthatósági tanulmánya. 122. p.

16. ábra: Záhonynál a határt keresztező vonatok utasainak megoszlása aktivitás szerint

17. ábra: A Záhonynál határon átlépő vonatjáratok utasainak közlekedési szokásjellemezői³¹

Összességében elmondható, hogy az ukrán-magyar határon az átkelők területi eloszlása, sűrűsége közepes. A fő problémát nem azok elhelyezkedése, hanem jóval inkább azok minőségi jellemzői (áteresztő-kapacitás, súlykorlátozás) jelentik a fizikai átjárhatóság terén. Az uniós és schengeni külső határnak számító szakasz szigorú határrezsimmal írható le. A határellenőrzés hosszú és kiszámíthatatlan várakozási időket teremt jelentősen megnehezítve a napi szintű kapcsolattartást. Az országhatár nem csak embereket, hanem igen eltérő jogi-szabályozási környezeteket is elválaszt egymástól, hátráltatja a befektetéseket, mindez szintén hátrányosan befolyásolja a kohéziót.

³¹ Forrás: Záhony (HU) – Chop (Csap) (UA) határátkelőhely rész-megvalósíthatósági tanulmánya. 113. p.

Fontos hangsúlyozni, hogy az ETT ha közvetlenül nem is, de hozzájárulhat az ukrán-magyar határszakaszról alkotott negatív kép kedvező irányú megváltoztatásához. Amennyiben a legális határátlépést előtérbe helyező kétoldalú kereskedelmi, üzleti, turisztikai kapcsolatok könnyebbé válnának, csökkenne az a megítélés, hogy elidegenedett, egymással szemben zárt határtérségekről van szó. A pusztán határrendészeti, bűnügyi és aktuálpolitikai megközelítés helyett az európai integráció egyik új, légiésebb határokat teremtő helyszínéként is megjelenhet idővel a közbeszédben a határszakasz.

2. Gazdasági kohézió

Szinte minden kelet-közép-európai térség (a fővárosi régiókat leszámítva) legnagyobb kihívása képzett népességének, fiataljainak megtartása – nincs ez másként a magyar-ukrán határ mentén sem. Egy terület népességmegtartó képessége nagyban függ annak gazdasági, foglalkoztatási potenciáljától. Ilyen módon természetszerű, hogy a teljes térség komplex kohéziójában mennyire kardinális szerepet játszik a szűkebben értelmezett gazdasági összetartó erő. Annak érdekében, hogy ennek a gazdasági kohézióknak az állapotáról kapjunk reális képet, a hagyományosan megszokott, ágazati taxonómiájú megközelítés helyett ebben a fejezetben is kohéziós fókusszal végeztük el a helyzetértékelő munkát. Elsősorban azokra a kérdésekre kerestük a választ, hogy a társan értelmezett Tisza ETT térséget szemlélve melyek azok a közösen meglévő, egymást kiegészítő, illetve hiányos összehangoltságú adottságok, amelyeket erősítve, illetve orvosolva, az egész térség egységesebb, integráltabb gazdasági irányultsággal jelenhetne meg a jövőben. Az erősen elválasztó határ jelentős gátlótényező a régió gazdasági adottságainak összekapcsolásában, kiaknázásában, egyszersmind a két oldalon tapasztalható szerkezeti különbségek bizonyos esetekben gazdaságfejlesztési potenciált is hordoznak. Mindennek infrastrukturális mozgásterét is számba vesszük. Emellett (a szélesebb körű használhatóság érdekében) kitérünk olyan adottságokra is melyek a határ két oldalán tapasztalható jelentős szerkezeti különbségek miatt ugyan nem kimondottan kínálják a határon átnyúló összekapcsolás lehetőségét, de párhuzamos fejlesztésükkel mégis hozzájárulhatnak e határ menti térség gazdaságának erősödéséhez.

2.1 Meglévő gazdasági infrastruktúra

A határtérség fontos szerepet tölt be az **európai vasúti tranzitforgalomban**, de összekötő funkciót lát el az Európa és Ázsia között növekvő volumenű áruforgalom vasútra történő terelésében is. A Miskolc–Nyíregyháza–Záhony–Csap vonalszakasz része több nemzetközi vasúti együttműködésnek is. Az AGC Egyezmény (Európai Megállapodás Nemzetközi Vasúti Fővonalakról) rögzíti az Egyezményben szereplő vasútvonalak fejlesztési paramétereit, mind a meglévő vasútvonalak rekonstrukciójára mind az új vasútvonalak építésére vonatkozóan. Az AGTC Egyezmény (Európai megállapodás a nemzetközi kombinált fuvarozási vonalokról és ezek létesítményeiről) alapján pedig a nemzetközi kombinált forgalmi hálózat kialakítására, fejlesztésük, üzemeltetésük összehangolására vonatkozóan fogadtak el közös iránymutatásokat a partnerek.

A két megye, Szabolcs-Szatmár Bereg és Kárpátalja megye egy markáns, DNy–ÉK irányú tranzitfolyosóban fekszik, mely az Adriai-tenger és a Földközi-tenger medencéjét köti össze Ukrajnával és a volt Szovjetunió országaival. Az Európai Unió által a 913/2010. EU rendelettel meghatározott TEN-T hálózaton belül kijelölte a versenyképes áru fuvarozást szolgáló európai vasúthálózatot. Az Ibériai-félszigetről induló **Mediterrán** áru fuvarozási korridor (Almería – Valencia/Madrid – Zaragoza/Barcelona – Marseille – Lyon – Torino – Milánó – Verona – Padova/Velence – Trieszt/Koper – Ljubljana – Budapest – Záhony) végpontja az ukrán-magyar határon, Záhony–Csapnál található. A **vasúti teherszállítás** szempontjából két, TEN-T hálózatba tartozó, és egyaránt kétvágányú, villamosított vonal fut a térségben. Az egyik a MÁV 100-as számú, átfogó hálózati, fejlesztési tervezett Szolnok–Debrecen–Nyíregyháza–Záhony vasútvonala, a másik pedig a MÁV 80-as számú, maghálózati, fejlesztési tervezett Hatvan–Miskolc–Szerencs–Sátoraljaújhely/Nyíregyháza Nyíregyháza és Szerencs között egyvágányú vonala. Ukrajnán oldalon jóval kisebb jelentőséggel, de jelen van az egyvágányú Csap–Ungvár–Szambir–Lviv vasúti fővonal is. Ma már csekély szerepet játszik az egykori Bányás–Beregszász–Nagyszőlős–Királyháza–Huszt–Técső–Aknaszlatina–Máramarossziget–Terebesfejrátok–Mezőhát-vasútvonal, mely átlépve Romániába Visóvölgyön és Máramarosszigeten keresztül halad; és Taracköznél tér vissza a Tisza jobb, kárpátaljai partjára. Jelenleg a vasútvonal leromlott állapotú, és nincs lehetőség a határátlépésre, a vonal megszakad. Tárgyalások már folytak a román féllel arról, hogy Rahó és Körösmező újra bekapcsolódhasson a nyugat felé zajló vasúti forgalomba, mivel az egykor összefüggő vonal ma nem funkcionál.

A két ország összekapcsolásában, valamint a nyugati partnerekkel való kereskedelemben³² főszerepet játszik a Velence–Trieszt/Fiume–Ljubljana–Maribor–Budapest–Ungvár–Lvov–Kijev útvonalú V. páneurópai folyosó, melynek ukrajnai szakasza a Csap–Bátyú–Munkács–Lvov vasúti fővonal, mely Csap és Bátýú között kettős (1520 mm és 1435 mm), Bátýútól pedig széles nyomtávú (1520 mm). Ez a vonal egyben a kiterjesztett TEN-T átfogó hálózat tagja is, csakúgy, mint az áruszállítás tekintetében kiemelt jelentőségű, széles nyomtávú, egyvágányú Ungvár–Kassa vasútvonal. A határon átnyúló szlovák-ukrán tranzitforgalomban meghatározó szerepet tölt be a rövid Csap–Tiszacsernyő-vasútvonal, ahol Tiszacsernyő a maghálózati vasúti határátkelők közé sorolódik.

18. ábra: A Tisza ETT térségének közlekedési infrastrukturális hálózata

A határtérség – beleértve az együttműködés területén kívül elsősorban a szlovákiai Kassai kerületet – logisztikai potenciálját kiemeli, hogy éppen itt találkozik egymással az európai normál

³² A kelet-nyugati irányú, Ukrajnát érintő tranzitszállítások mintegy 60%-a ezen a vasútvonalon bonyolódik.

nyomtávolságú (1435 mm) és az orosz típusú, széles nyomtávolságú (1520 mm) vágányhálózat. Tehát tranzitterületként nem csak jelentős nemzetközi áruszállítási teljesítmény halad át az ukrán-magyar-(szlovák) határtérségen, mely nemzetközileg is kiemelkedő logisztikai csomópontok között bonyolódik, hanem a vagonok és a termékek kezelésére is szükség van. A határtérség logisztikai potenciálját húzza alá, hogy Záhony átfogó hálózati elemként **vasúti-közúti terminálként** került meghatározásra. A tágabb térségben ugyanakkor tekintettel kell lenni Kassa átfogó hálózati vasúti-közúti termináljára is. **Záhony** átrakóközvet, valamint a kárpátaljai **Bátyú** jelentős kapacitással bír a nyugat-keleti irányú nemzetközi forgalom lebonyolítása terén. A tágabb térségben, az ETT peremén ugyanakkor számításba kell venni a szlovákiai Tiszacsernyő kapacitásait is.

A vasúti nyomtávolság-különbség miatti átrakás már 1948 óta, közel 60 éve folyik Záhony térségében. „Európa egyik legnagyobb szárazföldi kikötője”, a „Magyarország keleti kapujaként” is ismert határtérség egy 84 km² kiterjedésű szárazföldi átrakó komplexum. Záhony mellett és a közvetlen környezetében nyolc vasútállomást és kapcsolódó infrastruktúrát foglal magában mintegy 11 település területét érintve. A záhonyi átrakóközvet normál nyomtávú vágányhálózata 260 km, széles nyomtávú vágányhálózata pedig 140 km hosszú. 140 ezer m² szabadtéri és 7500 m² fedett vámszabad terület áll rendelkezésre az Uniótól kívülről érkező áruk vámszabad területen történő raktározására, tárolására, s igény szerinti továbbítására a célállomás felé. A rendelkezésre álló technológia lehetővé teszi a félkész termékek, nyersanyagok átrakás közbeni raktározását, tárolását, feldolgozását. A Záhony-térség átrakási kapacitása 18 millió tonna/év.

A záhonyi átrakóközvetben több jelentősebb szereplő és kapacitás is megtalálható. A legkiemelkedőbb szereplő a **ZÁHONY-PORT Záhonyi Logisztikai és Rakománykezelési Szolgáltató Zrt**, a közvet legnagyobb, a MÁV Zrt. százszázalékos tulajdonában lévő átrakó leányvállalata. A nemzetközi vasúti fuvarozáshoz kapcsolódó átrakási és raktározási tevékenységben 70 éves tapasztalattal, és közel 400 fős szakembergárdával rendelkezik. A társaság fő tevékenysége a Független Államok Közössége és az azon túl fekvő országokból Ukrajna (Csap–Záhony és Bátú–Eperjeske) határállomásain keresztül széles nyomtávolságú vagonokban érkező küldemények átrakása normál nyomtávolságú vasúti kocsikba. A folyamatos fejlesztéseknek köszönhetően a vállalat nemzetközi vasúti fuvarozáshoz kapcsolódó átrakási és raktározási tevékenysége 10 millió tonna áru átrakására és mintegy 1,5 millió vasúti kocsi továbbítására alkalmas kapacitással képes végezni. Jelenleg rendelkezésre álló átrakási technológiák, szolgáltatások a Záhony-Portnál:

Ömlesztett tömegárak átrakása

- Az ömlesztett áruakadókön gravitációs vagy gépi úton szemcse és por alakú küldemények átrakása széles önürítős vagonokból nyitott vagy felülről tölthető normál vasúti kocsikba. Ömlesztett tömegáru (különböző ércek, szén, koks) tekintetében az átrakási kapacitás gravitációs úton és felrakó darukkal, 18 ezer tonna/nap.
- Szemes termények (búza, kukorica, szója, napraforgó stb.) átrakási lehetőség vasútról közútra, közútról vasútra valamint széles nyomtávú vasúti kocsiból normál nyomtávú vasúti kocsiba és vissza.

Darus rakodás

- A konténerterminálon bakdaruk és mobil konténerakadó végzi a nagykonténerek és egyéb kombinált fuvarozási egységek rakodását közúti szállítóeszköztől vagy vasúti kocsiról. A konténerek tárolására 1200 TEU³³ kapacitás áll rendelkezésre.
- Daruzható küldemények (pl. kötegelt fa, vasárak, lemeztekercek, daruzható gépek), 4 darupályán egyidejűleg 17 bakdaru dolgozhat. Ezek akár 120 tonna tömegű árudarabot is biztonsággal tudnak emelni.

Kisgépes rakodás

- A kézi és gépi anyagmozgatás egységakományok, palettás küldeménydarabok átrakása 2-3 tonnás emelővillás targoncákkal.

Tartályos áruk átfejtése

- A zárt technológiát nem igénylő kőolajszármazékok, alkoholok, aldehidek átfejtése átszivattyúzással történik. A jellemző árunemek: gázolaj, benzin, sztirol, butanol, alkoholok.
- A nehézőlaj termékekkel rakott széles tartálykocsik tartalma a Komoró állomáson létesült külön átfejtő berendezéseken keresztül, melegítéses eljárással a téli napokon is zavartalanul kerül átfejtésre normál tartálykocsikba.

³³ A TEU (twenty-foot equivalent unit) egy szállítmányozásban használt fogalom, melynek segítségével a konténerforgalom nagysága kerül kifejezésre. A TEU egy 20 láb hosszúságú fém konténert jelöl. Az egységkonténer magassága általában nyolc láb, ami körülbelül 12 regisztertonnának és kb. 34 m³-nek feleltethető meg.

- A vállalat propán, bután és keverék gázok átfajtására alkalmas gázátfejtő telepet üzemeltet az Alfagas Kft-vel a MOL-lal valamint a Primagazzal kötött szerződés alapján, éves teljesítménye 160 ezer tonna.

Vámszabadterület, Közvámraktározás

- A 120 ezer m² nyitott és 7500 m² fedett raktárak széles és normál nyomtávolságú vágányhálózattal, jól kiépített közúti csatlakozással rendelkeznek.
- A tárolóterületeken lehetőség van különféle manipulációs tevékenységek végzésére. Az áru állagmegőrzésén és rakodásán túl vállalják egységtrakományok képzését, megbontását, átcsomagolást, faáruk válogatását, méret szerinti kötegelését, palettázását.
- Az újonnan kijelölt vámszabadterületek a közvámraktárak által kínált lehetőségeken túl egyéb kedvező feltételeket biztosítanak különböző beruházások megvalósítására.

A Társaság saját karbantartó kapacitással bír, mellyel a saját gépei javításai mellett vasipari munkákat, forgácsolást, hegesztett szerkezeteket rakodáshoz szükséges segédeszközöket képes legyártani. Fontos továbbá kiemelni, hogy a Társaság rendelkezik vasútvállalati működési engedéllyel.

További információk a Záhony-Port tevékenységével kapcsolatban a mellékletben található (lásd Melléklet 351. oldal).

A Záhony-Port elsősorban az alábbi területeken igényelne fejlesztési forrásokat a határon átnyúló körzet magyar és ukrán oldalának támogatása végett:

- korszerű mérési technológiával rendelkező, a környezetvédelmi, ergonómiai előírásoknak megfelelő ömlesztett átrakási technológia kialakítása (speciális vagonbuktató), a jelenlegi modernizálása;
- vasúti pályaszakaszok, iparvágányok rakodó és kiszolgáló vágányok felújítása;
- kiszolgálási kapacitások fejlesztése (széles mozdony, tolatócsapat);
- egyéb átrakó berendezések fokozatos megújítása;
- a nyomtáv váltós technológia meghonosítása a határátmeneten keresztül;
- konténerterminál kialakítása, fejlesztése (lehet közös ukrán-magyar terminál);
- ROLA forgalom beindításával annak feltételeinek javítása, kifejlesztése (lehet közös ukrán-magyar beruházás).

A MÁV mellett kifejezetten nemzetközi szereplővel is számolni kell a térségben. Ide tartozik a **Rail Cargo Carrier**, mely 2013 februárja óta működik ezen a néven, korábban Rail Service Hungaria Kft. (volt MÁV Kombiterminál Kft.) név alatt volt ismert. A Carrier Magyarország mellett egyesíti a csoport Bulgáriában, Romániában, Szlovákiában, Csehországban és Horvátországban működő üzemeltetési egységeit. Nemzetközi hálózatába mozdonyokkal végzett, országhatárokon átnyúló üzemeltetési szolgáltatások tartoznak. Fő tevékenysége a vasúti vontatás.

További fontos szereplő a **Transit Group** vállalatcsoport; a záhonyi székhelyű Transit-Railway Zrt. és Transit-Speed Kft., valamint a mándoki központú World-Transit Kft. A csoport tulajdonában áll a Transit Group Logisztikai Központ. A Transit Group cégcsoporthoz tartozó Transit Speed Kft. Záhony térségében a szállítmányozást, átrakást végző legjelentősebb vállalkozások egyike, központi irodája Záhonyban, telephelye Mándokon található. Széles és normál nyomtávú iparvágánnyal ellátott logisztikai központja fedett raktárakkal és rámpákkal is rendelkezik. Bővebb információk a Transit Group Logisztikai Központtal kapcsolatban a mellékletben található (lásd Melléklet 352. oldal)

Jelentős szereplőként jelentkezik a Magyar Fejlesztési Bank. Az MFB Csoport tagja, a Regionális Fejlesztési Holding Zrt. 100%-os tulajdonosa a **Záhony és Térsége Fejlesztési Kft.**-nek. A Kft. kezelésében áll Záhonyban a főként iroda- és rendezvényközpontként funkcionáló Logisztikai, Kereskedelmi és Üzleti Központ, illetve a **Tuzséri Ipari Park**. A 438 főt foglalkoztató ipari parkban 106 hektáron 10 vállalkozás működik, közöttük olyan multinacionális cégek, mint a Michelin, a szállítmányozással-raktározással foglalkozó TÉKISZ Rt. vagy a fafeldolgozásban érdekelt Erdért Rt. A logisztikai kapacitások terén ki kell emelni a Regionális Fejlesztési Holding tulajdonában álló **Orienter Intermodális Logisztikai Központot**. Az „intermodális közforgalmú ipari-logisztikai terület kiépítése Fényeslitke-Komoró térségben” elnevezésű kiemelt projekt 2011. március 31-én fejeződött be. A projekt célja egy vasúti és közúti kapcsolatokkal rendelkező, alpinfrastruktúrával ellátott, mintegy 160 hektár kiterjedésű ipari-logisztikai központ kialakítása volt. Három nagyobb egységből tevődik össze a park és környezete. A központi terület összesen 160 hektárt jelent. Ehhez csatlakozik egyrészt az északi terület, ahol 55 ha, másrészt a déli terület, ahol 21,6 ha beépítésére van mód. A park logisztikai és áruelosztó központok, ipari tevékenységet folytató, illetve raktározási feladatokat ellátó vállalkozások számára szolgálhat helyszínül.

Végül, de nem utolsó sorban ki kell emelni a **Záhony Térségi Logisztikai Klasztert**. Az elmúlt években egy határ menti logisztikai szerveződés kezdődött el a Záhonyban és térségében működő logisztikai vállalkozások részvételével, a helyi önkormányzatok, valamint a Regionális Fejlesztési Holding

támogatásával. A határ menti logisztikai klaszter az érintett térségi logisztikai vállalkozások közös érdekérvényesítésének legfőbb eszköze. A logisztikai klasztert elsősorban a Záhony és térségében aktív logisztikai tevékenységet (főként szállítmányozást, raktározást és tárolást, rakománykezelést, egyéb szállítást kiegészítő szolgáltatást) végző vállalkozások alkotják Záhony, Tuzsér vagy Komoró székhellyel/telephellyel. Az iparterület megtöltése terén pozitív fejleményként értékelhető a 1389/2016. (VII. 21.) Korm. határozat a Fényeslitke-Komoró intermodális közforgalmú ipari-logisztikai területen tervezett beruházás kapcsán szükséges egyes intézkedésekről.³⁴ Ez megágyaz annak, hogy a Regionális Fejlesztési Holding területet értékesítsen egy szeszipari, vodkagyártási beruházásnak. Szintén a határozat értelmében a park széles és normál nyomtávú vasúti összeköttetése és rakodási feltételeinek kialakítása érdekében legfeljebb 400 millió Ft erejéig többletforrást biztosítanak Magyarország 2016. évi központi költségvetéséből.

A vasúti áru fuvarozás nemzetközi viszonylatában az Európai Unió és Ukrajna közötti határátmeneteket tekintve a magyarországi határátmenetek súlya nagymértékben lecsökkent. Míg korábban Záhony hagyományosan vezető szerepet játszott a térség – Magyarország, Szlovákia, Románia – vasúti határátmenetei között a keleti áruforgalomért folytatott versenyben, jelenleg az Ukrajnán keresztül lebonyolított kelet-nyugati forgalom tömegének csak mintegy 10%-át fogadja. 2007 és 2014 között tovább csökkent Magyarország súlya, míg a változások egyértelmű nyertese Szlovákia lett.

2. táblázat: Ukrajnából az Európai Unióba belépő vasúti áruszállítási volumen térbeli és időbeli megoszlása (2007–2014)

Év	Románia		Magyarország		Lengyelország		Szlovákia		Összesen ezer tonna
	ezer tonna	%	ezer tonna	%	ezer tonna	%	ezer tonna	%	
2007	6519	16,4	5300	13,3	13646	34,3	14272	35,9	39736
2008	4196	10,7	4516	11,6	14865	38,1	15429	39,6	39006
2009	1182	5	3069	12,8	7933	33	11854	49,2	24038
2010	1495	4,8	3572	11,6	11220	36,4	14512	47,1	30799
2011	2138	6,2	3548	10	13299	38,7	15352	44,7	34337
2012	2288	6,9	3364	10,2	12265	37,3	15007	45,6	32924

³⁴ http://net.iogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A16H1389.KOR×hift=ffffff4&txtreferer=0000001.TXT
(Utolsó letöltés: 2016.08.17.)

Év	Románia		Magyarország		Lengyelország		Szlovákia		Összesen
	ezer tonna	%	ezer tonna	%	ezer tonna	%	ezer tonna	%	ezer tonna
2013	3113	9,3	3632	10,9	11654	34,9	14954	44,8	33353
2014	3294	9,5	3451	10	12223	35,4	15557	45	34545

A széles nyomtávon Záhony térségében belépő teljes **áruforgalom** összességében csökkenő volumenű, különösen, ha a rendszerváltás időszakához viszonyítunk. Az átrakóközvet 15-16 millió tonna árut is kezelt, ez az érték 2001-re 4929 ezer tonnára, majd 2008-ra 4516 ezer tonnára csökkent. A gazdasági krízis hatására 2009-ben már csak 3069 ezer tonnával lehetett számolni. Az import forgalom a 2008-as gazdasági válság előtti volumen 63,5%-ára csökkent. Gubik László vezérigazgató úr tájékoztatása alapján a Záhony-Port, mint a legnagyobb szereplő 3,2 millió tonnás forgalommal bír. Ezek az alacsony értékek annak fényében különösen alacsonynak tűnnek, hogy a kapacitások évente 10 millió tonna átrakására is elegendőek lennének. Fontos azt megemlíteni, hogy a szlovákiai Tiszacsernyőn jelenleg is körülbelül 14-15 millió tonnára tehető az áruforgalom.

A jelentős forgalomvesztés mögött összetett, egymásra rakódó okok állnak. Összességében megállapítható, hogy az utóbbi bő két évtizedben Északkelet-Magyarország háttérbe szorult, mint áru- és személyszállítási tranzit- és célterület. A rendszerváltást követően a térségben többnyire leépültek a szállítási igényes iparágak. Ebből is következik, hogy a Záhony térségi ipari-logisztikai szerepkör erősítésére tett jelentős erőfeszítések forgalomgerjesztő hatásai nagyrészt teljesen elmaradtak. Az ezredfordulót követően az V. páneurópai folyosó keleti része forgalmának relatív súlya csökkenésnek indult. Ennek oka, hogy Közép-Európának Közép- és Kelet-Szlovákiát, valamint Északkelet-Magyarországot magába foglaló térségei a nemzetközi áruforgalom szempontjából jelentősen leértékelődtek. A Németország északi, illetve középső része és Oroszország közötti áru- és személyforgalomban egyértelműen dominánssá vált a Közép-Lengyelországot átszelő I. sz. páneurópai folyosó, a dél-német–oros, ill. dél-német–ukrán relációban pedig a Csehországon és Dél-Lengyelországon átvezető IV. és III. sz. folyosó. A nemzetközi áruforgalmi periferizálódás veszélyét fokozták a 2008 után kibontakozó gazdasági válság hatásai is. E hatások Dél-Európa EU-tagországait lényegesen erősebben sújtották, mint a nyugat- és észak-európai társaikat. E folyamatnak negatív következményeként például az évtized elején még dinamikus emelkedő olasz-országi relációjú áruforgalom jelentősen (Eurostat adatai szerint 2008 és 2010 között közel 22%-kal) csökkent, vagyis az Olaszország felől/felé Ausztrián, Szlovákián, valamint Magyarországon át bonyolódó kelet-európai közúti és vasúti tranzitforgalom volumene lényegesen alatta maradt a

Lengyelországon és Csehországon átmenőnek. A gazdasági világválság következményeként a fehér-orosz–lengyel relációra áttérő forgalom további erősödését hozta az ukrajnai konfliktus. Az orosz gazdasággal szemben bevezetett EU-szankciók és a bizonyos termékekre kiterjedő orosz embargó tovább csökkentette a záhonyi forgalmat. A gazdasági szereplők számára Ukrajna ma instabil politikai helyzetű nemzetgazdaság, bizonytalanság uralkodik a partnerek részéről.

A forgalom nagysága mellett a **szállított áruk összetétele** is fontos szempont. az Ukrajnából belépő áruforgalom jelentős részét képezik még mindig az ömlesztett árufeleségek, nyersanyagok közül a fekete fémek, a vasérc és a koncentrátum, melyek az összes forgalom 47%-át, 1700 ezer tonnát adnak ki. Az importban meghatározó szerepet játszó termékek: ércek (18,9%), koks (19,6%), olajáru (38%). A gazdasági világválság és az ukrajnai belpolitikai-biztonságpolitikai helyzet következtében nagyarányú visszaesés következett be az ömlesztett árunemek köréből a kőszén, a koks behozatal vonatkozásában, előbbi gyakorlatilag teljesen eltűnt a palettáról. A faáruk tekintetében 67%-os a visszaesés a vasúti szállításban 2008-hoz képest. 1990-hez képest az importforgalom az 1990-es szint 30%-ára esett vissza. A koks és a gép, berendezés beszállítása lényegében megszűnt, viszont az olajáru megtartotta korábbi mennyiségének közel 90%-át.

3. táblázat: Az importvolumen megoszlása az egyes főbb árunemek tekintetében (2007–2014)

Árunem	ÉVES SZÁLLÍTOTT MENNYISÉG (ezer tonna)							
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
FÁK-ból Magyarországra összesen	4853,4	4296,3	3013,5	3329	2675,1	2553,6	2547,3	2412
ebből kont-ben	28,3	8,5	0	0,2	0	0		
Kőszén	963,7	744	511,1	247,6	91,7	50,4	49,1	43,8
Koks	76,2	81,1	0	0	0	0	1,1	
Olajáru	130,1	384,4	386,5	397,4	453,1	451,1	492,7	472,6
Ércek	1341,9	1314,3	884,2	1527,3	873,2	1010,4	522,8	917,4
Fekete fémek	238,3	346,1	163,6	75,1	185,9	298,6	735,5	455,2
Faáruk	417	244,6	153	267,3	117,2	78,9	77,7	81,5
Gép és berendezés	12,8	12,5	3	4,5	2,6	1,1	0,4	0,2
Műtrágya	615,4	556,2	492,5	267,8	247,5	299,7	290,3	226,8
Vegyí áru tart.	339,6	98,6	49,6	41,2	59,7	21,6	18,7	21,9
Cement	134,2	44,2	58,2	28,6	4,5	10,9	2,4	16,5

	ÉVES SZÁLLÍTOTT MENNYISÉG (ezer tonna)							
Egyéb áruk	584,2	470,3	311,8	472,2	359,2	341,8	356,6	176,4
TRANZIT	585,5	165,9	86,2	216,7	858,8	771,9	1086,8	1042,7
MINDÖSSZESEN	5438,9	4462,2	3099,7	3545,7	3533,9	3325,5	3634,1	3455

Az exporton belül kimagaslík az egyéb áruk körén (79,5%) túl élelmiszerek (15,4%), különösen azok döntő hányadát adó konzervek szerepe, amelyek mellett a feketefémeket (4,1%) érdemes megemlíteni. A kivitelben az elmúlt években háttérbe szorult a gép és berendezés, valamint a gabona, a hús, az italáru. 1990-hez képest az importforgalom az 1990-es szint 12%-ára zuhant. 1990-hez viszonyítva gyakorlatilag megszűnt az alma, a hús (főként vágott baromfi), az élőállat, a timföld és a vegyi anyagok kivitele. A legkisebb csökkenés az egyéb áruk (1990-es volumen 48%-a) mellett a feketefémeket és a konzerveket érintette, a fémexport a korábbi érték 29%-ára, míg a konzervkivitel a 14%-ára zsugorodott.

4. táblázat: Az exportvolumen megoszlása az egyes főbb árunemek tekintetében (2007–2014)

	ÉVES SZÁLLÍTOTT MENNYISÉG (ezer tonna)							
Árunem	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Magyarországról a FÁK-ba összesen	884	818,1	225,1	351,1	567,1	459,4	363	385,6
ebből kont-ben	47,9	25,6	7,4	12	37,3	31,8	0	
Feketefém	26,5	16	0	15,6	17,5	18,5	12,4	15,8
Gép és ber.	28,4	27,1	2,2	14,8	24,9	20,8	3,4	3,6
Gabona	61,2	2,4	0,1	0,4	1,5	0,3	0,9	0,2
Élelmiszer összesen	181,8	134,3	83,5	93,5	80,4	66,3	64,6	59,5
hús	9,9	12,3	10,4	14,3	4,9	0	6,8	3,8
konzerv	133,1	140,1	71,4	77,5	70,5	64,1	56,8	54,8
italáru	36,3	11,3	1,6	1,7	2,8	1,2	1,1	0,9
egyéb élelmiszer	5,8	3,7	0	0	2,2	1	0	
Egyéb áru	586,1	610,9	139,3	226,8	442,8	353,5	281,7	306,5
TRANZIT	136,4	203,7	215,7	246,6	88,4	96	123,6	0
MINDÖSSZESEN	1020,4	1021,8	440,8	597,7	655,5	555,5	486,5	385,6

Mindent összevetve a legnagyobb volumenben jellemző áruféleséget a különböző ércek, valamint acéltermékek alkotják, ezek mennyisége az összes import forgalom 65-75%-ára tehető. Ezen

áruféleségek két nagy partner forgalmában érkeznek: Dunafer, valamint az osztrák Voestalpine (Linz). Jellemző az előbbieken kívül a rönkfa, amely a Pisec cég forgalmában érkezik, továbbá ide tartoznak a gáznemű anyagok, amelyeket az Alfacáz Kft. megbízásából a vállalat berendezéseinek használatával fejt át a Záhony-Port. Végül, de nem utolsó sorban lényeges a különböző vegyi anyagok (benzin, gázolaj) kezelése.

A meglévő és tervezett gazdasági infrastruktúra tekintetében fontos szempont, hogy milyen jellegű áruk szállítmányozásával és kezelésével kell számolni hosszabb távon. Az Országos Vasútfejlesztési Koncepció áruszállítás mennyiségének előrejelzése alapján, a gazdaságfejlesztési scenárió értelmében 2005-től 2041-re Ukrajna vonatkozásában árunemenként a mezőgazdasági termékek, az élőállat; az élelmiszerek és takarmány; a szilárd tüzelőanyag; a nyersolaj; az ércek, a fémhulladék; a fémtermékek; a gép, közlekedési eszköz, az egyéb gyártmány; valamint a finomított kőolajszármazékok lesznek meghatározóak.

A határ ukrán oldalán Csap, Bányó és Taracköz emelhető ki. **Taracközön** (Teresva) komoly vasúti logisztikai központ található, a csapival szinte azonos méretű, azonban nincsen kihasználva. Nagy előnye, hogy általa közvetlen kapcsolat teremthető kereskedelmi szempontból a Fekete-tenger térségével. **Csaponál** a vasút közvetlen szomszédságában többnyire nemzetközi vállalkozások működnek. A logisztikai kapacitásokkal kapcsolatban ki kell emelni, hogy az ukrán államvasutaknak és magáncégeknek is van termináljuk; a Terminal Karpatynak Csapon is található terminálja, nem csak Bányóban. A további fontosabb logisztikai cégek közé tartozik a Zakarpat Interport, az MCSE Berehove (az államvasutak vállalata), a Logisztik Terminál és az Avtoport. Csapon a legnagyobb szolgáltatási desztináció Oroszország volt mindig is. Csak Csap állomáson legalább 800 ember dolgozik. A terminálokon kívül Csaponál van energiaközpont, telefonközpont, vagonkezelés, ICT-központ, vízszolgáltató vállalat, illetve számos mozdonyos dolgozik. Összesen mintegy kétezer munkavállalót foglalkoztat a vasút valamilyen beosztásban. Ukrajna függetlenségének kivívása után eleinte növekedni kezdett a dolgozói létszám, majd fokozatosan csökkent. Az embargó hatása Záhony mellett Csapon is érződik, az átrakodónál már kellett elbocsátani embereket az alacsonyabb forgalom miatt.

Kárpátalja másik, a határon átnyúló logisztikai kapacitások miatt kiemelten fontos központja a nemzetközi vasúti szállítmányozás terén **Bányó**. Ugyan a keskeny nyomtávú vágány egészen Munkácsig fut, Bányónál található az átrakóállomás. A szovjet időszakban az egész Szovjetunió belül a legnagyobb átrakóállomásként funkcionált, jelenleg kb. 50%-os kihasználtsággal működik. A

keskeny vágányos park teljesen leamortizálódott, és használhatatlan. Bátyúban 300-an dolgoznak a vasútnál, de 1990 előtt ennek duplájára volt tehető a létszám. A területen működő vállalkozások közül Bátyúban is kiemelkedik a Terminál Kárpát osztrák tulajdonosi háttérű vállalkozás, melynek fő profilja a szélesről a keskeny nyomtávra történő átrakás. Fedett rámpával, illetve 6 db 50 tonnás daruval rendelkeznek az állomáson. Az orosz embargó itt is érezteti hatását: a 120-150 alkalmazottból 30-at a közelmúltban el kellett bocsátania a cégnek. Az ukrán oldali logisztikai kapacitásokat és az általuk kezelt áruk volumenét az alábbi táblázat foglalja össze.

5. táblázat: A Tisza ETT ukrán oldalának logisztikai kapacitásai

Árunem megnevezése	Mód	Havi átlagban		Napi átlagban	
		kocsi	ezer tonna	kocsi	ezer tonna
Gabona (gabonaszállító kocsiban)	átrakás	780	39	26	1,3
Fedett kocsis áruk	átrakás (konzerv, italáru, darabszámos áru stb.)	6630	204	221	6,8
Nyitott kocsis áruk	átrakás (fémek, gépek és berendezések stb.)	2130	84	71	2,8
Vegyí áru tartálykocsiban	átfejtés	300	9	10	0,3
Gáz tartálykocsiban	átfejtés	1800	54	60	1,8
Konténer	átrakás	3900	156	130	5,2
Minden áru átrakás nélküli forgalomban	tengelyátszerelés	2100	66	70	2,2

Bátyúnál ipari parknak nevezhető területek is kialakításra kerültek. Bátyú határában 20-30 hektáros földterületek találhatók a község tulajdonában, a vasúti sínek közvetlen közelében. A munkácsi és a beregszászi vonal közötti háromszögben lévő 30 hektáros terület az M25-ös európai főúttól mindössze 500 méterre található. A területen az alpinfrastruktúra teljesen kiépült, ezt szeretnék ipari parkként működtetni. Az ipari parki elképzelés iránt külső magánbefektetők is érdeklődtek már, telephely-választási szándékkal. A park közvetlen szomszédságában lévő telken minden terv rendelkezésre áll egy, a parkba betelepülők közüzemi díjait csökkenteni képes naperómű létesítésével kapcsolatban. Mindezekon túl egy ukrán székhelyű vállalat ipari parkot létesített a sínek mellett, a közelmúltban kezdődött a fejlesztés II. üteme. Az iparterületen több vállalkozás is

megtelepedett, jelenleg 50 embernek munkát adva. A közelmúltban újabb földeket vásároltak fel; e területen kerül sor az ukrán búza átrakására. Az átrakás támogatására silókat építettek, de továbbiak létesítése van folyamatban a bányai vasútállomás mellett. Az említetteken túl egy 7,5 hektáros barnamezős terület is a fejlesztések célpontja lehet. A volt kenyérgyár területén liszttermékek keskeny nyomtávra történő átrakására került sor.

A szlovákiai oldal kiemelkedő logisztikai központja **Tizacsernyő**. A határtérség szlovákiai oldalán a legmeghatározóbb szereplő a Železničná spoločnosť Cargo Slovakia a.s.³⁵, melynek főtevékenysége az áru-fuvarozási szolgáltatások nyújtása. Piaci részesedésére jellemző, hogy Szlovákia 2014-es teherforgalmának 80%-át bonyolította le. Egyik leányvállalata, a Bulk Transshipment Slovakia egy teljesen automatizált átrakókomplexumot üzemeltet Tizacsernyőn és közvetlen térségében, mely a Cargo Kelet-szlovákiai Átrakóudvarok részét képezi Matyócvajkóccal (Maťovce) együtt. A szlovákiai átrakókörzet 200 km vasúthálózatot, 20 átrakóplatformot, számos átrakást segítő felszerelést és komplexumot, továbbá 88 km széles nyomtávolságú vasúti pályát foglal magába. A térségben összesen 1111 alkalmazott foglalkozik az átrakódással, jóval több, mint napjainkban a magyar oldalon.

Az alábbiakban az egyes telephelyek főbb jellemzőire térünk ki. Tizacsernyőn több létesítmény is helyet kapott egymáshoz közel, koncentráltan. Ezek közé tartoznak:

- **ércátrakó** állomás: itt lehetőség van vasérchordozók (pellet, brikett, koncentrátumok stb.), szén, hengerfa, laza szubsztrátok kezelésére
- **erősen gépesített munkaállomás**: nem csak ömlesztett árukat tud kezelni, hanem pl. személygépkocsik, gépek, berendezések, fémtermékek (pl. acéllemezek) is érkehetnek. Hús-, érc- és konténerplatformmal is rendelkezik.
- **előmelegítő csarnok**: az érc típusától függően 80 vagy 120 vagon napi kapacitással bír
- **új átrakóközpont** (Bulk Transshipment Slovakia): előmelegítő csarnokkal és forgó átrakóval rendelkező komplexum, mely 50%-kal növelte a vállalat átrakó kapacitását és 110%-kal, mintegy 650 ezer tonnával az ércmelegítő kapacitását a téli időszakra. Szlovákiában a kiemelkedő mértékű vasércátrakási igényt figyelembe véve, valamint szem előtt tartva a technológia modernizálásának szükségességét, a Kelet-szlovákiai Átrakási Igazgatóság területén Tizacsernyőben a korábbinál fejlettebb átrakási technológiát alakítottak ki egy

³⁵ <http://www.zscargo.sk/files/brozury/esty-web16.pdf> (Utolsó letöltés: 2016.08.24.)

konzorcium részvételével. A beruházást 2010-ben helyezték üzembe. Napi teljesítménye 150 széles kocsi átrakását teszi lehetővé. A berendezés pellet, érc és koncentrátum közvetlen átrakását végzi. A technológia téli időszakban igényli az előkészítés során az előmelegítés alkalmazását. Az üzem létrehozásával a vasércátrakás kapacitása növekedett, kiegészülve egy korszerűbb, vagonbuktató minőségi átrakással. Jelenleg már a második buktató építése folyik. Ez a kapacitás Magyarországhoz képest versenyelőnyt jelent a szlovák fél számára az ércek piacán.

- **Tiszacsernyő 8/8N újratöltő komplexum:** széles nyomtávról normál nyomtávra átrakodott folyékony anyagok átszivattyúzására szolgál. A komplexum több alapegységre bomlik úgy, mint: újratöltő állomás, diszpécser központ, újratöltő udvar normál nyomtáv számára, vállalati helyiségek. Az átpumpálható anyagok közé tartoznak a különböző alkohol-származékok, ipari olajok, élelmiszeripari olajok, továbbá az acetát, a benzol, a toluol és a xilol. A komplexum kapacitása folyadéktípustól függően 450-500 m³. A folyékony anyagok tartályvagonokba történő átszivattyúzása egymással párhuzamosan, két udvaron történhet egyszerre.

A Tiszacsernyő melletti **Kisdobra** (Dobrá) község területén egy 180.7500 m²-es kiterjedésű kombinált szállítási terminál került kialakításra 1996 és 2002 között, mely Szlovákia első közúti-vasúti terminálja lett a térségben. 2009-től hosszútávra kibérelte az orosz tulajdonosi háttérrel rendelkező TransContainer Moscow leányvállalata, a TransContainer Slovakia. A TransContainer a Cargoval együttműködésben nyújtja az alább kifejtett kapacitásokat, köztük a szélesről normál nyomtávra és fordítva történő átrakást:

- 700 TEU napi átrakási kapacitás
- napi 190 közúti jármű kezelése ROLA rendszerrel
- 1630 TEU raktárkapacitás
- közvetlen átrakás, ki- és berakodás
- nagykonténerok
- fém csereszekrények, vászon csereszekrények, nyerges pótkocsik, raklapos és darabárúk kezelése, személygépkocsik kezelése, kézi átrakodás.

A további infrastruktúrák közé tartozik a körzetben a **Matyócvajkóc forgó rakódó és átrakó-állomáshely**, kapacitása 88 vagon naponta. Az ércek és más tömegárúk átrakódására alkalmas kapacitása 6500 tonna/nap.

Az ömlesztett áru Szlovákia forgalmában még meghatározóbb szerepet játszik, mint Magyarország esetén. Az átrakók forgalmának közel 80%-át, kb. 6 millió tonnát tesznek ki évente a különböző ömlesztett áruk, mint a szén, a kokszt és az egyes fémek, ércek. Matyócvajkóc különösen kiemelkedik ebből a szempontból, mivel e határ menti telephelyen történik Ungvár felől Kassa irányába az ömlesztett ércek szállítása. Matyócvajkócnál az átrakódott áruk 82,6%-a vasérc.

Az Ukrajna felől érkező import mértéke kimagasló, mintegy 15,1 tonna jóval meghaladva Záhony forgalmát. A két tiszacsernyői állomás 2014-ben 7598, illetve 68 ezer tonna árut fogadott, míg Matyócvajkóc 7943 ezer tonnát.

Az Ukrajnába menő áruforgalom jóval a behozatali szint alatt marad, mintegy 0,7 millió tonna, mely viszont nem éri el a magyar exportvolumen. Az exportból a két tiszacsernyői telephely 251, illetve 116 ezer tonnával vette ki a részét 2014-ben, miközben Matyócvajkóc részesedése 161 ezer tonna volt.

Mindenfajta **fejlesztési elképzelést** megelőzően fontos kiemelni, hogy a szállított és kezelt áru mennyiségének alakulása nagymértékben külső feltételektől, leginkább az orosz-ukrán konfliktus rendeződésétől függ. Támogatandó az ukrán tőke magyarországi, illetve a magyar tőke ukrán megjelenése egymás ipari-logisztikai piacain. Közös vállalatok által közös érdekeltségek megteremtésére van mód. Az orosz, illetve ukrán alapanyagokra építő, nagy nyersanyagigényű feldolgozóipari tevékenységek letelepítése az ukrán és magyar fél közös érdeke. Ez garantálhatja a szállítmányozás és árukezelés, átrakás újbóli felfutását, a munkahelyek megtartását. A fejlesztési elképzelések között szerepel továbbá a beérkező áruk feldolgozási kapacitásának növelése, magasabb hozzáadott értékű áruk előállítása és továbbítása a kapcsolódó logisztikai szolgáltatásokkal, közútra történő kiszolgálással, raktározással, szállítmányozási és vámkezelési szolgáltatásokkal. A magyar és ukrán fél támogatná a közös projektek kiírását, illetve egy közös határ menti ipari-logisztikai fejlesztési stratégia kidolgozását, melyben meghatározásra kerülnének a prioritások és a források. A határellenőrzéshez kapcsolódó kérdések (a határátlépés hektikusságának csökkentése, a vámvizsgálati idők csökkentése) közös ügyet jelentenek. Lényeges, hogy az információátadás hatékonyságának növelésére kerüljön sor.

A határ ukrán, magyar és szlovák oldala közötti komparatív előnyök nagymértékben befolyásolhatják a zajló és leendő együttműködéseket. Magyarország és Szlovákia előnyben van Ukrajnával szemben abból a szempontból, hogy az EU irányába az importforgalom jóval nagyobb az

exporthoz viszonyítva. Mivel az érvényben lévő nemzetközi áru fuvarozási megállapodás (SZMG SZ)³⁶ szerint alapvetően a fogadó fél rak át, tehát az importáló ország végzi jellemzően az átrakást, így ez a feladat jellemzően az EU-ban bonyolódik. Vagyis keletről érkező áruk esetén az átrakás Magyarországon/Szlovákiában történik, ez pedig jelentős bevételt jelent a térség számára. Erre alapozták a több évtizedes záhonyi, tiszacsernyői fejlesztéseket, erre építhetők a további elképzelések is. Ebből kifolyólag a szlovák és magyar oldalon kerültek kiépítésre a jelentősebb és modernebb átrakási kapacitások. Figyelemreméltó azonban, hogy az utóbbi időben az ukrán oldalon is történtek fejlesztések (terményátrakó, gázátfejtő, raktárak építése, magánvállalkozások megjelenése az átrakási raktározási tevékenységekben), ahogy erre fentebb utaltunk is.

Magyarországon jellemzően jobb lehetőségek vannak az áruk tárolására (nyitott és fedett raktárak, közvámraktárak). A magyar oldal előnye, hogy nagyobb – az utóbbi időben kihasználatlan – területek állnak rendelkezésre a fejlesztésekhez. Lehetőség nyílt a Záhony-Port egyes telephelyein egy ún. 2. számú vámszabadterület működtetésére, ami elsősorban a termelő típusú beruházásoknak, letelepedéseknek kedvezne. Fényeslitkén rendelkezésre áll a korábban ismerttetett ORIENT Ipari Park teljesen új, kiépített infrastruktúrával. A térségben jól működő logisztikai magánvállalkozások alakultak. A határátmenet „eurokonform”, liberalizált, nyitott az áru fuvarozást végezni szándékozó vasútvállalatok részére, amennyiben az ukrán államvasúttal kereskedelmi technológiai megállapodást kötnek. A magyar oldal még mindig nagyobb volumenű exportra képes Ukrajna felé, mint a szlovák – különösen a lecsökkent, de továbbra is jelen lévő élelmiszer-kivitel képez magyar sajátosságot.

Szlovákia előnye Magyarországhoz viszonyítva, hogy jelenleg jóval nagyobb áru forgalmat bonyolít, kb. 14-15 millió tonnát a 3,2 millió tonnás magyar oldalhoz képest. Szlovákiában jelentős technológiai fejlesztéseket hajtottak végre (pl. vagonbuktató berendezés, átfejtő telepek modernizálása, rakodás-mérlegelési technológia kialakítása). A szlovák átrakó a szlovák vasúti fuvarozó cég (ŽSSK Cargo) tulajdonában van. Az átrakóterület koncentráltan helyezkedik el, kisebb az elegyozgatási távolság és igény. A széles nyomtávú vasút kiépítettsége kedvezőbb a szlovák oldalon, mivel közvetlen összeköttetést biztosít a kassai vasmű számottevő keresletével. Az 1520 mm-es vágány 88 kilométer hosszan fut az ukrán határtól Matyócvajkócon át a Kassa melletti

³⁶ Vasutak Együttműködési Szervezete (OSzZsD): Megállapodás a Nemzetközi Vasúti Áru fuvarozásról (SzMG SZ). Az 1951. november 1-én kelt szöveg 2011. július 1-től hatályos módosított és kiegészített változata. 63 p.

http://www.parlament.hu/irom39/07905/1_melleklet_szmgsz_hu.pdf (Utolsó letöltés: 2016.08.23.)

Enyicke községig (Haniska pri Košiciach). A szlovák oldal kedvező megállapodásokat kötött az orosz szereplőkkel, aminek az eredménye többek között a kisdobrai (Dobrá) konténerterminál hosszú távra történő bérbeadása, melynek következtében az ún. transzkonténer bázisként működik. További előny a kassai vasmű, továbbá a csehországi kohók ellátása, mely jelentős, biztos forgalmat szolgáltat a szlovák oldal számára. Szlovákia az ércek, különösen a vasérc terén vezető szerepet játszik, ebben segítik a már kiépült előmelegítő infrastruktúrák, fejlett ércátrakó technológiák és kapacitások. A nyelvhasználatnak köszönhetően könnyebb az ukrán és szlovák fél között az értekezés.

Határon átnyúló léptékben az ukrán oldallal együttműködésben szóba jöhet a nyomtáváltós technológia meghonosítása a határátmeneten keresztül; ez egyszerre jelentene berendezés-fejlesztést, kocsis és mozdonyvásárlást. A villamos vontatás lehetőségének megteremtése a határátmeneteken keresztül szintén jelentős infrastrukturális fejlesztés lehetne. Végül, de nem utolsósorban a nyelvi képzések indítása is felmerül a határon átnyúló ipari-logisztikai zóna fejlesztése érdekében. Összességében az elmúlt bő fél évszázadban létrehozott átrakó-kapacitásra jelentős vertikális gazdasági integráció alapozható (logisztikai-raktározási szolgáltatások, feldolgozóipar, kereskedelmi szolgáltatások).

Mindehhez szükséges a széles- és normál nyomtáv találkozásánál meglévő logisztikai potenciál kiaknázásában (átrakás, beszállítás, belső logisztika, kiszállítás, hulladékkezelés stb.) érdekelt Európai Unió (beleértve a magyart és a szlovákot is), valamint ukrán szereplők fokozottabb **együttműködése**. Azonban a kooperáció előtt akadályok állnak, amelyek megnehezítik a határon átnyúló kereskedelmi, ipari, logisztikai kapcsolatokat. Először is: csak az a vasútállomás fuvarozhat a határon át, amely rendelkezik kereskedelmi, technológiai megállapodással az ukrán vasúttal, ennek megkötése azonban nem egyszerű folyamat. További problémát okoznak a vasúttechnikai paraméterek; az eltérő nyomtáv, a különböző vasúti előírások. Az vámtörvényekben, a vámkezelésben rejlő különbségek szintén problematikusak lehetnek, és megnehezíthetik a tényezőáramlásokat. Végül, de nem utolsósorban az esetleges nyelvi akadályokat is meg kell említeni.

Célravezetőnek mutatkozik minden szereplőt érdekeltté tenni a fejlesztésben. Fontos azonban kiemelni, hogy a határ menti terület kedvező közlekedés-földrajzi helyzete önmagában csak potenciált képez egy határon átnyúló ipari-logisztikai és szállítási piac számára. A helyzeti előny kiaknázása során számolni kell a környező konkurens útvonalakkal is, és érdemes a komparatív

előnyökre építeni. A magyarországi Nemzeti Közlekedési Stratégia is kiemeli, hogy a magyar ukrán vasúti kapcsolatot adó Záhony – Csap fejlődési lehetőségét a szlovák vasúttal való versenyhelyzet fogja meghatározni. A tiszacsernyői, törzshálózatba tartozó vasúti határátkelőnél átlépő, szlovák-ukrán határon átnyúló széles nyomtávú vasút egészen Kassáig vezet. A fő versenyhátrányt az ukrán-magyar határtérség számára az alacsonyabb szlovák pályahasználati díj jelenti a magyar oldal kedvezőbb közlekedés-földrajzi adottságai ellenére.

A határon átnyúló kapcsolatok tekintetében ki kell emelni, hogy a kapcsolat jó az ukrán és magyar fél között, amely érvényes technológiai, áruszállítási, áru fuvarozás, kereskedelmi, áruátadási kérdésekre, de szakmai rendezvényekre egyaránt. Mindez igaz operatív munkavégzés tekintetében is mind vezetői mind szakértői szinten. A magyar és szlovák fél között is pozitívan értékeli a kapcsolatokat a Záhony-Port. Az ukrán félhez viszonyítva azonban jóval inkább jellemző a tartózkodás légköre, mivel a magyar és szlovák szereplők bizonyos értelemben konkurencsei egymásnak a nemzetközi szinten. Ennek ellenére lehet közös együttműködésben gondolkodni, kezdeményezéseket indítani – például a karbantartás, a raktározási technológia, a logisztikai feladatmegosztás, a melegítőház, a melegítést igénylő vegyi anyag-átfejtés, a mérgező és maró anyagok, az LNG technológia stb. tekintetében. A három szomszédos ország logisztikai központjai között a diszpécser szolgálat össze van kötve.

Annak ellenére, hogy a három szereplő (Csap, Záhony, Tiszacsernyő) konkurál, és még a belföldi szereplők is gyakran egymás között versenyeznek, egy három országra kiterjedő különleges gazdasági körzet lenne kialakítható, amennyiben egyfajta specializációra kerülne sor a felek között, és a jelenleg túltervezett kapacitásokra a hatékony funkciómegosztás lenne jellemző.

A **vasúti személyszállítás** tekintetében a Budapest–Miskolc–Nyíregyháza pálya átfogó hálózati, fejleszteni tervezett elem, a Nyíregyháza és Záhony közötti szakasz a teherközlekedéssel azonos módon ugyanúgy maghálózati, fejleszteni tervezett, a Debrecen–Nyíregyháza–Záhony vonal pedig végig maghálózati, fejleszteni tervezett elemként fut transzeurópai összeköttetéseket teremtve.

Érdemes kiemelni, hogy a határszakasz teljes hosszát tekintve is csak egyetlen, személyforgalom számára is használt **átmenet**, a Záhony–Csap átkelő áll rendelkezésre. A záhonyi, maghálózati TEN-T elemet jelentő vasúti átmeneten túl érdemes megemlíteni a szocializmus időszakában felfutó szállítás eredményeként épült Eperjeske – Szalóka jelenleg csak áruforgalomban üzemelő, fonódott (széles és normál nyomtávú) átmenetét. A személyforgalomra történő megnyitására vonatkozó kezdeményezés alapján normál nyomtávon teremtené kapcsolatot Nyíregyháza –

Kisvárdá — Eperjeske — Bátyú — Munkács/Nagyszőlős, illetve széles nyomtávon Záhony — Bátyú — Beregszász — Nagyszőlős — Técső között. Az átmenetben a nyilvános személyforgalom lebonyolításához szükséges létesítmények (pl. utas várók, peronok, civil utasforgalom ellátására alkalmas megközelítési útvonalak stb.) létesítése nem történt meg. Személyforgalom csak a záhonyi vasúti híd műszaki zárásakor, legtöbbször vis maior esetekben bonyolódik rajta. A műszaki feltételek megteremtésén túl jogi akadályai is vannak a határ személyforgalmi célú átjárhatóságának: a magyar–ukrán vasúti határforgalmi megállapodás is módosításra szorulna. A szakértők szerint az átmenet megnyitása csak a határ-vizsgálati rendszer egyszerűsítése és gyorsítása mellett válna ésszerűvé.

A vasúti mellett a már említett **Mediterrán folyosó közúti elemeket** is tartalmaz, összekötve a mediterrán kikötővárosokat Közép- és Kelet-Európával. A határtérségen keresztül fut az M3-as autópálya TEN-T törzshálózatba tartozó, Budapesttől Vásárosnaményig elkészült szakasza. A sztráda utolsó szakasza még nem készült el, a Beregdaróc–Beregdéda magasságában az ukrán határt elérő utolsó, befejező szakasza ezért a fejlesztési tervezett TEN-T maghálózat része. A tervek alapján a magyar fél az Európai Hálózatfinanszírozási Eszközből kívánja megvalósítani a Vásárosnamény–országhatár közötti, 2x2 sávós utat. Az M3-ashoz csatlakozik a Vásárosnamény és Záhony országhatár között kétszer két sávós autópályaként Ukrajna felé megvalósítani szándékozott, átfogó hálózati, fejlesztési tervezett elemet jelentő M34-es. A TEN-T hálózatot nem érintő, de középtávon megvalósítható fejlesztési elképzelések közé tartozik a romániai Szatmárnémeti és Nagybánya irányába kapcsolatot teremteni szándékozó, Vásárosnamény–Csenger nyomvonalú M49-es autópályakiépítése, első ütemben a 49. számú főút 2X2 sávossá fejlesztése Kocsordig.

Ukrajna tekintetében az EU-val szomszédos országokra kiterjesztett, indikatív TEN-T átfogó hálózati térképek tekinthetők relevánsnak a határon átnyúló együttműködések szempontjából.³⁷ Közúti vonatkozásban Kárpátalján több útszakasz is sűrűsödik, Munkács csomóponttal: az M06-os Csaptól Ungvárig; a Szlovákia és Románia között, Ungvár–Felsőnémeti, valamint Nevetlenfalu–Halmi átkelők között Munkácson és Nagyszőlősön keresztül kapcsolatot teremtő útszakaszok; továbbá a Beregsurány–Asztély határátkelőtől Beregszászon, Munkácson és Szolyván át Lvivig tartó, Munkács

³⁷ BIZOTTSÁG 473/2014/EU FELHATALMAZÁSON ALAPULÓ RENDELETE (2014. január 17.) az 1315/2013/EU európai parlamenti és tanácsi rendeletnek a III. melléklet új indikatív térképekkel való kiegészítése tekintetében történő módosításáról (EGT-vonatkozású szöveg) <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2014:136:FULL&from=EN>

és Lviv között E471-es európai útként ismert pályán haladva. A Budapest és Kijev közötti közúti forgalom alapján kiemelkedik az M06-os nemzetközi autótút. Az autótút a Velence–Trieszt/Fiume–Ljubljana–Maribor–Budapest–Ungvár–Lvov–Kijev útvonalú V. páneurópai folyosó részeként Csap–Ungvár–Munkács–Szolyva érintésével teremt kapcsolatot Magyarország és Kárpátok keleti oldala között. Kárpátalján Csap és Ungvár között, illetve Ungvárt Munkács irányába elhagyva 4 sávós osztott sávós gyorsforgalmi úti keresztmetszetnek megfelelő útszakaszok is találhatóak, míg Munkácstól Lviv irányába jó minőségű, korszerű 2X1 sávós úton lehet átkelni a Kárpátokon. Jelentős projekt a Jaszinya-n át Ivano-Frankivszkba vezető főút építése, ez mintegy 1 milliárd 200 millió hrvnyába kerül. Az új főút várhatóan még jobban beköti majd Munkács térségét az ukrán gazdaságba és városhálózatba. Az ukrán közlekedésfejlesztési elképzelések között szerepel egy Mezőkaszony és Kijev között létesítendő autópálya megépítése, azonban ennek megvalósításának időpontja nem ismert. Ez a szakasz a magyar M3-as autópályához csatlakozna Beregdaróc–Beregdeda térségében.

Összességében a határtérség kohézióját nagymértékben gyengíti az ukrán oldali gazdasági infrastruktúra és ezen belül a főútvonalakon kívüli úthálózat rossz állapota. Az **úthálózat minőségét** és kiépítettségét a térségi szereplők a legaggasztóbb problémák között említik. Például a Técsői járásban fekvő 288 km-es úthálózat 95%-a felújításra szorul, a járás az állami költségvetésből 26 éve nem kapott forrást az utak fejlesztésére. A jelenlegi állapot kedvezőtlenül befolyásolja a társadalmi-gazdasági élet több területét is, beleértve a turizmust, a befektetői szándékokat, a kulturális kapcsolattartásokat stb. Kárpátalja jelentős része forgalmi árnyékban fekszik a rossz elérhetőségből következően, ezért a nagyobb befektetők elkerülik a régió nagy részét. Ukrán-magyar együttműködéssel azonban egyes területekre koncentrálva jelentős forgalomjavulási hatások érhetők el, például a Volóci járásban a Vereckei-hágóig tartó szilárd burkolatú út megépítése terén mutatkozik erre lehetőség.

Kárpátalja elsődleges útfejlesztési céljai között szerepel az ukrán és magyar gyorsforgalmi, főúti hálózatának összekapcsolása, az Ötödik Páneurópai Közlekedési Folyosó fejlesztése. Az egyik ide vonatkozó projekt elképzelés egy autópálya építése az ukrán-magyar határtól az M24-es Munkács–Beregszász–Asztély főútig az Ötödik Páneurópai Közlekedési Folyosó keretein belül. Az út hossza 18,6 km lenne, kb. 36 millió euró értékben. További ide kapcsolódó projekt az említett M24-es út mintegy 25 kilométerének teljes körű felújítása összesen 9,8 millió euróért.

A tágabb térségre kitekintve különösen lényeges kiemelni a Rajna–Duna, München/Nürnberg – Prága – Ostrava/Přerov – Zsolna – Kassa – ukrán államhatár (Felsőnémeti, Ungvárhoz közel) futásirányú korridort, mely Szlovákiában D1 néven a törzshálózat része. Jelentős hiányosság ugyanakkor, hogy az autópálya Kassa és ukrán határ közötti szakasza még csak tervezés alatt áll, jelentősen rontva a Kárpátaljával és a Záhony térségi magyarországi oldallal való összeköttetést. Ugyan nem TEN-T hálózat részeként, de Nyíregyházán és Ungváron repülőtér üzemel, melyek kihasználtságán még sokat lehet javítani.

Az **ipari parkok** is a határtérség gazdasági infrastruktúrahálózatának részét képezik. Ipari parkok Csap, Bátyú és a záhonyi átrakóközveten kívül is találhatóak a Tisza ETT területén. A magyar oldalon Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében ide tartozik a Nyíregyházi Ipari Park, a Mátészalkai Ipari Park, a Csengeri Ipari Park, a Nyírbátori Ipari Park, a Nyírbogdányi Ipari Park és a Fehérgyarmati Ipari Park. Az ukrán oldalon az egyetlen ipari parki infrastruktúrát a Szolomonovo nevű tizasalamoni egység képviseli (az ipari parkokról bővebb információk a 2.2 fejezetben olvashatók).

Különösen Kárpátalján olyan **inkubátorházakra**, ipari és technológiai parkokra van igény, ahol az induló vállalkozások védett, biztonságos környezetben tudnának megkapaszkodni az ukrán gazdasági környezetben. Lényeges szempont az európai integrációval összefüggésben a gazdasági know-how átadása. Jelenleg többnyire hiányzik a vállalkozói tudás, kreativitás – ezt érdemes biztosítani, fejleszteni. Az ETT intézményfenntartó kapacitásainak keretében maga is alapíthatna, illetve fenntarthatna ilyen jellegű inkubátorokat. Jelenleg még nagyon hiányos a vállalkozások letelepedéséhez, befektetéseihez és növekedéséhez kötődő támogató szolgáltatások (pl. adminisztratív, adóügyi, jogi kérdésekkel kapcsolatban). Az ipari parkok/inkubátorházak vagy más erre hivatott szervezet fontos feladata lenne a vállalkozói készségek fejlesztése, a komplex vállalkozástámogatás az infrastrukturális feltételek biztosításán túlmenően. A meglévő adottságok közül a szovjet időkből fennmaradt barnamezős területek, elhagyott gyárépületek jöhetnek szóba.

Munkács 2016 májusában mutatta be a város fejlesztéséről szóló nagyszabású projektjét, a Mukachevo City-t. A projekt keretében a volt repülőtérre egy komplex beruházást terveznek többek között ipari parkkal. A megvalósítás várhatóan több mint 5 évet vesz majd igénybe. Az ipari parkhoz kapcsolódóan mintegy 20 nemzeti szintű jogszabály-változtatást sikerült elérniük.

A határtérség gazdasági infrastruktúrája tekintetében **kohézióerősítő tényezőt** elsősorban a nagytávolságú vasúti teherszállítás képez, mely a romániai oldalt leszámítva a tágabb régióra is igaz. Összességében megállapítható, hogy az együttműködés területét képező ukrán-magyar határtérség

adottságai kedveznek egy határon átnyúló ipari-logisztikai zóna kialakulásának, mind a magyar, mind az ukrán, sőt, a szlovák oldalon is igen jelentős kapacitások és háttér-infrastruktúrák épültek ki az elmúlt évtizedekben. A zóna kialakítását támogatja a normál és a széles nyomtávolság miatti átrakási kényszer, a kelet-európai és ázsiai nagy felvevőpiacok közelsége, az ukrán-magyar-szlovák hármashatár menti fekvésből eredő komparatív és szinergikus adottságok (pl. bérkülönbségek, telephelyi előnyök, gazdaság szabályozási eltérések) a bizonyos (pl. érc, élelmiszerek, ömlesztett áruk) árunemek terén már meglévő hagyományos tranzitelőnyök, valamint a transz- és páneurópai közlekedési hálózatokban való részvétel. Kedvez az összehangolt gazdaság- és közlekedésfejlesztés számára, hogy a határtérségben minden főbb közlekedési mód megtalálható, és a vízi közlekedésen kívül a TEN-T részét képező elemek jobb összekapcsoltsága, egységes rendszerbe integrálása jelentősen növelné a kohéziót, a határ egyes oldalain meglévő elemekre való rákapcsolódást (pl. kassai repülőtér, záhonyi RRT, tizasalamoni ipari park). Kohéziót gyengítő tényező ugyanakkor, hogy a térségi elérhetőséget nagymértékben rontják a teljesen kiépítetlen (pl. Romániában a 19A, Magyarországon az M34), illetve a hiányos hálózati szakaszok (pl. M06, M3, D1), a határmetsző szakaszok szinte teljes hiánya (pl. a magyar M30-as és a szlovák R4-es viszonylatában). Az ukrain gazdasági infrastruktúra kiépítettsége messze a magyarországi alatt marad, ez igaz az ipari parkokra és a közúthálózatra is. A rossz minőségű, illetve kiépítetlen kárpátaljai közutak jelentősen visszavetik a befektetői szándékot, de a turisztikai forgalmat is negatívan befolyásolják. A határ menti infrastruktúra fejlesztése kiemelten fontos feladat, ezen belül pedig közös érdek, hogy a határhoz vezető vonalas infrastruktúrák, úthálózati elemek azonos szinten kiépítettek legyenek.

A határon átnyúló ipari-logisztikai térségben messze elmarad az együttműködés szintje a potenciálostól, ez pedig párhuzamos, kihasználatlan kapacitásokat, felesleges versenyhelyzetet teremthet a kölcsönösen kiaknázható komparatív előnyökre fókuszáló szemlélettel szemben. Még jelentős tartalékok rejlenek ugyanakkor a nagy szállítás- és nyersanyagigényű, kelet-európai alap- és nyersanyagok, intermediér termékek átrakókörzetben zajló fogadásában, feldolgozásában és késztermék formájában történő exportjában. Tehát a térség fejlesztését leginkább olyan beruházókkal lehet biztosítani, melyek a FÁK területéről származó nyersanyagból dolgoznak, és a készáru is nagyobb részt (re)exportálják a keleti piacok területére. Erre nyújt példát a fentebb már taglalt vodkaüzem létesítése a komorói–fényeslitkei ipari park területén. Az ukrán-magyar térség az elmúlt években versenyhátrányba került a szlovákiai oldallal, valamint az északabbi, Lengyelországon át vezető kelet-nyugati tranzitforgalommal szemben, ezért is lényeges a térségi

együttműködés kezdeményezése. Az ipari és logisztikai parkok mennyiségi, méretbeli, gazdaságfejlesztési sikerességi, infrastrukturális, szolgáltatási és szabályozási, szolgáltatási kínálati stb. tekintetben nagymértékben különböző eszközök a határ egyes oldalain. Ezt a különbözőséget, csakúgy, mint a közös adottságokat, azonban a potenciálistól elmaradó mértékben sikerült az eddigiekben kihasználni. Jelenleg a határ következtében számos, elsősorban adminisztratív, jogi és vállalkozói készségekkel kapcsolatos tényező hátráltatja a gazdasági kohéziót, ezért az ipari parkoknak, inkubátorházaknak a szolgáltatási portfólióikban nagyobb hangsúlyt érdemes helyezniük a know-how átadásra és a kapacitásfejlesztésre. Olyan fejlesztésekre van szükség, amelyek támogatják a tudás- és tapasztalat-megosztást, a közös befektetés-ösztönzést az európai gazdasági integráció szorosabbra fűzésével összhangban.

2.2 Gazdasági helyzetkép – különös tekintettel a határ két oldalán meglévő közös adottságokra és komplementaritásokra

Az alábbi fejezetben az együttműködésben részt vevő határolalak gazdasági helyzetéről igyekszünk átfogó bemutatást nyújtani. E bemutatás célja, hogy feltárjuk, milyen gazdasági háttérrel rendelkezik a két megye, illetve hogy milyen helyi és helyzeti energiák és potenciálok azok, amelyekre az együttműködés a jelenben, illetve a közeli jövőben építhet. Az eredményül kapott átfogó helyzetkép meghatározó jelentőséggel bír majd a stratégia megalkotása során, hogy a gazdasági közeledést szolgáló közös lépések valóban a lehető leghatékonyabban kerüljenek felhasználásra. A helyzetfeltárás során nem feledkezhettünk meg arról sem, hogy a Tisza ETT, mint az első, az Európai Unió külső határán működő területi társulás lényegesen eltérő feltételekkel vághat neki a közös elképzelések megvalósításának, mint a hasonló jogállású intézményesült együttműködések az Európai Unió belső határai mentén. Ezért igyekeztünk azokra a meglévő gazdasági tevékenységekre, illetve elképzelésekre koncentrálni, amelyek ilyen körülmények között is valós együttműködési potenciált hordoznak magukban.

Ennek megfelelően az alábbi helyzetelemzésben nem elsősorban a térségi gazdaság teljes és részletes feltérképezésre törekedtünk. Megközelítésünk alapját sokkal inkább a szinergia-központúság, valamint a korábbi és jelenlegi működő jó példák és gyakorlatok bemutatásának igénye jelentette. E szempontok figyelembe vételével érdemes tehát értelmezni gazdasági helyzetfeltárásunkat, melyben a három nagy gazdasági szektor (mező- és erdőgazdálkodás, ipar, szolgáltatások) szerinti bontásban ismertetjük Szabolcs-Szatmár-Bereg és Kárpátalja megyék gazdasági helyzetét.

2.2.1 Primer szektor

A vizsgált térségben a mezőgazdaság kiemelkedő szerepe megkérdőjelezhetetlen, az agrárium fontos helyet foglal el a gazdasági szerkezetben a határ mindkét oldalán. Kárpátalján 2012-ben a bruttó hazai termék 7,9%-a származott a mezőgazdaságból³⁸, míg Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében ez a szám 9%, az országos átlag duplája volt 2013-ban³⁹. Fontos ugyanakkor, hogy az agrárium jelentősége a határ két oldalán alapvető eltéréseket mutat. Ukrán oldalon az ipari termelés által kevésbé érintett vidéki területeken a lakosság életében meghatározó jelentősége van

³⁸ BOKIK - Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Kereskedelmi és Iparkamara

³⁹ KSH

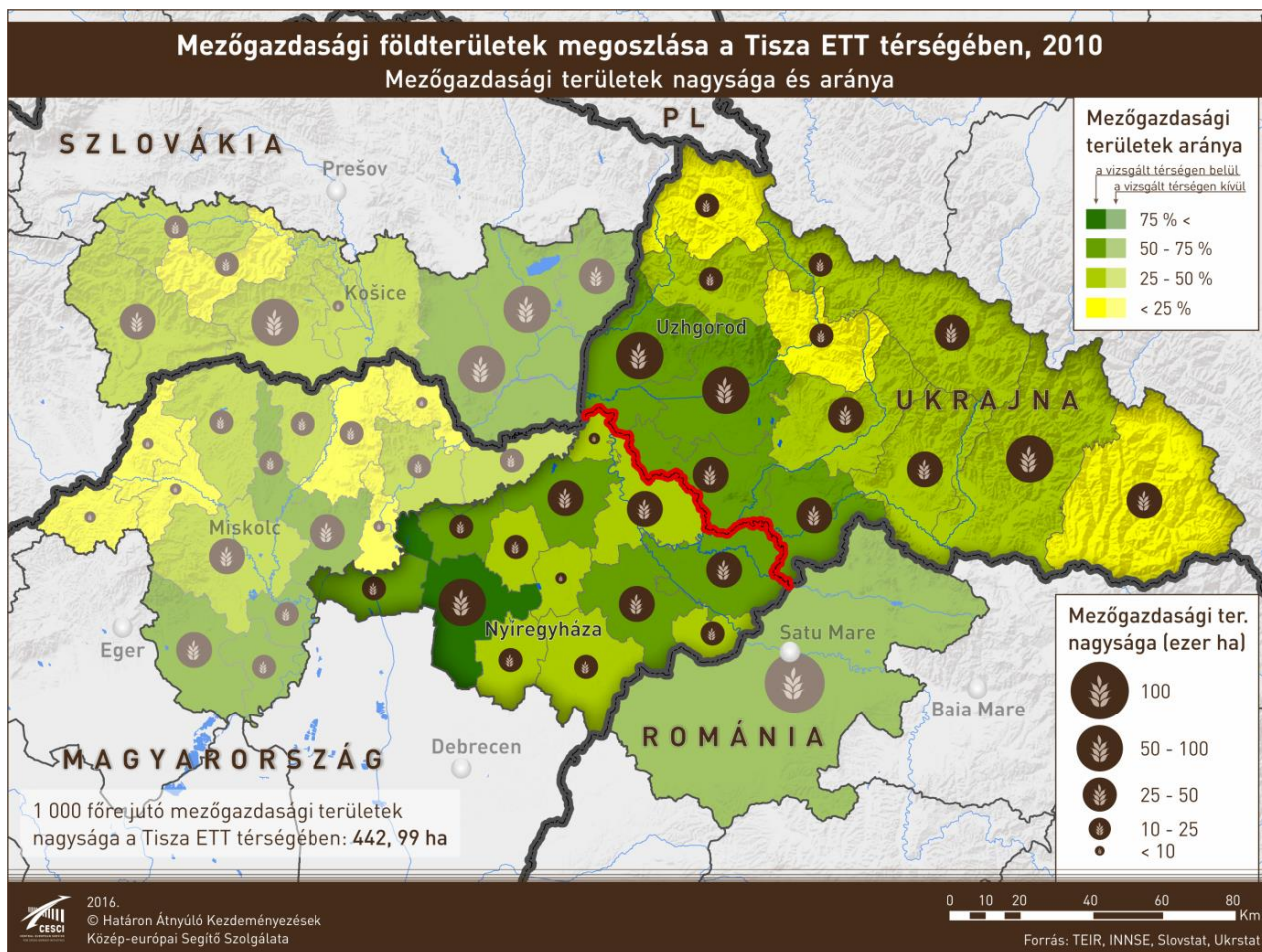
a mezőgazdaságnak. Az alacsony foglalkoztatási szint következtében az agrárium nem csupán kiegészítő jövedelemforrás, hanem a falusi lakosság megélhetését biztosító tevékenység: a kárpátaljai lakosság 67%-a mezőgazdaságból él. Magyar oldalon az országos átlagnál szintén fontosabb szerepet tölt be az agrárium – a szektorban foglalkoztatottak aránya 2014-ben 7-8% körül alakult⁴⁰ – azonban a lakosság többségének kizárólag kereset kiegészítésként van jelen a mindennapjaiban.

A mezőgazdasági földterületek aránya és nagysága a vizsgált területen szintén megerősíti az agrárium jelentőségét. A határ elválasztó funkciója ez esetben nem tekinthető erősnek, az adottságok alapvetően hasonlóak a határ két oldalán. A 19. ábra jól szemlélteti az ukrán oldal domborzati adottságainak mezőgazdasági tevékenységre gyakorolt korlátozó hatását. A sötétzöld, síkvidéki területeken egyértelműen magasabb a mezőgazdasági területek nagysága és aránya, mint a hegyvidéki zónákban. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében ilyen területi különbségekről nem beszélhetünk, a mezőgazdasági területek kiterjedését többnyire csak a városokban koncentrálódó ipari tevékenység korlátozza.

A birtokszerkezetet illetően elmondható, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a második világháborút követő földosztás és a termelősövetkezetek megalakításának eredményeképp a kisebb parcellák nagyüzemi táblákká olvadtak össze, mely a mai napig jellemző adottság maradt. Ezzel szemben ukrán oldalon többnyire elaprózott parcellákon folyik a termelés, mely több tényezőre vezethető vissza. Egyrészt a viszonylag kis mennyiségű termőföld miatt (a sík vidék sűrűn lakott volt, a hegyvidékeken pedig nem minden terület alkalmas művelésre) a gazdák többségének nem volt lehetősége kiterjedt szántóföldi művelés folytatására. Emellett a szovjet időszakban létrehozott kolhoz rendszer és annak maradványai is ezt a kis területre koncentráló termelési struktúrát erősítették meg. A földosztás során a gazdák többnyire 1,5-2 hektárnyi földet kaptak, ami azóta, a bérbeadások következtében esetenként tovább aprózódott. Másrészt a ma használatban lévő elavult mezőgazdasági gépállomány többnyire a szovjet időszaktól származik, mely a kisterületen folytatott kézimunka-intenzív gazdálkodási formát ösztönzi. A gazdáknak a '90-es évek elején volt lehetősége gépbeszerzésre a farmersegítő alap támogatásával, azonban a mai lízing- és hitelkonstrukciók (28-30%-os kamat) gyakorlatilag elérhetetlenek a termelők számára. Magántőkéből jellemzően kisebb teljesítményű, olcsóbb eszközöket, járműveket tudnak beszerezni.

⁴⁰ KSH

A Pro Agricultura Carpatika Alapítvány felméréséből⁴¹ azonban kiderül, hogy kivételesen néhány területen (pl. Nagydobronyban és Salánkon) egyfajta gépkoncentráció figyelhető meg. Az itt keletkező kapacitásfelesleget bérbe tudják adni nem csak a szomszédos, hanem távolabbi területeken is. Ezt leszámítva a gazdák együttműködési hajlandósága alacsonynak mondható a határ mindkét oldalán, melynek alapját többnyire a korábbi kolhozrendszerben szerzett rossz tapasztalatok képezik.

19. ábra Mezőgazdasági földterületek megoszlása a Tisza ETT térségében, 2010

Kárpátalján szintén a szovjet berendezkedés eredménye a korábban kialakult, a földek minőségének megfelelő hasznosításon alapuló hagyományos gazdálkodás átalakulása. Az új generációk egy extenzív szemléleten alapuló, kevésbé hatékony termelési rendszerben tanultak, az előző generációk szaktudása csak korlátozott mértékben öröklődött tovább. A rendszerváltáskor a gazdák

41

<http://itthon.hu/documents/14531186/0/Csal%C3%A1di+gazd%C3%A1lkod%C3%A1s+h%C3%A1bor%C3%BA%20idej%C3%A9n-tapasztalatok+K%C3%A1rp%C3%A1t%C3%A1l%C3%A1r%C3%B3l+Torda+M%C3%A1rta+O2.pdf/ccd80ab9-538b-45d6-9265-ae9aa8b8bc3> - letöltve: 2016.08.02.

a megfelelő szakértelem nélkül, elavult gépparkkal és kiszipolyozott, kisméretű (max. 2 hektár) földekkel váltak magángazdálkodóvá, mely kiegészülve egy általános tőkehiánnyal sok esetben a mezőgazdasági termelés megszüntetéséhez, a földtulajdonok bérbeadásához vezetett. A tulajdonjogok tekintetében fontos elmondani, hogy a földosztás óta számos alkalommal változott az ukrán földtörvény, melyet a gazdák kevéssé kísérték figyelemmel, nem frissítették a tulajdonjogukat igazoló dokumentációt. Ennek következtében a földterületek tulajdonjogi viszonyai nem tisztázottak, habár az eredeti tulajdonosok ma is sajátjukként kezelik azokat. A földek eladására, megvásárlására az ukrán földpolitika és a 2017-ig tartó földvásárlási moratórium értelmében csak 49 évnyi bérletet követően van lehetőség. A magántulajdonban lévő földterületeket érintő bérleti szerződések megkötéséhez 2016 januárjától nem szükséges közjegyző jelenléte, mely a tekintetben problémát okoz, hogy nincs információ a bérbe adott földek aktuális használóiról. Az állami földterületekre vonatkozóan kétféle bérleti konstrukció létezik. A családi gazdaságok támogatása érdekében a gazdák 50 hektárig kedvezőbb áron, illetve adókedvezmény igénybevételével bérelhetnek földet, egyéb esetben magasabb bérleti díj alkalmazandó. Egyre inkább jellemző az amerikai, nyugat-európai, orosz, örmény és kelet-ukrajnai mezőgazdasági cégek beáramlása, melynek legfőbb hajtóereje az európai uniósnál rugalmasabb, megengedőbb szabályozási környezet. Ezek a vállalatok sok esetben génmódosított kultúrákat visznek Kárpátaljára, mely bizonytalan mértékű egészségügyi és környezeti kockázatot jelent. A Pro Agricultura Carpatika adatai szerint a megművelt földterületek 88%-án családi gazdaságok, míg 12%-án gazdasági társaságok gazdálkodnak.⁴² Az Ukrán statisztikai Hivatal adatai szerint 2014-ben a mezőgazdasági vállalkozások 91% családi gazdaság volt, szemben az állami és magán vállalkozásokkal, illetve partnerségekkel.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2010-ben a mezőgazdasági tevékenységet folytató jogi személyek 99%-a családi gazdaság volt melyek kétszer annyi földterületet műveltek, mint a vállalkozások. Ezek jelentős része (kb. 90%-a) a saját tulajdonukban volt, míg a többi földterületet

42

<http://itthon.hu/documents/14531186/0/Csal%C3%A1di+gazd%C3%A1lkod%C3%A1s+h%C3%A1bor%C3%BA%20idej%C3%A9n-tapasztalatok+K%C3%A1rp%C3%A1talj%C3%A1r%C3%B3l+Torda+M%C3%A1rta+02.pdf/ccd80ab9-538b-45d6-9265-ae9aa8b8bc3> –letöltve: 2016.08.02.

bérelték, vagy egyéb jogcímen⁴³ használták. A mezőgazdasági tevékenységgel foglalkozó vállalatok a használt földterületek kb. felét bérelték.⁴⁴

A földhasználatot illetően elmondható, hogy magyar oldalon a mezőgazdasági célra használt földterületek több mint fele, 54,1% szántóként funkcionál, valamint körülbelül negyede (26%) erdőszült terület. A gyümölcsösök aránya kb. 7 %, a legelők területe 9% körül alakul.

Kárpátalján három nagy mezőgazdasági övezet különíthető el. A domborzati és talajtani adottságoknak megfelelően eltérő fölhasználat jellemzi a Tiszai-síkságot, a vulkáni zónát, valamint az ettől keletre található hegyvidéki területeket. A nagyarányú erdőszült tájak következtében a megye egész területének kb. egyharmada alkalmas mezőgazdasági művelésre, melyen belül a szántók megoszlása övezetenként jelentős eltéréseket mutat. A hegyvidéki területeken a szántók aránya 26% körül alakul, míg ez a szám a síkvidék esetében kb. 67%. A gyepterületek megoszlása ezzel fordítottan arányos, megyei szinten a használatban lévő földterület kb. felét teszi ki. A gyümölcsösök és ültetvények aránya 6% körül alakul, habár a savas, savanyú földek gyümölcsök (alma, dió) termesztésére lennének a legalkalmasabbak.⁴⁵

A termesztett növényeket illetően a hegyvidéki szántókon jellemzően burgonyát és zabot termesztnek, míg a vulkáni és a síkvidéki területek hasznosítása jóval szerteágazóbb. A síkvidéki mezőkön jellemző kultúrák a búza, árpa, kukorica, de jelentősnek mondható az ipari növények (napraforgó, dohány) termesztése is. A világ napraforgó termésének 30%-a Ukrajnából származik, mely tény még akkor is rányomja bélyegét a kárpátaljai hasznosításra, ha egyébként az ország belső területei adják e jelentős mennyiséget. Fontos kiemelni a kis parcellákon, intenzív technológiával termelt zöldségek és gyümölcsök jelentőségét. A primőr zöldségek termesztése a kedvező adottságokkal rendelkező területeken a legjelentősebb: a káposztatermesztés központja Kis- és Nagygyeőc, a gyökérezöldségek Derc és Fornos térségében dominálnak, míg az uborka és paprikatermesztés Péterfalva környékét jellemzi. A térségben szintén fontos szerepe van a fóliás hajtásnak, mely egyes esetekben fűtött, megújuló energiaforrásokra alapozó termesztést jelent.

⁴³ Bizonyos hivatal – erdész, lelkész, tanár, stb. – betöltése címén kapott terület, vagy egyéb – pl. elhagyott – díjmentesen megművelt terület valamint a részes művelésű, továbbá a szíveségi földhasználat.

⁴⁴ KSH 2011

⁴⁵ Pro Agricultura Carpatika -

<http://itthon.hu/documents/14531186/0/Csal%C3%A1ldi+gazd%C3%A1llkod%C3%A1s+h%C3%A1bor%C3%BA%20idej%C3%A9n-tapasztalatok+K%C3%A1rp%C3%A1talj%C3%A1r%C3%B3l+Torda+M%C3%A1rta+02.pdf/ccd80ab9-538b-45d6-9265-ae9aa8b8bc3> –letöltve: 2016.08.02.

A legfőbb hajtatósi régiók közé tartozik Dobrony-Péterfalva, Verbőc, Feketepatak, Dercen és Fornos, ahol a fóliás paradicsom, uborka, paprika, retek értékesítése sok család részére biztosít megélhetést.

A sík és alacsonyabb vulkáni területeken jellemző a gyümölcsstermesztés, mely többnyire alma, szilva, körte, szamóca, dió. Az alma Técső környékén bír kiemelt jelentőséggel, míg a péterfalvai mikrorégióban az utóbbi időben előtérbe került a szamóca termesztése, mely munkaigényessége miatt jelentős munkaerőt képes felszívni. A szőlőtermesztés a vulkáni övezet nyugati lejtőire korlátozódik, a legjelentősebb központok Beregszász és Nagyszőlős. Fontos azonban megjegyezni, hogy a minőségbiztosítás és a palackozás körüli szabályozás jelentős pénzügyi akadályokat gördít a magasabb minőséget képviselő családi gazdaságok elé, így leginkább a borkombinátok által előállított alacsony minőségű borok jellemzik a térséget. Ennek ellenére a nem legálisan működő szőlősgazdák az ungvári járásban Tokajjal keresik a kapcsolatot, míg Nagyszőlősen az egri termelőktől igyekeznek átvenni a magyar jó gyakorlatokat. A hegyvidéki erdőszült területeken a bogyós gyümölcsök gyűjtése és a gombászat szintén fontos kiegészítő jövedelemforrást jelent a helyi családok számára.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a szántóföldi növénytermesztést többnyire gabonafélék (búza, kukorica) és olajos magvak (napraforgó, repce) dominálják, vetésterületük együttesen kb. 90% körül mozog.⁴⁶ Emellett meg kell említeni a szálás takarmánynövényeket (lucernaszéna), valamint a zöldségtermesztést. A megyében, főleg Csenger térségében kiemelkedő szerepe van az élőmunka-igényes uborkatermesztésnek. Számos család szerződéses viszony keretében, főállás mellett, míg az önkormányzatok a közmunkaprogramnak köszönhetően foglalkoznak kisméretű, jó áron értékesíthető uborkafajták termesztésével, melyek egy része a tyukodi konzervgyárba, másik része nyugat-európai exportra kerül.

A megye mezőgazdaságában kiemelten fontos szerepet tölt be a gyümölcsstermesztés, a magyarországi gyümölcsöskertek kb. 1/3-a itt található. A termesztett kultúrák közül az alma meghatározó, gyümölcsösök 64%-án, főleg a Tisza és a Szamos mentén az alma kb. 8-10 fajtáját termelik. Az alma mellett dominál a meggy (16%), a dió (6%), a szatmári területeken pedig a szilva termesztése (6%). A gyümölcsstermesztésre jelentős feldolgozóipari kapacitás települt.⁴⁷

⁴⁶ KSH 2014

⁴⁷ KSH 2013

Az állattenyésztés helyzete alapvető eltéréseket mutat a határ két oldalán. Kárpátalján kiemelkedő szerepe van a legeltetéses állattartásnak, mely a gyepfelületek bőségéből, valamint a szántóföldön megtermelhető takarmánynövények kis mennyiségéből fakad. A gyepeket többnyire szarvasmarha legeltetéssel hasznosítják, emellett szintén jelentős a juh-, sertés- baromfi és a kecskeállomány. A hegyvidéki területeken a tejtermelő szarvasmarhatartás jellemző, míg a síkságon inkább hústermelésre szánt állatokat tenyésztenek. Magyarországon ezzel szemben az állattenyésztés szerepe egyre inkább csökken, mely alapvetően az e szempontból kedvezőtlen európai uniós agrártámogatási rendszer következménye. A legfőbb haszonállatok a szarvasmarha, sertés, juh, illetve a baromfik. Országos viszonylatban kiemelkedő a juh- és a tyúkállomány jelentősége.⁴⁸ A háztáji gazdálkodás Kárpátalján teljesen szokványos, minden falusi portán jelen van, míg a magyar oldalon egyre inkább csökken a szerepe.

Az állattenyésztés terén tapasztalható eltérések határon átnyúló mozgásokat és együttműködést generálnak. A magyarországi állattartó telepeken gyakori a Kárpátaljáról ingázó munkaerő foglalkoztatása. Ennek oka alapvetően a két megyében tapasztalható bérkülönbségekben rejlik: a Kárpátaljáról érkezők számára a magyar oldalon alacsonynak számító bérezés (havonta kb. 90-100 ezer Ft) is jóval meghaladja az otthon elérhető béreket. Az együttműködés alapjául a Magyarországon tartott magasabb értéket és minőséget képviselő állatfajták szolgálnak. Jellemző például a francia tehénfajták határon túlra vitele.

A mezőgazdasági termékek feldolgozása és értékesíthetősége szintén eltérő adottságokkal bír a határ két oldalán. Az élelmiszeripari kapacitásokat figyelembe véve, erős aszimmetria figyelhető meg. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye élelmiszeripari üzemekkel jól ellátottnak tekinthető, a helyben megtermelt alapanyagok jelentős része a térség konzervgyáraiban, gyümölcsfeldolgozóiban, sütőipari és húsüzemeiben kerül feldolgozásra. Az üzemek elhelyezkedését illetően egyfajta természetes koncentráció figyelhető meg, az élelmiszeripari feldolgozók a térségi központokban (Nyíregyházán, Mátészalkán, Vásárosnaményban, Kisvárdán) tömörülnek.

⁴⁸ KSH 2014

20. ábra Az élelmiszeripari vállalkozások területi és tevékenység szerinti megoszlása a Tisza ETT térségében

Kárpátalja élelmiszeripari jelentősége ezzel szemben az elmúlt évtized során folyamatosan csökkent és a negatív tendencia folytatódni látszik. Jelentősebb élelmiszeripari kapacitások maradtak fenn az ásványvíz palackozás, a szeszes- és üdítőital gyártás, az alacsonyabb minőséget képviselő ipari bortermelés, a konzervipar, valamint a malom- és sütőipar területén. Ezzel szemben a gyümölcsfeldolgozók, tejüzemek és vágóhidak, valamint az alapanyagok tároláshoz és hűtéséhez szükséges kapacitások nem tudják kielégíteni a térségi igényeket. Néhány családi vállalkozás működik, melyek azonban az adott település és közvetlen szomszédsága igényeit képesek csak kielégíteni, térségi szintű jelentőségük nincs. Ennek következtében a termelők a feldolgozatlan alapanyagot alacsonyabb áron kénytelenek értékesíteni. Az alapanyagok egy részét a térségi nagybani piacokon adják el, melyek többnyire az ország nyugatabbi területeire kerülnek, míg a jobb minőségű árukat nyugat-európai, például olasz, dán cégek vásárolják fel. A nagyobb hozzáadott értékkel rendelkező, feldolgozott termékek esetében szintén fontos az export szerepe, Egyes ágazatokban, mint a gyümölcslelgyártás, a termékek 70-80%-a kerül külföldi piacra. Az ukrán és így

a kárpátaljai kivitelte nagyban segíti a volt szovjet tagállamokban megmaradt közösségi érzés, melynek köszönhetően stabil felvevőpiacot jelentettek. Az ukrán válság és a háborús helyzet azonban valamelyest átszabta a lehetőségeket. Amellett, hogy az ország export potenciálja 30%-kal csökkent a területvesztéssel párhuzamosan, az orosz piac szinte teljesen bezárult, melynek következtében a kárpátaljai export szintje jelentősen visszaesett. Ezzel szemben az EU-s és amerikai piacok nyitottabbá váltak, de ezt a termelők kevésbé tudják kihasználni.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében jelenleg számos mezőgazdasági termelő és értékesítő szövetkezet létezik, melyek helyi gazdakörökkel (pl. Gávavencsellői Gazdakör, Rakamazi Gazdakör) egészülnek ki. Többségük gyümölcs- és zöldség termesztéssel, illetve helyi termékek előállításával és értékesítésével foglalkozik. Ezek a szervezetek látszólag egymás mellett, egymástól függetlenül, esetenként versenytársként működnek, melynek következtében többnyire kistérségi jelentőséggel bírnak. Ukrán oldalon bár létezik működő farmerszövetség, a gazdák közötti együttműködés szintje jelentősen alacsonyabb. Szükség lenne a szövetkezet vagy gazdakör jellegű szervezetek számának bővítésére, illetve tevékenységük intenzívebbé, hatékonyabbá tételére annak érdekében, hogy érdemben hozzá tudjanak járulni a helyi gazdák által megtermelt alapanyagok piacra juttatásához. E tekintetben kedvező körülmény a szövetkezetek, gazdakörök létrehozására vonatkozó egyszerű szabályozás és a kapcsolódó viszonylag gyors eljárásrend.

A kisebb, családi gazdaságok azonban nem csak nyersanyagokkal jelenhetnek meg a piacon, a háznál feldolgozott termékek hozzáadott értékük révén, helyi terméként jellemzően jó áron értékesíthetők. A vizsgált térségben alapvetően alacsonynak mondható a helyi termékek előállításának és értékesítésének kultúrája, azonban a határ e tekintetben is éles válaszvonalként jelenik meg. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében több helyi termékekkel foglalkozó kezdeményezés ismert. A Szatmár-Beregi Helyi Termék Klaszter⁴⁹ 2011-ben alakult 10 vállalkozás és 6 non-profit szervezet részvételével, azzal a céllal, hogy összefogja a térségben megtermelt márkázott élelmiszeripari és kézműipari termékeket és segítse piacra jutásukat. A szervezet nem hozott létre önálló márkajelzést, vagy védjegyet, a klasztertagok termékeit saját márkanéveik alatt népszerűsíti honlapján keresztül, illetve számos térségi és országos jelentőségű rendezvényen, kiállításon. A Szövetség az Élő Tiszáért⁵⁰ egyesület a Tisza vízgyűjtőjén élők megélhetési lehetőségeinek

⁴⁹ <http://www.szatmarberegitermek.hu/index.htm> - letöltve: 2016.08.01.

⁵⁰ <http://www.elotisza.hu/> - letöltve: 2016.08.01.

javítására, árvízi és környezeti biztonságának növelésére, valamint a Tisza ökológiai értékeinek megőrzésére és gyarapítására jött létre. A több megyét érintő szervezet fontos szerepet vállal a kistermelők és a helyi termékek érdekképviseletében, valamint a piacépítés támogatására létrehozott egy saját védjegyet. Az „Élő Tisza” védjegy a minőségbiztosítás eszköze, melyet gazdálkodók, szállásadók és egyéb szolgáltatók igényelhetnek. A szervezet emellett rendezvényszervezéssel, on-line marketinggel, helyi termék boltok és polcok létrehozásával segíti a helyi termelőket. A megyében földrajzi árujelző oltalom⁵¹ alatt áll a szabolcsi alma, a szatmári szilva és az újfehértói fürtös meggy. A Szatmári Szilvaút⁵², mint tematikus turisztikai útvonal bemutatóhelyekkel és tájjellegű fajtagyűjteménnyel 2009 és 2011 között került kialakításra a Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program támogatásával. A projektbe 17 magyar település helyi termelőit és turisztikai szolgáltatóit vonták be. A térségben emellett számos helyi termelői és biopiac működik (Nyíregyháza, Mátészalka, Nagykálló, Nyírbátor), valamint kulturális rendezvényekkel és fesztiválokkal igyekeznek erősíteni a turisták által támasztott keresletet. Ennek ellenére a helyi termékek láthatósága és elérhetősége a megyében egyelőre korlátozott, jelentősen fejleszthető lenne. Ukrán oldalon szintén fontos potenciál rejlik a helyi termékek turizmusba való becsatornázásában. Kárpátalja mezőgazdasági, gasztronómiai és kulturális hagyományait tekintve is eltér mind a határon túli, mind a kelet-ukrán területektől, így a házilag előállított termékek egyfajta kuriózumként jelenhetnének meg a piacon. A helyi termékek emellett fontos szerepet játszhatnak a térségi identitás megőrzésében, erősítésében. Kárpátalján a házaknál jelenleg vásárolhatók helyi élelmiszerek, azonban nem beszélhetünk a magyar oldalihoz hasonló helyi termékeket összefogó, az értékesítést és a marketinget koordináló kezdeményezésekről. A Tisza ETT keretében megvalósuló határon átnyúló együttműködés megfelelő keretet biztosíthat a jó gyakorlatok megosztására, a tapasztalatok átadására.

A Tisza ETT térségének mezőgazdaságát és élelmiszeriparát illetően összességében elmondható, hogy a határ két oldalán alapvetően eltérő az ágazat helyzete. Kárpátalja lényegesen komolyabb, a teljes értékláncot érintő strukturális problémákkal küzd, mint Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Ezzel szemben egyes kihívások, úgymint a munkaerőhiány, a csökkenő feldolgozóipari kapacitások bár eltérő mértékben, de a határ mindkét oldalát érintik. A felmerült strukturális problémák egy része érdemben kezelhető lenne a határon túli szereplők bevonásával, a közös és komplementer

⁵¹ <https://www.sztanh.gov.hu/hu/szakmai-oldalak/foldrajzi-arujelzo> - letöltve: 2016.08.01.

⁵² http://www.szilvaut.hu/telep_huregio.htm - letöltve: 2016.08.01.

adottságok ésszerű kihasználása mellett. A térségi mezőgazdasági szektor versenyképességének javítása érdekében fontos, hogy a fejlesztések integrált módon, érintve a teljes folyamatot a termeléstől az értékesítésig, az érintettek körének bővítésével menjenek végbe.

A termelés esetében kiemelkedően fontos egy olyan termelési struktúra kialakítása, mely egyrészt illeszkedik a természeti adottságokhoz, másrészt lehetővé teszi a kapcsolódó feldolgozóipari kapacitások hatékony működtetését. Ehhez Kárpátalján szükség lenne a sok kis területen gazdálkodó összefogására, valamint a megtermelt fajok és fajták összehangolására. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében lényegesen jobb a jó minőségű, nemes és ellenálló fajták elérhetősége, így e tekintetben fontos szerepe lehet a határon átnyúló együttműködéseknek. Lényeges azonban, hogy az általános tőkehiány ellehetetleníti nem csak a családi gazdaságok fejlesztését, de sok esetben fenntartását is. Ennek orvoslására több jó gyakorlatnak tekinthető kezdeményezés is elindult a térségben: összesen 300 hektárnyi cserjét helyeztek ki ingyenesen a rászoruló, kis földbirtokkal rendelkező családokhoz, állatokat osztottak ki bértartásba, illetve a beregszászi Pro Agricultura Carpatika kamatmentes kölcsönt nyújt az „Első lépés szociális program”⁵³ keretében. A termelés hatékonyságának növeléséhez szintén elengedhetetlen a gazdánál tapasztalható szakismeret hiányának pótlása. E tekintetben elsődleges fontosságú a megfelelő térségi szakképzés biztosítása. A magyar oldali szakképzési rendszer általánosságban véve a kárpátaljinál kedvezőbb helyzetben van, ahol elmondható, hogy a mezőgazdasági duális és szakképzések fontos részét képezik a megyei képzési kínálatnak⁵⁴. Ennek következtében a naprakész tudásanyag határon keresztül való átadása, a határon túli diákok ideiglenes vagy állandó fogadása az együttműködés lényeges eleme lehet. A határon átnyúló tudástranszfert emellett érdemes kiterjeszteni a felnőttképzésben, illetve az egyetemi képzésekben résztvevőkre is. A felnőttképzések elsődleges célcsoportja a jelenleg is családi gazdálkodást folytatók, akik informális előadások, szemináriumok, tanulmányutak vagy helyszíni szaktanácsadások révén lennének elérhetőek. Az egyetemi szintű együttműködéshez jó alapot biztosít a jelentős részben mezőgazdasági profilú Nyíregyházi Egyetem. Az egyetemek, kiegészülve a térségi kutatóintézetekkel (pl. Újfehértói Kutató Állomás), nemcsak a képzettségi szint javításában, hanem a mezőgazdasági termelés sérülékenységének csökkentésében, az időjárási kockázatok kezelésében, valamint a technológiai fejlesztésben is

⁵³ <http://www.paccalapitvany.org/programjaink/> - letöltve: 2016.08.01.

⁵⁴ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szakképzés-fejlesztési koncepciója 2014 (www.szabkam.hu/hu/letoltes/28315/220df) – letöltve: 2016.08.01.

fontos szerepet vállalhatnak. A jégkárok megelőzése és kezelése, a vízvisszatartás és öntözés kiépítése, valamint a terméshozamot és minőséget növelő kutatások és fejlesztések jelenleg szinte teljesen hiányoznak a határ mindkét oldalán.

A Tisza ETT keretében megvalósuló határon átnyúló együttműködés emellett keretet biztosíthatna a mezőgazdasági termelés során alkalmazott technológiák és eszközök fejlettsége tekintetében tatóngó szakadék csökkentésében, a hiányzó hűtő- és tárolókapacitások fejlesztésében, valamint az élelmiszeripart kielégítő nyersanyagpiac integrációjának támogatásában. Utóbbi alapját az adja, hogy egyes jelenleg is működő, illetve tervezett feldolgozóipari üzemek által támasztott kereslet nehezen elégíthető ki a határ egyik oldaláról, sok esetben indokoltnak látszik a határokon túl (ukrán és román) megtermelt alapanyagok bevonása a rendszerbe. E tekintetben fontos körülmény, hogy a hatályban lévő ukrán szabályozás szerint alapanyagot nem lehet bevinni az országba, így a feldolgozatlan mezőgazdasági termékek jelenleg csak egy irányba, Ukrajnából Magyarország felé tudnak áramlani. Az alapanyagok ellenkező irányú mozgását pedig a vámfizetési kötelezettség gátolhatja.

A mezőgazdaság mellett szintén fontos, de a határ két oldalán eltérő gazdasági jelentőséggel bír az erdőgazdálkodás. Magyar oldalon a primer szektor által használt földterületek $\frac{1}{4}$ -e, kb. 125 000 hektár⁵⁵ funkcionál erdőként, melyből kb. 60 000 hektárnyi állami területet a NYÍRERDŐ Zrt. kezel. Az erdészet, hasonlóan a magánvállalkozásokhoz nyersanyagként, fűrészárúként vagy félkész termékeként értékesíti tölgy-, fűz-, nyár-, nyír- és akácfa termékeit. Emellett tevékenységei közül kiemelkedik a vadgazdálkodás és a vadásztatás, mely egyértelműen hozzájárul a térségi turisztikai kínálat szélesítéséhez.⁵⁶ Az erdőgazdálkodást célzó fejlesztéseknek tehát a fafeldolgozás ösztönzését, a nyersanyag nagyobb hozzáadott értéket képviselő, magasabb áron értékesíthető félkész és késztermékké alakítását kellene szolgálniuk. A fakitermelés és erdőgazdálkodás jelenlegi módja azonban számos nem kívánatos, leginkább környezeti jellegű externáliával is jár: a kiterjedt tarvágások miatt a vizek lefolyása (mely a magyar oldalt is nagyban érinti, tehát határon átnyúló relevanciájú kérdés) igen hektikussá vált, könnyen alakulnak ki árvízveszélyes szituációk.

A primer szektor tekintetében tehát összességében elmondható, hogy a Tisza ETT a mezőgazdasági fejlesztések terén vállalhat fontos szerepet. Az ETT, mint intézményi keret kiválóan alkalmas a

⁵⁵ KSH 2014

⁵⁶ <http://www.nyirerdo.hu/> - letöltve: 2016.08.01.

térségi szerteágazó fejlesztési irányok összehangolására, a jelentős számú térségi érintett bevonására és koordinálására. A csoportosulás feladata lehet a helyi mezőgazdasági termelés, feldolgozás és értékesítés strukturális problémáinak, úgymint az alacsony termeléstehnológiai színvonalnak, a széttöredezett és elaprózott termelési struktúrának, a tőke- és szakemberhiánynak, valamint az ágazati és szektorközi együttműködés hiányának kezelése a térségi mezőgazdaság versenyképességének és jövedelmezőségének növelése érdekében. Az együttműködésben jelentős szerep juthat a vegyes gazdaságok kialakításának, a termelési és feldolgozási infrastruktúra megosztásának és a hatékony tudástranszfernek. Az életképes agrárszektor a határ mindkét oldalán alapvető feltétele a népesség helyben tartásának, ezáltal a kedvezőtlen demográfiai (előregedés, elvándorlás) folyamatok megállításának és megfordításának.

2.2.2 Szekunder szektor

A szekunder szektor, mely alatt e dokumentum keretein belül az ipari termelés teljes skáláját (beleértve az építőipart), valamint az energetikai szektort értjük, meglehetősen területi eltéréseket mutat a Tisza ETT területén, mind szerkezeti sajátosságait, mind korszerűségét tekintve, s ez különösen igaz a határ két oldala vonatkozásában.

Az ipari termelés szempontjából Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, illetve Kárpátalja meglehetősen eltérő helyzetből indul saját országán belül, melyet alapvetően meghatároz földrajzi helyzetük, illetve a történelem folyamán változó helyi és helyzeti energiák. Az évszázadokig ugyanazon államalakulatba tartozó térségek a Magyar Királyságon belül alapvetően nem számítottak ipari szempontból jelentős térségnek, a kézműipari tevékenységek jórészt csak a helyi igényeket szolgálták. A 19. század során azután – elsősorban a Kárpátok vasércére alapozva – megjelent a nehézipar, ám ez elsősorban a mai Kárpátalja területét érintette, az alföldi területek továbbra is megőrizték túlnyomórészt mezőgazdasági karakterüket, helyi nyersanyagok hiányában jelentős ipar nem alakulhatott ki.

A nehézipari hagyományoknak köszönhetően Kárpátalja számít iparosodottabbnak, bár saját országán belül ez már kevésbé igaz. Bár az ipari fejlődés már a XIX. század utolsó évtizedeiben megindult, a XX. század közepéig a mezőgazdaság és az erdőgazdálkodás volt meghatározó. A szovjet időszakban teret nyert a gépipar, a vegyipar és a fémfeldolgozó ipar, a helyi erőforrások hiánya miatt a terület nem vált nehézipari központtá. A kárpátaljai ipari termelés az átmenet éveiben sokkal jelentősebb visszaesést szenvedett el, mint más ukrán régiók, s még 2000-ben is csak

az 1990. évi kibocsátás 67%-át érte el. Az ezredfordulótól azután Ukrajna egészéhez hasonlóan Kárpátalján is dinamizálódott a gazdaság.⁵⁷ Az ipari termelés volumene pedig az elmúlt években általában kétszeresével (2006-ban 4,3-szorosával) is meghaladta az országos átlagot, s ezzel a növekedés mutatói alapján az ukrán régiók között a második helyet foglalta el.⁵⁸ Az elmúlt években azonban a helyzet némileg összetettebbé vált. Kárpátalja ipari termelésének növekedése jelentős ingadozásokat mutatott, hol alul-, hol pedig felülmúlva az országos átlagot (1. Táblázat), s ezzel az ukrán régiók között betöltött pozícióját tekintve is jelentősen visszaesett.

6. táblázat: Az ipari termelés volumenének éves változása, az előző év százalékában Forrás: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ukrajna	78,1	111,2	107,6	98,2	95,7	89,9	87
Kárpátalja Régió	50,7	142,9	101,8	101,4	96,9	106,1	79,7

A kárpátaljai ipar helyzetének romlása több okra vezethető vissza. Az utóbbi években az egész országot sújtó gazdasági és politikai válságok mellett az ipar strukturális válsága, a tőkebefektetések alacsony szintje miatti romló termelékenység, valamint a külföldi és belföldi (kelet-ukrajnai) erős konkurencia egyaránt okai a romló ipari mutatóknak. Az erőteljesen váltakozó termelési volumen bizonytalanná, az alacsony fizetések pedig kevésbé vonzóvá teszik az ipari munkahelyeket, így felerősödött az ipari munkaerő elvándorlása, amely komoly szakemberhiányt okoz a térségben. Mindez tovább rontja az ipari termelés bővítési lehetőségeit, egyszersmind gátat szabva a régióba érkező esetleges működőtőke-befektetéseknek is.

A kárpátaljai térséggel szemben Szabolcs-Szatmár-Bereg megye hagyományosan kevésbé iparosodott térségnek számít, s ez nemcsak Kárpátaljával, hanem Magyarország más térségeivel összehasonlítva is szembetűnő. Ennek megfelelően a megye a legutóbbi időkig az ipari termelés mutatói terén a magyarországi megyei rangsorok végét foglalta el,⁵⁹ az országos termelés 1,9-3 százalékát adva.⁶⁰ Noha az ipari termelés volumene lassan növekedett ez elmúlt években, 2005-ben, valamint 2007-2009 között visszaesést mutatott, egyedül a 2011-es év számított kiemelkedően

⁵⁷ Imre G. (2008): Kárpátalja gazdasági fejlődésének perspektívái az Európai Unió keleti bővítésének tükrében. *EU working papers*, ISSN 1418-6241, . 11(1) pp. 71-81.

⁵⁸ Imre G. (2009): Szabolcs-Szatmár-Bereg és Kárpátalja: periférikus helyzetű megyék az EU külső határán. *EU working papers*, 12(1) pp. 67-77.

⁵⁹ u.o.

⁶⁰ KSH STADAT Megyei adatok https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oia021a.html

jónak (20 % feletti növekedés). Az egy főre vetített értékek tekintetében a megye egyértelműen az országos sereghajtók közé tartozik, a recesszió éveiben valamennyi megye közül itt volt a legalacsonyabb a termelés. Az építőipar terén a megye az abszolút mutatók tekintetében a középmezőnyben foglal helyet, ezt azonban némileg rontja az ingadozó volumen: az ezredforduló óta négy alkalommal is jelentős visszaesés volt megfigyelhető.⁶¹ Az egy főre eső értékek megyei összehasonlításában Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az építőipar területén is a rangsor utolsó harmadában található.

Az általános gazdasági helyzetképet tekintve Szabolcs-Szatmár-Bereg megyének a hazai gazdaságban betöltött periférikus szerepét jól jelzi, hogy a legutóbbi, 2014-es adatok alapján az 500 legnagyobb árbevételű magyarországi vállalkozás közül mindössze ötnek volt e megyében a székhelye.⁶² Némiképp meglepő ugyanakkor, hogy ezen öt cég, egy kivétellel (NZRT-Trade Kft.), az ipari szektort, azon belül pedig a magánvállalkozások kategóriáját képviselte. E cégek közös jellemzője, hogy valamennyi újonnan (1990 után) létrehozott, illetve betelepült vállalat, ennek megfelelően korszerű, magas termelékenységet és az elmúlt évek során dinamikus bővülést mutató cég. E vállalatok:

- A Michelin Hungária Abroncsgyártó Kft. (33. a listán), a megye legnagyobb árbevételű vállalata, mely a gumiipar területét képviseli. Nyíregyházán 1993 óta van jelen, s itteni üzemében mintegy 1 300 főt foglalkoztat; ehhez szorosan kapcsolódik az anyavállalat tuzséri egysége (Taurus Carbonpack).
- A kisvárdai központú Master Good Kft. (251.) az élelmiszeripar, azon belül a baromfifeldolgozás területén aktív. Kisvárdán mellett telephellyel rendelkeznek Gávavencsellőn és Baktalórántházán. A céget magában foglaló Master Good Cégcsoport mintegy 1 200 dolgozót foglalkoztat.⁶³
- A Lego Manufacturing Kft. (325.) igen új szereplőnek számít a térségben, 2008 óta van jelen Nyíregyházán. Ugyanakkor a cég e rövid idő alatt is dinamikus növekedést mutatott; jelenleg mintegy 2 400 főt foglalkoztat, mely a közeljövőben jelentősen bővíthet.⁶⁴

⁶¹ KSH STADAT Megyei adatok https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_oe004a.html

⁶² HVG 2015. november 7.

⁶³ <http://www.uzletresz.hu/penzugy/20140321-viragzik-a-master-good.html>

⁶⁴ <http://www.szon.hu/noveli-termelesi-kapacitasat-a-dan-lego-nyiregyhazan/2939536>

- A Josef Seibel Kft. (489.) immár több, mint két évtizede van jelen Csengeren, s itteni tevékenysége nagyban épül a szintén helybeli Szamos Cipő Kft. aktivitására: ez utóbbi bérnyíregyházi keretében készít cipőket a Josef Seibel számára. A cipőgyártás Csengeren így mintegy 700 főnek ad munkát.⁶⁵

E cégek jelenléte és súlya jól jelzi azokat a jelentős változásokat, melyek a megyei iparhoz kapcsolódóan az elmúlt évtizedekben, főként 1990 után lezajlottak. A hagyományosan mezőgazdasági orientáltságú, a szocializmus évtizedei alatt főként szovjet exportra termelő agrárszektor ugyanis a Szovjetunió összeomlásával jelentős piacvesztést könyvelt el, s mély válságba jutott. A mezőgazdaságra épülő iparágak ennek ellenére ma is jelentős, bár már kevésbé meghatározó része a megye ipari termelésének. Megyei szinten a legjelentősebb foglalkoztatók között van a cukorgyártással foglalkozó nyíregyházi Pro-Team Nonprofit Kft., mely kb. 2100 fő számára biztosít munkahelyet, valamint a fent említett Master Good Kft.. Az élelmiszeripari vállalatok zöme azonban inkább mikro és kisvállalkozás, melyek 10-50 főt foglalkoztatnak. A KSH adatai szerint a megyében előállított élelmiszeripari termékek kb. 57%-a kerül exportra.⁶⁶ A megyei Kereskedelmi és Iparkamara információ szerint, a vállalatok többnyire a nyugat-európai piacokra való belépés lehetőségét keresik.

A 90-es években fellépő krízishelyzetre adott válaszok egyike volt az ipari parkok létrehozása, melyek mára meghatározó jelentőséggel bírtak a későbbi iparfejlődés szempontjából. Napjainkban a megye 10 településén található ipari park, melyek jórészt a kilencvenes évek végén (Nyíregyháza, Csenger, Fehérgyarmat, Mátészalka, Nyírbátor, Tuzsér, Záhony), illetve a kétezres évek elején (Nyírbogdány, Balkány, Rakamaz) alakultak⁶⁷, leszámítva Baktalórántháza (2007) és Timár (2009) ipari parkjait.⁶⁸ Valamennyi felsorolt ipari park közül messze kiemelkedik az 1997-ben létrehozott nyíregyházi LOGIN Park, amely elsősorban a feldolgozóipar, a high-tech, logisztika és az idegenforgalom területére várt befektetőket. A park területe meghaladja a 100 hektárt, a területén működő vállalkozások pedig több, mint 4 000 főnek biztosítanak munkát. Napjainkban olyan gyártócégek találhatók itt, mint az Electrolux (több mint 1 000 fő), a Michelin Hungária

⁶⁵ <http://www.erdon.ro/milliardos-beruhazas-uj-munkahelyek-csengerben/1762231>

⁶⁶ KSH 2014

⁶⁷ Ipari parkok, vállalkezési övezetek az Észak-Alföldön, 2007. KSH Statisztikai tükör 2008/39.

⁶⁸ SZSZB Invest <http://www.szszbinvest.hu/>

Abroncsgyártó (1 013 fő), vagy a fent említett Lego (1 879 fő, de 2020-ra a tervek szerint 4 000 fő)⁶⁹, de több hazai és külföldi tulajdonú KKV is folytat termelőtevékenységet a parkban, melyek beszállítóként látják el a nagyvállalatok gyártótevékenységét. A gyártóvállalatokon kívül több nagy kereskedelmi vállalat és logisztikában érdekelt vállalkozás is helyet kap az ipari parkban. Nyíregyházán az ipari parkon kívül is olyan jelentős, főként gépjárműipari alkatrészgyártó vállalatok települtek le, mint az Eissmann (380 fő)⁷⁰, a Hübner (600 fő)⁷¹, a ContiTech (240 fő)⁷² vagy a Vibracoustic (129 fő)⁷³, valamint az élelmiszeripar területén a Bonduelle (300 fő)⁷⁴.

Nyíregyháza ipari potenciáljának számbevitelénél mindenképpen lényeges megemlíteni a 2006-2007 fordulóján elkészült Nyíregyházi Kombinált Ciklusú Erőművet, mely mintegy 15 ezer lakossági és több mint 1 000 egyéb ügyfelet lát el hőenergiával. Az erőmű összes hőenergia-teljesítménye 330 MW, villamosenergia-teljesítménye 58 MW.⁷⁵ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén ezen kívül egy kisebb erőmű található, a Tiszalöki Vízerőmű (12,9 MW).⁷⁶

A megye többi városa közül Kisvárdán a fent említett Master Good vállalaton túl a legjelentősebb ipari, elsősorban műszaki-fémipari üzemek a GE Lightning (1 000 fő)⁷⁷, a Caroflex Fékbetétgyár Kft. (259 fő)⁷⁸, a Várda Vulkán Kft. (198 fő)⁷⁹, az élelmiszeripar területén pedig Várda-Baromfihús" Kft. (217 fő)⁸⁰, illetve a kisebb vállalatok között a Várda-Drink Zrt. (64 fő)⁸¹

A mintegy 78,5 hektár Mátészalkai Ipari Park szintén a jól működők közé tartozik, a közelmúltban adtak be egy 1 milliárd Ft értékű pályázatot a Terület- és Településfejlesztési Operatív Program forrásaira építve. Jellemzően exportra termel, az ipar egyik húzóágazata az optikai ipar: a Carl Zeiss

⁶⁹ Nyíregyházi Ipari Park <http://www.nyiregyhaziiparipark.hu/>

⁷⁰ <http://www.hrportal.hu/c/technologiai-fejlesztes-a-nyiregyhazi-eissmann-automotive-nal-20140226.html>

⁷¹ <http://www.hubner-germany.com/hungary/Munkalehet%C5%91s%C3%A9gek.html>

⁷² http://www.continental-corporation.com/www/pressportal_hu_hu/themes/press_releases/4_rubber_group/fd_contitech_hu/pr_2014_01_06_nyiregyhaza_hu.html

⁷³ <http://www.ceginformacio.hu/ceg/vibracoustic-cv-air-springs-magyarország-legrugo-technologia-kft-1967613.html>

⁷⁴ <http://www.bonduelle.hu/bonduelle>

⁷⁵ http://hvg.hu/kkv/20150702_Vegleg_kitolatott_az_EOn_Debrecenbol_es_N

⁷⁶ http://www.tiszavizvizeromu.hu/index_elemei/tiszalokadatok.htm

⁷⁷ http://www.gepesz.uni-miskolc.hu/dokumentumok/ge%20hungary%20kft%20_001.pdf

⁷⁸ <http://ceginformacio.creditreform.hu/cr9310000154>

⁷⁹ <http://ceginformacio.creditreform.hu/cr9310745689>

⁸⁰ <http://www.ceginformacio.hu/ceg/varda-baromfihus-termelo-feldolgozo-es-kereskedelmi-kft-1958534.html>

⁸¹ <http://ceginformacio.creditreform.hu/cr9310009814>

két üzeme (580 fő)⁸², a Hoya (700 fő)⁸³, a Szatmár Optikai Kft. (325 fő)⁸⁴, a MOM Vízméréstechnikai Zrt. (150 fő)⁸⁵, valamint az üvegyártás terén a Flabeg (250 fő)⁸⁶ az ipari termelés fő letéteményesei. Közülük a Hoya nemrégiben 1 500 új alkalmazott felvételével járó fejlesztést jelentett be 15 milliárd Ft értékben. Jelentős emellett a Sandra Csoport (korábban Szatmár Bútorgyár) révén a bútorgyártás (közel 400 fő)⁸⁷, az élelmiszeripar területén pedig nagy (FrieslandCampina, 600 fő) és kisüzemek (Nobilis Zrt. 70 fő⁸⁸, Öcsi Hús 55 fő⁸⁹) egyaránt megtalálhatók.

Vásárosnaményban a legjelentősebb ipari foglalkoztató a Berwin Ruhagyár Zrt. (mintegy 600 fő); emellett jelentős a faipar és a fémipar, előbbi az újonnan, 2016-ban betelepült Interspan Faipari Kft. üzeme (108 fő)⁹⁰, utóbbi pedig a Nafém Kft (132 fő)⁹¹ révén.

A Fehérgyarmati Ipari Park 16,43 ha területen létesült, melyből 13,17 ha beépített, összefüggő önkormányzati tulajdonú terület, teljes infrastruktúrával ellátva. Az önkormányzat honlapja alapján 4 vállalkozás összesen 220 főt foglalkoztat a parkban. Ezen kívül az egykori Mezőgép ipari hagyományait viszi tovább a mezőgazdasági gépgyártás terén a FIPKERSZ KFT. (Fehérgyarmati Ipari Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., 150 fő)⁹² és az Agrimotor Kft. (kb. 150 fő)⁹³.

Nyírbátorban a Nyírbátori Ipari Park területén 58,5 ha betelepült területén 22 vállalkozás osztozik, melyek mintegy 2 136 állandó alkalmazottnak nyújtanak munkát. A mértékadó ágazat a műanyag- illetve vegyipar, melynek különböző szegmenseit olyan cégek képviselik, mint a Coloplast (mintegy 1 100 fő^{94 95}), a Diehl Aircabin Hungary Kft. (300 fő⁹⁶), az MSK Magyarország (200 fő⁹⁷), a Serioplast

⁸² <http://www.vg.hu/vallalatok/fejleszt-a-zeiss-mateszalkan-402275>

⁸³ <http://www.szon.hu/novelte-arbevetelet-a-japan-hoya-mateszalkan/2317426>

⁸⁴ <http://mateszalka2.szuperinfo.hu/wp-content/blogs.dir/90/files/S009-130426.pdf>

⁸⁵ <http://www.techmonitor.hu/piacmonitor/vilag-hir/hazai-tulajdonba-kerult-a-mom-zrt-20160324>

⁸⁶ <http://www.szon.hu/mateszalka/ujra-felepetik-a-tukorgyarto-csarnokot-mateszalkan/1777005>

⁸⁷ <http://www.szatmarbutorgyar.hu/index.php?page=butor>

⁸⁸ www.szon.hu/atadtak-a-frieslandcampina-uj-desszertuzemet-mateszalkan/2594108

⁸⁹ <http://www.ocsihus.hu/uzem.html>

⁹⁰ <http://www.szon.hu/elindult-a-gyartas-az-interspan-kft-uj-vasarosnamenyi-faipari-uzemeben/3083258>

⁹¹ http://www.platomagyarorszag.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=139&Itemid=88

⁹² <http://www.fipkersz.hu/bemutakozas.html>

⁹³ <http://www.agrimotor.hu/hu/rolunk/rolunk.html>

⁹⁴ http://hvg.hu/kkv/20120621_nyirbator_ipari_park

⁹⁵ <http://www.szon.hu/atadtak-a-dan-coloplast-uj-gyartocsarnokat-nyirbatorban/2811728>

⁹⁶ <http://www.haon.hu/varga-mihaly-a-magyar-gazdasag-tovabbra-is-novekedesi-palyan-van/2953708>

⁹⁷ http://www.msk.hu/rolunk/msk_international/msk_magyarorszag_profilja.html

Hungary Kft. (144 fő⁹⁸) és a Farmol Hungary Kft. (300 fő⁹⁹). A teljes portfólióhoz hozzátartozik még az erdőgazdálkodás (Nyírerdő, 17 fő állandó, 62 időszakos) és a kereskedelem (pl. Assist-Trend Kelet Kft. 21 fővel) is.

A Nyírbogdányi Ipari Park gazdasági helyzetét és lehetőségeit döntő mértékben meghatározza a község északi részén lévő MOL Rt. volt gyártelepén kialakított és hátrahagyott infrastruktúra (a MOL Rt. nemzetközi csővezeték fogadó- és mérőállomása). A társaság telephelyén jelenleg olyan gazdasági társaságok működnek, amelyek korábban a MOL érdekeltségi körébe tartoztak, és önálló gazdálkodást folytatnak. Maga az ipari park a MOL Rt. gyártelep szomszédságában lévő 13,4 ha területű zöldmezős ingatlant, továbbá a mellette fekvő két működő üzemet és három magántulajdonban lévő területet foglalja magába. Mindezek együttesen alkotják az ipari park területét mintegy 20,5 hektáron. Az ipari park területe igény szerint akár 60-80 hektárral is bővíthető.

A 11 hektáros Csengeri Ipari Park nagyrészt könnyűipari, élelmiszeripari és cipőipari kapacitásokkal rendelkezik. A cégek közül kiemelhető a már említett Joseph Siebel, mely egyike Kelet-Közép-Európába legnagyobb méretű cipőgyárainak, 600-700 főt foglalkoztat. Szintén a cipőipar területén működik a német Lugina, mely kézzel készített, varrott cipőket gyárt, továbbá a Szamos Kft. (407 fő).

Mindent egybevetve megállapítható, hogy az ipar meglehetősen specializációt mutat a megye legjelentősebb városaiban. Ezzel együtt egy jelentős szerkezeti koncentrálttság is megfigyelhető, melyet jól példáz, hogy a fenti vállalatok az elmúlt években átlagosan mintegy 14 ezer főnek adtak munkát, miközben a megyében az ipari foglalkoztatottak száma 2013-ban összesen 18 ezer fő körül mozgott¹⁰⁰. Ugyanakkor jelentős a kis- és középvállalkozások jelenléte is: az ipar és az építőipar területén a legutóbbi (2013-as) adatok alapján 3 649 társas és 2 729 egyéni vállalkozás volt regisztrálva a megyében.¹⁰¹ Az ipari termelés szerkezetét tekintve a gumi-, műanyag és nemfém ásványi termékek gyártása vezet (31,7 %) az élelmiszeripar/ital/dohánytermékek (25,7 %), a gépipar (9,5 %) és a ruházati ipar (8,8 %) előtt.¹⁰²

⁹⁸ <http://www.ceginform.hu/ceg/serioplast-hungary-termelo-es-kereskedelmi-kft-25325.html>

⁹⁹ <http://www.szon.hu/uzemcsarnokot-epit-es-noveli-dolgozoi-letszamat-az-olasz-farmol-nyirbatorban/2862888>

¹⁰⁰ KSH Statisztikai tájékoztató Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, 2013/4

¹⁰¹ <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/megy/134/szab134.pdf>

¹⁰² u.o.

Kárpátalján az ipari termelés mintegy 81%-át a feldolgozóipar adja, a bányászat csak 1,1%-ot, az energiatermelés pedig 17,8%-ot tesz ki. A feldolgozóipart a gépgyártás uralja (48,5%), részesedése az ezredforduló óta növekszik számottevően.¹⁰³ Ezt követi az élelmiszeripar, majd a fakitermelés és -feldolgozás, a könnyűipar, valamint a kémiai és az építőanyag-ipar. Fejlett ipari létesítmények jobbra a munkácsi és ungvári járások területén, valamint Ungvár és Munkács környékén találhatóak¹⁰⁴, e két térség tehát meghatározó szerepet játszik a megye ipari termelésében, az ipari termelés közel 70%-a az Ungvári járásba (45,6%), illetve Ungvár és Munkács városaiba (együtt 23,9%) összpontosul.¹⁰⁵

Az ipari üzemek jelentős része az elmúlt évtized során tulajdonosváltáson ment keresztül, egyeseket helyi vállalkozók, másokat külföldi, így magyar vagy éppen globális nagyvállalatok vásárolták fel, illetve indították újra a termelést a korábbi üzem területén. Magyarországhoz hasonlóan – bá némi időbeli lemaradással – itt is éltek a befektetés-ösztönzés bizonyos eszközeivel, ám a nem konzekvens végrehajtás következtében az eredmény elmaradt a lehetőségektől. A magyar oldali ipari parkok analógiájára itt a fejlődéshez jelentős lökést jelentett az 1998-ban létrehozott Kárpátalja Szabad Gazdasági Övezet, mely a Tisza menti Csap térségét, az ungvári vasúti csomópontot, illetve a munkácsi repülőtér és környékét foglalta magába 737,3 hektárnyi területen (Закон України „Про Спеціальну економічну Зону Закарпаття” 2001). Ez a gazdasági övezet tehát nem egy összefüggő, több települést magába foglaló terület volt, hanem kisebb-nagyobb részekre osztott, bizonyos kedvezményeket nyújtó körzetekként jelentek meg a térképen. Az övezet megalakulását elsősorban a külföldi működő tőke Ukrajnába vonzása, így az új munkahelyek megteremtésének lehetősége, illetve az övezet Európai Unióhoz való közelsége indukálta. Elsődleges célként az exportpotenciál növelését, a külkereskedelmi kapcsolatok fejlesztését jelölte meg, illetve a piaci infrastruktúra megteremtését a gazdaságilag elmaradott régiókban. Területén a külföldről behozott árucikkek után vámot és hozzáadott értékadókat nem kellett fizetni. 1999 januárjában életbe lépett az a törvény, amely tizenöt éves futamidővel kedvezményeket nyújtott azoknak a befektetőknek, akik 250 ezer USD fölötti tőkét kívántak beruházni Kárpátalján. A másik kedvezmény elnöki rendeletként lépett életbe és 30 éves futamidőt biztosított azoknak a beruházóknak, akik több mint 1 millió USD-t szerettek volna befektetni a

¹⁰³ Egán Ede Terv – A kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai terve, Ungvár 2014

¹⁰⁴ Kárpátalja-Ukrajna Befektetői Kézikönyv 2008. Ukrán-Magyar Területfejlesztési Iroda

¹⁰⁵ Egán Ede Terv – A kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai terve, Ungvár 2014

„Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezetben. E két rendelet által nyújtott kedvezmények számos világcég kárpátaljai leányvállalatainak létrehozását eredményezték (pl. Eurocar, Electronix, Jabil, Yazaki Ukraine).

A szabad gazdasági övezetek által nyújtott kedvezmények váratlan megszüntetése (2005. április 1.) azonban jelentős visszaesést eredményezett, s visszavetette a térség iránti befektetői bizalmat.¹⁰⁶ A zóna jogosultságának visszavonásáról szóló rendelet következtében a Kárpátalja gazdaságába érkező külföldi tőke összegének növekedési dinamikája érzékelhetően visszaesett, ami negatívan hatott a külkereskedelmi kapcsolatra, s ezzel a térség gazdasági fellendülésére. Az övezetben letelepedett vállalatok 159 millió USD értékű beruházást állítottak le, és ez 11 850 munkahely megszűnésével járt; 15 projekt maradt befejezetlen, melyek 163,6 millió USD-t igényeltek volna.

Mindennek ellenére azonban továbbra is számos külföldi cég található a megyében, melynek eredményeként az ipart sajátos kettősség jellemzi: a több száz, esetenként több ezer főt foglalkoztató, jól felszerelt, nagyrészt külföldi tulajdonú nagyvállalatok képezik az egyik pólust, míg a másikat a sok esetben kevésbé korszerű, rosszul felszerelt, mind tőkének, mind pedig szakértelemnek híján lévő közép- és még inkább kisvállalkozások. Közös jellemzője e két csoportnak ugyanakkor a nagyfokú kitettség a gazdasági és politikai nehézségeknek.

A hagyományos iparágak között elsőként említendő a helyi nyersanyagokra épülő ágazatok. A fémek közül évszázadokon át kiemelt jelentőséggel bírt a vasérc, ugyanakkor a 20. század során a nagyüzemi körülmények között kevésbé gazdaságos kitermelés miatt a térségi vasércbányászat és vasgyártás fokozatosan leépült, megszűnt. Ezzel szemben jelentős maradt a nemfémes ásványi anyagok, főként az építőanyagok, valamint a fa kitermelése és feldolgozása. Az építőanyagok közül kiemelhető a perlit és a kaolinit kitermelése Beregszász térségében, elsősorban Nagymuzsalyon. A perlit terén jelentős szereplő a Beregszászi Kőbánya Zrt. (26 fő), a kaolinit esetében pedig a Keramnadra Kft. (40 fő). Beregkövesden a kavics- és sóderbánya mintegy 130 főt foglalkoztat, Huszton pedig elsősorban a kő- homok- és agyagkitermelés terén aktív a Zakarpatnerudprom (27 fő). Az ágazatban a viszonylag kis üzemméret mellett problémát okoz, hogy a kitermelt alapanyagokat feldolgozás nélkül szállítják tovább, így a helyi hozzáadott érték elmarad a lehetőségektől.

¹⁰⁶ Kovály Katalin (2012): A "Kárpátalja" szabad gazdasági övezet mint a területfejlesztés perspektívája. Kockázat - konfliktus - kihívás : a VI. Magyar Földrajzi Konferencia, a MERIEXWA nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának tanulmányai [elektr. dok.] 453-461.

A bányászat évtizedeken keresztül kiemelten fontos szerepet játszott a kárpátaljai Aknaszlatinán. Az ipari méretű sókitermelés az 1800-as években indult meg, csúcsát az 1970-es években érte el. A Szovjetunió felbomlásával, a rendszerváltást követően azonban a bányászat válságba került, a kitermelés folyamatosan csökkent, napjainkra szinte megszűnt. Ennek következtében a bányák elvesztették gazdasági jelentőségüket, a bányaüregek beomlása pedig komoly ökológiai kihívásként jelentkezik. Ennek következtében a sóbányák határon átnyúló együttműködésben játszott szerepét jelen dokumentum táji fejezetében tárgyaljuk.

Kárpátalja hegyvidéki területein az erdőgazdálkodás kiemelkedően fontos szereppel bír. A rahói, a volóci, a perecsenyi és a nagybereznai járás legfőbb természeti kincse az erdő, azonban az abban rejlő potenciálokat egyelőre csak korlátozott mértékben tudják kihasználni. Az erdőgazdaságok fakitermeléssel és kisebb mértékben fafeldolgozással foglalkoznak, a kitermelt fát az esetek nagy többségében feldolgozatlanul, fűrészárunként, részben illegálisan értékesítik. A rahói járásban egy román tulajdonban lévő bútoripari nagyvállalat működik az IKEA beszállítójaként, míg Perecsenyben 3 vállalkozás foglalkozik bútorok gyártásával. A nagybereznai járásban a gazdaság húzóágazata az erdőgazdálkodás. Két fafeldolgozó üzem működik a járás területén, melyek Dániába és Olaszországba exportálják termékeiket. A járás legnagyobb ipari vállalata a „Bereznjanka” fafeldolgozó üzem, mely 338 főt foglalkoztat.

A faipar inkább a magasabb hegyvidéki területeken jellemző, a legfőbb feldolgozó üzemek a Sten (Ökörmező), valamint a Fisher és az ENO-Mebli (mindkettő Munkács), Nagyberezna fafeldolgozó üzeme (338 fő), Huszton pedig az Atlant Kft. (96 fő) és a Leda's (92 fő); ugyanakkor Beregszászon is található jelentős faipari üzem (Numinator Kft., 323 fő).

Az egykori fémelőállításához kötődően ugyancsak hagyományosan kiterjedt ipari ágazatnak számít a gépgyártás, azon belül is a távközlési eszközök, főként kábelek, valamint az ezeket felvevő iparágak üzemei, s ez máig számottevő is maradt. Jelentős vállalatok a Beregszászi Rádiógyár, a Bereg Kábel Kft. (1 066 fő) és a Nuko Berehovo Kft. (625 fő) Beregszászon, a Leoni, Munkácsi Finommechanikai Művek és a Tocsprilad Munkácson, továbbá a Jabil Circuit (Ketergény; 2 000 fő), a Polimer-Technika (Volóc), a személygépkocsik összeszerelésével foglalkozó Eurocar (Tiszasalamon; 230 fő), a Yadzaki Ukraine (Minaj; 1 300 fő), valamint Ungváron a mintegy 650 főt foglalkoztató UNGWIRE” Kft. és az Ungvári Konvektor Kft. Szolyván a Forsner-Ukrajina Kft. főként elektronikai kábelkorbácsokat gyártó üzeme mintegy 1 042 főt foglalkoztat.

Az energetikai ipar legjelentősebb szereplője a villamos- és hőenergia termelése, s annak a helyi hálózatokhoz, illetve a megyei fogyasztókhoz való eljuttatásával foglalkozó Zakarpattyaoblenergo NyRt. A vállalathoz tartozik többek között a nagyág–talabori, az ungvári és a felsődomonyai vízierőmű is.¹⁰⁷ A cég mintegy 2 500 főt foglalkoztat.

A könnyűipar területén elsősorban a textilipar szerepe lényeges. Számos kisebb varroda található szerte Kárpátalján, amelyek azonban jelentős részben import alapanyagokat használnak, alapvetően az olcsó munkaerőre épülnek, és főként exportra termelnek, a térségi hozzáadott érték növelése tehát még ezen ágazatban is bőven rejt potenciált magában. Ungvár és Munkács központi szerepet tölt be az textilek és ruhák előállításában, előbbi városban a Groklin-Karpati és az Ungvári Ruhagyár, utóbbiban pedig az Edelvejsz-LEGO és a Mrija Ruhagyár emelhető ki; emellett jelentős még a Sandres-Vinohradiv (Nagyszőlős), a mintegy 350 főt foglalkoztató Sanders Irsava (Ilosva), illetve az egyébként tiszalöki székhelyű Avantex-Ukraina (Técső). Beregszász térségében a Hoch-Bereg Kft. (588 fő), az Ukrán Abiteksz Kft. (328 fő), a Bon-Ton Kft. Kárpátalja (177 fő) és a Knüppel Verpackung Kft. (133 fő) a legjelentősebb textilipari üzemek, Huszton pedig a Huszteksz Kft. (364 fő) és a Jevropejszka Fabrika Kft. (128 fő). Nagybereznán a Bereznyanka Kft. mintegy 341 főt foglalkoztat.

Az élelmiszeripar területén elsősorban a Tisza-menti sík zöldségeit és gyümölcsseit feldolgozó konzervipar jelentős, ezen ágazat képviselői a Mikaland Konzervgyár (Tiszakeresztúr), a Bereg–FOODS (Nagymuzsaly)^{108 109} vagy az Univer Kft. (Fancsika), ugyanakkor az utóbbi időben az ukrán gazdasági válság hatására több konzervgyár is bezárt, nehéz helyzetbe hozva a térség jórészt mezőgazdaságból élő lakosságát.¹¹⁰ A hegyvidék lábánál régi múltra tekint vissza a bortermelés, bár a kereskedelmi célú előállítás meglehetősen koncentrált: az ágazatot Kárpátalján a nagymuzsalyi Cotnar (67 fő) és a beregszászi Iceberg (130 fő) dominálja. A hegyvidéki területeken jelentős ágazat még az ásványvíz-palackozás, Szolyván például tíz cég mintegy 560 főt foglalkoztat e téren.

Foglalkoztatási szempontból kárpátaljai szinten jelentős a beregszászi és dávidházi borkombinát, az ungvári kenyérüzem, valamint a szolyvai ásványvíz palackozó, melyek egyenként kb. 200-250 főt foglalkoztatnak, ami azonban csak magyarországi kapacitások töredéke.

¹⁰⁷ <http://www.karpataljalap.net/?q=2012/02/17/az-oroszoke-lett-zakarpattyaoblenergo>

¹⁰⁸ Kárpátalja-Ukraina Befektetői Kézikönyv 2008. Ukrán-Magyar Területfejlesztési Iroda

¹⁰⁹ Kovály Katalin (2012)

¹¹⁰ <http://www.karpataljalap.net/?q=2015/08/05/milyen-helyzetben-vannak-zoldsegtermesztok-es-feldolgozok>

A térségi magyar-ukrán ipari és kereskedelmi kapcsolatok az elmúlt években jelentősen bővültek, főként az ukrán oldal volt kedvező terep a magyar oldali befektetők számára, ellenkező irányú érdeklődés kevésbé jellemző.^{111 112} A befektetői bizalom kialakulásához a magyar oldalhoz való földrajzi közelség mellett jelentősen hozzájárult a nyelvi akadályokat könnyen átlépő, többnyelvű helyi – elsősorban a magyar anyanyelvű – lakosság jelenléte, valamint a korábban már említett Kárpátalja Szabad Gazdasági Övezet létrehozása. A kárpátaljai magyar tőkebefektetés volumene a 2000-es évek folyamán dinamikusán nőtt (2. Táblázat), egyre több magyar gazdasági szereplő jelent meg a határ túloldalán, kihasználva a kedvező termelési feltételek és a bővülő ukrán piac nyújtotta előnyöket. A magyar cégek kárpátaljai tőkekihelyezéseit alapvetően piaci tényezők motiválták, így a mintegy 46 milliós ukrán - és kisebb részben a még nagyobb orosz - piachoz való hozzáférés, az alacsony munkabérek, valamint az alacsony szállítási, termelési vagy infrastrukturális költségek játszottak jelentős szerepet. Ezzel szemben az ukrán állam által nyújtott adó- és vámkedvezmények és az alacsonyabb vámok szerepe kevésbé volt meghatározó. Ezen túlmenően a stratégiai indokok sem játszottak döntő szerepet, mivel a nagy arányban megjelenő kis- és középvállalatok Kárpátalján kívül más külföldi régiókba nem helyeztek ki tőkét.¹¹³

7. táblázat: A magyar működőtőke-befektetések állományának alakulása Kárpátalján Forrás: Imre G. 2014

Év	Millió USD
1995	2,4
2000	16,4
2005	25,8
2006	27,2
2007	30,2
2008	32,3
2009	34,7
2010	32
2011	31,7
2012	28,9
2014	23,7

¹¹¹ Kárpátalja-Ukrajna Befektetői Kézikönyv 2008. Ukrán-Magyar Területfejlesztési Iroda

¹¹² http://www.mfa.gov.hu/kulkepviselet/ungvar/hu/Kulgazdasag/karpatalja_hu_gazdasagi_egyuttmukodes.htm

¹¹³ Imre Gabriella (2014): Új szakaszba léptek a magyar tőkebefektetések Kárpátalján? *Tér és társadalom*, ISSN 0237-7683, 2014. (28. évf.) 3. sz. pp. 110-125.

A fokozódó kárpátaljai magyar jelenlétre reagálva alakult meg 2009. június 3-án, nyíregyházi székhellyel a Magyar-Ukrán Kereskedelmi és Iparkamara.¹¹⁴ A kamara, valamint anyaszervezete, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara aktívan is szerepet vállalt a gazdasági kapcsolatok bővítésében élénkítésében, elsősorban a megfelelő információk biztosítása terén; különböző kiadványok¹¹⁵ révén igyekeznek információhoz juttatni a másik országban vállalkozni kívánó szereplőket, például az adózás terén.¹¹⁶ A két ország egymás közötti áruforgalmának, valamint a működőtőke-befektetések dinamikus növekedése azonban 2014-re megtört, elsősorban Ukrajna gazdasági és politikai válsága következtében.¹¹⁷ E válság eredményeként a kárpátaljai működőtőke-befektetés mértéke drasztikusan csökkent, az ipari üzemek egy része bezárt, s az általános bizonytalanság, valamint az alacsony bérek az aktív lakosság, így a potenciális ipari dolgozók – akikre a bővítést alapozni lehetne – elvándorlásához vezetett, illetve vezet még napjainkban is.

Az egykori Kárpátalja Szabad Gazdasági Övezet által hátrahagyott „űr” betöltését szolgálhatja, hogy Ukrajna 2013. július 4-én elfogadta „Az ipari parkokról” szóló törvényét, ezzel próbálva ismét stabil infrastrukturális és szabályozási kereteket teremteni a beruházók számára. Kárpátalja területén egyetlen „ipari park”, a tizasalamoni Szolomonovo működik, melyet 2014. június 6-án hoztak létre 530,2 millió hrivnya értékben. Területe 66,2 hektár, az újonnan létrehozott munkahelyek száma pedig 5 400-6 000, ezzel Ukrajna kijelölt parkjai közül az egyik legambiciózusabb. Az ipari park fő tevékenységi köre a gépgyártás, az autóipar– itt található a már bemutatott Eurocar –, a hosszabb távú cél pedig egy kárpáti autóipari klaszter létrehozása a cél.

Sajátos fejlesztési elképzelésként jelentkeztek a határon átnyúló, határ menti ipari parkok. A Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna ENPI Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 finanszírozásával valósult meg egy közös, Beregdaróc–Beregdéda térségében létrehozandó határon átnyúló ipari park teljes megvalósíthatósági tanulmányának és műszaki tervdokumentációjának kidolgozása (lehetséges helyszíneként felmerült Uszka, illetve Szalóka is). A projektben a Záhony és Térsége Fejlesztési Kft. partnerként, a Kárpátaljai Megyei Tanács pedig megvalósító szervezetként volt jelen. Bár a közös ipari park megvalósítását egyelőre számos akadály

¹¹⁴ <http://www.mkik.hu/hu/teruleti-kamarai-es-egyeb-hirek/cikkek/magyar-ukran-kereskedelmi-es-iparkamara-alakult-22709>

¹¹⁵ http://mkik.hu/upload/mkik/nemzetkozi/orszagtanulmanyok/orszagprofil_2014_ukrajna_rovid_150309.pdf

¹¹⁶ <http://mkogy.jogtar.hu/?page=show&docid=99900030.TV>

¹¹⁷ http://hvg.hu/gazdasag/201419_magyarukran_gazdasagi_kapcsolatok_lottek_a_

gátolja, előképként több olyan már létező ipari park nevesítésre került, melyek – ha lehet – még a magyar-ukrán határnál is erősebben elválasztott határsávokat kötnek össze pl. Kaesong Ipari Zóna (Koreai NDK – Koreai Köztársaság), Silicon Border (USA – Mexikó), Zhuhai-Macau Ipari Zóna (Kína – Makaó).

Ugyancsak jelentős potenciált hordoz magába az élelmiszeripari kapacitások fejlesztése, melyre a határ mindkét oldalán mutatkozik szándék. Magyar oldalon Nagykállóban jelentős gyümölcsefeldolgozó telepítése várható, Mátészalkán magánereiből és hitelből sűrítő üzemet fejlesztenek, míg Csengerben egy pektin üzem létesítéséről zajlanak tárgyalások. E tekintetben fontos, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye önmagában nem képes megfelelő minőségű és mennyiségű alapanyaggal ellátni ezeket az üzemeket, így szükséges lesz a határon túli ukrán és román területek bevonása is. Ukrán oldalon Visken terveznek komolyabb beruházást, illetve több kisebb hűtőház és szárító épülne a térségben. 2015-ben létesült négy kis tejfeldolgozó, mely a méreteiből adódóan hatékonyan tud működni, így további ilyen üzemekre lenne szükség. Emellett a megkérdezettek potenciált látnak az erdei boggyós gyümölcsök, illetve a birkaprém és -bőr feldolgozásában, melyhez szintén új kapacitásokra lenne szükség. Fontos azonban hozzátenni, hogy a létező üzemek bővítését, valamint újak létesítését több tényező is gátolja. A növekvő arányú elvándorlás, és a határ túloldalán elérhető magasabb bérek hatására a vállalatok nehezen férnek hozzá a hozzáértő munkaerőhöz. Másrészt a kis földterületekre koncentrálódó, heterogén termelés eredményeképp a helyi gazdák nem képesek olyan terményvolumen előállítására, melyre hatékonyan működtethető feldolgozó kapacitást lehetne telepíteni. Erre megoldást jelenthetnének a kisebb termelőket összefogó, a termelést koordináló és integráló térségi szereplők, melyek létrehozásában fontos szerepe juthat az ETT-nek.

A fentiekből összességében megállapítható, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Kárpátalja esetében az ipari termelés meglehetősen külön utakat járt be az elmúlt évek, évtizedek során. Miközben a hagyományosan kevésbé iparosodott magyar oldali területeken az elmúlt években korszerű, vonzó és dinamikusan fejlődő nagyüzemek jöttek létre, melyek a fejlődés motorjaivá váltak, az ipari tradíciókkal jobban jellemzett Kárpátalján az egyes üzemek, illetve iparágak eltérő szerencséivel élték meg az elnyúló gazdaság átmenetet. Az ipari termelés, illetve befektetések alakulása az ezredforduló eredendően kedvező folyamatai után az elmúlt években igen kedvezőtlen irányt vett, s egyelőre kevésbé látszik a kilábalás az ipar jelenlegi romló helyzetéből.

A két oldal ipara között tehát jelenleg aránytalan egyensúlytalanság figyelhető meg, mely jelentősen megnehezíti a potenciális kapcsolatok, illetve szinergiák jelentette előnyök kiaknázását. A dinamikus bővülés és az ukrán bérszínvonalhoz mérten igen magas jövedelmek miatt tehát Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ipara elszívó hatást gyakorol a kárpátaljai munkaerőre, s ehhez mérten az együttműködés tovább erősítheti az ipar versenyképességét. Ezzel szemben az ukrán oldal ipara várhatóan csak akkor válik újra versenyképpé, ha a hosszú távú belpolitikai stabilizáció eredményeként Kárpátalja ismét vonzó lesz a működőtőke-befektetések számára.

2.2.3 Tercier szektor

A Tisza ETT területén a tercier szektor szerepe hasonló súlyt képvisel a három nagy gazdasági szektor összehasonlításában. Az ETT magyar oldalán, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a tercier szektor a GDP 63,4 %-át állítja elő. Az alkalmazásban állók száma alapján a megyében a humán-egészségügyi és szociális ellátás, valamint a közigazgatás és védelem területén dolgoznak a legtöbben. A megyében jelentős a kereskedelem, gépjárműjavítás területén alkalmazásban állók száma is. A pénzügyi és üzleti szolgáltatások többsége a megyeszékhelyen és a nagyobb városokban állnak rendelkezésre. A kiskereskedelmi hálózat fejlett, az ezer lakosra jutó kiskereskedelmi üzletek megyei száma (16,5) magasabb az országos átlagnál. A több mint 9200 kiskereskedelmi egység 30%-a élelmiszerüzlet és áruház. (ezen belül viszont a zöldség-gyümölcs szaküzletek aránya elmarad az országos átlagtól), és jelentős a ruházati szaküzletek aránya.¹¹⁸

Kárpátalján a szolgáltatási szférában 2013-ban 1009 vállalkozói szervezet működött (956 önálló vállalat, 53 helyi kirendeltség), melyek összbevétele a válság hatására mintegy 10%-kal elmaradt az előző év hasonló adataihoz képest. A bevételek ráadásul egyenlőtlenül is oszlanak el, több mint negyede Ungvárra esett, mintegy 23%-a pedig Munkácsra és a Munkácsi járásra. A szolgáltatások struktúrájában a legnagyobb részt a közlekedés, a postai és kézbesítői (38,3%), a telekommunikációs-információs (25,7%), valamint az egészségügyi szolgáltatások (11,9%) képezik.¹¹⁹ 2011-es adatok szerint a Kárpátalján foglalkoztatottak kb. 24%-a a mezőgazdaságban, 18%-a az iparban és építőiparban, a fennmaradó 58% pedig a szolgáltató szférában dolgozott. Kárpátalja gazdasági külkapcsolataiban hagyományosan a kereskedelem, és az ehhez kapcsolódó szolgáltatások játsszák a legfontosabb szerepet, ennek megfelelően a kereskedelem és szervizelés

¹¹⁸ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Területfejlesztési Konceptiója

¹¹⁹ Egán Ede Terv

foglalkoztatási szempontból is jelentős (az összes foglalkoztatott 21%-a). Kiemelendő még az oktatás, az egészségügy, valamint a kommunális és személyi szolgáltatások területén történő munkavállalás.

A térségben a szolgáltatások, s azok igénybevétele migrációt ösztönző tényezőként is megjelennek. A magyar oldalról – a kedvezőbb árszínvonal miatt – nemcsak a kiskereskedelmi, vendéglátó egységeket keresik fel nagy számban, de akár egészségügyi szolgáltatásokat is igénybe vesznek (pl. szemvizsgálat és hozzá kapcsoló szemüveg készíttetés, gyógyszerek kiváltása). Az egészségügyi szolgáltatások tekintetében ellenkező irányú migráció is megfigyelhető, melynek elsődleges oka a magyar oldali ellátórendszer jobb infrastruktúrája.

Az ETT és a térség jövője szempontjából külön érdemes figyelmet fordítani a pénzügyi, vállalkozástámogatási szolgáltatásokra, melyek fontos gazdaságélénkítő hatást generálhatnak. Ezek a szolgáltatások – bár eltérő mértékben – a határ mindkét oldalán fejlesztésre szorulnak. Kárpátalján a vállalkozások megtelepedését hátráltatja a nyugat-európaiától eltérő vállalkozási kultúra, a számos adminisztratív akadály, melyek leküzdése könnyebb lehet a helyi viszonyok ismeretével és szakképzett segítség igénybe vételével. Ennek érdekében inkubátorházak hozhatók létre az ukrán oldalon. Mindemellett az ETT teljes területén szükség lenne a banki hitelre nem jogosult, tőkehiánnyal küzdő mikro- és kisvállalkozások számára mikrofinanszírozási lehetőségek biztosítására, valamint a vállalkozási képességet fejlesztő képzések biztosítására.

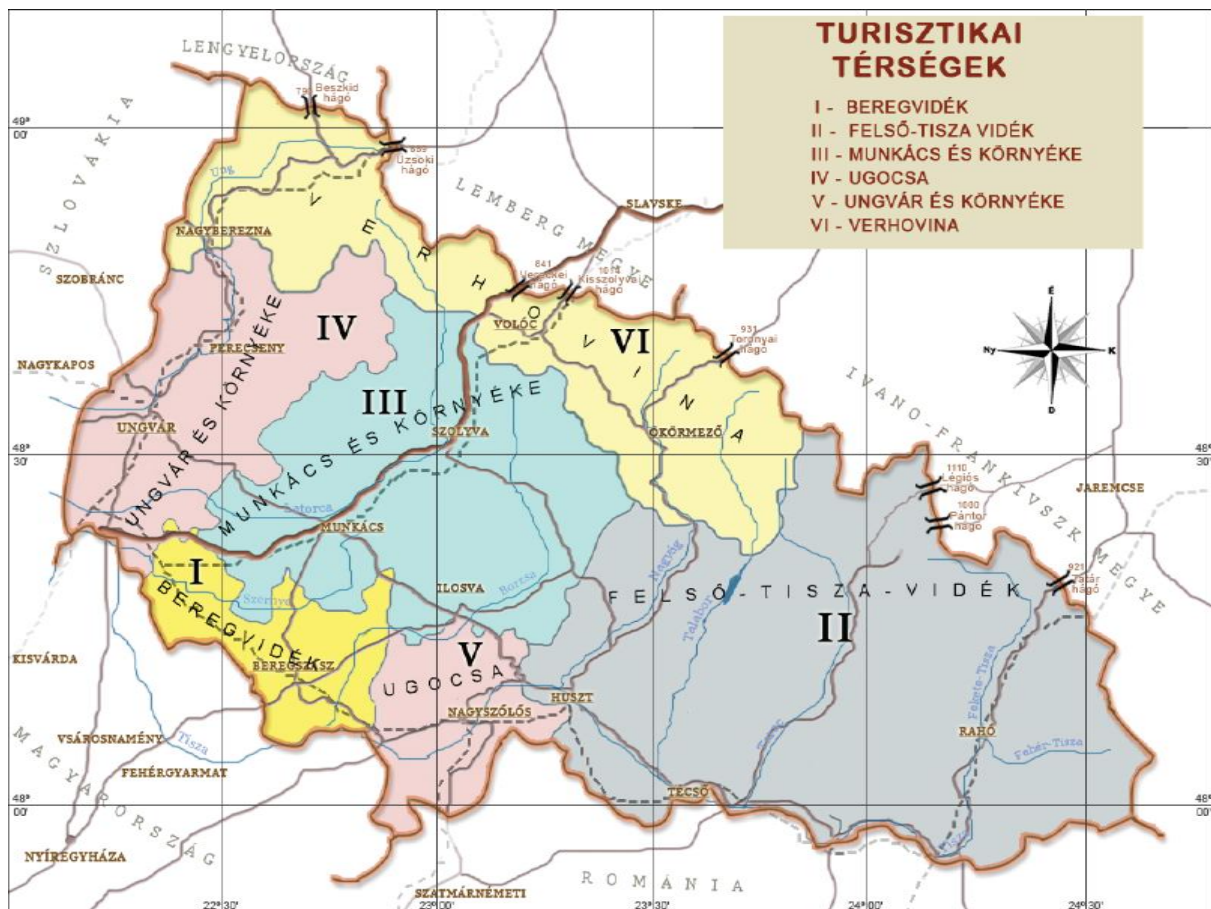
A terciér szektoron belül a határ mindkét oldalán jelentős súllyal bír a turizmus és a hozzá kapcsolódó szolgáltatások, melyek komoly együttműködési potenciált is hordoznak magukban.

Az ETT ukrán és magyar oldala eltérő karakterű, de egyaránt gazdag szellemi és kulturális örökséggel, illetve turisztikai attrakcióként is impozáns természeti környezettel rendelkeznek. Az alábbiakban először az ukrán, majd a magyar oldalt jellemezzük, kiemelve azokat a turisztikai ágazatokat és helyi értékeket, melyekre a jövőbeli turisztikai együttműködés alapozható.

Ukrajnában a turisztikai szakmán belül sem született még meg az egységes álláspont a turisztikai régiók lehatárolásáról, abban azonban gyakorlatilag minden kutató egyetért, hogy a Kárpátok vidéke egységes turisztikai régiót alkot. Tarpai József PhD értekezésében¹²⁰ a különböző területek

¹²⁰ Tarpai József (2013): A természeti és társadalmi erőforrások szerepe Kárpátalja turizmusfejlesztésében és hatása a területfejlesztésre. PhD értekezés. Pécs, 2013.

turizmusában mutatkozó különbségek alapján 6 turisztikai térségre osztotta fel¹²¹ Kárpátalját, segítve ezzel a lehetséges fejlesztési irányok feltérképezését is.

21. ábra: Kárpátalja turisztikai térségei Tarpai J. felosztása szerint (Tarpai J., 2013 14.o.)

A **Beregvidék** turisztikai térség a Beregszászi járás területén fekszik. A járásban a turizmus fellendülőben van ugyan, ám megoszlása nagyon egyenlőtlen, mindössze a települések 30%-a rendelkezik valamilyen turisztikai kínálattal (szolgáltatással és/vagy attrakcióval). A térség 4 fő turisztikai vonzerő köré épül, ezek a termálvíz, a szőlő- és borkultúra, az épített és a kulturális örökség. Jelenleg 3 termálvizes fürdő üzemel – Kaszonyban, Beregszászon és Nagymuzsajban –, melyekre alapozva a gyógyturizmusban kiaknázható lehetőségek rejlenek még. A Beregvidék gazdag szőlőtermesztési hagyományokkal is rendelkezik, több borkóstolóhely, pincészet található a területén. Az épített örökség tekintetében elsősorban Beregszász emelhető ki, illetve egy-egy kisebb település régi temploma (vagy kastélya, kúriája) okán. A térség kulturális örökségét az itt élő magyar kisebbség hagyományai teszik különlegessé. Beregvidékre sok turista érkezett a 2013-ban

¹²¹ A lehatárolást a földrajzi elhelyezkedés, a domborzati sajátosságok, a közigazgatási beosztás, a történelmi hagyományok, a turisztikai vonzerők és a turisztikai termékek alapján végezte.

kezdődött válság előtt Magyarországról, napjainkban helyüket kelet-ukrajnaiak vették át, akik egyre nagyobb számban veszik igénybe a termálturisztikai szolgáltatásokat. A térség fekvéséből adódóan jelentősnek mondható a tranzitturizmus és a bevásárlóturizmus is. Kereskedelmi szálláshelyek tekintetében Beregszász emelhető ki, ahol körülbelül 650 férőhely található különböző szálláshely kategóriákban, a járás többi településén pedig további 7-800.

A **Felső-Tisza-vidék** turisztikai térség a Rahói, a Técsői és a Huszti járást foglalja magába. Fő turisztikai vonzerői a domborzati adottságokhoz és a természeti környezethez kötődnek. A vidék a fejlődő síturizmus fellegvára, melynek legfrekvenciáltabb helyszíne a Drahoibrát sítelep. Számos gyógy- és ásványvízforrás található itt, a Rahói és a Técsői járás területén fekszik a Kárpáti Bioszféra Rezervátum, a Técsői járás területére pedig benyúlik a Szineviri Nemzeti Park is. Szintén sok látogatót vonz a Huszti járás területén fekvő Nárciszok völgye, a Tisza forrása, vagy a Fekete- és Fehér-Tisza összefolyása is. A térség épített örökségei közül kiemelendő a huszti várrom, a huszti és a viski református templom és a középkori fatemplomok. A Rahói járásban a síturizmushoz falusi vendéglátás is kapcsolódik, hasonlóan az aknaszlatinai sóstavak környékéhez. A térségben értelemszerűen jelen van a bakancsos turizmus is, melynek legfőbb célpontja az Északkeleti-Kárpátok legmagasabb csúcsa, a Hoverla. Kereskedelmi szálláshelyek tekintetében a térség befogadóképessége jelentős, Tarpai József számítása szerint különböző típusú szálláshelyeken mintegy 2600 férőhely van, melynek fele a Rahói járásban található.

A **Munkács és környéke** turisztikai térség szintén 3 járásra terjed ki: a Munkácsi, a Szolyvai és az Ilosvai járásra. A térség az alföld és a hegyvidék találkozásánál terül el, ennek megfelelően a turizmus több válfaja is jelen van. Elsősorban a Szolyvai járás területén népszerűek az ásványvízforrások. Munkács és környékének épített öröksége is jelentős, ennek emblemikus eleme a munkácsi vár, melyet éves szinten mintegy 320 ezer turista keres fel. A térségben több múzeum is található, főként történeti, néprajzi, etnográfiai, honismereti tematikával. Kiemelt szereppel bír a gyógyturizmus, a Munkácsi és a Szolyvai járásban egyaránt 5-5 gyógyüdülő működik (Kárpáti, Perlina Kárpát, Szinyák, Szolenyi Mlaki, Vodohraj, illetve Kvitka Polonini, Polyana, Szonyacsne Zakarpattya, Kristalevne Dzserele, Kvasznij Potyik), melyek több mint 3000 férőhellyel rendelkeznek. A síturizmus is jelen van (a Szinyák Szanatórium mellett 900m hosszú sífelvonó üzemel), de kisebb jelentőségű.

Ugocsa térség a határ menti fekvésű Nagyszőlősi járásban található, mely délen Romániával, délnyugaton pedig Magyarországgal határos. Hasonló adottságokkal rendelkezik, mint Beregvidék, leginkább a román határforgalomra építő tranzitturizmus, illetve a bevásárlóturizmus jellemző rá. A

társág turisztikai vonzerői között említhető még a Nagyszőlős közelében fekvő Teplica szanatóriuma, a helyi borkészítési hagyományok, Nagyszőlős város épített öröksége, és a térségben fekvő két növényvédelmi terület, a Fekete-hegy és a Gyulai-hegy rezervátum. Ugocsa kulturális örökségét szintén áthatják a magyar hagyományok is. Az üdülőturizmus szempontjából a térségben a Fekete-hegy környéke és a Tisza-part vonz turistákat, több üdülő és hotel található a Vinnicski üdülőövezetben. Az ukrán-magyar együttműködés szempontjából kiemelendő, hogy a térségben tevékenykedik az Ukrán-Magyar Természetet és Vízi Turizmust kedvelők Klubja, mely rendszeresen szervez túrákat a Tiszán. Ezek közül a legismertebb a Tisza Túra, mely a Técsői járásban fekvő Bustyaházáról indul, és Magyarország területén folytatódik. A legtöbb kereskedelmi szálláshellyel a térségben Nagyszőlős (400 férőhely) és a Vinnicski üdülőövezet (200 férőhely) rendelkezik.

Az **Ungvár és környéke** turisztikai térség az Ungvári és a Perecsenyi járást foglalja magába. Ungvár meghatározó szereppel bír Kárpátalja turizmusában, nemzetközi repülőtérrel is rendelkezik. A legjelentősebb építészeti értékek is Ungváron találhatóak (vár, skanzen, zsinagóga), a járás területéről kiemelendő még a szerednyei és a nevickei várrom, illetve a gerényi rotunda is. Ungvárra jellemző a konferenciaturizmus is, melyet három- és négycsillagos szállodák szolgálnak ki. A szlovák határ közelsége miatt a bevásárlóturizmus itt is jelen van. A térség természeti értékei elsősorban a Perecsenyi járásban koncentrálódnak. A sűrű vízhalózat folyóin több kisebb vízesés is kialakult. Népszerűek az ásványvízforrások, melyek vizét gyógyászati célokra hasznosítják. A Perecsenyi járásban 3 sífelvonó is üzemel a téli időszakban: a Vojevodino turistatelepen, a Polonina gyógyüdülő területén és Novoszélica település közelében. Az Ungvári járásban közel 40 kereskedelmi szálláshely működik, a Perecsenyiben pedig további 10, körülbelül 900 férőhellyel. A falusi turizmus elsősorban a perecsenyi járásban van jelen (kb. 120 férőhely). Az Ungvár és környéke térségében a kerékpáros turizmusnak kedvezhet, hogy itt vezet keresztül a Lemkivcsina Kerékpárút vonal (Csontos-Perecseny-Ungvár).

Verhovina turisztikai régió az egyértelműen hegyvidéki karakterű járásokat, a Volócit, az Ökörmezőit és a Nagybereznait tömöríti. A térség legfőbb turisztikai vonzereje egyértelműen a természeti környezet. A vidék gazdag természetes vizekben, az Ökörmezői járás területén mintegy 50 ásványvízforrás is fakad, melyeket kihasználva szanatóriumok működnek. Szintén az Ökörmezői járás területén fekszik az Hrabovec és a Holjatin Természetvédelmi Terület, a Szineviri Nemzeti Természetvédelmi Park, a Hluhanja és Zamsatka mocsarak, az Ozirce-tó. A lengyel-ukrán-szlovák hármashatár környéke talán a legérzékenyebb természeti terület Kárpátalján, itt hozták létre a

Sztuzsica Regionális Tájvédelmi Parkot és az Uzsoki Nemzeti Természetvédelmi Parkot is. Az építészeti örökség a térségben kevésbé gazdag, kiemelendő a Volóci járásban a Vereckei emlékhely, az Ökörmezői járásban pedig az Árpád-vonal bunkerei. Több különleges múzeum is található a térségben, így például az Erdészeti- és Faúsztatási Múzeum, vagy a Kenyér múzeum. A térségben számos síterepet és felvonót is találunk, a síturizmushoz pedig nemcsak kereskedelmi szálláshelyek, hanem falusi vendéglátás is kapcsolódik.

Az ETT magyar oldalán Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egységes turisztikai brandet hozott létre, mely a térséget a „Tündérmező” névvel illeti. Az ETT magyar oldalának építészeti és kulturális öröksége is rendkívül gazdag, ezt mutatja be többek között a Magyarország-Szlovákia-Románia-Ukrajna ENPI Határon Átnyúló Együttműködési Program keretében elkészített, Tündérmező öröksége című kiadvány is¹²². A megye öröksége 7 tematikus csoportra osztható:

- **Kiemelt műemlék templomok, szakrális emlékhelyek**

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye Magyarország középkori templomokban egyedülállóan gazdag régiója, s található néhány igen jelentős barokk templom is a térségben. Utóbbiak közül kiemelendő a máriapócsi görög katolikus kegytemplom – mely búcsújáró hely is –, valamint a nyíregyházi evangélikus templom.

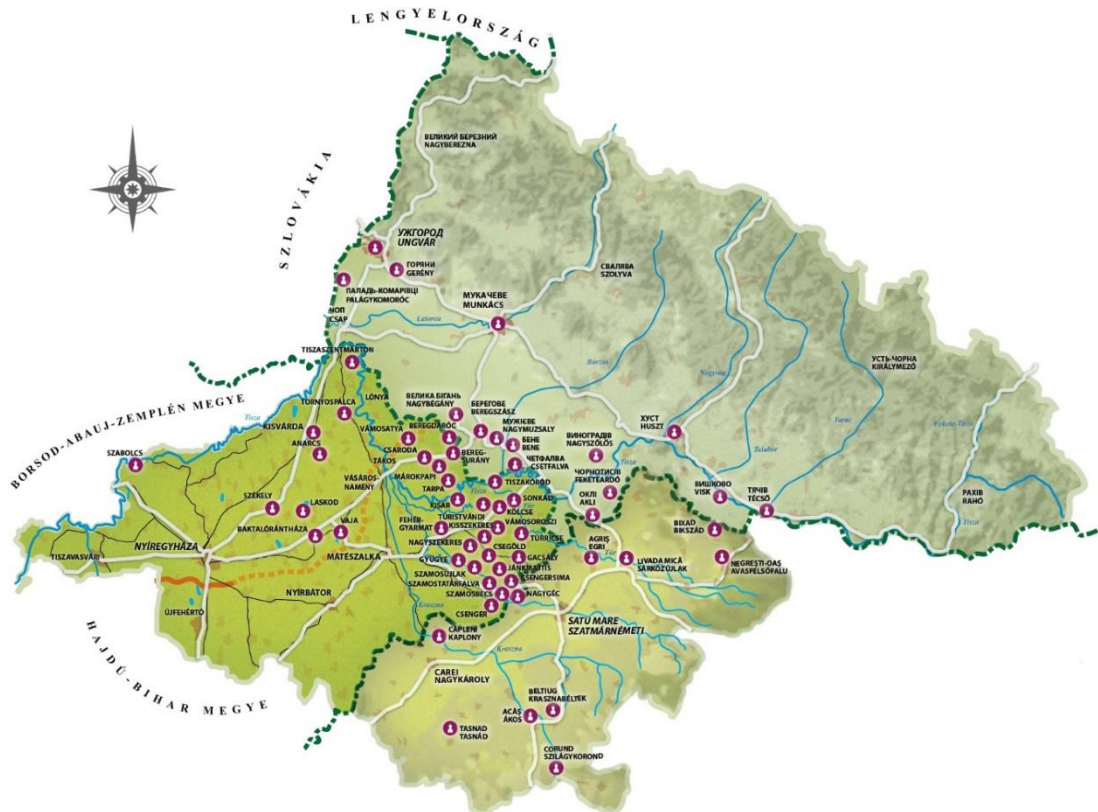
A középkori szakrális helyeknek a Tisza ETT-n belüli és a tágabb térségi kapcsolatokban is fontos szerepe van, hiszen „Középkori Templomok Útja”¹²³ címmel tematikus útvonal született, mely Északkelet-Magyarország, Kárpátalja és a Partium északi részének középkori egyházi hagyományát hívatott bemutatni. A tematikus útvonal 37 magyarországi, 15 kárpátaljai és 13 partiumi templomot fűz fel.

A projekt 2009 és 2014 között három ütemben valósult meg a Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program és a Magyarország-Szlovákia-Románia-Ukrajna ENPI Program finanszírozásában. Az első ütemben (2009-2011) elkészült az útvonal táblarendszere, valamint kialakították a népszerűsítéshez szükséges promóciós eszközrendszert. A második ütemben (2012-2013) újabb templomokat kapcsoltak be, s az ehhez szükséges alapkutatásokat végezték el, valamint megtörtént a tematikus útvonal piacra vezetése is. A harmadik ütemben (2012-2014) nagy volumenű örökségvédelmi

¹²² Tündérmező Öröksége. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye örökségkalauza. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat, 2015.

¹²³ <http://www.temple-tour.eu/hu>

attrakciófejlesztés zajlott, de csak a szatmári és partiumi területen. A projekt keretében templomokat állítottak helyre, s egy helyi kezdeményezésű, egyedi modell alapján látogatóbarát, interaktív fejlesztéseket valósítottak meg. A jövőben fontos lenne a tematikus útvonal kárpátaljai szakaszának ilyen jellegű fejlesztése is, hiszen nagy turisztikai potenciált rejt magában (az útvonalhoz folyamatosan tematikus örökségtúrákat is szerveznek), s javítja a térségi kapcsolatokat is.

22. ábra: Középkori templomok útja Forrás: <http://www.temple-tour.eu/hu>

- **Várak, várromok**

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén több olyan erődítmény fekszik, melyek országos szinten is jelentősek. A szabolcsi földvár például Közép-Európa legnagyobb épen maradt földvára, de kiemelt jelentőséggel bír a kisvárdai vár is, mely nemcsak fontos műemlék, hanem nemzetközi kulturális rendezvények rendszeres helyszíne is, többek között itt rendezik meg nyaranta a Magyar Színházak Kisvárdai Fesztiválját.

- **Kastélyok, kúriák**

A megyében a Báthori, a Vay, a Kendé, az Andrássy, a Forgách, a Lónyai, a Kállay családok klasszicista és barokk stílusban épült kastélyokat és kúriákat hagytak az utókorra. Az utóbbi két évtizedben sorra újulnak meg ezek az épületek, és nyitják meg kapuikat a látogatók előtt.

Ide sorolható például a vajai Vay-várkastély, a vásárosnaményi Tomcsányi-kastély, a nyírbátori Báthori Várkastély és Panoptikum, a tiszadobi Andrassy-kastély, a nagyari Luby-kúria, a szabolcsi Mudrany-kúria, a mándoki Forgách-kastély, a cégénydányádi Kölcsey-Kende-kúria, a kállósejéni Kállya-kúria, a baktalórántházi Dégenfeld-kastély.

- **Irodalom-és kultúrtörténeti emlékhelyek**

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye több író- és költőóriást adott a világnak, akik, akiknek öröksége köré zarándokhelyek is kialakultak: Bessenyei Györgynek Tiszabercelen, Kölcsey Ferencnek Sződemeteren, Petőfi Sándornak Kiskőrösön, Móricz Zsigmondnak Tiszacsécsén, Krúdy Gyulának és Benczúr Gyulának Nyíregyházán.

- **Népi kultúra**

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén 5 nagyobb néprajzi tájegység osztozik: a Nyírség, a Rétköz, a Nyíri-Mezőség, Szatmár és Bereg. A Nyírség örökségének őrzésében fontos helyet foglal el Máriapócs, a hagyományápolás terén pedig egyre népszerűbbek a gasztronómiai rendezvények. A víz mindig meghatározó szerepet játszott a Rétköz életében, ez ma is így van: népszerűek a Tisza-parti települések strandjai, a töltések tetején kiépített kerékpárutak pedig kiváló lehetőséget kínálnak a szabadidő eltöltésére. A Nyíri-Mezőség árterei máig őrzik az Alföldnek a nagy folyószabályozások előtti időszakát, s ez a természetközelség turisztikai potenciált is rejt. Szatmár bár igen sokrétű, elsősorban Móricz Zsigmond és Kölcsey Ferenc szellemi öröksége révén ismert. Bereg néprajzi értelemben igen gazdag, és szinte máig felfedezetlen, talán textilművészete a legismertebb. A megye népi kultúrájához és örökségéhez természetesen az itt élő kisebbségek is hozzájárultak, a tirpákok és svábok jelentőségét az interetnikus kapcsolatokat tárgyaló fejezetben részletesen ismertetjük.

- **Ipartörténeti műemlékek**

A 19. és 20. századi folyószabályozások nagy természetátalakító munkájához kapcsolódnak részben a megye ipartörténeti műemlékei, így a nagyecsedei és a tiszaberceli szivattyútelep. Ezekon kívül fel kell hívni a figyelmet a turisták által is kedvelt, emblemikus túristvándi vízimalomra, valamint a tarpai szárazmalomra is.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye szellemi és tárgyi örökségét több múzeum őrzi gazdag régészeti, néprajzi, helytörténeti, képző- és iparművészeti gyűjtemények segítségével. Kiemelendő a nyíregyházi Jósza András múzeum, a sóstói múzeumfaló, mely Magyarország legnagyobb regionális

néprajzi múzeuma, a Magyar Nemzeti Múzeum Báthori István Múzeuma Nyírbátorban, a mátészalkai Szatmári Múzeum, a vásárosnaményi Beregi Múzeum, a kisvárdai Rétközi Múzeum, a Vasvári Pál Múzeum Tiszavasváriban.

A Tisza ETT területén turisztikai témájú együttműködések kialakítására a 2000-es évek eleje óta vannak törekvések, az Európai Unió által biztosított alapok révén közös pályázatok is születtek. A PHARE támogatással megvalósult ukrán-magyar vonatkozású turisztikai projektek jórészt programcsomagok kifejlesztését és az ezekhez kapcsolódó kutatást tartalmazták, például a Nyíregyházi Főiskola vizsgálta a természeti erőforrások hasznosításának kárpátaljai lehetőségeit, a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei Kereskedelmi és Iparkamara pedig a turizmus fejlesztésének lehetőségeit a határ régióban. Nyíregyháza Ungvárral is együttműködést kezdeményezett.¹²⁴ A HU-SK-UA Szomszédsgai Program keretében 2004 és 2006 között turisztikai információs irodák jöttek létre Kárpátalján, valamint a vízi és a falusi turizmus lehetőségei javultak a térségben. A 2007-2013-as HU-SK-RO-UA ENPI Határon Átnyúló Együttműködési Program 7 olyan projektet finanszírozott, melyben a magyar és az ukrán fél is részt vett. Ezek határon átnyúló desztináció-menedzsment kialakítását, a turisztikai programok összehangolt szervezését, tematikus útvonalak kialakítását, kerékpáros túraútvonalak integrált hálózatának létrehozását, valamint a nemzetközi, határon átnyúló Szatmár-Beregi Natúrpark feltételeinek megteremtését célozták.

Bár az ETT területének turisztikai adottságai jók, ezek kihasználását – elsősorban az ukrán oldalon – még számos akadály hátráltatja, melynek leküzdésében a magyar oldali szereplők komoly segítséget nyújthatnak, s maguk is profitálhatnak. Kárpátalján a turisztikai infrastruktúra fejlesztését részben determinálják alap infrastruktúra hiányosságai, de problémát jelent a turisztikai szakképzettség hiánya és az idegennyelv-tudás alacsony szintje is. Ugyanakkor az ETT teljes térségében kihasználhatóak lennének a társadalmi erőforrásokban rejlő pozitívumok, a multikulturalitás, a gazdag történelmi és vallási hagyomány. Ezekre lehet alapozni a turisztikai attrakciók és programcsomagok kialakításakor, s nagyszerű kiegészítői lehetnek a vidék természeti értékeinek. A turisztikai ágazat sikeréhez az ukrán oldalon szükség lenne a minősítési és minőségbiztosítási követelmények kiépítésére (pl. falusi vendéglátás, hotelek esetében). A határon átnyúló együttműködések bár szép eredményeket értek már el, indokolt lenne közös turisztikai stratégia, és

¹²⁴ ¹²⁴ Tarpai József (2013): A természeti és társadalmi erőforrások szerepe Kárpátalja turizmusfejlesztésében és hatása a területfejlesztésre. PhD értekezés. Pécs, 2013.

brand kialakítása is az ETT területén, s olyan projektek megvalósítása, melyek a komplex gazdaságfejlesztést is támogatják.

A fentiekben tehát láthattuk, hogy a magyar-ukrán határ két oldala meglehetősen eltérő gazdasági státusszal rendelkezik, mely egyidőben jelent fejlesztési potenciált és komoly veszélyforrást az intézményesülő együttműködés számára. A határ magyar oldala gazdasági helyzetét tekintve lényegesen kedvezőbb helyzetben, mint az ukrán oldal. Ez egyfelől magában hordozza a lehetőségét annak, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye jótékony hatást gyakorol Kárpátalja fejlődésére: a korszerűbb mezőgazdasági művelési és szervezési formák a spillover hatások révén átszivároghatnak a határon; a Nyírségben az elmúlt évtizedben megélénkülő – jelentős részben ipari – vállalkozói aktivitás tőkekihelyezések révén segítheti a kárpátaljai gazdasági aktivitás erősödését is; a magyarországi szolgáltatói, így a turisztikai szférában lejátszódó minőségi átalakulás pedig inspirálóan hathat a kiváló turisztikai adottságokkal bíró Kárpátalja számára saját erőforrásai hatékonyabb kihasználására, akár magyarországi befektetők bevonásával is.

Ugyanakkor a két oldal között fennálló egyensúlytalanság komoly veszélyeket is rejt magában. Kárpátalja kedvezőtlen helyzete, beleértve a problémás mezőgazdasági birtokviszonyokat, az alacsony termelékenységű ipart, a kevésbé vonzó turisztikai szolgáltatásokat, s összességében a válságoktól terhelt és kiszámíthatatlan ukrán gazdasági és politikai környezetet jelentős mértékben kerékkötője lehet a hatékony együttműködésnek. A határok közötti egyensúlytalanság csökkentése, a határoltak közelítése nélkül az együttműködés helyett egyoldalú elvándorlás sújthatja az ukrán oldalt, mely hosszabb távon a magyar oldalt is negatívan érintheti.

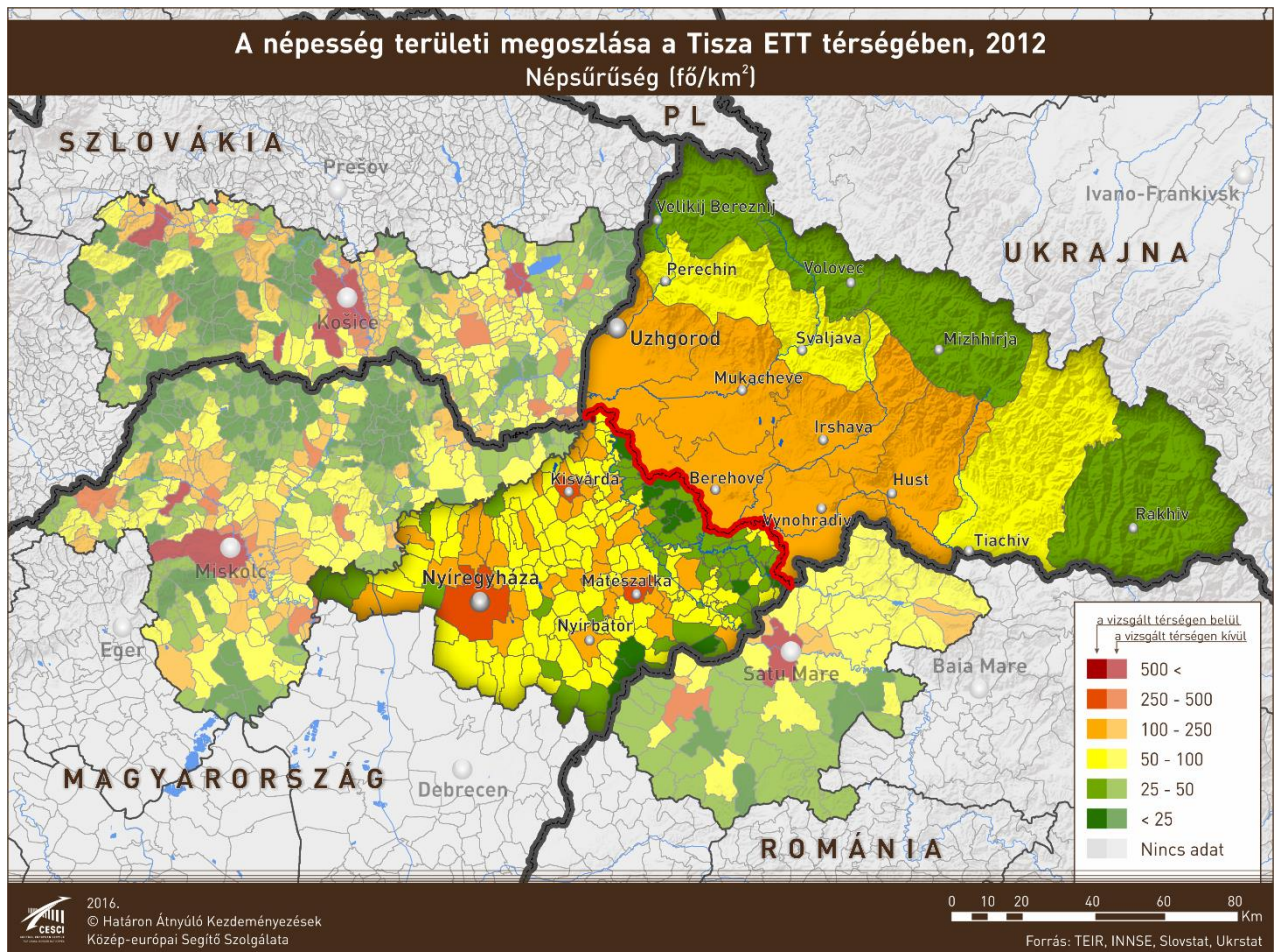
Mindezek érdekében tehát elsődleges fontosságú, hogy a helyzetfeltárásban bemutatott, a térségi gazdaságot érintő releváns problémákra a területi társulás érdemi válaszokat tudjon megfogalmazni. Ehhez, mint arra igyekeztünk rámutatni, jelentős térségi potenciálok állnak rendelkezésre, ezek kiaknázása ugyanakkor csak stabil keretek között végrehajtott és a térségi gazdasági szereplőket minél szélesebb körben bevonó tervezés mellett lehetséges.

3. Társadalmi kohézió

A kohéziós politikából következő megközelítésünk harmadik pilléréként a társadalmi kohézió szemüvegén keresztül értékeljük a Tisza ETT térségének helyzetét. Azokat a szociográfiai kapcsolódási pontokat keressük, ahol a határmentének színes társadalmi csoportjai, etnikumai jó eséllyel fűzhetik szorosabbra az egymáshoz kötő szálakat, őrizhetik meg identitásukat, ezzel is növelve a régió komplex összetartó erejét. Kitérünk a klasszikus demográfiai adottságok bemutatására (külön hangsúlyt adva a térségben kritikus jelentőségű vándorlási kérdésnek), az interetnikus sajátosságokra, a térség társadalmi együttműködéseire és a munkaerőmozgást, foglalkoztatást érintő kérdésekre. Elsősorban itt is az összekapcsolhatóság, összeköthetőség lehetőségeit keressük, azonban az olyan témákra is rávilágítunk, amelyek fejlesztése országoként eltérő megközelítés igényel.

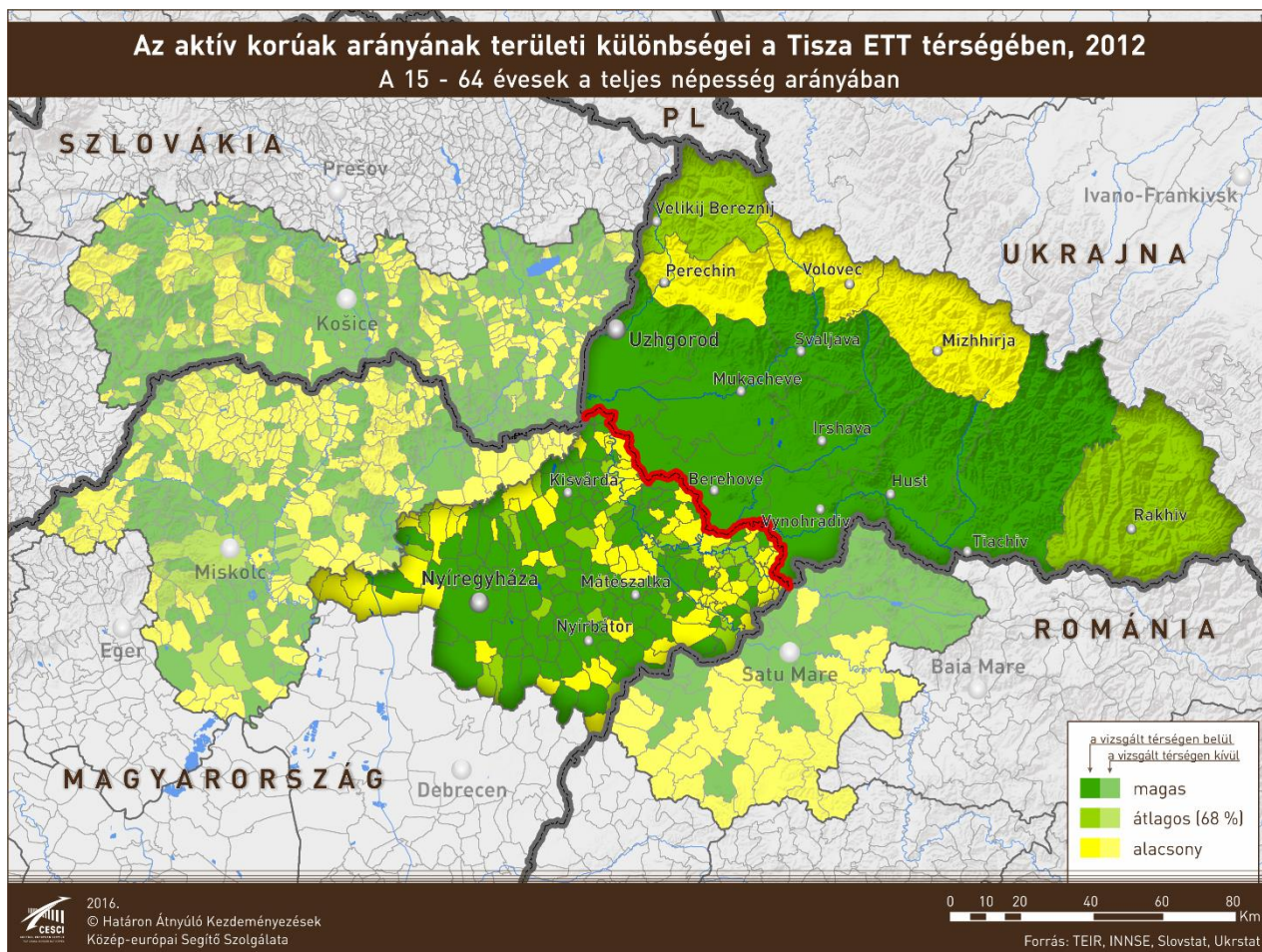
3.1 Demográfiai adottságok, szociális helyzet

A Tisza ETT területén 2012-ben összesen 1,825 millió fő élt (1,258 millió az ukrán, míg 0,577 millió a magyar oldalon), a népesség földrajzi eloszlása azonban egyenlőtlennek mondható. Az ETT magyar oldalán Nyíregyháza lakosságszáma (valamivel kevesebb mint 120 000 fő) messze meghaladja a többi települését, csupán 5 kisváros (Nyírbátor, Újfehértó, Tiszavasvári, Mátészalka, Kisvárd) népessége éri még el a 10 000 főt. A határ menti falvak népessége jellemzően 1000 fő alatt marad. Az ETT ukrán oldalán a járások népességszáma kiegyenlítettebb. A Nyíregyháza méretű Ungvárt és a körülbelül 85 000 lakosú Munkácsot magába foglaló járások népessége megközelíti a 200 000 főt (2012-ben 193 000 és 185 000 fő), s a Técsői járásé is meghaladja a 170 000-t. A Huszti, a Nagyszőlősi, az Ilosvai, a Rahói és a Beregszászi járás közepes méretűnek mondható, lakosságszámuk 75 000 és 130 000 fő között mozog. A települések és a járások népességszáma a földrajzi viszonyokat is visszatükrözi, hiszen jellemzően a magasabb térszínen fekvő járások (Szolyvai, Ökörmezői, Perecsenyi, Nagybereznai, Volóci) népessége alacsonyabb, 25 000 és 50 000 fő között alakul. A népsűrűség területi különbségei követik a településméreteken tapasztalható eltéréseket. Az ETT magyar oldalán ritkábban lakott a határ menti térség, az ukrán oldalon pedig a hegyvidéki járások, míg a nagyvárosokat nagyobb népességkoncentráció jellemzi.

23. ábra: A népesség területi megoszlása a Tisza ETT térségében, 2012

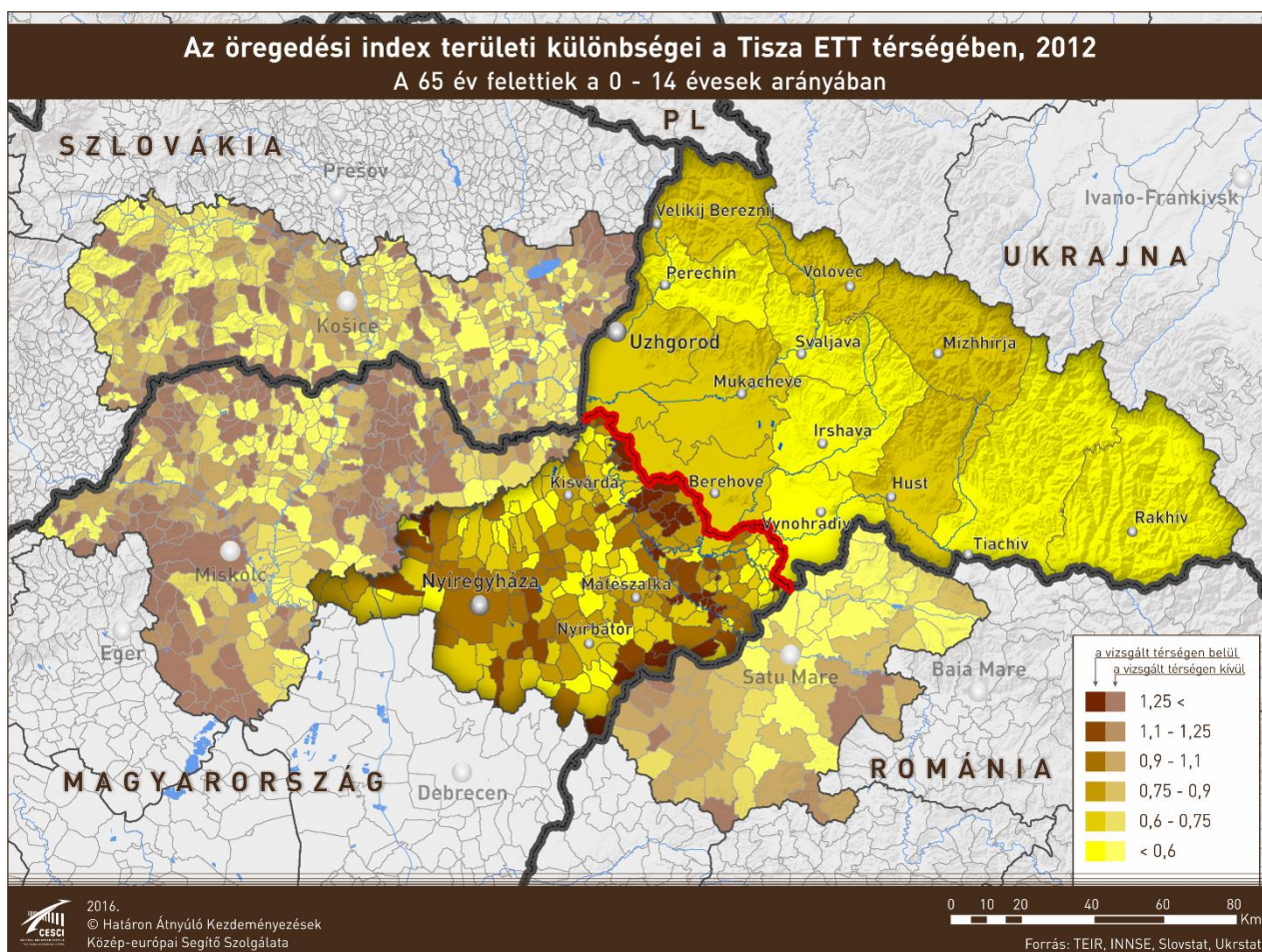
Az ETT és lakosainak jövője szempontjából kiemelt fontosságú megvizsgálni a népesség korszerkezeti összetételét, azaz az aktív korúak összlakosságon belüli arányát, valamint az idős- és a fiatalok népesség számának hányadosaként kapott öregedési indexet. Az aktív korú lakosság 2012-es értékei az ETT egészét vizsgálva kedvezőnek mondhatók a környező területek összehasonlításában, azaz a térségben viszonylag magas a munkaképes korú lakosság aránya. Az ETT magyar oldali településeinek körülbelül felében a 15 és 64 év közöttiek a lakosság több mint 70%-át adják, a többi településen ez az arány 60 és 70% között mozog, maximumát pedig 76%-kal Záhonyban éri el. Az ETT ukrán oldali járásai között mindössze 5 százalékpontos különbség rajzolódik ki. A legmagasabb az aktív korúak aránya az Ungvári járásban (72,5%), de 71% feletti értékkel bír a Beregszászi és a Munkácsi járás is. A legalacsonyabb, 67,5% körüli értékekkel az Ökörmezői, a Perecsenyi és a Volóci járás rendelkezett 2012-ben.

24. ábra: Az aktív korúak arányának területi különbségei a Tisza ETT térségében, 2012

Az inaktív korú (15 év alatti és 65 év feletti) népesség egymáshoz viszonyított arányának vizsgálata érzékletes képet fest a térség népesedési folyamatairól. Tágabb térségi összehasonlításban – az aktív korúak arányának vizsgálatához hasonlóan – megállapítható az ETT területének, különösen az ukrán oldalnak, a kedvezőbb helyzete, vagyis fiatalosabb korszerkezete. Az ukrainai járások mindegyikében több fiataloskorú élt 2012-ben, mint idős. A legkedvezőbb helyzetben a Nagyszőlősi és a Rahói járás volt, ahol az időskorú népesség száma mindössze 46-47%-át jelentette a fiatalokénak. A kevésbé fiatalos korszerkezetű járásoknak a nagyobb városokat magukba foglaló Munkácsi, Ungvári, Beregszászi járás, valamint a magasabb térszíneken fekvő Nagybereznai, Volóci, Ökörmezői és Huszti járás bizonyultak. Azonban a legkedvezőtlenebb értékkel rendelkező, azaz leginkább előregedő Nagybereznai járásban is csak 0,72 az idősök fiatalokhoz viszonyított aránya. Az ETT magyar oldalán az öregedési index széles skálán, 0,14 (Uszka) és 3,36 (Nagyhódos) között mozog. Körülbelül a települések negyedének népessége előregedő, vagyis az időskorú népesség száma meghaladja a fiatalokét. Szabolcs-Szatmár megye Magyarország többi megyéjéhez viszonyítva ezzel az értékkel is fiatalosnak mondható, melyet a hagyományosan nagyobb

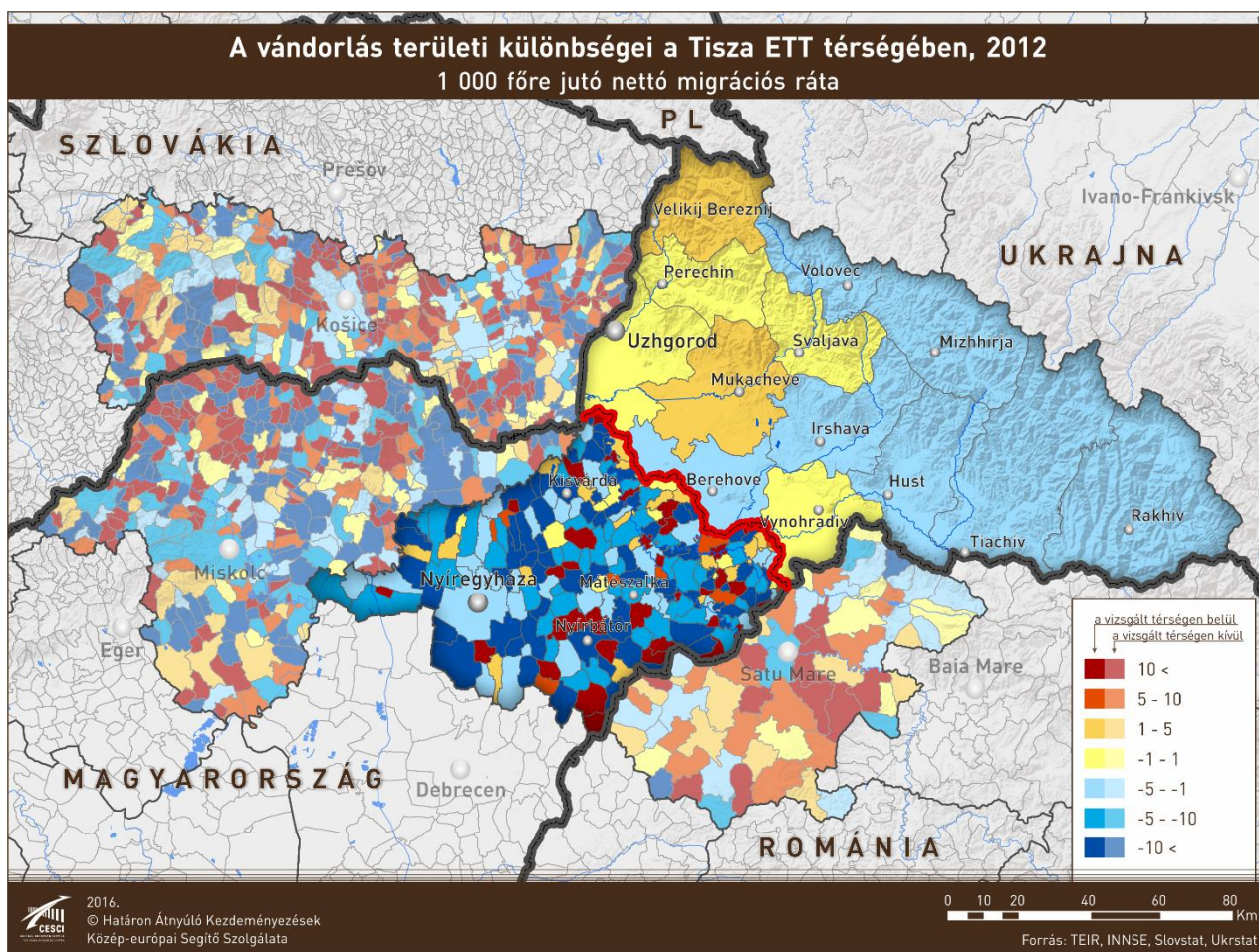
természetes szaporodással jellemezhető roma lakosság nagyobb arányú jelenléte is magyaráz. Az ETT ukrán oldalának vizsgálatakor is meg kell jegyezni, hogy a különböző nemzetiségek természetes szaporodása eltérő tendenciákat mutat, melyek az öregedési indexet is befolyásolják. Kárpátalján ugyanúgy megfigyelhető a roma lakosság magasabb születésszáma, míg a magyar kisebbséget alacsonyabb természetes szaporodás jellemzi.

25. ábra: Az öregedési index területi különbségei a Tisza ETT térségében, 2012

Egy térség népességének számbeli változását és korszerkezeti összetételét is jelentősen befolyásolja a migráció. 2012-ben az ETT egészét negatív migrációs egyenleg jellemezte, ám a területi különbségek a migrációs mutató tekintetében is jelentősek. A 13 ukrán oldali járás közül 5 (Nagybereznai, Munkácsi, Nagyszőlősi, Szolyvai, Ungvári) migrációs nyereséget könyvelhetett el, a többi migrációs veszteséget. A legnagyobb arányú (4 ezrelékes) nettó elvándorlás a Volóci járást sújtotta. Az ETT magyar oldalán a települések háromnegyedét szintén negatív vándorlási egyenleg jellemezte, migrációs nyereséget csak kisebb települések esetében lehetett kimutatni. A térségben az elvándorlás okai között a kevesebb munkalehetőség, az alacsonyabb munkabérek, a nehezebb megélhetés szerepelnek. Az elvándorlásnak az ETT magyar oldalán nincs adminisztratív vagy jogi

akadály, a vándorlás a térség nagyobb városai, Nyugat-Magyarország illetve Nyugat-Európa felé irányul. Az ukrán oldal esetében fel kell hívni a figyelmet a rendelkezésre álló adatok időbeli korlátaira, hiszen Ukrajnában 2013-ban ütötte fel fejét a legutóbbi válság, melynek következtében az elvándorlás felerősödött, pontos mértékéről azonban egyelőre nem állnak rendelkezésre adatok. A terepbejárás során azonban szinte valamennyi helyi szereplő elsődleges problémaként hívta fel a figyelmet a szelektív elvándorlásra.

26. ábra: A vándorlás területi különbségei a Tisza ETT térségében, 2012

A „szelektív” jelző több szempontból is értelmezhető. A térségben a magyar kormány által biztosított kettős állampolgárság révén a magyar kisebbség tagjai mobilisabbak, számukra szabadabb a mozgás Magyarország és Nyugat-Európa irányába. Körükben az elvándorlás az esetek többségében véglegesnek mondható, de jelen van egyfajta ingázás is. Az elvándorlás életkor tekintetében is szelektív, hiszen a migrációban elsősorban fiatal és középkorú férfiak és nők vesznek részt, családjaikat hátrahagyva. A határ közelében azonban újkeletű jelenség az idősebb generáció átköltözése, melynek motiváló tényezője az ukrain szintnél lényegesen magasabb magyarországi nyugdíj megszerzése – ezek az átköltözések azonban számos esetben takarnak adminisztratív

ügyeskedést, sokszor a valóságban nem jelentenek életvitelszerű magyarországi tartózkodást. Mindamellet a magyarországi szociális ellátórendszerre többletterhet ró a jelenség, és egyúttal gyakran feszültségeket is okoz a helyi társadalomban a „könnyen szerzett” magas nyugdíj iránti féltékenység. Az elvándorlás nemcsak közösségek felbomlásával jár, de szociális és demográfiai problémákat is generál. Az elvándorlás az ETT teljes területén fokozódó terheket ró az ellátórendszerre, hiszen sok idős marad egyedül, akik gondoskodást igényelnek. A fiatalok gyors elvándorlásának következtében rövid időn belül lecsökken a természetes szaporodás, s az etnikai arányok is megváltoznak. Az aktív korú generáció elvándorlásának következtében munkaerőhiány alakul ki, melynek feloldására az elöregedő társadalom képtelen. Az ETT jövőbeli sikerességének alapvető feltétele, hogy intézkedéseket valósítson meg a térségben az elvándorlás fékezése, kezelhetőbb mederbe terelése, s ezáltal a kezdeményezések társadalmi bázisának megőrzése érdekében.

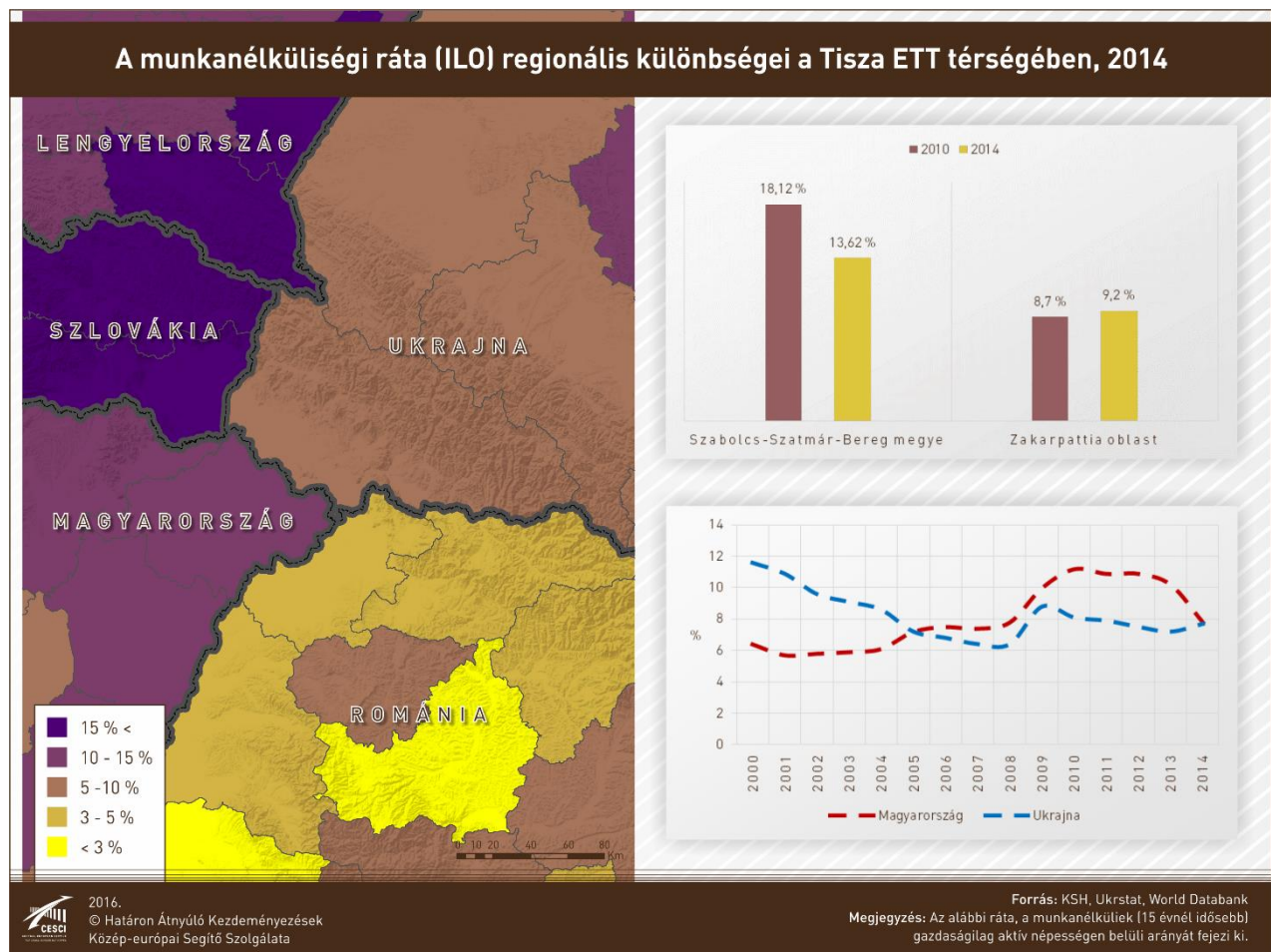
3.2 Határ menti munkaerő-migráció, foglalkoztatás

A két ország munkanélküliségét napjainkban jellemzően eltérő makrogazdasági folyamatok befolyásolják, jóllehet néhány évtizeddel korábban a szocialista vezetés még hasonló elvek mentén terelte a két térség gazdaságpolitikáját. A rendszerváltás – illetve Ukrajna függetlenedése – nyomán jelentkező transzformációs krízis mindkét esetben drasztikus hatást gyakorolt a munkaerőpiaci helyzetre, azonban míg Magyarország viszonylag rövid idő alatt adaptálódott a piacgazdasági feltételekhez, addig Ukrajna elhúzódó, egyben intenzívebb válsággal szembesült. Az elavult technológiát alkalmazó, versenyképtelen termékeket gyártó nagyvállalatok az állami támogatások elapadásával, valamint a KGST piacának széthullásával munkahelyek tömegét szüntették meg. Az állami szférában megmaradt munkavállalók számára sem volt kedvezőbb a helyzet, ugyanis az állami költségvetés folyamatos deficitjei miatt mindennaposá váltak a bértartozások, vagy a bérbefagyasztások. Fokozva a helyzet abszurditását, a fizetés kézhezvétele a konstans hiperinflációs környezetben sem feltétlenül jelentett menedéket.

Az ukrán gazdaság 1999-ben érte el a mélypontot, amikor a GDP az 1990. évi szintnek csupán a 40%-át tette ki. A csaknem egy évtizedes válság után, a 2000-es évektől az infláció sikeres féken tartása, valamint a költségvetési fegyelem helyreállításával kibontakozó gazdasági fejlődés elősegítette az aktív korúak munkába állását, így jelentősen csökkent a munkanélküliség (27. ábra). Ukrajna gazdaságának intenzív és töretlen progressziója egészen a 2008-as válságig kitartott. Magyarországon javarészt a rohamosan felfutó külföldi működőtőke-befektetéseknek köszönhetően az ezredfordulóig sikerült a munkanélküliségi problémakört kezelni, viszont ezt követően a beruházások kifulladásával beragadt az aktív korúak további munkaerőpiaci integrációja, ráadásul a külföldi tőkebefektetéseknek is csupán töredéke érkezett az ország keleti részébe.

A 2008-2009-es gazdasági válság Magyarországot és Ukrajnát egyaránt érzékenyen érintette. Amíg Magyarországon azok az ágazatok és térségek lettek a válság vesztesei, amelyek nagyobb mértékben integrálódtak a világgazdaság vérkeringésébe, addig Ukrajnában a hrivnya másfélszeres leértékelődése a gazdaság valamennyi szegmensét egyenlő mértékben sújtotta. Magyarországon alig két év alatt nettó 145 ezer munkahely szűnt meg, viszont egy gyors helyreállítási periódus után

2013 végén a foglalkoztatottak száma átlépte az 1992 óta nem látott 4 milliós határt, és azóta is dinamikus bővülést mutat¹²⁵.

27. ábra: A munkanélküliségi ráta (ILO) különbségei a Tisza ETT térségében, 2014

Jóllehet Magyarországhoz hasonlóan Ukrajnának is sikerült néhány év alatt kilábalni a 2008-ban bekövetkezett válságból, 2013-tól az ország ismét recesszióba zuhant. Ukrajna történelmében a munkanélküliség ritkán szerepelt az elsődleges problémák között, sokkal inkább az alacsony aktivitási ráta, valamint az alacsony-hozzáadott értékű, gyakran be nem jelentett munkahelyek okoztak fejtörést a regnáló kormányzatoknak. A válság óta azonban a munkanélküliség történelmi rekordokat döntöget, számítások szerint az ukrán-orosz konfliktus kitörése óta közel 2 millió munkahely szűnt meg az országban¹²⁶. A munkanélküliség döntően a fiatal korosztályokat

¹²⁵ Eppich Győző–Köllő János (2014): Foglalkoztatás a válság előtt, közben és után. – In: Kolosi Tamás és Tóth István György (2014): Társadalmi Riport 2014. TÁRKI, Budapest. pp. 157–178. <http://www.tarki.hu/adatbank-h/kutjel/pdf/b329.pdf>

¹²⁶ http://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_393033/lang--en/index.htm

veszélyezteteti mindkét országban. Magyarországon a 15-24 évesek korcsoportjának 17,3%-a, Ukrajnában a fiatalok 22,4%-a tartozott az álláskeresők közé¹²⁷. A területi különbségek viszonylatában Szabolcs-Szatmár-Bereg hosszú ideje vezeti Magyarország megyéinek munkanélküliségi rangsorát, míg Kárpátalja az ukrán középmezőnyhöz tartozik. A munkanélküliségi ráta 2016 I. negyedévében Szabolcs-Szatmár-Beregben 13,5%-ot, Kárpátalján pedig 10,5%-ot tett ki. Jól mutatja e térségek kedvezőtlen helyzetét, hogy előbbi esetben az országos átlag 6,0%-, míg utóbbiban 9,9%¹²⁸.

Szükséges megjegyezni, hogy a magyarországi foglalkoztatás felfutásában jelentős szerepet játszott a közmunka-program beindítása. A közmunka sokszor kontraproduktív jellegére és statisztika-torzító hatására nem csak az elemzők, de az interjúk során megkérdezettek is rámutattak. A növekvő számú munkalehetőség hatására a közfoglalkoztatottak egy részének lehetősége lenne a versenyszférába történő becsatlakozásra, azonban a kevésbé megterhelő és arányaiban jól fizető közmunka visszatartja őket. Egyes elemzők szerint az ukrán hatóságok munkaerőpiaci statisztikái már a háború előtt is némi távolságtartást igényeltek, az utóbbi évek kaotikus helyzete tovább árnyalta a felmérések, adatszolgáltatások megbízhatóságát¹²⁹. Így nem meglepő az állami munkaügyi hivatal által 2015-re megállapított 1,5%-os munkanélküliségi ráta, valamint az ILO-módszerrel¹³⁰ számított 9,5%-os érték közötti számottevő különbség. A munkahelycsökkenés ukrainai ütemének fényében valószínűleg az utóbbi módszertan eredménye adekvátabb módon jellemzi a helyzetet. Ugyanakkor több elemző egybecsengő véleménye szerint a munkanélküliségre vonatkozó adatok aligha fedik a valóságot, ugyanis a rejtett munkanélküliség – az alkalmazottak fizetés nélkül maradnak, viszont jogviszonyuk megőrződik – egyre súlyosabb problémaként jelentkezik.

A korábban részletezett módszertani nehézségek tükrében nem szerencsés Szabolcs-Szatmár-Bereg és Kárpátalja közvetlen összevetése a munkanélküliség viszonylatában, a kirajzolódó értékekből elsősorban a két térség regionális trendhez való illeszkedése állapítható meg (27. ábra). Elsősorban

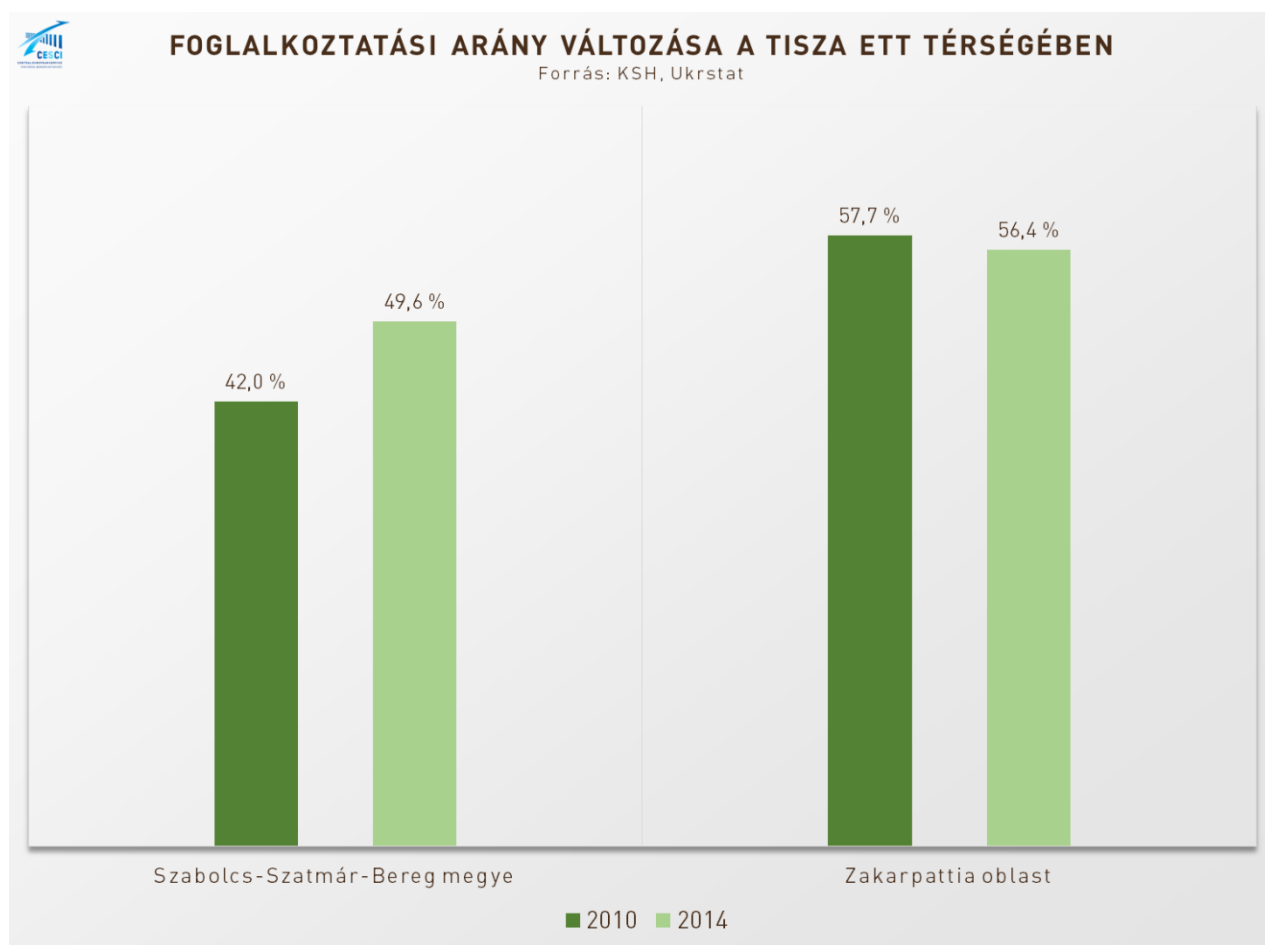
¹²⁷ Eurostat, Ukrstat Tér és Társadalom 22. évf. 2008/4. 159-188. p.

¹²⁸ KSH, Ukrstat

¹²⁹ Karácsonyi Dávid (2008): A munkanélküliség és a jövedelmek területi különbségei Ukrajnában. – Tér és Társadalom 22. 4. pp. 159-188.

¹³⁰ Az ILO (Nemzetközi Munkaügyi Szervezet) negyedéves lakossági adatgyűjtés alapján határozza meg a munkanélküliségi rátát. A módszertan szerint azok munkanélküliek, akik az adott héten nem dolgoztak, a megkérdezés előtt 4 hétig aktívan kerestek munkát, és 2 héten belül munkába tudnának állni.

a visegrádi országokhoz tartozó területegységek viszonylatában rajzolódik ki homogenitás a munkanélküliség tekintetében, de Románia és Ukrajna releváns térségei is kiegyenlített térszerkezetről árulkodnak. Mindez a makrorégió hasonló társadalmi-gazdasági keretfeltételeit, egyszersmind problémahalmazát is jellemzi. Az ukrán járások – beleértve Kárpátalját – környezetüknél kedvezőbb értékekkel rendelkeznek, amelynek magyarázatául a rejtett munkanélküliség szolgálhat, ugyanis ezt figyelembe véve a munkanélküliségi ráta az óvatos becslések szerint is két-háromszorosára nő¹³¹.

28. ábra: Foglalkoztatási arány változása a Tisza ETT térségében

Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a munkanélküliségi rátát illetően erőteljes város-vidék reláció menti differenciálódás figyelhető meg. Kárpátalján a munkanélküliség egyenletesebb megoszlásának hátterében a létfenntartás kényszere miatt folytatott mezőgazdasági tevékenység áll, melynek jövedelmezősége azonban erősen korlátozott. Az aktuális ukrán válság hatására a jövedelemtermelő-képesség további zsugorodása figyelhető meg, mely az egyik legfontosabb

¹³¹ Egán Ede-terv (2014): A kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai terve.

kockázatként fenyegeti a falusi agrártérségek népességét. A jelenséget tovább súlyosbítja, hogy a térségben szinte teljes mértékben hiányoznak a befektetések, továbbá a hegyvidéki területeken alacsony az infrastrukturális ellátottság, a kiépített hálózatok pedig rendkívül leromlottak. Ez magyarázza az észak-kárpátaljai járások (volóci, perecsényi, nagybereznai, ökörmezői) átlagot meghaladó munkanélküliségi értékeit.

A munkanélküliséghez hasonlóan a foglalkoztatási arányok, illetve azok változásai is beleillenek a korábban tárgyalt helyzetképbe, összevethetőségük azonban a fent említett módszertani nehézségek miatt szintén kellő távolságtartást igényel. A Tisza ETT térségének foglalkoztatási szintjét vizsgálva elmondható, hogy a szabolcs-szatmár-beregi szignifikáns emelkedésben feltehetőleg nagy szerepet játszott a közfoglalkoztatás kiterjesztése, nem véletlenül található ebben a megyében Borsod-Abaúj-Zemplént követően a legtöbb közfoglalkoztatott.¹³² Ugyanakkor a Nyíregyházán és a kistérségi központokban (Mátészalka, Kisvárdá, Nyírbátor stb.) az utóbbi években megvalósult nagy horderejű beruházások (például Michelin és LEGO gyár) is fontos szerepet játszottak a tendencia kedvező alakulásában. A térségben a legnagyobb foglalkoztatók területi elhelyezkedése rendkívül polarizált, csupán néhány településen találunk nagyobb munkaerőt lekötni képes vállalatot. Ukrán részen kiemelkedik Ungvár, ahol például a Zakarpattyaoblenergo Nyrt. áram- és távhőellátó 2500 főt foglalkoztat, de Munkács (pl. Flextronics, Fischer sítélgégyár) és Beregszász (pl. Bereg Kábel) is kiemelhető a mezőnyből. Magyar oldalon e tekintetben Nyíregyháza (pl. Michelin abroncsgyár, LEGO, Electrolux hűtőgépgyár) értelemszerűen élenjáró, mellette Mátészalkán (pl. Carl Zeiss optikai berendezések), Csengeren (Josef Seibel cipőgyár) és Kisvárdán (Master Good élelmiszeripar) találhatunk nagyvállalatot. Mindkét megyéről megállapítható, hogy a mikrovállalatok, valamint a nagyvállalatok mellett hiányzó láncszemnek számít a kis- és középvállalkozások rétege. Magyar oldalon a kisvállalatok tőkehiány miatt csak a legkritikább esetben képesek a multinacionális cégek beszállítóivá válni, ráadásul a térségben szinte mérhetetlen K+F+I szektor is aláássa a helyi vállalatok kiugrási esélyeit. Kárpátalján mindezen létező jellemzőket még kiegészíti az egyenlőtlen vagyoni rétegződés ukrajnai sajátossága, amely a függetlenedés óta felemelkedett réteg kezében koncentrálódó gazdasági és politikai hatalomra vezethető vissza. Ez az elemzések és az interjúalanyok szerint a korrupció széles körű elterjedéséhez vezetett, mely az ipari

¹³² Beszámoló a 2014. évi közfoglalkoztatásról.

<http://kozfoglalkoztatatas.kormany.hu/download/e/fe/21000/%C3%89ves%20t%C3%A1j%C3%A9koztat%C3%B3%202014.pdf>

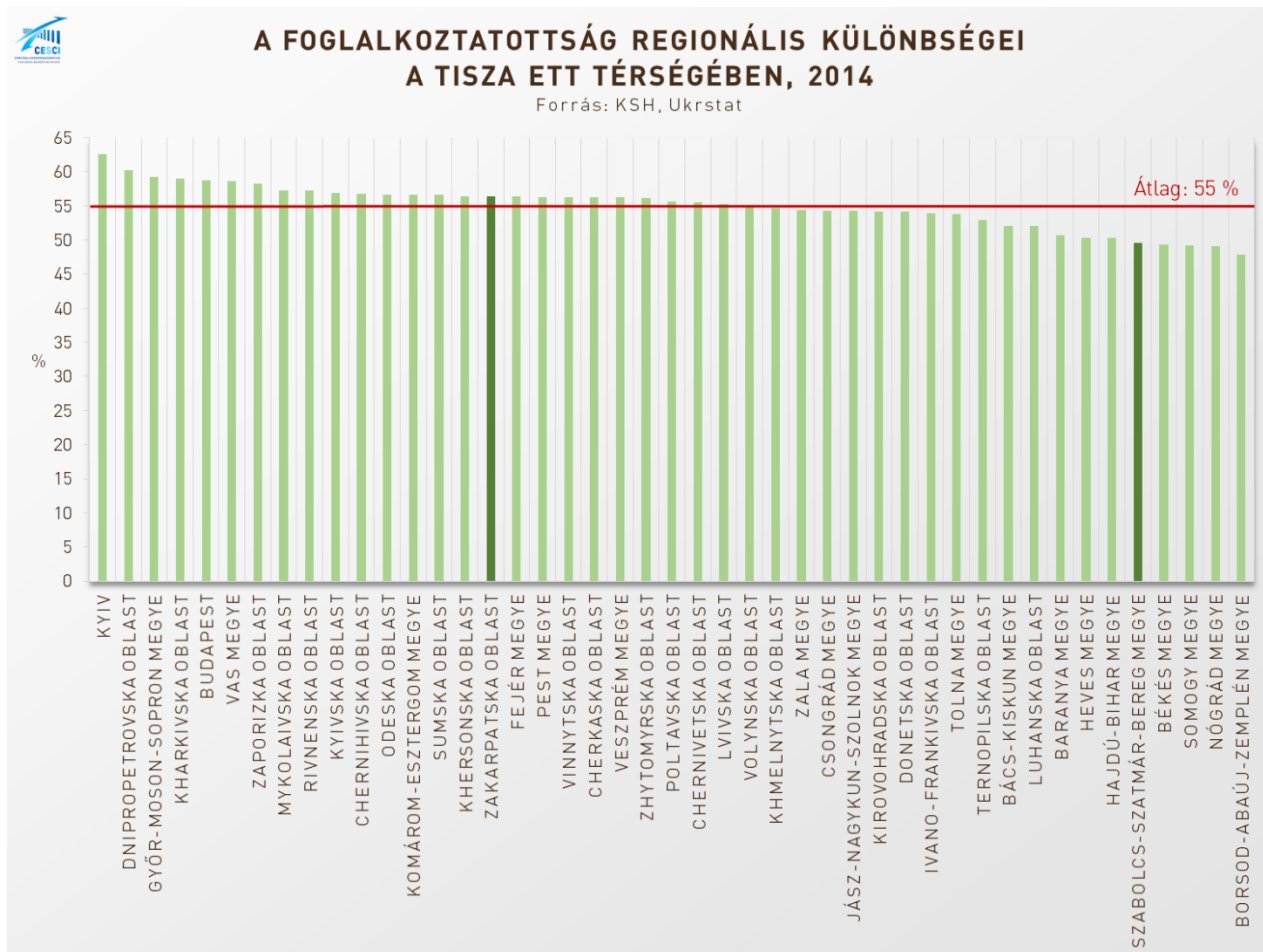
nagyvállalatok leépülésével hagyott munkaerőpiaci hiány betöltésére hivatott kis- és középvállalkozások elsorvadását eredményezte¹³³.

A foglalkoztatottak ágazati megoszlását illetően elmondható, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2012-ben a foglalkoztatottak kb. 15%-a a primer szektorban dolgozott, az ipar 27,8%-ot, ezen belül az építőipar 6%-ot kötött le, míg a foglalkoztatottak 56,8%-a a szolgáltatási szektorban, főleg az oktatási és közigazgatási ágazatban koncentrált.¹³⁴ Ezzel szemben Kárpátalján a rendszerváltást követően a klasszikus modelltől eltérően egy inverz foglalkozási átrétegződés valósult meg. Az erőltetett szovjet iparosítás ellenére Kárpátalja történelme folyamán soha nem tartozott az iparilag frekventált térségek közé. Éppen ezért Ukrajna függetlenedése után nyersanyag- és képzett munkaerő hiányában gyors ipari leépülés következett be, az ipari foglalkoztatottak száma 1990 és 2011 között 25%-kal csökkent. A felszabaduló munkaerő létfenntartásához egyrészt informális módokat (pl. feketegazdaság) választott, másrészt a biztosabb megélhetést nyújtó mezőgazdaság felé fordult. A mezőgazdaság Kárpátalja foglalkozási szerkezetében mind a mai napig megőrizte jelentőségét, hiszen közvetett módon a kárpátaljai lakosság közel 67%-ának nyújt megélhetést. Az ukrán statisztikák a foglalkoztatottak között külön nyilvántartásban kezelik az állandó munkahellyel rendelkező személyeket. Ezt a szempontot figyelembe véve 2011-ben a foglalkoztatottak szerinti ágazati struktúrában a mezőgazdaság a foglalkoztatottak csupán 2,88%-áért felelt, tehát ebben az ágazatban koncentrálnak a rejtett munkanélküliek döntő hányada is – mindez pedig utal az ágazat modernizálásában rejlő gazdasági/foglalkoztatási potenciálokra is. Az ágazati szerkezet fennmaradó 24,5%-át az ipar, 72,62%-át a szolgáltatások (elsősorban az oktatás, egészségvédelem és szociális juttatások) kötötték le¹³⁵.

¹³³ Kosztyantyin Mezentsev–Grygorii Pidgrushnyi (2014): Ukraine: Stable outflow and changing nature. In: Ágnes, Erőss–Dávid, Karácsonyi: Discovering migration between Visegrad countries and Eastern Partners. HAS RCAES Geographical Institute, Budapest. pp. 191-212. http://www.eastmig.mtafki.hu/book/4_4.pdf

¹³⁴ Eurostat

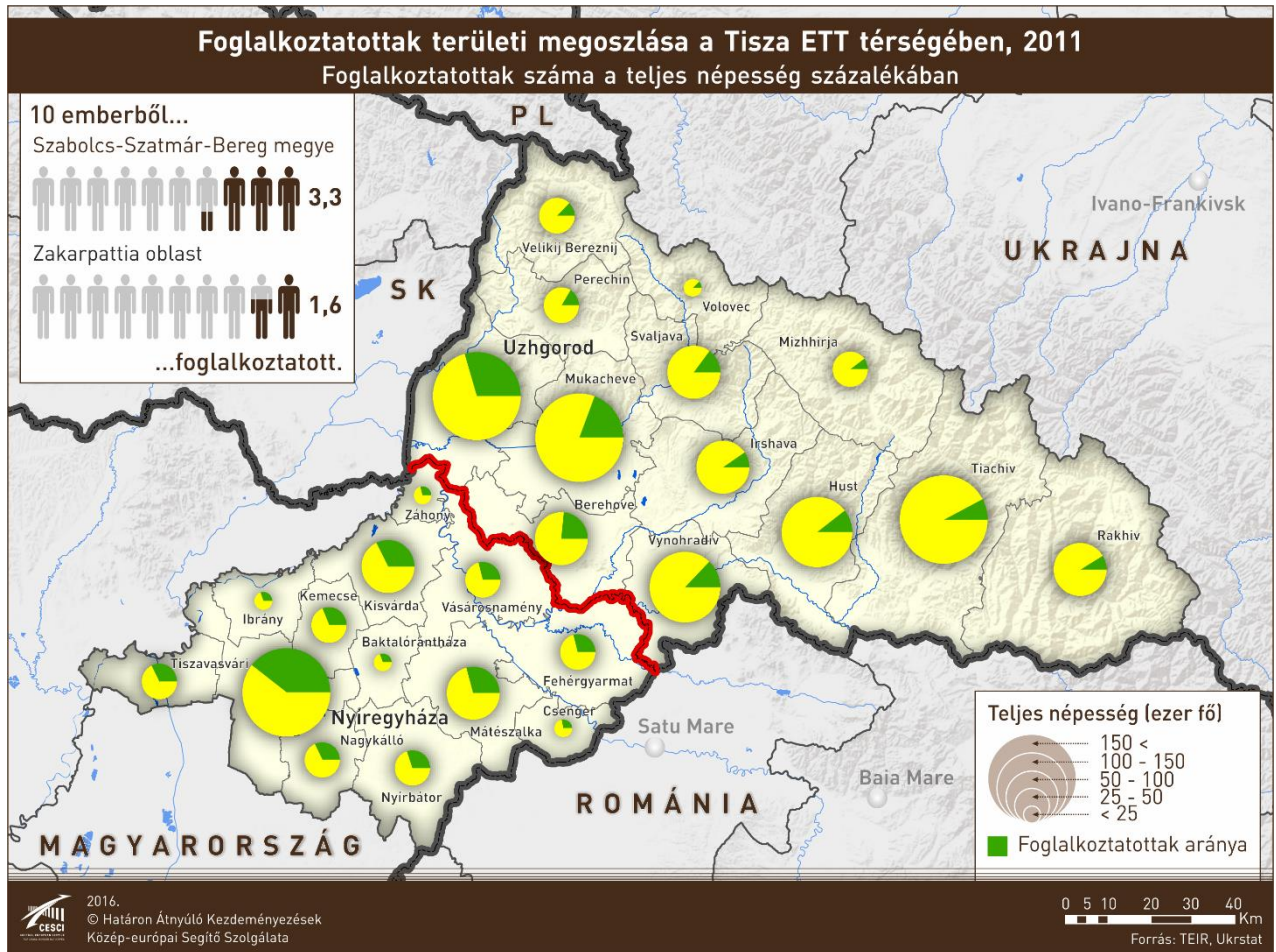
135 Kárpátalja stratégiai gazdaságfejlesztési terve (2013). – Kárpátaljai Magyar Vállalkozások Szövetsége, Beregszász. 89 p.

29. ábra: A foglalkoztatottság regionális különbségei a Tisza ETT térségében, 2014

A hivatalos statisztikai adatközlésen túlmenően Kárpátalján kiemelt relevanciával bír a szürkegazdaság, illetve az illegális munkavállalás, amelyeket elsősorban a lakosság körében jelentkező szegénység, a vállalkozások magas adóterhe, valamint a kiszámíthatatlan adminisztratív környezet indukál. 2012-ben az illegálisan foglalkoztatottak száma egyes becslések szerint elérte a 78 ezer főt, ami a teljes lakosság 14,2%-át tette ki.¹³⁶ A szürkegazdaság főleg a két ország közötti magas árrésen alapuló cigaretta- és üzemanyag-csempészetben nyilvánult meg a '90-es években. Magyarország Európai Unióhoz való csatlakozásával azonban megszűnt a kishatárforgalom, az ukrán állampolgárok számára pedig kötelező vízumkényszer bevezetésére került sor, továbbá a schengeni határőrizeti rend bevezetésével szigorodó vámintézkedések jelentősen visszavetették e megélhetési forrás lehetőségeit.

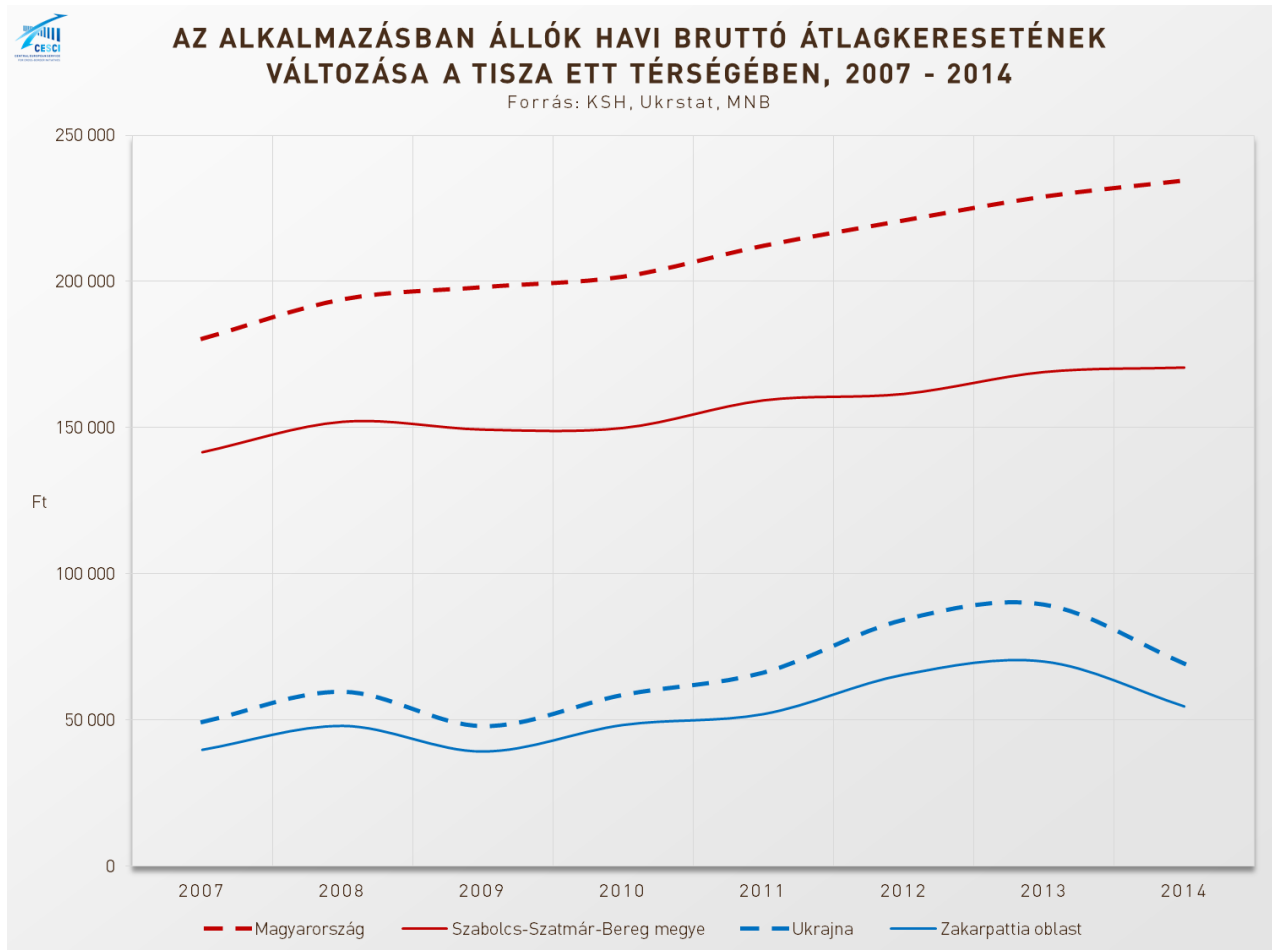
¹³⁶ Kárpátalja stratégiai gazdaságfejlesztési terve (2013). – Kárpátaljai Magyar Vállalkozások Szövetsége, Beregszász. 89 p.

30. ábra: Foglalkoztatottak területi megoszlása a Tisza ETT térségében, 2011

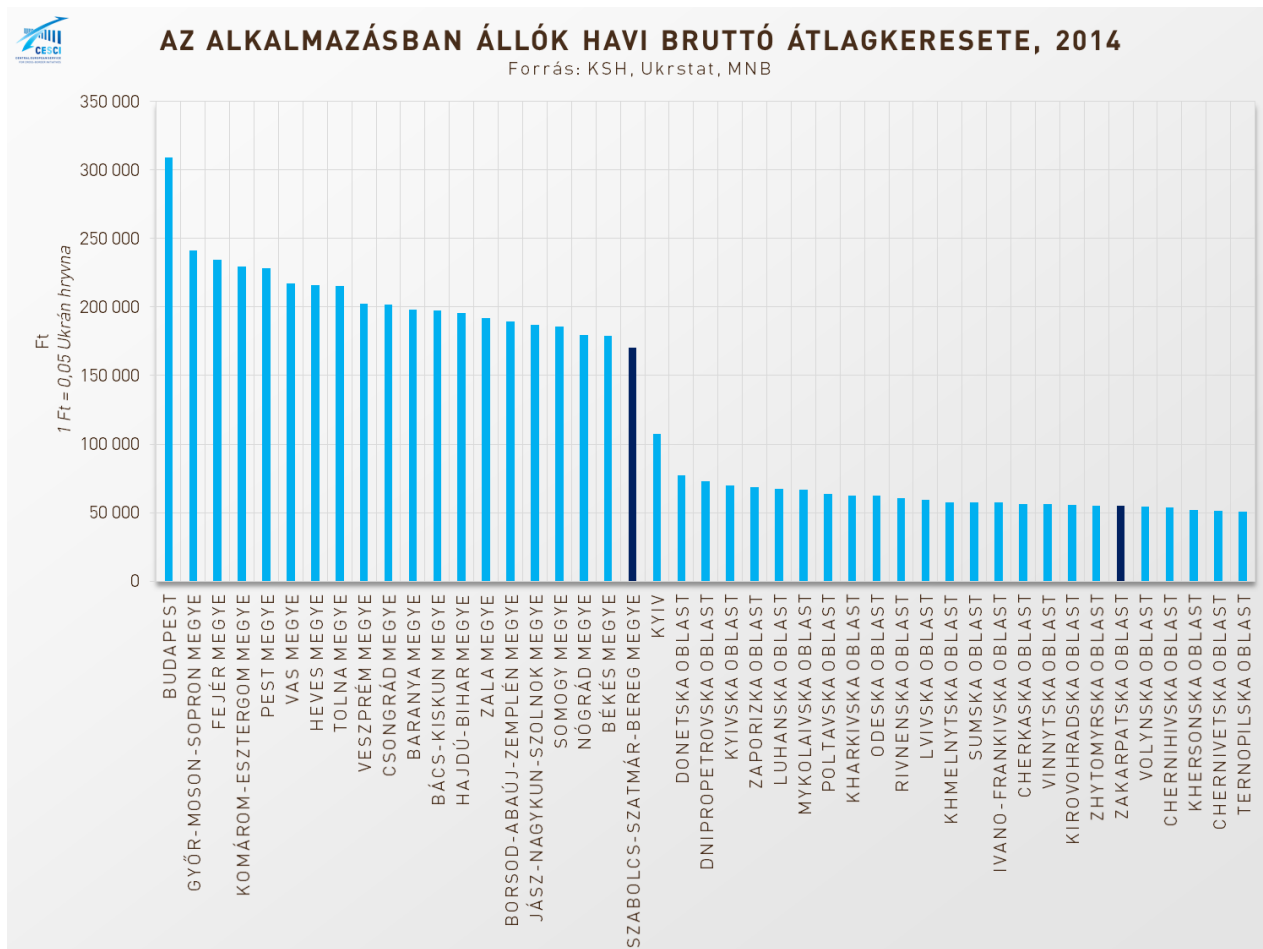
A foglalkoztatottság regionális különbségeit illetően Szabolcs-Szatmár-Bereg megye nem éri el a regionális átlagot, Kárpátalja viszont kis mértékben meghaladja azt (29. ábra). Utóbbi történelmi múltjához, illetve adottságaihoz viszonyított relatíve kedvező munkaerőpiaci helyzete részben az uniós határ közelségével magyarázható, azonban a látszólag kedvező adat alapvetően demográfiai okokra vezethető vissza. Kárpátalján arányaiban szűkebb réteget képez az aktív korú lakosság, mint a határ másik oldalán, melynek hatására a foglalkoztatási arány magasabbnak bizonyul. A foglalkoztatottak teljes lakossághoz viszonyított arányát szemléltető ábráról (30. ábra) jól leolvasható a jelenség, mely komoly demográfiai kihívásokat (előregedés, elvándorlás) vetít előre.

Szabolcs-Szatmár-Bereg országos viszonylatban való elmaradottsága több, egymást erősítő tényezőre vezethető vissza: alacsony átlagbérek, a munkaerőpiacról hosszú idő óta kiszakadt, szakképzetlen társadalmi réteg megerősödése, a munkaerőpiaci kereslet és kínálat eltávolodása, a munkaerő-mobilitás hiánya.

31. ábra: Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresetének változása a Tisza ETT térségében, 2014

A keresetek tekintetében jelentős, több mint háromszoros különbség figyelhető meg mind Ukrajna és Magyarország, mind Kárpátalja és Szabolcs-Szatmár-Bereg között (31. ábra). Ugyanakkor relatív gazdasági elmaradottságuknak tulajdoníthatóan a szóban forgó megyék bérszínvonala elmarad az országos átlagtól, illetve számos elemzés és az interjúalanyok egybehangzó közlése szerint is jelentősnek tekinthető a feketegazdaság szerepe, mely az ukrán oldalon még számottevőbb, így e képet vélhetően némileg árnyalja. A trendeket illetően mindkét esetben a görbék szemléletesen illusztrálják a 2008-as gazdasági válság okozta megtorpanást, azonban míg Magyarországon 2010 óta tartós növekedése érhető tetten, addig Ukrajnában 2013 óta a keresetek mélyrepülésbe kezdtek. A kárpátaljai keresetek alakulása a megfigyelt időszakban szorosan követte az ukrainai tendenciákat, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye viszont egyre távolabb került az országos átlagtól. A 32. ábra szintén adekvátan jellemzi a két ország között tátongó hatalmas szakadékot, egyúttal rámutat Kárpátalja és Szabolcs-Szatmár-Bereg rendkívül kedvezőtlen helyzetére a bérek viszonylatában.

32. ábra: Az alkalmazásban állók havi bruttó átlagkeresete, 2014

A megyék esetében nem csak az alacsony bérszínvonal jelent problémát, hanem a helyi lakosság jövedelemforrásának szerkezete is. Szabolcs-Szatmár-Bereg a magyarországi szociális juttatások (nyugdíjak, segélyek, betegállományban lévők juttatásai) részesedésének megyei rangsorából Borsod-Abaúj-Zemplén megyével hosszú ideje az első pozícióért „vetélkedik”¹³⁷. Kárpátalján se jobb a helyzet ilyen szempontból, hiszen 2011-ben a lakossági jövedelmek 43%-át a szociális juttatások és transzferek alkották.¹³⁸ Mindkét térség esetében baljós jel, hogy a trendekből kiindulva e jövedelemforrás részarányának további növekedése várható, ami csökkenti a helyi lakosság gazdasági megújuló-képességét, illetve az állami költségvetés tartalékaival szembeni kiszolgáltatottságát.

Az alacsony térségi átlagbérek legaggasztóbb következménye a hatalmas mértékű elvándorlásban nyilvánul meg. A migráció elsődlegesen a jól képzett, aktív korú népességet érinti, fokozva az

¹³⁷ <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regioik/debrecenmiskolcsocialis.pdf>

¹³⁸ Kárpátalja stratégiai gazdaságfejlesztési terve (2013). – Kárpátaljai Magyar Vállalkozások Szövetsége, Beregszász. 89 p.

előregedést és a szakképzett munkaerő hiányát. Ez viszont tovább csökkenti a tudásgazdaságot képviselő befektetők térségbe vonzásának lehetőségét, ezáltal létrehozva egy sajátos ördögi kört. Magyar oldalon mind belföldi, mind külföldi viszonylatban a nyugati irányú ingázás és migráció jellemző. A legnépszerűbb célpontok közé tartozik Győr-Moson-Sopron megye, illetve Ausztria, ahonnan heti-havi rendszerességgel hazamennek a munkavállalók, míg Németország és Nagy-Britannia esetében hosszú távú elvándorlásról beszélhetünk. Kárpátaljáról a jellemző célországok Magyarország, Németország, Szlovákia és Csehország. Utóbbiak esetében fontos megjegyezni, hogy a munkavállalók – ellentétben magyar oldali társaikkal – többnyire ciklikusan, „csak” fél évre / néhány évre hagyják el otthonukat, majd az anyagi hátterük megerősödésével (jellemzően szintén ciklikusan, hosszabb-rövidebb időre) hazatérnek Kárpátaljára. Magyarország, kiemelten Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, a jelentős bérkülönbségek tükrében kézenfekvő ingázási célpont lehetne a kárpátaljai munkavállalók számára, azonban a határátkelés kiszámíthatatlansága és időigénye alapvetően gátolja a napi munkaerőmozgást. Az ingázás szinte kizárólag egy szűk határ menti sávra korlátozódik és többnyire a mezőgazdasági szektort érinti, ennek megfelelően az áramlásokat erőteljes szezonális jellemzi. Ezzel szemben bizonyos szakmák esetében (pl. tanító, orvos) jellemző a Magyarországra való hosszú távú áttelepülés. Ezzel párhuzamosan többnyire magyar állampolgárságot is igényelnek a munkavállalók, mely az agyelszívás mellett a kárpátaljai népesség fogyásához is hozzájárul.

A határon belüli munkaerőmozgás, főleg Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében, a rendszerváltás előtt fontos szerepet töltött be a megélhetési nehézségek enyhítésében. A '90-es években azonban a munkaerő-migráció visszaesett, csupán Nyíregyháza (ahol a munkavállalók 46-47%-a nem helyi lakos), és néhány térségi központ (Kisvárd, Fehérgyarmat) maradt meg az ingázás célterületeinek. A megkérdezettek szerint, a kisebb centrumokban (Mátészalkán, Nyírbátorban, Vásárosnaményban) ismét komoly igény mutatkozna a vidéki munkaerő bevonására, azonban ezt alapvetően gátolja a falusi lakosság mobilitási hajlandóságának hiánya. A közösségi közlekedés lehetőségei bár korlátozzák a napi ingázást, a nagyobb vállalatok jellemzően saját járatokat üzemeltetnek a probléma kezelésére, illetve a jól kiépült kerékpárút-hálózat is segíti a kisebb távolságok napi szintű megtételét. Mátészalkán és Vásárosnaményban manapság is igen élénk a hivatás célú kerékpárforgalom. Kárpátalja esetében is elmondható, hogy a jelentősebb ipari vállalatok a térségi központokban, többnyire Munkácson és Beregszászon tömörülnek, azonban foglalkoztatási jelentőségük alacsonyabb szemben a mezőgazdasági szektormal, mint magyarországi

társaiknak. Ennek következtében a határon belüli, város-vidék relációban történő ingázás volumene is kisebb, a lakosság nagyobb része helyben dolgozik, gazdálkodik vagy Magyarországra ingázik.

Szabolcs-Szatmár-Bereg és Kárpátalja megye is egyre komolyabb munkaerőhiánnyal küzd, azonban a helyzet valamelyest eltér a határ két oldalán. Kárpátalján a legfőbb problémát a válság és a háború miatti elvándorlás okozza, mely többnyire a fiatal férfiakat érinti. Magyar oldalon a magasan képzettek munkavállalási célú migrációja okozta helyzetet súlyosbítja a szakképzetlen, tartósan munkanélküli, alacsony munkavállalási hajlandóságot tanúsító (többnyire csak közmunkára fogékony) réteg jelenléte. A megkérdezettek egyhangúlag arról számoltak be, hogy a térségi központok esetében nem a befektetők, hanem a szakképzett munkaerő hiánya okozza a legnagyobb kihívást. Ennek fényében kiemelt jelentősége van a térségi szakképzés és felnőttképzés hatékonyságának és sikerességének. A határ mindkét oldalára jellemző a munkaerőpiaci kereslet és kínálat közötti aszimmetria, a helyi szakképző intézmények által kínált képzési struktúra nem fedi a vállalatok támasztotta igényeket. Magyar oldalon a kereskedelmi és iparkamara, valamint a vállalkozásfejlesztési szervezetek komoly erőfeszítéseket tesznek az üzleti szféra igényeinek felmérésére és az információk szakképzési centrumok felé történő továbbítására. Az együttműködések alapvetően sikeresnek mondhatók, azonban rövidtávon mégsem képesek kezelni a munkaerőhiányt. Ennek oka, hogy a képzési struktúra átalakítása, finomhangolása időigényes folyamat, mely tovább növekedik a képzés elvégzésének időtartamával. Ezzel szemben néhány tekintetben jelentős különbségek tapasztalhatók a határ két oldalán. A szakképzés presztízse Kárpátalján lényegesen magasabb. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében folyamatosan csökken a szakképzésben résztvevők száma, mely egyre inkább az alacsonyabb társadalmi rétegeket képviselőkre korlátozódik. Ennek következtében nehézkes a szakképző intézmények fenntartása, melyet valamelyest enyhít a határon túli diákok jelenléte. Az egyirányú határon átnyúló tanulói áramlást alapvetően az oktatás magasabb színvonala, illetve az intézmények jobb technikai felszereltsége motiválja. Egyes szakmákban (autószerelés) a magyar oldalon, többnyire Mátészalkán, Kisvárdán, Záhonyban megszerzett tudást a határ túloldalán jövedelmezően tudják alkalmazni. Mindezek fényében az ETT fontos szerepet vállalhatna mind a munkaerőpiaci kereslet és kínálat összehangolásában, mind a határon átnyúló szakképzési kapcsolatok erősítésében.

Napjainkban a határ két oldalát – bár részben eltérő társadalmi és gazdasági kontextusba ágyazottan – hasonló munkaerőpiaci nehézségek jellemzik. Mindkét oldalon kitüntetett problémaként azonosítható a munkanélküliség és szakképzett munkaerő hiányának együttes

jelenléte. Előbbi elsődlegesen a rendkívül alacsony bérszínvonallal magyarázható, míg utóbbi a szakképzés korszerűtlenségéből, a piaci igényekhez alkalmazkodni képtelen jellegéből fakad. A külföldi befektetések térségbe történő csábítását nem csupán a szakemberhiány, hanem – főleg Kárpátalján – az infrastruktúra rendkívül leromlott állapota is nagyban nehezíti. Éppen ezért nem meglepő, hogy a külföldi befektetők részéről javarészt csak a határ közelében történnek beruházások. Másrészt mindkét oldalon az alacsony hozzáadott-értékű munkahelyek a gazdaság és bérek növekedésének sebezhetőségét és zsákutcáját jelentik.

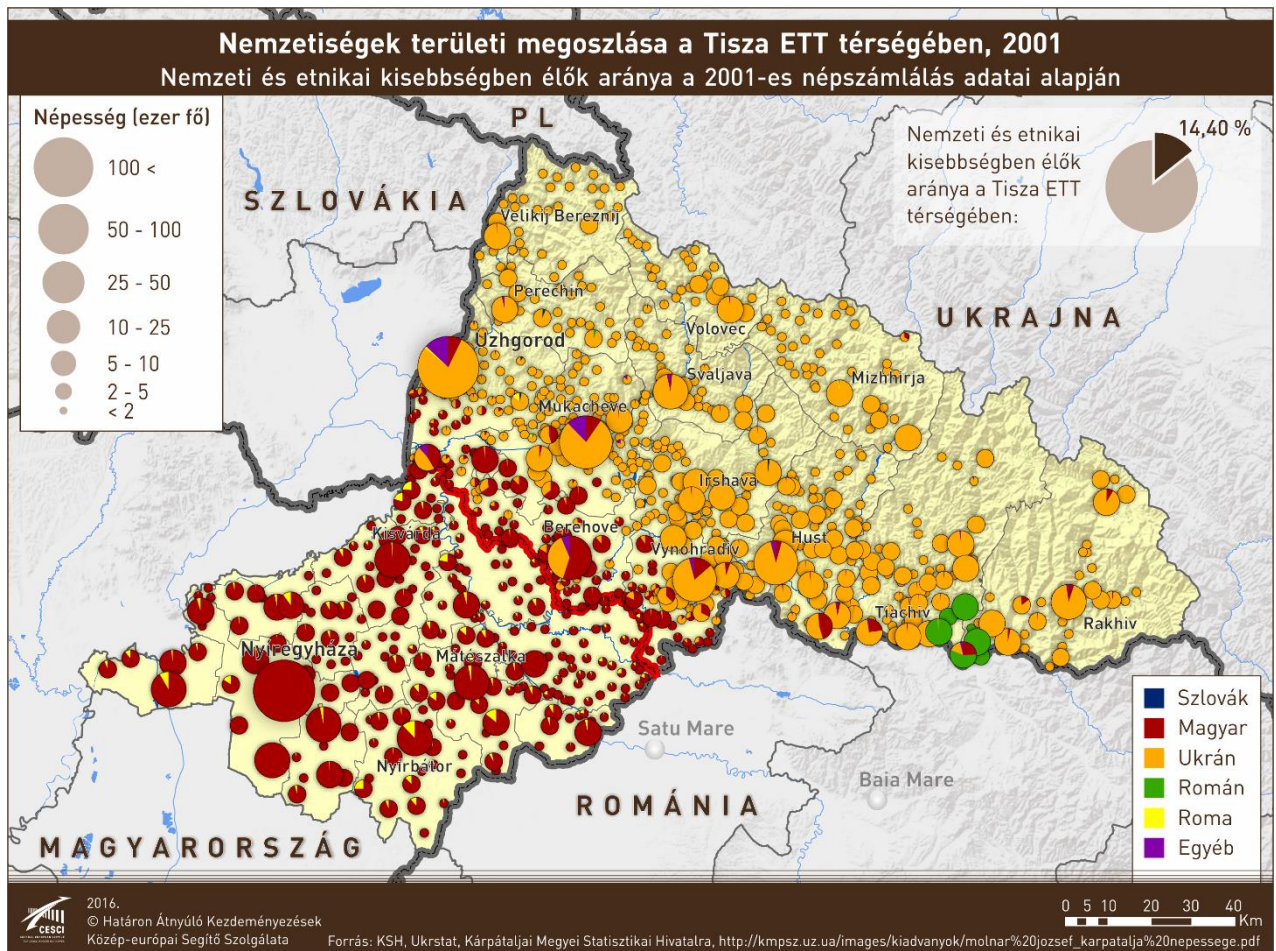
Mindezek fényében a Tisza ETT feladata lehet a krónikus munkaerőhiány kezelése a szakképzés határon átnyúló összehangolása, illetve a munkaerőpiaci kereslet és kínálat harmonizációja révén. A csoportosulás képes a folyamatok elindításához szükséges szereplők összefogására és a közös munka koordinálására. A térségi felsőoktatási intézmények bevonása nem kizárólag a munkaerőpiaci kihívások kezelése szempontjából fontos, az egyetemek a térség innovációs képességének javításában, a tudásgazdaság megalapozásában is fontos szerepet vállalhatnak.

A szakképzési és a munkaerőpiaci együttműködés ösztönzéséhez szintén hozzájárulhat a határon átnyúló mozgások lehetőségének javítása. Bár napjainkra sokat egyszerűsödött a határátlépés, a térségi szereplők részéről egyértelmű igényként fogalmazódik meg új határátkelők nyitása, a meglévők áteresztőképességének fejlesztése, valamint a határátlépés ellenőrzési folyamatának egyszerűsítése, differenciálása. Az ETT ezen fejlesztési igények megvalósításában, kompetenciáihoz mérten azonban csak korlátozott mértékben tud szerepet vállalni. A térségen belüli, határon átnyúló munkaerőmozgás a közösségi közlekedés fejlesztésén keresztül is támogatható. Az interjúk során többször előkerült az a gondolat, mely szerint (akár az ETT-n keresztül) üzemeltethető volna egy a térség nagyvárosait összekötő, speciális Inter City járat, mely egyúttal a határátlépést is meggyorsítaná, illetve a két oldal munkaerőpiacait is közelebb hozná egymáshoz. Mindez várhatóan a kárpátaljai munkaerő további Magyarországra vonzását okozná, azonban a térségből történő munkavállalási célú elvándorlás természetes, megállíthatatlan folyamatnak tűnik, és a térség egészét nézve még mindig az a forgatókönyv látszik előnyösebbnek, melyben az otthonukat elhagyók nem Németországba, Csehországba költöznek, hanem a gyorsabb ingázás lehetőségét kihasználva a tágabb térségen belül, tágabb kulturális környezetükben maradva vállalnak munkát. Így nem csak a belső munkaerőhiány enyhíthető, de várhatóan a vidéki térségek elnéptelenedése is reálisabban fékezhető, illetve a külföldön munkavállalók is jövedelmük jelentős részét költenék el

szülőhelyükön, mellyel a hazai gazdaságot is élénkítenék, a javak és társadalmi kapcsolataik nagy részét vagy akár egészét a régióban tartva.

3.3 Meglévő társadalmi kapcsolatok, interetnikus viszonyok

A Tisza ETT területét etnikai szempontból vizsgálva szembeűnik, hogy az összekötő szerepet elsősorban a határ mindkét oldalán élő magyar közösségek tölthetik be. A térség etnikai arculata – elsősorban Kárpátalján – azonban jóval színesebb mint amit az abszolút és relatív többségben élő nemzetiségek ábrázolása mutat.

33. ábra: Nemzetiségek területi megoszlása a Tisza ETT térségében, 2001

Az ETT ukrán oldalán a mai Kárpátalja megye területének társadalmi fejlődését és nemzetiségi összetételét jelentős mértékben befolyásolta a térség történelme: az ezeréves magyar, majd 1920 és 1939 között a csehszlovák, 1945 és 1991 között a szovjet államterülethez, s 1991-től a független Ukrajnához való tartozás. Az államhatárok változása, a térség „pufferzóna” szerepköre a különböző nemzetiségek keveredését eredményezte. Az ukrán oldalon a 2001-es népszámlálás¹³⁹ alkalmával 8 nemzetiség részaránya haladta meg a 0,1%-ot az összlakosságon belül: az ukrán (80,5%), a magyar

¹³⁹ Itt kell megjegyezni, hogy az aktuális kép összevetését megnehezíti, hogy az ukrán oldalon 2001 óta nem bonyolítottak le népszámlálást.

(12,1%), a román (2,6%), az orosz (2,5%), a cigány (1,1%), a szlovák (0,3%) és a német (0,1%). Kárpátalján a különböző nemzetiségek – az utóbbi években Ukrajnában felerősödő nacionalizmus ellenére is – békében élnek egymás mellett. A hosszú együttélés eredményeként a térséget egyedi etnokulturális viszonyok, jellegzetes és gazdag néprajzi és kulturális hagyományok jellemzik, melyek a határon átnyúló együttműködéseknek és a turizmus fejlesztésének is jó alapot jelentenek.

A színes nemzetiségi összetételnek megfelelően a népesség felekezeti megoszlása is változatos képet mutat. A szovjet érárt követő enyhülés, majd a rendszerváltozás a vallási élet újjáéledését hozta magával Kárpátalján. A megyében a különböző egyházak híveinek száma állandó, vagy lassú emelkedést mutat. Kárpátalja legnagyobb lélekszámú felekezete a pravoszláv, amely körülbelül 600 000 hívet számlál. A pravoszlávot a hívek számát tekintve a görögkatolikus (300 000 fő), a református (77 000 fő) és a római katolikus (40 000 fő) egyház követi.¹⁴⁰

Kárpátalja legnagyobb lélekszámú nemzetisége az **ukrán**, vagy sok kutató szerint a **ruszin** (más néven rutén, kárpátukrán). A ruszinok a történelmi Magyarország északkeleti részén, elsősorban az egykori Zemplén, Ung, Bereg és Máramaros vármegyékben élő szláv lakosság, akik a 14-18. század folyamán telepedtek le ezen a vidéken. Nyelvük az ukránhoz áll legközelebb, a Szovjetunióban nem ismerték el őket külön nemzetiségnek, az ukránokhoz sorolták őket. Az 1991 óta független Ukrajna sem ismeri el hivatalosan a ruszin nemzetiséget – míg Szlovákia és Magyarország igen –, csak mint etnikai csoportot tartják számon őket. A ruszinok a görögkeleti és a görögkatolikus vallást gyakorolják.¹⁴¹¹⁴² Az ETT magyar oldalán Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a 2011-es népszámlálás alkalmával több mint 300-an vallották magukat ruszin nemzetiségűnek, s mintegy 1100-an ukránnak. A ruszinok 5 (Kisvárdai, Máriapócsi, Nyíregyházi, Timári, Tiszavasvári) az ukránok 4 településen (Kisvárdai, Nagykállói, Nyíregyházi, Tarpai) nemzetiségi önkormányzatot is létrehoztak. Az önkormányzatok a jövőben segíthetik a határon túli nemzetiségi közösségekkel való kapcsolatfelvételt, s ezáltal

¹⁴⁰ http://old.foldrajz.ttk.pte.hu/phd/phdkoord/nv/disszert/TarpaiJozsef_PhD.pdf

¹⁴¹ A kárpátaljai ukránokat (ruszinokat) földrajzi elhelyezkedés szerint 2 fő csoportra oszthatjuk: a síkságon és a Kárpátok alacsony nyúlványain élnek a dolisnyákok, a hegyvidéken pedig a verhovinaiak. A dolisnyákok további 3 csoportra oszthatók: bojkókra, lemkókra és huculokra. A bojkók a volóci és az ökörmezői járásban élnek. A nagybereznai és perecsenyi járásban egyes községeiben élő lemkók képezik a kárpátaljai ukránok legkisebb lélekszámú csoportját. Legkésőbb a huculok telepedtek le Kárpátalján, ám Rahó környékén csak a huculság 10%-a él, a többi Galíciában és Bukovinában.

¹⁴² Gönczi A. (2008): A ruszinok vázlatos története a betelepüléstől a XX. század elejéig. In: Acta Beregsasiensis, 2008 (7), 2. sz., pp. 98–109.

vitalizálhatják a magyar oldali közösségeket is, segíthetik a ruszin kulturális örökség és a hagyományok ápolását.

A kárpátaljai **magyarság** több mint háromnegyede a határ mentén húzódó, körülbelül 20 km széles sávban él. A tizenhárom kárpátaljai járás közül csak a beregszászi járásban vannak a magyarok többségben. A magyar-ukrán interetnikus kapcsolatokat egyértelmű élénkülés jellemzi az utóbbi években, jól példázza ezt az a jelenség, hogy egyes kárpátaljai, ukrán többségű településeken (pl. Nagyszőlősen) a közsféra dolgozói nyelvtanfolyamokon tanulják a magyar nyelvet. Szintén megfigyelhető, hogy a magyar tannyelvű oktatási intézményekben (általános iskolától a felsőoktatásig) egyre nagyobb számban jelennek meg ukrán tanulók. A magyar nyelv presztízse tehát egyértelmű növekedést mutat. Ugyanakkor magyar közösségek esetében, különösen vidéken, egyfajta nyelvi „elszigeteltség” is megfigyelhető: a magyar nyelvi környezetben, illetve a Szovjetunióhoz tartozás időszakában felnőttek sok esetben csak felületesen sajátítják el az irodalmi ukrán nyelvet, s ennek következtében nehezen boldogulnak ukrán nyelvű oktatási intézményekben vagy hivatali ügyintézés során. Kárpátalja nemzetiségei között napjainkban is közvetítő nyelvként jelenik meg az orosz, melyet főként a középkorú és az idős generáció beszél. Az együttműködés egyik fontos célkitűzése lehet a nyelvi korlátok lebontásának segítése, a térségben a valós többnyelvűség megvalósítása.

A **szlovákok** legnagyobb számban az első világháború után érkeztek Kárpátaljára, amikor a terület a Csehszlovák Köztársasághoz került. 1938-39-et követően a szlovákok jelentős része visszatelepült, a 2001-es népszámláláskor körülbelül 5600-an éltek Kárpátalján, többségük szétszórtan, az ukránok között. A szlovákok többsége római katolikus vallású, de vannak közöttük görögkatolikusok és evangélikusok is. Az ETT magyar oldalán a népszámlálásban csak Nyíregyházán jelenik meg népes, több mint 200 fős szlovák közösség. Esetükben a magyarországi szlovákoknak egy külön el nem ismert, de megkülönböztetett csoportjáról, a tirpákokról van szó. A tirpákok máig őrzik identitásukat.

A **németek** részben a tatárjárás utáni időszakban, részben pedig a 18. századi telepítések idején érkeztek Kárpátaljára, ahol napjainkban az egyik legkisebb, ugyanakkor jól elkülöníthető etnikai csoportot jelentik. Az 1700-as évek elején 12 német telepesfalva jött létre Munkács környékén, majd az 1800-as évek legelején még egy, a mai Zsófiafalva. A német falvak egészen a 20. század elejéig hűen őrizték otthonról hozott kultúrájukat és római katolikus vallásukat, vegyes házasságok csak ritkán fordultak elő. A területen máig fennmaradtak a számos archaikus elemet tartalmazó német

nyelvjárások. A németek száma a 2001-es népszámlálás idején 3500 fő körül mozgott, ám a közösségeket az 1960-as évek óta erős elvándorlás jellemzi. A német közösségek ugyanakkor szintén betölthetnek összekötő szerepet az ETT térségében, hiszen a történelmi Szatmár területén, Nagykároly környékén máig vitális közösségek élnek. Az ETT magyar oldalán ilyen szatmári sváb közösség található Vállaj és Mérk településeken. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén 2011-ben összesen mintegy 2000-en vallották magukat német nemzetiségűnek, s 9 településen önkormányzat is működik.

A **románok** a 14. században jelentek meg a mai Kárpátalja területén.¹⁴³ A 2001-es népszámlálás alkalmával Kárpátalján 32 100 román nemzetiségű lakost írtak össze, akiknek többsége pravoszláv és görögkatolikus vallású volt, kisebb részük pedig római katolikus. Településterületük tömbszerű, a Tisza jobb partján, a rahói és a técsői járás egymással érintkező részein élnek, 80%-ban falusi településeken. Jellemző körükben a Kárpátalja területén kívüli szezonális munkavállalás, a helyben maradtak pedig zömmel az Aknaszlatina környéki sóbányászatból élnek.¹⁴⁴

Kárpátalján a hivatalos adatok szerint 14 000 **roma** él. A romák nagyon mobilis népcsoport, állandó lakhellyel és munkával csak kevesen rendelkeznek. A romák Kárpátalján nem alkotnak zárt települési tömböt, ugyanakkor a településeken belül legtöbbször szegregáltan, táborokban élnek. A romák anyanyelvi szempontból megosztottak. A magyar-ukrán határ menti sávban többségük magyar anyanyelvű, legnépesebb közösségeik Munkácson és Beregszászban élnek. Az ungvári cigányság döntő részének anyanyelve is cigány, hasonlóan az ökörmezői és rahói cigányságéhoz. A nagybereznai, szolyvai, ilosvai, perecsenyi járásban a cigányság ukrán anyanyelvű.¹⁴⁵ Molnár József becslései¹⁴⁶ szerint a többi nemzetiségnél magasabb természetes szaporodás következtében a kárpátaljai cigányság lélekszáma napjainkban a 40 000 főt is meghaladja. Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében 2011-ben több mint 44 000-en vallották magukat roma nemzetiségűnek, ám a környezetük által cigánynak minősítettek száma jóval magasabb. AZ ETT magyar oldalán a cigányság életkörülményei kedvezőbbek, mely a fejlettebb szociális ellátórendszernek és a közfoglalkoztatásnak is köszönhető.

¹⁴³ A szovjet időszakban moldovánoknak nevezték őket, de ők magukat mindvégig románoknak tartották. 1945 és 1990 között kényszerből cirill betűs írást használtak, utána visszatértek a latin betűsre, az 1990-es évektől iskoláik is román tanítási nyelvűek.

¹⁴⁴ <http://adatbank.sk/lexikon/karpatalja-nemzetisegei/>

¹⁴⁵ http://www.mfhnap.org/pdf/molnar_jozsef_eloadasa_Karp_nep_Ungvar1.pdf

¹⁴⁶ http://www.mfhnap.org/pdf/molnar_jozsef_eloadasa_Karp_nep_Ungvar1.pdf

Ebben a színes, etnokulturálisan is gazdag nemzetiségi közegben az ETT számos eszközzel és kezdeményezéssel segítheti a társadalmi interakciók körének bővülését, s a már meglévő kapcsolatok szorosabbá válását. A kommunikáció, s az ETT területén élő lakosság mindennapjainak megkönnyítése, az egyéni boldogulás elősegítése érdekében mind az ukrán, mind a magyar oldalon szükség van a másik nemzet nyelvének szélesebb körű ismeretére. Az ukrán oldalon a nyelvi korlátok lebontásában fontos szerepe lehetne a nemzetiségi nyelvű hivatali ügyintézés biztosításának, s a több nyelven történő tájékoztatás megvalósításának is. A kárpátaljai turizmus 2013 óta sok magyarországi vendéget elveszített, az ő „visszaszerzésükben” is segítséget nyújthat a fontosabb desztinációkon többnyelvű tájékoztató táblák elhelyezése.

4. Kohéziót erősítő tényezők – kohéziót gyengítő tényezők

A táblázat azért kapott helyet a helyzetfeltáró munkarész (kohézióvizsgálat) végén, hogy a kohéziót erősítő és gyengítő tényezők és a lehetséges stratégiai válaszok felsorakoztatásával és egymáshoz rendelésével segítse a kidolgozandó stratégia célrendszerének felállítását. A kohézióvizsgálat e táblázatban összegzett eredményeire építő integrált területi stratégia azokból a kihívásokból indul ki, amelyekre az ETT-nek mint határon átnyúló fejlesztési szervezetnek a jövőben válaszolnia kell. A challenge and response (kihívás és válasz) módszer előnye, hogy nem a SWOT-elemzésektől megszokott, statikus, strukturált felsorolását adja az adott térség erősségeinek és gyengeségeinek, hanem az időben felmerülő területi kihívásokat azonosítja, és ezekhez rendel lehetséges (stratégiai) válaszokat. Az egyes kohéziós tényezőkből következő válaszok beavatkozási irányokként és konkrét fejlesztési célkitűzéseként öltenek testet, amelyek elérésének eszközei nem individuális projektek vagy egyszeri beavatkozások lesznek, hanem az általunk javasolt, (területi, ágazati és forrásallokációs szempontból is) integrált logikájú beavatkozások, amelyek komplex programokként is felfoghatóak.

8. táblázat: A kohéziót befolyásoló tényezők és a hozzákapcsolódó stratégiai válaszok

Kohéziót gyengítő tényezők	Kohéziót erősítő tényezők	Stratégiai válaszok
növekvő árvízvédelmi kockázatok, töltésekre alapozó, defenzív árvízvédelem	meglévő együttműködések az árvízvédelem területén, tájgazdálkodási lehetőségek	tájgazdálkodási potenciál kiaknázása
finanszírozási és adminisztrációs akadályok Ukrajnában, hiányos környezetügyi kapacitások	szaktudás és szakmai tapasztalat a környezetügyben	környezetgazdálkodási együttműködés (beleértve a hulladékgazdálkodást is)
energiadeficit	megújuló energiaforrásokra való átállás lehetősége, energetikai modernizáció	megújuló energiaforrások hasznosításának ösztönzése
víziközmű-ellátás súlyos problémái elsősorban Ukrajnában	együttműködési lehetőségek az ivóvízellátásban és a szennyvízkezelésben	közmű-szolgáltatási együttműködések
jelentős környezeti kockázatok, szennyező források	közös kockázat-megelőzés, kármentesítési akciók lehetősége	szemléletformálás, közös környezetvédelmi akciók

Kohéziót gyengítő tényezők	Kohéziót erősítő tényezők	Stratégiai válaszok
konkurenciaharc, összehangolatlan, parallel logisztikai kapacitások	határon átnyúló ipari-logisztikai zóna kialakítása Záhony-Csap térségében	ipari-logisztikai együttműködések
gyenge vállalatközi kapcsolatok, együttműködések, jogi-adminisztratív akadályok	vegyesvállalatok jelenléte, üzleti helyismeret megléte	gazdasági hálózatosodás támogatása
gyenge ipari parki infrastruktúra az ukrán oldalon, hiányos inkubációs szolgáltatások, csekély szintű befektetés-ösztönzés és vállalkozásfejlesztés	érdeklődés a befektetési lehetőségek iránt, fejleszthető ipari területek	közös befektetés-ösztönzés és vállalkozásfejlesztés („inkubátorházak”)
külső schengeni határ szigorú határrezsimmel	határátkelők fejlesztésének lehetősége	határ-közeli infrastrukturális beruházások támogatása
csonka határon átnyúló vonzaskörzetek	összehangolható funkciók jelenléte	az ETT intézményi kapcsolatainak fejlesztése, az ETT intézményfenntartó szerepkörének kialakítása
nem kellően megoldott a határon átnyúló egészségügyi szolgáltatások igénybevétele	határon átnyúló egészségügyi szolgáltatások igénybevételeinek lehetősége	határon átnyúló egészségügyi szolgáltatások fejlesztése (az egészség- és gyógyturizmushoz kapcsolódóan)
még nem kellően kihasznált határon átnyúló többközpontú kis- és középvárosi együttműködési tér	fejlődő testvér-települési hálózat	ETT-szintű települési tudásmegosztás
jelentős színvonalbeli eltérések a magyar és ukrán szakképzésben	határon átnyúló tanulói és oktatói migráció Magyarország felé, a magyar oldal know how-ja	határon átnyúló szakképzés, felnőttképzés megszervezése (pl. gyakorlati hely biztosítása Magyarországon, vendégoktatás)
egyoldalú tanulói migráció Magyarország felé, csökkenő vonzerőt jelentő kapacitások a határ mindkét oldalán	felsőoktatási kapacitások és együttműködések	közös tananyagfejlesztés, képzési kínálat kialakítása
munkanélküliség és a szakképzett munkaerő hiánya	határon átnyúló ingázás	térségi munkaügyi együttműködések
fokozódó elvándorlás, elöregedés	jóléti és szociális ellátórendszer fejleszthetősége	szociális gazdaság fejlesztése (idősgazdaság is)

Kohéziót gyengítő tényezők	Kohéziót erősítő tényezők	Stratégiai válaszok
alacsony szinten kiépített agrár-feldolgozóipar az ukrán oldalon	viszonylag kiépült mezőgazdasági feldolgozóipar a magyar oldalon	agrártermékek feldolgozottsági fokának növelése, közös agrárkapacitások kiépítése
ágazati és szektorközi együttműködések hiánya	kisebb termelőket összefogó, a termelést koordináló és integráló térségi szereplők megjelenésének lehetősége	termelési és értékesítési együttműködések
a mezőgazdasági termelés során alkalmazott technológiák és eszközök fejlettsége tekintetében jelentős egyenlőtlenség a két oldal között	magyar oldali mezőgazdasági szaktudás, kedvezőbb fajtaszerkezet, hatékony tudástranszfer lehetősége	közös tudásbázis létrehozása (agrár-innovációs és agrártechnológiai együttműködések)
alacsony hozzáadott értékű termékek előállítása, függés a külső feldolgozóipari kapacitásoktól	keleti piacok nyersanyagaira építő feldolgozóipar letelepítése	feldolgozóipar fejlesztése a keleti piacokra alapozva
gazdag hagyományok, szellemi kulturális örökség	magyar oldali rendezvényszervezési, fesztiválturisztikai tudás	összehangolt örökséggazdálkodás
közös turisztikai brand, marketing, desztinációmenedzsment hiánya	pozitív eredményű határon átnyúló turisztikai kezdeményezések, összekapcsolható, vonzó attrakciók jelenléte	határon átnyúló integrált turizmusfejlesztés (turisztikai desztinációmenedzsment, szolgáltatás- és infrastruktúrafejlesztés)
alacsony szintű idegennyelv-ismeret, potenciálistól elmaradó többnyelvűség	kettős nyelvismeret a kárpátaljai lakosok köreiből	idegennyelv-oktatás fejlesztése

A területi kohézió kapcsán először is számos táji, környezeti adottsághoz kapcsolódó kohézióerősítő és –gyengítő tényezőről kell beszámolni. Jelentős kihívásként jelentkeznek a növekvő árvízvédelmi kockázatok, melyekkel kapcsolatban azonban már több határon átnyúló együttműködés is megindult. A táji adottságok viszont tájgazdálkodási potenciálokat is tartogatnak. A környezetügyi kapacitások nagyon alacsony szintűek mindenekelőtt az ukrán oldalon, ez pedig az egész térség kohézióját veszélyezteti. A magyarországi és uniós tudás átadása, a jó gyakorlatok terjesztése azonban sokat segíthet egy határon átnyúló környezetgazdálkodási együttműködés létrejöttében,

mely többek között a hulladékgazdálkodásra is kiterjedhet. A megújuló energiaforrások szintén még nagyrészt kiaknázatlan erőforrást jelentenek a határ mindkét oldalán, miközben jelentős a térségi energiadeficit. Ukrajnában, de részben Magyarországon is igen súlyos probléma a szennyvíztisztítás megoldatlansága, valamint ukrán területen a vezetékes ivóvíz-szolgáltatás megszervezése. A víziközmű szolgáltatások terén együttműködési lehetőségek adódnak, ideértve az ivóvízellátást és a szennyvízkezelést egyaránt. A környezeti kockázatok (pl. só-koncentráció kritikus szintűre növekedése, illegális hulladéklerakó telepek elterjedése) nem csak az ETT területén, de a tágabb Duna régióban is feltűnően jelentős kockázatot jelentenek, amelyek kezelése közös kockázat-megelőzés és kármentesítés nélkül nehezen oldható meg. Erre válaszként ajánlkoznak a szemléletformálás eszközei, illetve a közös környezetvédelmi beavatkozások.

A területi kohézió szempontjából kulcskérdés a határon átnyúló együttműködéseket nagymértékben korlátozó külső EU-s és schengeni határ státusza. A szigorú határrezsim az együttműködés egészének kohézióját gyengíti. Erre válaszként leginkább különböző közlekedésfejlesztések képzelhetők el, amelyek javítják a határtérség fizikai átjárhatóságát. A határon átnyúló vonzaskörzetek részben a határ erős adminisztratív-jogi elválasztó szerepéből is adódóan többnyire nem terjednek túl a határon. Vannak a határtérségben azonban olyan funkciók melyekkel kapcsolatban az ETT támogathatja az intézményközi kapcsolatokat, sőt, maga is tarthat fent intézményeket. Az egyes funkciók közül kiemelkedik többek között az egészségügy, ahol a határon átnyúló szolgáltatások igénybevétele terén több szolgáltatás fejlesztése is megvalósulhat mindenekelőtt az egészség- és gyógyturizmushoz kapcsolódóan. Az ETT településhálózata, elsősorban a dinamikusan fejlődő testvér-települési rendszer ETT-szintű együttműködéseknek is megágyazhat a kultúrán és sporton túl más tématerületek számára is.

Az egész térség gazdaságban alapvető probléma az alacsony hozzáadott érték és a feldolgozóipar kiépítetlensége, mely jellemzők a gazdasági kohézió elmélyülését is hátráltatják. A geopolitikai helyzetből adódóan azonban a keleti és nyugati piacok közötti fekvésre fejlesztések alapozhatók. Különösen azon fejlesztések támogatandóak, amelyek a keleti gazdaságok nyersanyagaira és alapanyagaira alapoznak. A gazdaságélénkítés eszközeiként az ukrán oldalon csekély mértékben használják az ipari parkok intézményét. A vállalkozásfejlesztés gyengeségét mutatja, hogy hiányosak az inkubációs szolgáltatások, alacsony szintű a befektetés-ösztönzés. A vállalkozói szektort a közös befektetés-ösztönzés és vállalkozásfejlesztés segíthetné, ehhez inkubátorházakra, vállalkozói központokra lenne szükség, ahol komplex módon (infrastruktúra, vállalkozásfejlesztési

szolgáltatások, információnyújtás) kerülnének támogatásra a cégek. Nem csak a vállalkozások alapítása és növekedése, hanem a közöttük lévő kapcsolatrendszer terén is jelentős javulás érhető el. Gyengék a hálózati kapcsolatok, és az együttműködések jogi-adminisztratív akadályok is nehezítik. A helyismeretre és know-howra azonban alapozhatóak olyan fejlesztések, melyek a gazdasági hálózatosodást támogatják.

A határtérség közös kohézióerősítő tényezője a kedvező agrárgazdasági potenciál. A kapcsolódó feldolgozóipari hiányosságokat határon átnyúló léptékben orvosolni lehet a kapacitások közös kihasználása és létesítése révén. Az agrárgazdasági integrációt szolgálnák azok a fejlesztések, amelyek a termelés és értékesítés terén jelentős pozitív változásokat hoznának. Mivel jelenleg az ágazati és szektorközi agrár-együttműködések igen korlátozottak, a kisebb termelőket összefogó „integrátorok” kohézióerősítő tényezőként tűnnek fel. A terméklánc menti együttműködések és egyfajta agráripari klaszteresedés mellett azonban lényeges kohéziógyengítő elem, hogy az agrártechnológiák és termelőeszközök terén jelentős az elmaradás. Egy agrár-tudásbázis megalapozása azonban hasznos tudástranszfer folyamatokat indítana el, így növekedhet az innovációs és agrártechnológiai potenciál a határtérségben.

A társadalmi kohéziós helyzetkép kapcsán kiemelendő, hogy a munkaerőpiaccal kapcsolatos kohéziógyengítő tényezők, mint kihívások kezelésére adott válaszok kitüntetett szereppel bírnak a stratégiaalkotásban. Jelentős színvonalbeli különbségek és összehangolatlanságok jellemzőek az oktatási-képzési struktúrákat, így a szakképzést tekintve. A kohéziót viszont erősíti, hogy a térségben megindult a határon átnyúló tanulói és oktatói migráció. A magyar szakképzés tudástranszferre valószínűsíthetően Ukrajna irányába, mely többek között közös tananyagfejlesztés formájában jelenhet meg, de fontos a komplett képzési kínálat fokozatos összehangolása is. A határtérség kohézióját nagymértékben rontja az egyszerre jelenlévő munkanélküliség és a szakképzett munkaerő hiánya. Erre válaszként térségi szereplőket összefogó, intézményközi kooperációkat magukba foglaló munkaerőpiaci együttműködések szervezhetőek (pl. a munkaerő-közvetítés). A határon átnyúló ingázások kohézióerősítő tényezőt jelentenek, amennyiben azok az ETT térségében valósulnak meg, ennek támogatása pedig közös stratégiai válasz lehet.

Végül, de nem utolsó sorban külön megemlítendő a turizmus is. A természeti és épített örökségben gazdag határtérség számos olyan attrakcióval bír, amelyek összekapcsolva közös útvonalakat alkotnának. A közös brand, marketing és az együttműködés hiányából adódóan turisztikai desztinációmenedzsmentre és a turisztikai infrastruktúra és szolgáltatási színvonal fejlesztésére van

lehetőség. A gazdag szellemi kulturális örökség jelenléte összehangolt örökséggazdálkodást követel meg a rendezényszervezéstől a konkrét épített örökségelemek rekonstrukciójáig. A társadalmi kohéziót jelenleg még gyengíti egymás nyelvének alacsony szintű ismerete, de a többnyelvűség hiánya megjelenik a külső, turisztikai és érdekérvényesítési szempontból fontos idegen nyelvek (pl. angol, német, román, szlovák) terén is. A kettős nyelvismerettel bíró kárpátaljaiak kohéziós tényezőt képeznek a határtérség magyar és ukrán lakosai között, közvetítő szerepük nem elhanyagolandó, viszont ettől függetlenül az idegennyelv-ismeret fejlesztésének külön stratégiai válaszként kell megfogalmazódnia.

5. Tervezési keretek

A Tisza ETT térségének helyzetértékeléséhez hozzá tartozik a régiót érintő tervezési keretek ismertetése is. Az ETT stratégiájának összeállítása során a dokumentumok megállapításait figyelembe vesszük, azokhoz amennyire csak lehet, alkalmazkodunk. A tervezési keretek feltárása során kiemelt érzékenységgel térünk ki az esetlegesen meglévő határon átnyúló dimenzióban jelentkező hiányosságokra. Minthogy az ETT fejlesztési stratégiája elsősorban a 2014–2020-as költségvetési ciklusban fog érvényesülni, a tervezési keretek bemutatásakor is elsősorban erre az időszakra kívánunk fókuszálni. Az olyan esetekben azonban, ahol jelen stratégia alkotásakor (2016. szeptember) még nem állnak rendelkezésre aktualizált tervanyagok, a korábbi dokumentumok irányvonalaihoz való illeszkedést vizsgáljuk meg. A további együttműködések tervezésénél fontos szempont, hogy a meglévő tervezési dokumentumok milyen határon átnyúló fejlesztésekkel számolnak a következő években. Érintjük a két állam országos szintű dokumentumait és természetesen az egyes regionális egységekre vonatkozó tervdokumentumokat. Kiemelten kezeljük a térségi központok, járasszékhelyek tervanyagait is. Nem csupán az általános területfejlesztési koncepciókat, de specializált ágazati stratégiákat, operatív programokat is figyelembe veszünk. Az anyagoknak természetesen nem egyszerű kivonatát kívánjuk nyújtani, sokkal inkább törekszünk a közös pontok, összefüggések, illetve összehangolatlanságok keresésére.

A tervezési keretek áttekintésében a legfőbb nehézséget az jelenti, hogy a Tisza ETT-t magába foglaló területi egységek (Szabolcs-Szatmár-Bereg és Kárpátalja megyék) különböző államformációkhoz tartoznak, így tervezési stratégiáik, tervdokumentumaik is jelentősen eltérnek. Míg a magyarországi megye esetében az egyes stratégiákat és operatív terveket az EU általános rendelkezéseivel és célkitűzéseivel összehangoltan dolgozták ki, addig az ukrainai megye esetében ez nem mondható el. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy Ukrajna európai integrációs törekvéseinek köszönhetően több ukrán tervezési dokumentumban is az EU-s stratégiákhoz igyekeznek igazodni.

5.1 Európai Unió keretek

5.1.1 Makro keretek

Az EU 2020 stratégiája

A 2014–2020 közötti kohéziós politika irányvonalát alapvetően határozza meg az **Európa 2020 stratégia**, az EU intelligens, fenntartható és inkluzív növekedését elősegítő dokumentum.¹⁴⁷ A stratégia 5 kiemelt célt fogalmaz és határoz meg, amelyek teljesítésének határidejére utal a címében található évszám.

- A 20–64 évesek legalább 75%-ának munkahellyel kell rendelkeznie: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye az egyik legnagyobb munkanélküliségi mutatóval rendelkező magyarországi megye, ahol a 2012-es évben a 15–64 év közöttiek foglalkoztatottsági aránya elérte a 60%-ot, s ahol 2015 utolsó negyedében 66,2%-on állt a foglalkoztatottsági mutató.¹⁴⁸ Kárpátalján még aggasztóbb a helyzet a foglalkoztatottak arányának tekintetében: a 15–70 évesek közötti korcsoportban a 2012-es évben 57,5%-ot, 2015-ben pedig mindössze 56,7%-ot tett ki.¹⁴⁹ A régióra (csakúgy, mint Ukrajna egészére) általánosan jellemző a magas munkanélküliség, az alacsony átlagfizetések, valamint a munkaerő-piac keresletének és kínálatának összehangolatlansága. Következésképpen, a térség jövője szempontjából kiemelten fontos a munkanélküliség mérséklése, munkahelyek létrehozása és a foglalkoztatottsági arányok tartós javítása.
- Az EU GDP-jének 3%-át kutatás-fejlesztésre kell fordítani: A térség (Szabolcs-Szatmár-Bereg megye) kutatás-fejlesztés kiadásai 2012-ben 3 275,8 millió forintba rúgtak, mely az országos kutató-fejlesztő helyek K+F ráfordításának 0,9%-át adja.¹⁵⁰ A megye GDP-arányos kutatás-fejlesztési ráfordításai 0,27%-ot tesznek ki, így jelentősen elmarad az országos átlagtól, mely 1,17%-on áll.¹⁵¹ Ez azt jelenti, hogy a térség középtávon csak igen korlátozottan járulhat

¹⁴⁷ A Bizottság Közleménye. Európa 2020. Az intelligens, fenntartható és inkluzív növekedés stratégiája. Brüsszel, 2010.3.3. COM (2010) 2020 végleges

¹⁴⁸ A 15–64 éves népesség gazdasági aktivitása - https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qlf050.html Utolsó letöltés 2016. április 12.

¹⁴⁹ A 15–70 éves népesség gazdasági aktivitása: http://www.uz.ukrstat.gov.ua/statinfo/pracia/2016/osn_pokaz_2000-2015.pdf. Utolsó letöltés 2016. április 22.

¹⁵⁰ Kutatás-fejlesztés, 2012. <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/tudkut/tudkut12.pdf> Utolsó letöltés: 2016. április 12.

¹⁵¹ Háttérdokumentum Szabolcs-Szatmár-Bereg megye intelligens szakosodási stratégiájának kidolgozásához.

<http://www.s3magyarorszag.hu/documents/224092/237867/SzabolcsSzatm%C3%A1rBereg.pdf> Utolsó letöltés: 2016. április 13.

hozzá az EU 2020 stratégia kutatás-fejlesztési célkitűzéséhez. Viszont, a szociális innováció területén akár rövidebb távon is megjelenhetnek a térségben kutatás-fejlesztési kezdeményezések. Az EU országaival ellentétben, Ukrajnában egyre kevesebb pénzügyi támogatást kap a tudomány és a kutatás-fejlesztés, mely az ország tudományos-technikai potenciáljának erőteljes visszaeséséhez vezetett. Különösen igaz ez Ukrajna periférikus régióiban, mint amilyen Kárpátalja is, ahol a tudományos szervezetek egyébként is kis számban képviseltetik magukat, így a tudományos-technikai utánpótlás is nehézkes.

- Teljesíteni kell a „20/20/20”¹⁵² éghajlat-változási/energiaügyi célkitűzéseket (ideértve megfelelő körülmények között a kibocsátás 30%-kal történő csökkentését): a stratégia ezen célkitűzésének a térség szempontjából is kiemelkedő jelentősége van. Az éghajlatváltozás a térségre várhatóan jelentős negatív hatást fog gyakorolni, éppen ezért a hatásokat tudatos felkészüléssel kell mérsékelni. A térség számos dokumentuma kihangsúlyozza a globális klímaváltozás hatását a térségben és javasolja a szükséges lépések megtételét a hátrányos hatások csökkentése, mérséklése céljából. A megújuló energiaforrások felhasználása és hasznosítása megjelenik a megye, valamint az egyes városok stratégiai terveiben is, ahol a cél a megújuló energiaforrások tudatos és folyamatos bővítése. Az energiahatékonyság fejlesztése, a megújuló energia kihasználása a környezetügyi célok teljesítése mellett hozzájárulhat a térség önellátó képességének erősítéséhez is. Ukrajna (és ezen belül Kárpátalja) fejlesztési terveiben a megújuló energiaforrások használatának fontossága szinte egyáltalán nem jelenik meg, melynek oka valószínűleg azok jelentős pénzügyi forrásigénye. Az energiatakarékosságra és energiahatékonyságra való törekvés már szignifikánsabban van jelen az országos, megyei és helyi szintű tervdokumentumokban is.
- A korai iskolaelhagyók arányát 10% alá kell csökkenteni, és el kell érni, hogy az ifjabb generáció 40%-a rendelkezzen felsőoktatási oklevéllel: a mélyszegénység és a leszakadó rétegek egyik jellegzetessége a korai iskolaelhagyás, következésképpen, számos stratégia célként tűzi ki ennek csökkentését. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén a 2011-es statisztikai adatok azt mutatják, hogy a lakosság csupán mintegy 4-5%-a nem rendelkezik az általános iskola 8. évfolyamát befejezett végzettséggel. A felsőfokú végzettséggel

¹⁵² Az üvegházhatást előidéző gázok kibocsátási szintjét az 1990-eshez képest 20%-kal kell csökkenteni, a megújuló energiaforrások használati arányát 20%-ra kell növelni, az energiahatékonyságot 20%-kal kell javítani.

rendelkező fiatalok aránya 20% körül mozog a 25-34 évesek körében, ami csak töredéke az EU 2020 stratégiában szereplő értéknek.

- 20 millió fővel kell csökkenteni a szegénység kockázatának kitett lakosok számát: A tagtelepülések és a környező települések szinte mindegyikében magas a mélyszegénységben élő népesség aránya, melyet a magas munkanélküliség és a munkahelyek megtartásának hiánya okoz. Továbbá, a mélyszegénységgel együtt megjelentek a leszakadó térségek és a szegregációban élő lakosok/területek is, melyek tovább fokozzák a szegénységet, a szociális problémákat és kihívásokat. Ezzel összefüggésben a települések szociális terhei is igen magasak. Következésképpen, a szegénység, mint állapot felszámolása elengedhetetlen, sürgető kihívást jelent a térség számára.

Kohéziós jelentések

Az Európai Bizottságnak az Uniós Szerződésből fakadó kötelezettségeként háromévente kell elkészítenie a kohéziós jelentését. Az **5. kohéziós jelentés** 2010. november 9-én jelent meg, s tartalmazza a Bizottság 2013 utáni kohéziós politikával kapcsolatos, vázlatos elképzeléseit. Ez az első jelentés, amely a gazdasági és társadalmi kohézió kettős célját a területi kohézióval egészítette ki.

Az 5. kohéziós jelentés vetette fel, hogy az Európa 2020 stratégia célkitűzései alapján egy közös stratégiai keretet kellene kialakítani, amely egységes elvek szerint határozná meg minden felzárkóztatási alap – a Kohéziós Alap, az Európai Regionális Fejlesztési Alap, az Európai Szociális Alap, az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alap és az Európai Halászati Alap – beruházási prioritásait. Szintén az 5. kohéziós jelentésben jelent meg a 2014–2020 közötti kohéziós politikát meghatározó eredményorientáltság és a tematikus koncentráció elve. A jelentésben javaslatot tettek a régiók gazdasági fejlettségét megállapító rendszer módosítására (átmeneti kategória).

Az Európai Bizottság 6. kohéziós jelentését 2014. július 23-án fogadták el. A jelentés elemzi az Uniós kohéziójának állapotát és rávilágít a kihívásokra, amelyekkel a nemzeti, regionális és helyi hatóságok a pénzügyi és gazdasági válság hatásának felszámolása során szembesülnek. A jelentés a 2014–2020 közötti időszakra előretekintve felvázolja, hogy a beruházások hogyan összpontosítanak majd az olyan kulcsterületekre, mint az energiahatékonyság, a foglalkoztatás, a társadalmi befogadás és a

kkv-k, annak érdekében, hogy a beruházások minél nagyobb része a polgárok javát szolgálja.¹⁵³ A dokumentum magával a címmel is utal egy fontos hangsúlyváltásra: előre kerültek a munkahelyek, a növekedés ehhez képest másodlagos szerepet kap.

Az ETT térsége, ahogy a központi régiókat leszámítva Magyarország és Ukrajna teljes területe, a kevésbé fejlett régiók közé tartozik. A KSH adatai szerint, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egy főre jutó GDP mutatója az utolsó, azaz a 19. helyet foglalja el a 2000-es évtől egészen 2014-ig.¹⁵⁴ Ami azt jelenti, hogy a fejenkénti GDP¹⁵⁵ kevesebb, mint az EU-27 átlagának 75%-a. Kárpátalja szintén periférikus helyet foglal el az ukrán régiók sorában, a gazdasági mutatók tekintetében. Az egy főre jutó GDP alapján a 2014-es évben az előkelőnek korántsem mondható 21. helyet foglalta el a 25 ukrán megye között (mely statisztika nem tartalmazza a Krími Autonóm terület adatait).¹⁵⁶

Területi Agenda 2020 (TA 2020)

Az 5. kohéziós jelentésben megjelenő új kohéziós aspektus, a területi kohézió helyét erősíti meg a kohéziós politikán belül a **Területi Agenda 2020**. A TA2020 egyik fő mondanivalója, hogy az Európa 2020 stratégiában meghatározott uniós célok csak akkor érhetőek el, ha a stratégia területi dimenzióját figyelembe veszik, mivel a különböző régiók eltérő fejlődési lehetőségekkel rendelkeznek.

A Területi Agenda hat területi prioritása:

1. a policentrikus és kiegyensúlyozott területi fejlődés elősegítése;
2. az integrált fejlesztés ösztönzése a városokban, valamint a vidéki és sajátos adottságú régiókban;
3. a határokon átnyúló és transznacionális funkcionális régiók területi integrációja;
4. a régiók erős helyi gazdaságokon nyugvó globális versenyképességének biztosítása;
5. a területi összeköttetés javítása az egyének, a közösségek és a vállalkozások érdekében;
6. a régiók ökológiai, táji és kulturális értékeinek kezelése és összekapcsolása.

¹⁵³ European Commission - IP/14/857 23/07/2014. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-14-857_hu.htm Utolsó letöltés: 2014. október 16.

¹⁵⁴ Egy főre jutó hazai termék (2000-). https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_qpt014.html Utolsó letöltés: 2016. március 31.

¹⁵⁵ Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egy főre jutó bruttó hazai terméke 1 774 000 forintot tett ki 2014-ben, ami az országos átlag 54,4%.

¹⁵⁶ Kárpátalja megye egy főre jutó bruttó hazai terméke 19 170 hrvnyát tett ki a 2014-es évben, ami az országos átlag 51,9%-a.

A Tisza ETT fejlesztési stratégiájának kialakítása során kiemelten figyelembe vételre kerültek a TA2020-ban megfogalmazott területi prioritások. Az integrált szemléletmód alkalmazása az egész stratégiai dokumentumot meghatározza, áthatja. A fő célkitűzés, a területi, gazdasági és társadalmi kohézió erősítése biztosítja, hogy a határon átnyúló régió funkcionális integrációjára sor kerüljön. Ezt több konkrét beavatkozás direkt módon is elősegíti. Ugyancsak reflektál a stratégia az ökológiai, táji és kulturális értékek közös kezelését és összekapcsolását ösztönző prioritásra.

A kohéziós politikát meghatározó EU rendeletek

Az 5. kohéziós jelentésben megfogalmazott, a területi kohézió erősítéséhez tartozó jogalkotási szándék a 2013-as év végén elfogadott új EU-s rendeletekben manifesztálódott.

Közös rendelet

Az Európai Parlament és a Tanács 1303/2013/EU rendelete (2013. december 17) az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra, a Kohéziós Alapra, az Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alapra és az Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó közös rendelkezések megállapításáról, az Európai Regionális Fejlesztési Alapra, az Európai Szociális Alapra, a Kohéziós Alapra, az Európai Tengerügyi és Halászati Alapra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról és a 1083/2006/EK tanácsi rendelet hatályon kívül helyezéséről:

- megvalósítja a tervezett jogszabályi harmonizációt a Közös Stratégiai Kereten belül;
- megállapítja a partnerség és a többszintű kormányzás alapvető szabályait;
- meghatározza, hogy az ESB-alapok¹⁵⁷ mely tematikus célkitűzéseket támogatják;
- rendelkezik a tematikus koncentráció szükségességéről;
- szabályokat hoz az eredményorientáltság érdekében;
- megállapítja a programozás rendjét és kereteit;
- rendelkezik a közösségvezérelt helyi fejlesztésekről;
- bevezeti az integrált területi beruházások rendszerét;
- szabályozza a pénzügyi eszközök felhasználásának rendjét;
- előírásokat ad a monitoring és az értékelés tekintetében;
- foglalkozik a technikai segítségnyújtás, az irányítás és az ellenőrzés témakörével;
- meghatározza a régiók három fejlettségi szintjét:
 - kevésbé fejlett régiók (a GDP nem éri el az EU-27 átlagos GDP-jének 75%-át);

¹⁵⁷ Európai Strukturális és Beruházási Alapok.

- átmeneti régiók (a GDP az EU-27 átlagos GDP-jének 75%-a és 90%-a között van)
- fejlettebb régiók (a GDP meghaladja az EU-27 átlagos GDP-jének 90%-át);
- meghatározza a súlyos és tartós természeti vagy demográfiai hátrányban lévő területek körét;
- szabályozza a közös cselekvési tervek (Joint Action Plan) rendjét.

A kohéziós támogatások a legkevésbé fejlett régiókba összpontosulnak. A Tisza ETT térsége az általános rendelkezésekről szóló EU-rendeletben meghatározott régiófejlettségi kategóriák közül a kevésbé fejlett régiók közé sorolható. A régióknak a három régiókatétele valamelyikébe történő besorolását az alapján határozták meg, hogy az egyes régiók vásárlóerő-paritáson mért és a 2007–2009 közötti időszak uniós értékei alapján számolt egy főre jutó GDP-je hogyan viszonyul az EU-27-ben ugyanabban a referencia-időszakban mért átlagos GDP-hez.

A Közös Rendelet fontos hozadéka az integrált, stratégiai szemléletmód megkövetelése, amely a fenntartható fejlesztések alapvető feltételeként jelenik meg. Jóllehet, a programozás során kidolgozott részletszabályok rendkívül megnehezítették az integrált eszközök (pl. ITB, CLLD, JAP) alkalmazását, és a multi-fund jellegű projektek megvalósítását, a kohéziós politikai dokumentumokban a stratégiai, integrált szemléletmód általános érvényre tett szert.

Az európai területi együttműködésről (ETE) szóló rendelet

A Tisza ETT fejlesztési stratégiájának megvalósulása szempontjából kiemelkedő szerepe lesz a térséget érintő több programnak és stratégiának, mint a határon átnyúló HUSKROUA közös operatív programnak (és ezzel az Európai szomszédsági eszköznek) és a Duna transznacionális programnak, illetve az Európai Unió Duna Régió Stratégiájának.

Az Európai Parlament és a Tanács 1299/2013/EU rendelete (2013. december 17) az Európai Regionális Fejlesztési Alap által az európai területi együttműködési célkitűzésnek nyújtott támogatásra vonatkozó egyedi rendelkezésekről szól, amely:

- meghatározza az európai területi együttműködés célkitűzéseit és az elmúlt 25 évben fokozatosan állandósuló formáit:
 - szomszédos régiók határokon átnyúló együttműködései;
 - transznacionális együttműködések;
 - interregionális együttműködések;
- megállapítja az egyes együttműködési formák forrásarányait;

- négyben állapítja meg azon tematikus célkitűzések számát, amelyekre az egyes programokat illető ERFA-forrás legalább 80%-át összpontosítani kell;
- felsorolja azokat a beruházási prioritásokat, amelyeket az ide tartozó programok ERFA az 1301/2013/EU rendelet 5. cikkében meghatározott beruházási prioritásokon túlmenően támogathatnak;
- megállapítja az együttműködési programok rendjét és kereteit;
- meghatározza az együttműködési programokon belül a Közös Akcióterv, a közösségvezérelt helyi fejlesztés és az integrált területi beruházás lehetőségeit;
- kezeli a kedvezményezettek helyzetét (első sorban arra az esetre vonatkozóan, ha két vagy több kedvezményezettje van egy műveletnek);
- rendelkezik az elszámolhatóság szabályairól;
- foglalkozik az irányítás, az ellenőrzés és a kijelölés témakörével;
- szabályozza a harmadik országok részvételét a transznacionális és az interregionális együttműködési programokban;
- rendelkezik arról, hogy az együttműködési program keretében az uniós programterületeken kívül végzett műveletekhez elkülönített teljes összeg nem haladhatja meg az ERFA programszintű támogatásának 20%-át, illetve 30%-át azon együttműködési programok esetében, amelyekben a programterület uniós része a legkülső területeket foglalja magában;
- a mellékletében ismerteti az európai területi együttműködés célkitűzésre vonatkozó indikátorokat.

Az európai területi társulásokról (ETT) szóló rendelet

A térség jövőbeli lehetőségeinek körét alapjaiban határozza meg az ETT-rendelet. Ez az együttműködési keret egészen új, elsősorban intézményi lehetőségeket kínál a térség számára. Mindezekért szükségesnek tartjuk a tervezési keretek meghatározásakor röviden ismertetni az ETT (EGTC) mibenlétét.

Az európai területi társulások alapítását és működését az 1082/2006/EK és a 1302/2013/EU számú rendeletek teszik lehetővé. Az uniós közösségi jogi dokumentumok alapján minden tagállamnak el

kellett fogadnia a vonatkozó nemzeti jogszabályukat, így Magyarországnak¹⁵⁸ is. Az ETT-k, mint a határokon átívelő európai együttműködések intézményesült eszközei, új lehetőségeket nyitottak az Európai Unió felé törekvő Ukrajna számára is, a Határokon Átnyúló Együttműködésekről szóló Európai Keretegyezmény 3. számú jegyzőkönyvének 2013-as évi elfogadásával, mely lehetővé tette az ETT-khez hasonló formációkban való részvételt azon külső országok számára is, melyek ugyan nem tagjai az EU-nak, ám tagjai az Európai Tanácsnak.¹⁵⁹

Az ETT olyan határon átnyúló önkormányzati társulás, amely önálló jogi személyiségként járhat el minden tagsága által érintett államban, saját alkalmazottakat foglalkoztathat, közös intézményeket és vállalkozásokat hozhat létre. Ez a körülmény egyrészt rendkívül rugalmas intézményi megoldásokra ad lehetőséget, másrészt lehetővé teszi olyan állandó, határon átnyúló struktúrák kialakítását, amelyek egy adott határrégió integrált ágazati vagy átfogó területi fejlesztését teszik lehetővé.

Az ETT-rendelet megalkotásakor az Európai Unió az európai területi együttműködési (ETE) programokhoz keresett megfelelő intézményi kereteket. Éppen ezért az ETT-k más jogi személyeknél jóval kedvezőbb feltételekkel juthatnak hozzá a határon átnyúló együttműködések támogató forrásokhoz (ún. CBC és INTERREG-programok). Az ETT-k automatikusan teljesítenek számos olyan pályázati feltételt (pl. közös pályázat, eredmények közös fenntartása, közös menedzsment stb.), amelyeket más együttműködő partnerek csak fáradtságosan tudnak biztosítani. A társulásokra ezen kívül a vezető partner elve sem vonatkozik.

Az ETT tehát egyszerre program- és projektmenedzselési eszköz, amely egy adott térség ágazati vagy területi fejlesztését segíti, valamint finanszírozási megoldás, amely a források optimális kihasználását teszi lehetővé.

Az eddig bejegyzett ETT-k négy fő típusba sorolhatóak funkciójuk szerint:

- a legtöbb megalapított ETT a közvetlen, határ menti területfejlesztést tűzte ki céljául;
- a hálózati ETT-k esetében nem a területi közelség, hanem a közös téma (pl. a turizmus, a közlekedés fejlesztése) a meghatározó;

¹⁵⁸ 2014. évi LXXV. törvény az európai területi társulásról; Az európai területi társulással kapcsolatos jóváhagyási és nyilvántartásba-vételi eljárás részletes szabályairól szóló 2/2014. (XII. 30.) KKM rendelet

¹⁵⁹ Protokoll № 3 do Yevropeyskoyi Ramkovoyi Konvenciyi: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_947

- a programozási ETT egy konkrét uniós finanszírozási program irányító hatóságának feladatait látja el, és közvetlenül szerződhet a kedvezményezettekkel a konkrét projektek megvalósítására;
- a projekt-ETT-k esetében a partnerek célja egy konkrét határon átnyúló projekt megvalósítása.

A Tisza ETT az első csoportba sorolható, vagyis egy olyan ETT, mely közvetlenül a határ mentén elterülő területek fejlesztését határozta meg céljául. Ezek a szervezetek nevezhetőek határ menti területfejlesztési ETT-knek. Céljuk a hosszú távú területi együttműködés, közös fejlesztések megvalósítása és a fejlesztések eredményeinek fenntarthatóságát biztosító közös intézmények létrehozása, működtetése.

Az Európai Parlament és a Tanács 2013-ban módosította a 2006-os ETT-rendeletet. A módosító rendelet¹⁶⁰

- a csoportosulások céljait a gazdasági és a társadalmi kohézió mellett a területi kohézióval egészíti ki;
- bővíti a csoportosulás tagjává válni jogosult jogalanyok körét;
- lehetőséget ad harmadik országokból, vagy tengerentúli országokból vagy területekről (TOT) származó tagok csatlakozására;
- módosítja a csoportosulás létrehozásának jóváhagyására vonatkozó szabályokat (részletezi a jóváhagyás megtagadására vonatkozó teendőket);
- szabályozza új tagok csatlakozásának rendjét a meglévő csoportosulásokhoz;
- szabályokat állapít meg a TOT-okból származó tagok részvételére;
- pontosítja a jogi személyiség megszerzésére és a Hivatalos Lapban való közzétételre vonatkozó előírásokat;
- módosítja a csoportosulás feladatainak szabályozását;
- bővíti az egyezmény tartalmi követelményeit;
- részben módosítja az alapszabály tartalmi követelményeit;
- módosítja a csoportosulások felszámolására, fizetéseképtelenségére, átutalások teljesítésének felfüggesztésére és felelősségére vonatkozó szabályozást;

¹⁶⁰ 1302/2013/EU rendelete (2013. december 17) az európai területi együttműködési csoportosulásokról szóló 1082/2006/EK rendeletnek a csoportosulások létrehozásának és működésének egyértelművé tétele, egyszerűsítése és javítása tekintetében történő módosításáról.

- rendelkezik arról, hogy a Bizottságnak 2018. augusztus 1-jéig jelentést kell benyújtania az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és a Régiók Bizottságának e rendelet alkalmazásáról;
- rendelkezik arról, hogy a 2013. december 21-t megelőzően létrejött csoportosulások nem kötelesek egyezményüket és alapszabályukat az 1082/2006/EK-rendelet e rendelettel módosított rendelkezéseihez igazítani;
- szabályozza a folyamatban lévő bejegyzések és jóváhagyások közül melyikre melyik rendeletállapot vonatkozik;
- a rendeletet 2014. június 22-től rendeli alkalmazni.

A rendeletmódosítás és az ETT-k megjelenése a többi rendeletben jelzi, hogy a társulások a kohéziós politika egyre fontosabb szereplői, amelyek a határon átnyúló együttműködés és az Unió belső integrációja szempontjából megkerülhetetlenekké váltak.

Az európai szomszédsági eszköz, Stratégiai prioritások 2014-2020 és többéves indikatív program 2014-2017, Európai szomszédsági szintű intézkedések

A programozási tervezet a 2014 és a 2020-as időszak programozási terveit és kereteit vázolja fel. Szomszédsági szintű intézkedések megvalósítására kerül sor a szomszédsági terület minden országában azzal a céllal, hogy támogassák ezen országok reformtörekvéseit, a fejlesztések előrehaladását, és hogy figyelembe vegyék az egyes államok egyéni igényeit fejlődési szintjük alapján.

A szomszédsági szintű intézkedések két meghatározható hozzáadott értéket generálnak, melyeket a következők szerint lehet megfogalmazni: ugyanazon eszközök bevetése mindegyik partnerországban, viszont megtartva azt a lehetőséget, hogy olyan individuális intervenciók kerüljenek elfogadásra, melyek figyelembe veszik az országok specifikus igényeit és jellegét; méretgazdaságosság elérésének javítása és a leghatékonyabb elérés biztosítása.

Az európai szomszédsági szintű intézkedések négy alapvető prioritást határoznak meg:

1. prioritás – 'Inkluzív gazdasági fejlődés és integrációs partnerség építése' – fizikai infrastruktúra támogatása, technikai asszisztencia, fenntartható energetikai és közlekedési összekapcsolás, energiahatékonyság növelése, megújuló források bevezetése, energiabiztonság növelése diverzifikációval és az energiapiacok integrációjával, klímaváltozás kezelése, magánszektor fejlesztése, kis- és középvállalkozások fenntartható és inkluzív növekedése, humántőke fejlesztése és városi infrastruktúra fejlesztése;

2. prioritás – 'Emberek közötti partnerség építése' – a felsőoktatás modernizálása és nyitottabbá tétele oly eszközök által, mint a mobilitás, akadémiai együttműködés és kapacitásbővítés. A modernizációs lépések támogatják a szomszédsági régiókat és az Orosz Föderáció oktatását. A fejlesztésben és a modernizációban az Erasmus+ program alapvető szerepet játszik (melyre 400 millió euró áll rendelkezésre);
3. prioritás – 'Célzott kapacitásépítés' – az EU szabályozási keretrendszerének megközelítése a szomszédos országok által, mint az EU normák és szabványok implementációja, jó kormányzás bevezetése, kormányzati rendszer fejlesztése, közigazgatás fejlesztése, társulási megállapodások és szabadpiaci egyezmények aláírása;
4. prioritás – 'Ösztönző megközelítés' – pénzügyi keretek kiegészítése, avagy ernyőprogram létrehozása, főleg azon országok számára, amelyek jelentős eredményt értek el a fenntartható demokrácia, emberi jogok és egyeztetett reformok implementációjának területén.

A 2014 és 2020 közötti időszak pénzügyi kereteinek indikatív elosztása 3 084 000 000 euró és 3 455 000 000 euró közé tehető, amelyből 1 407 000 000 kerül az ernyőprogram kategóriájába.

Az európai szomszédsági szintű intézkedések további fontos eleme az oktatás témakörében jelenik meg, az oktatásra helyezett figyelem és hangsúly által. Ez azt jelenti, hogy az Európai szomszédsági szintű intézkedések jelentősen támogatják az olyan célkitűzéseket, mint a humán erőforrások fejlődése, az emberek közötti kapcsolatok növekedése és építése, a mobilitás és elkötelezettség az oktatás irányába. Következésképpen, az EU külső kapcsolataiban és segítségében jelentősen megjelenik az oktatás, mobilitás támogatása és előmozdítása. Az egyik ilyen jelentős program az oktatás területén az Erasmus+ melynek célja az oktatás modernizációja és a felsőoktatás nemzetközivé tétele a partner országokban. Ezáltal a program számottevően hozzájárul a diákok személyes fejlődéséhez, a diákok foglalkoztathatóságának növeléséhez és lényeges hatást fejt ki az egyetemekre is.

Továbbá, az EU területén működő egyetemek nagy érdeklődést mutatnak az olyan diákok oktatása iránt, akik az EU-n kívülről származnak. Ez azt jelenti, hogy a részvétel a nemzetközi akadémiai és tudományos kezdeményezésekben, továbbá az oktatás jobb kapcsolódása a kutatás és az innováció területéhez lényeges lehetőséget nyújtanak a kölcsönösen függő világ kihívásainak kezelésében.

Az Erasmus+ két specifikus célkitűzést határoz meg:

1. diákok és az oktató személyzet szakértelmének és képességeinek növelése, és a diplomások foglalkoztathatósága;
2. modernizáció, a felsőoktatás elérhetőségének növelése és nemzetközivé tételének támogatása a partner országokban.

A 2014-2017-es időszakban 400 millió euró van előirányozva az Erasmus+ programra, melyből 209 millió euró jut az Európai szomszédságpolitika déli országainak, 131 millió euróhoz jutnak az Európai szomszédságpolitika keleti országai, és 60 millió euróban részesül az Orosz Föderáció.

A programozás jelentős hatást fejt ki a Tisza Európai Területi Társulásra, ugyanis számottevő pénzeszegek használhatók fel gazdasági és társadalmi fejlesztésre, avagy innovációra. Továbbá, az Erasmus+ program jelentős szerepet játszik a kárpátaljai fiatalság jövőképeinek alakításában és az oktatási/tanulmányi kitörési pontok európai meghatározásában.

A nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszere

Az Európa 2020 Stratégia, amely a 2014-2020 közötti költségvetési időszak egyik legfontosabb fejlesztési háttérdokumentuma, az intelligens, fenntartható és befogadó növekedés előmozdítását teszi a fejlesztések átfogó céljává. Ennek érdekében a foglalkoztatás, az innováció, az oktatás, a társadalmi befogadás és az éghajlat-politika területén kívánnak előrelépést tenni. A kijelölt célok figyelembevétele a Tisza ETT jövőjének alakításában is célszerű. A társadalmi befogadás és szolidaritás erősítése, a foglalkoztathatóság, a foglalkoztatás növelése és a rekvalifikáció, a szegénység elleni küzdelem mind relevánsak, és az ETT térségének felemelkedéséhez elengedhetetlenek. Az általános célokon kívül bizonyos speciális célok is megjelentek, például a szegénységben élők, különösképpen a roma lakosság integrációja és az antiszegregáció. A romák felzárkóztatása a tagállamok felelőssége, ugyanakkor az Unió is szolgáltat egyfajta keretrendszert, annak érdekében, hogy az egyes országokban a romákat érintő szakpolitikák hatékonyan működjenek.

Az Európai Bizottság 2011-ben fogadta el a nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszerét, amely 2020-ig terjedő időszakra fókuszálva azonosít be uniós szintű célokat a romaintegráció elősegítése végett. Ez a keretrendszer nem váltja ki a nemzetállami stratégiaalkotást, és nem veszi ki az elsődleges felelősséget az állami döntéshozók kezéből. Ehelyett egy átfogó megközelítést nyújt a romaintegráció elősegítése érdekében, és ehhez kapcsolódóan

négy általános célt fogalmaz meg: oktatáshoz való hozzáférés, foglalkoztatás, egészségügyi ellátás és lakhatás. Mindegyik célon belül a roma lakosság lemaradásának csökkentése, a romák részvételének növelése, valamint a romák és a többségi társadalom közti különbségek mérséklése a tagállamok feladata.

A négy általános célon kívül a keretrendszer kijelöli a romaintegráció előmozdításához megfelelő megközelítéseket. A legfontosabb megközelítés a nemzeti szinten teljesíthető célok kijelölése, az uniós célok figyelembevételével, valamint azok eléréséhez nemzeti források biztosításával. Ezen túlmenően be kell azonosítani a hátrányos helyzetű mikrorégiókat és szegregált környékeket is. Az integrációs beavatkozások monitoringjának, értékelésének módszere szintén kidolgozásra vár. A stratégia megtervezését, végrehajtását és ellenőrzését a roma társadalom bevonásával, és a regionális és helyi hatóságokkal együttműködve érdemes megvalósítani, az együttműködés folytonosságának fenntartása érdekében pedig kapcsolattartó pontok létrehozása lenne előremutató.

A dokumentum méltatja „A romák befogadásának európai platformját”, melyet 2009-ben alapítottak. A Bizottság elkötelezett a platform szerepének megerősítésében, és hogy minél többen vegyenek részt annak munkájában a döntéshozók, a tudományos szervek és a civil társadalom köréből. Ezen kívül hangsúlyozzák egy szilárd ellenőrzési rendszer kialakításának szükségességét, a romaintegráció eredményeinek mérése végett. Az elért előrelépésekről a Bizottság évente jelentést tesz az Európai Parlamentnek és a Tanácsnak.

Az EU 2013-ban országspecifikus ajánlásokat is megfogalmazott a romaintegrációs folyamat során elért eredmények tükrében. A jelentősebb roma lakossággal rendelkező országok mindegyikének szorgalmazták a romaszegregáció felszámolását az iskolákban.

A Jelentésben üdvözölték Magyarország azon szándékát, hogy kötelezővé tették az óvodai foglalkozáson való részvételt 3 éves kor fölött, fokozva ezzel az óvodai nevelésben résztvevő roma gyerekek arányát. Emellett az iskolaidő utáni elfoglaltságok is hozzájárulnak a lemorzsolódás és a szegregáció veszélyének mérsékléséhez. Az oktatásban, és az egészségügyben dolgozók továbbképzését és a befogadó szemlélet fontosságát erősítő intézkedéseket szintén üdvözölte a jelentés, és a képzések folytatását javasolja annak érdekében, hogy mérséklődjön a kirekesztés a közszolgáltatásokban. A Magyarországon települési szinten kidolgozott Helyi Esélyegyenlőségi Programokat is előremutatónak állítja be a jelentés. Ugyanakkor kiemelik, hogy nem koherens a romastratégiában megfogalmazott irány a fővonalbeli fejlesztési stratégiák többségének céljaival. Általános célként fogalmazódott meg a romák helyzetének

hatékonyabb monitoringja, valamint a beavatkozások közötti szinergiák magasabb szintű kihasználása – különösen a foglalkoztathatóságot növelő beavatkozások területén.

Ukrajnában, egészen a közelmúltig, nem létezett olyan politikai ágazat, mely a romaintegrációval foglalkozott volna. A romák az ukrán társadalomba való beilleszkedésének stratégiájának kidolgozását és elfogadását az Európai Unió támasztotta Ukrajna felé követelményként, a vízumrendszer liberalizációjának tárgyalásakor. Ennek hatására, az Európai Unió irányelvekkel összhangban, 2013 áprilisában Ukrajna is kidolgozta romaintegrációs stratégiáját, melyet 2013 áprilisában hagytak jóvá. A 2001-es népszámlálási adatok szerint Ukrajnában 47,6 ezren vallották magukat roma/cigány nemzetiségűnek, melynek csaknem 30%-a Kárpátalján él¹⁶¹, ezért Ukrajna és Kárpátalja romaintegrációs stratégiáját a későbbiekben részletesen is bemutatjuk.

5.1.2 Makroregionális keretek

A Tisza ETT integrált területi stratégiájának makroregionális kereteit az Európai Unió vonatkozó makroregionális stratégiája és transznacionális programja adják. A makroregionális stratégiák olyan integrált keretrendszert jelentenek, melyek lehetővé teszik az egy meghatározott földrajzi egységhez tartozó tagállamok és harmadik országok számára a közös kihívások együttes, hatékony kezelését, a meglévő pénzügyi forrásokra alapozva. Az EU makroregionális stratégiái közül a 14 országra kiterjedő Duna Régió Stratégia érinti a vizsgált térséget.

Az Európai Területi Együttműködés célkitűzéseinek keretében megvalósuló transznacionális programok célja az, hogy finanszírozást biztosítsanak az egy területi egységként értelmezhető, több országra kiterjedő térségek szereplői számára, annak érdekében, hogy együttesen keressenek megoldást a közös problémákra. Lényeges, hogy a támogatások középpontjában olyan problémáknak kell állniuk, melyek esetében a közös munka hozzáadott értékkel bír ahhoz képest, mintha azt az államok külön-külön, nemzeti szinten kezelnék. A Tisza ETT területét a Duna Transznacionális Program érinti, mely a későbbiekben szintén bemutatásra kerül.

¹⁶¹ Braun L., Cserniczkó I., Molnár J.: Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján. PoliPrint Kft., Ungvár, 2010.

EUDRS

A dunai makrorégió területére 2011-ben elindított Európai Unió Duna Régió Stratégiája (EUDRS) jó lehetőséget nyújt a megújuló kohéziós politika, a területi kohéziós szemlélet és módszertan gyakorlati alkalmazására, mely egybevág a legújabb kohéziós politikai dokumentumok és rendeletek szellemiségével. A stratégia kimondottan ösztönzi az integrált stratégiai megközelítést. A program jelentőségét mutatja, hogy a cselekvési tervben szereplő fellépéseket és projekteket kötelező az országoknak és az érintett érdekelt feleknek végrehajtaniuk.

Az EUDRS közvetlenül kapcsolódik az EU2020 stratégia intelligens, fenntartható és befogadó növekedésre vonatkozó céljaihoz. A Duna Stratégia ugyan nem nyújt új uniós pénzügyi támogatást, nem hoz létre újabb struktúrákat, és újabb uniós jogszabályokat sem, ellenben a meglévő pénzügyi, szervezeti és jogi környezet maximális kihasználására törekszik. Elsődleges célja, hogy elősegítse a rendelkezésre álló strukturális alapok és egyéb uniós források minél teljesebb körű felhasználását, kiegészítve nemzeti, magán-, vagy hitelintézeti finanszírozásokkal.

A stratégia 4 alappillérré, azon belül pedig 11 prioritási területre (Priority Area, PA) épül:

1. A Duna régió összekapcsolása a többi régióval
 - PA 1/a A mobilitás és a multimodalitás fejlesztése - belvízi hajóutak
 - PA 1/b A mobilitás és az intermodalitás fejlesztése – vasúti, közúti és légi közlekedés
 - PA 2 A fenntartható energia használatának ösztönzése
 - PA 3 A kultúra és az idegenforgalom, valamint az emberek egymással való kapcsolatteremtésének előmozdítása
2. Környezetvédelem a Duna régióban
 - PA 4 A vizek minőségének helyreállítása és megőrzése
 - PA 5 Környezeti kockázatok kezelése
 - PA 6 A biodiverzitás, a táj, valamint a levegő- és talajminőség megőrzése
3. A jólét megteremtése a Duna régióban
 - PA 7 Tudásalapú társadalom kialakítása a kutatás, az oktatás és az információs technológiák segítségével
 - PA 8 A vállalkozások versenyképességének – beleértve a vállalkozások közötti regionális együttműködések (klasztereket) – támogatása
 - PA 9 Az emberi erőforrásba és képességekbe való befektetés
4. A Duna-régió megerősítése
 - PA 10 Az intézményrendszer kibővítése és az intézményi együttműködés megerősítése
 - PA 11 A biztonság javítása a súlyos bűncselekmények és a szervezett bűnözés jelentette kihívásokkal való közös küzdelem.

Az Európai Unió Duna Régió Stratégiájának első pillérén belül a fenntartható energia használatának ösztönzése, a kultúra és az idegenforgalom, valamint az emberek és városok egymással való kapcsolatteremtésének előmozdítása elnevezésű PA-k kifejezetten kompatibilisek a Tisza ETT együttműködési térség fejlesztési szükségleteivel. A környezetvédelemre irányuló második pillér kapcsolódik a magyar-ukrán határtérség környezetminőségi kihívásaihoz. A harmadik pillérben a Tisza ETT térség számára kulcsfontosságú emberi erőforrások és képességek fejlesztése emelendő ki, mint az oktatás, a tudás elősegítése, kutatás és fejlesztés támogatása, avagy a versenyképes munkahelyek megteremtése, valamint a vállalkozások közötti regionális együttműködések (klaszterek) megalakítása a térségben. A negyedik pillér viszonylatában az intézményrendszer kibővítése és az intézményi együttműködés megerősítése jelent fontos fejlesztési lehetőséget az ETT számára.

Duna Transznacionális Program (Danube Transnational Programme 2014-2020)

Az Európai Bizottság 2012. december 18-án egy új, a 2011-ben elfogadott EU Duna Régió Stratégia területével megegyező földrajzi lefedettségű transznacionális együttműködési program felállítását kezdeményezte a 2014–2020-as időszakra. A makroregionális stratégia (EUDRS) és a transznacionális program két, egymástól merőben eltérő eszköz, amelyek ugyan azonos földrajzi területen, de különböző szinteken és elvek mentén működnek. A Duna Transznacionális Program ugyan figyelembe is veszi az EUDRS célkitűzéseit, mégsem tekinthető egy ahhoz készülő operatív programnak.

Az együttműködési program végleges változata a következő prioritásokat fogalmazza meg (zárójelben a kapcsolódó tematikus célkitűzések és a hozzájuk tartozó beruházási prioritások):

1. Innovatív és társadalmilag felelős Duna régió (1b) – 72,8 millió EUR;
2. A környezetért és kultúráért felelős Duna régió (6c; 6d) – 83,2 millió EUR;
3. A jobban összekapcsolt és energia tudatos Duna régióért (7c; 7e) – 54,6 millió EUR;
4. Jól kormányzott Duna régió (11"a"; 11"b") – 33,8 millió EUR.

A transznacionális programok sajátossága, hogy azok konkrét beruházásokat csak nagyon kis (jelképes) mértékben támogatnak, és legalább 3 országból legalább 5 partner együttműködését igénylik.

A Tisza ETT várható fejlesztési irányai szempontjából az első prioritáson belül a kkv-k fejlesztésére, inkubációjára, a vállalkozói kultúra támogatására/előmozdítására vonatkozó célkitűzés emelhető ki,

valamint a munkahelyteremtés, munkahelymegőrzés és a fiatal generáció helyben tartása. Továbbá, a térségi tájgazdálkodás fejlesztése, illetve a helyi kulturális és természeti erőforrások jobb kiaknázása szorosan illeszkedik a transznacionális program második prioritásához, míg a tervezett határon átnyúló energetikai akciók szempontjából a 3. prioritás energiabiztonságra és energiahatékonyságra vonatkozó célkitűzése releváns. A program negyedik, intézményi kapacitások erősítését szolgáló prioritása szintén fontos fejlesztési potenciált jelent az ETT számára.

Magyarország – Szlovákia – Románia – Ukrajna Határon Átnyúló Együttműködési Program 2014-2020

A Tisza ETT térségét egy határon átnyúló együttműködési program is érinti, mégpedig a Magyarország – Szlovákia – Románia – Ukrajna ENI Határon Átnyúló Együttműködési Program (angolul: Hungary – Slovakia – Romania - Ukraine Cross-border Cooperation Programme 2014–2020), melyet a résztvevő országok 2015 júniusában hagytak jóvá, majd októberben és novemberben felülvizsgálták a jóváhagyott tervezetet. Az ENI (Európai Szomszédsági Eszköz) finanszírozási forma az Unió külső határai mentén történő határon átnyúló együttműködések támogatását szolgálja és arra irányul, hogy segítse a politikai, gazdasági és társadalmi reformfolyamatokat. Ez azt jelenti, hogy a Magyarország, Szlovákia, Románia és Ukrajna által jóváhagyott tervezet három EU-s tagország és Ukrajna szomszédos régióinak együttműködését vázolja.

A Közös operatív programozási terület a következő hét régiót foglalja magába:

1. Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Hungary (NUTS 3)
2. Kassai régió, Szlovákia (NUTS 3)
3. Eperjesi régió, Szlovákia (NUTS 3)
4. Maramureş megye, Románia (NUTS 3)
5. Satu-Mare megye, Románia (NUTS 3)
6. Ivano-Frankivski megye, Ukrajna
7. Kárpátalja (Zakarpattya) megye, Ukrajna

A program implementációjában a következő csatlakozó/szomszédos régiók vesznek részt:

1. Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Magyarország (NUTS 3)
2. Suceava megye, Románia (NUTS 3)
3. Chernivitsi megye, Ukrajna

A Közös operatív program tervezetének a víziója, hogy Ukrajna, Magyarország, Szlovákia és Románia határ mentén egy effektíven és jól működő határon átívelő együttműködés valósuljon meg 2030-ra. E határon átívelő együttműködés olyan területeken valósul meg, mint a helyi kultúra támogatása és a történelmi örökség megőrzése, a környezetvédelem, az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás és a katasztrófavédelem. A határon átnyúló elérhetőség a három uniós tagország és Ukrajna között nem akadályoztatott a mindennapokban, viszont a biztonság- és a vámügyi eljárások ellenőrzése a határokon szigorúan betartott. Ez azt jelenti, hogy a közös operatív program a határon átívelő együttműködést, mint a mindennapok integrált és természetes részét értelmezi.

A közös operatív program négy tematikus célt határoz meg, melyek a következők:

- TO3 A helyi kultúra támogatása és a történelmi örökség megőrzése
- TO6 A környezetvédelem és az éghajlatváltozás mérséklése, valamint az alkalmazkodás
- TO7 A régiók elérhetőségének javítása, fenntartható és éghajlat-biztos közlekedési és kommunikációs hálózatok és rendszerek fejlesztése
- TO8 Közös kihívások a biztonság és a védelem terén

TO3 A helyi kultúra támogatása és a történelmi örökség megőrzése

1. prioritás: Helyi kultúra és történelmi örökség támogatása a turizmussal párhuzamosan

A megújult kulturális és történelmi helyszínek hálózatai (épületek és a környezetük, valamint infrastruktúrájuk) alkotják és formálják a programozási régiók turisztikai termékeinek alapját (tematikus utak, melyek átlépik a határt, határokon átnyúló kulturális programok), amellyel a térségbe látogatók száma növelhető.

A prioritás a következő típusú akciókat fogalmazza meg:

- történelmi épületek helyreállítása és megújítása;
- épületek kulturális, történelmi és vallási örökségének felmérése, mely kialakítja a határokon átnyúló tematikus útvonalak alapjait;
- közös határon átnyúló turisztikai célpontok fejlesztése, tematikus utak és turisztikai csomagok kialakítása;
- közös kulturális rendezvények szervezése;
- helyi hagyományok (kézművesség, organikus mezőgazdaság) támogatása;
- tapasztalatcsere.

Kimeneti mutatók:

- Azon szervezetek száma, akik a program támogatását a helyi kultúra és a történelmi örökség megőrzése célból használják fel - 40
- Helyreállított kulturális és történelmi helyszínek – 20 x 500 000 = 10 millió EUR
- Határokon átnyúló kulturális rendezvények és turisztikai termékek fejlesztése – 30 x 40 000 = 1,2 millió EUR

TO6 A környezetvédelem és az éghajlatváltozás mérséklése, valamint az alkalmazkodás

1. prioritás: A környezet fenntartható használata a határon átnyúló térségben – a természeti erőforrások megőrzése, intézkedések az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának csökkentésére és a folyók szennyezésének megelőzésére

A programterületen növelni kell a kapacitást, a környezetvédelem és az éghajlatváltozás területén jelentkező kihívások mérséklése érdekében. Cél a közös természeti értékek és kincsek védelme, a határ hatásainak lebontása az élőhelyek és a helyi lakosok tudatosságának növelése érdekében. Beavatkozások a hulladék- és szennyvízkezelés területén, melynek következtében javulhat a határt átlépő vizek (és folyók) minősége. A megújuló energia technológiájának fokozott figyelme, a szakértelem erősítése, és energiahatékonysági beavatkozások a polgárok, a vállalkozások és az intézmények érdekében. Ennek hatására, a programozási időszakban, mérséklődik az importált energiaforrásoktól való függőség.

A prioritás a következő típusú akciókat határozza meg:

- a táj megőrzése, a határokon átnyúló biológiai sokféleség/ökoszisztéma megőrzése;
- közös ökológiai oktatási programok;
- együttműködés a természeti kincsek fenntartható felhasználásában;
- energiahatékonysági befektetések támogatása;
- alacsony szén-dioxid kibocsátási stratégiák kidolgozása;
- a vizek védelme, a víz minőségének monitorozása;
- a helyi megújuló energiahasználat stratégiáinak harmonizálása;
- közös figyelemfelhívó kampányok;
- tapasztalatcsere.

Kimeneti mutatók:

- Aktív résztvevők, a legjobb gyakorlatok megosztása, tájékoztató kampányok és oktatási programok – 6000 x 200 EUR/résztvevő
- Hulladék, szennyvíz, energiahatékonyság és megújuló energia termelésének beavatkozása – 30 x 400 000 EUR/projekt
- Felszíni terület védelme – 800 x 5000 EUR/hektár

TO7 A régiók elérhetőségének javítása, fenntartható és éghajlat-biztos közlekedési és kommunikációs hálózatok és rendszerek fejlesztése

1. prioritás: A közlekedési infrastruktúra fejlesztése a személyek és áruk mobilitásának javítása

A munkaerő és a vállalkozások támogatásával növekszik a határ menti régió szereplőinek mobilitása, fokozódik a gazdasági tevékenység, beleértve a turisztikai látványosságok látogatóinak a számát is.

A prioritás a következő típusú akciókat határozza meg:

- a határ menti infrastruktúra fejlesztése, modernizálása, építése;
- határátkelők infrastrukturális fejlesztése, határigazgatási rendszerek fejlesztése;
- a határátkelőhöz vezető kerékpárutak fejlesztése, modernizálása, építése;
- a határon átívelő tömegközlekedési kezdeményezések, rendszerek harmonizációja;
- környezetbarát közlekedési rendszerek biztosítása, figyelemfelkeltő tevékenység;
- a tömegközlekedés és az informatikai megoldások fejlesztése.

Kimeneti mutatók:

- Új utak építése (km) és új kerékpárutak építése (km) – 5 x 2,95 millió EUR átlagban az útra és 450 000 EUR/km átlagban a kerékpárútra
- Felújított és korszerűsített utak (km) és felújított és korszerűsített kerékpárutak (km) – 40 x 1 050 000 EUR/km átlagban az útra és 50 000 EUR/km átlagban a kerékpárútra
- Tömegközlekedési járatok növelt szolgáltatási szintje (járat) – 4 x 250 000 euró/járat

2. prioritás: Információ- és kommunikációtechnológia infrastruktúra fejlesztése és az információ megosztása

Az infokommunikációs eszközök terjedése és behatásuk növekedése, a kommunikáció gyorsítása és hatékonyságának növelése hatással lehet a régión belüli gazdasági/vállalkozási és intézményi aktivitásokra. A régió lakosainak és vállalkozásainak meg kell tanulniuk a helyi problémák/témák

információinak, lehetőségeinek és eseményeinek a megosztását, ezáltal növelve a helyi értékeket és feladatokat.

A prioritás a következő típusú akciókat határozza meg:

- a határokon átnyúló szélessávú internet infrastruktúrájának és az egyes kommunikációs központok fejlesztése;
- kölcsönösen hasznosítható helyi médiatartalmak és média kapacitások fejlesztése.

Kimeneti mutatók:

- Információ- és kommunikációtechnológia infrastruktúra fejlesztése melyek támogatják a határokon átnyúló együttműködést – 1 db.
- Kifejlesztett információ-ellátó határon átívelő lefedéssel – 1 db.

TO8 Közös kihívások a biztonság és a védelem terén

1. prioritás: Közös tevékenységek támogatása a természeti és az ember okozta katasztrófák megelőzésére, valamint közös fellépés vészhelyzetek esetén

A természeti és az ember okozta katasztrófák csökkentése és kezelésének hatékonyabbá tétele az új infrastrukturális részek által, közös stratégiák és együttműködési platformok létrehozása a programozási területen.

A prioritás a következő típusú akciókat határozza meg:

- olyan területeken való harmonizáció, mint az árvízvédelem és az árvízvédelmi infrastruktúra fejlesztése;
- a természeti katasztrófák korai előrejelző rendszerének beállítása;
- stratégiai tervezés és közös környezetszennyezési monitorozási rendszerek megalkotása;
- a nem kormányzati mentőcsapatok/szervezetek támogatása, hálózati együttműködésük fejlesztése;
- a természeti katasztrófák eseményeivel kapcsolatos adatbázis kialakítása;
- közös gyakorlatok és műhelyek, tapasztalatcsere, tanulmányutak megvalósítása.

Kimeneti mutatók:

- Együttműködő szervezetek a katasztrófavédelemben – 2 minden országból – 8 szervezet összesen
- Részesülő lakosság a támogatás árvízvédelmi intézkedések szolgáltatásaiból - 25 000 fő
- Részesülő lakosság az támogatás erdőtűz védelmi intézkedések szolgáltatásaiból – 5000 fő

2. prioritás: Az egészségügyi fejlődés támogatása

Közös prevenciós programok, javított egészségügyi infrastruktúra és a határokon átnyúló intézményi együttműködések pozitív hatásai a polgárok egészségügyi állapotára, és a határt átlépő humán járványveszélyek csökkentése.

A prioritás a következő típusú akciókat határozza meg:

- a határon átívelő egészségügyi–megelőző infrastruktúra és felszerelés tökéletesítése, közös kapacitások fejlesztése;
- a betegellátás közös kialakítása és fejlesztése;
- közös gyakorlatok, közös megelőzési programok, támogatási szolgáltatások, know-how cseréje;
- az emberi járványügyi intézményei közötti együttműködés;
- az egészségüghöz tartozó szociális ellátás infrastrukturális fejlesztése.

Kimeneti mutatók:

- Lakosság lefedése a fejlesztett egészségügyi szolgáltatások határon átívelő hatásaival – 178 000 fő

Az Európai szomszédsági eszköz (ENI) stratégiai célkitűzései és a Program tematikus célkitűzései között három kapcsolódó terület került meghatározásra, melyek a következők:

- a régiók gazdasági–társadalmi fejlődése a közös határ mindkét oldalán – olyan együttműködési területeket foglal magába, mint a turizmus élénkítése, a turisták számának növelése, a kulturális örökség támogatása; a személyek és áruk mobilitásának fejlesztése; az infokommunikációs eszközök kihasználása azzal a céllal, hogy információval szolgáljanak mind a vállalkozásoknak, mind a lakosoknak; megelőző aktivitások, mint az egészségügyi szolgáltatás elérhetősége fejlesztése;
- közös környezetvédelmi, közegészségügyi és biztonságvédelmi kihívások kezelése – olyan területeket foglal magába, mint a fenntartható víz- és szennyvízkezelés; a természeti kincsek megőrzése és fenntartható használata; az energiahatékonyság növelése és a megújuló energiaforrások kihasználása; környezetbarát közlekedési infrastruktúra fejlesztése; technikai háttér, stratégia és együttműködési platformok létrehozása a természet és az ember okozta katasztrófák megelőzésének érdekében; egészségügyi szolgáltatások fejlesztése;

- jobb feltételek és módozatok előmozdítása, amelyek biztosítják a személyek, az áruk és a tőke mobilitását – olyan területeket foglal magába, mint a határhoz vezető utak építése, modernizálása és javítása; vagy a határon átívelő tömegközlekedési eszközök fejlődése, ezen rendszerek harmonizálása.

5.2 Országos keretek

5.2.1 Országos fejlesztési koncepciók

Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció¹⁶²

Magyarország 2014–2020 között érvényes ágazati és területi céljait a Nemzeti Fejlesztés 2030 Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK) néven, Országgyűlési határozatként jóváhagyott területfejlesztési dokumentum jelöli ki és foglalja egységes rendszerbe. Ezzel együtt a Koncepció jövőképe és célrendszere a 2030-ig szól.

A nemzeti jövőkép elérése érdekében a Koncepcióban négy hosszú távú, 2030-ig szóló átfogó fejlesztési célt jelöl ki:

- értékteremtő, foglalkoztatást biztosító gazdasági fejlődés;
- népesedési fordulat, egészséges és megújuló társadalom;
- természeti erőforrásaink fenntartható használata, értékeink megőrzése és környezetünk védelme;
- térségi potenciálokra alapozott, fenntartható térszerkezet.

Az átfogó célok megvalósulása érdekében tizenhárom specifikus célkitűzést, köztük hét szakpolitikai jellegű célt és hat területi célt határoztak meg a Koncepcióban:

- Területspecifikus célok:
 - az ország makroregionális szerepének erősítése;
 - a többközpontú térszerkezetet biztosító városhálózat;
 - a vidéki térségek népességeltartó képességének növelése;
 - a kiemelkedő tájértékű térségek fejlesztése;

¹⁶² Nemzeti Fejlesztés 2030. Országos Fejlesztési Koncepció és az Országos Területfejlesztési Koncepció. Melléklet az 1/2014. (I. 3.) OGY határozathoz. <https://www.nth.gov.hu/hu/media/download/321> (Utolsó letöltés: 2016.04.11.)

- a területi különbségek csökkentése, térségi felzárkóztatás és gazdaságösztönzés elősegítése;
- összekapcsolt terek: az elérhetőség és mobilitás biztosítása.
- Szakpolitikában érvényesítendő specifikus célok:
 - versenyképes, innovatív gazdaság;
 - gyógyító Magyarország, egészséges társadalom, egészség- és sportgazdaság;
 - életképes vidék, egészséges élelmiszertermelés és ellátás, az élelmiszer-és feldolgozóipar fejlesztése;
 - kreatív tudástársadalom, piacképes készségek, K+F+I;
 - értéktudatos és szolidáris öngondoskodó társadalom;
 - jó állam, szolgáltató állam és biztonság;
 - stratégiai erőforrások megőrzése, fenntartható használata, környezetünk védelme.

Az Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió tartalmazza az ország megyéinek fejlesztési irányait. A Tisza ETT térsége által érintett Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében az alábbi fejlesztési irányok határozhatóak meg:

- Kis-és és középvállalkozások megerősítése, a feldolgozószektor fejlesztése.
- Értékteremtő foglalkoztatás és aktivitás növelése a megyei gazdaság jövedelmező ágazatainak fejlesztésével, valamint a szociális gazdaság erősítésével.
- Verseny- és exportképes élelmiszergazdaság megerősítése, amely a megyében megtermelt mezőgazdasági termékekre támaszkodik, jelentős hozzáadott értéket generál, új értéket, új termékeket állít elő, innováción, innovatív megoldásokon alapul.
- A megye adottságaihoz igazodva az energiahatékonyság, az energiaforrások racionális felhasználásának támogatása, új és megújuló energiaforrások alkalmazásának előmozdítása, hasznosíthatóságának elősegítése, az energiadiverzifikáció támogatása.
- A gazdaság igényeit jobban tükröző, annak változásaihoz gyorsan és rugalmasan alkalmazkodó szakképzési, felsőoktatási, innovációs és kutatási kapacitás kiépítése és folyamatos fejlesztése.
- A nyíregyházi agglomerációnak, mint gazdasági, foglalkoztatási, közszolgáltatási, turisztikai és kulturális centrumnak a fejlesztése.

- A megye külső perifériáinak komplex felzárkóztatása és a határ menti válságövezetek, valamint a vidéki térségek integrált fejlesztése, a hungarikumok hagyományos feldolgozásával, a turizmus és a falusi önellátó gazdálkodás erősítésével.
- A megyei gazdasági decentrumok és járásközpontok funkcióbővítése, összehangolt fejlesztése, gazdasági, foglalkoztató és szolgáltató szerepük erősítése.
- A kedvező geopolitikai helyzetben rejlő potenciál hatékonyabb kihasználása, határon átnyúló együttműködések ösztönzése (pl.: Nyíregyháza-Szatmárnémeti, Szatmár-Bereg térsége, Záhony).

Az ország makroregionális szerepének erősítésén belül több olyan fejlesztéspolitikai feladatot is meghatároztak, melyek a határon átnyúló együttműködések szempontjából relevánsak. A Tisza ETT szempontjából első körben a „Határ menti és határon átnyúló fejlesztésekkel” kapcsolatos elképzeléseket érdemes megvizsgálni. A Konceptió a lehetséges határ menti és határon átnyúló fejlesztési célokat három témakörbe csoportosítja: a gazdasági kapcsolatok fejlesztése, a környezeti és az infrastrukturális hálózatok összekapcsolása, az intézményi együttműködés és kapacitások bővítése. Utóbbi esetében a Konceptió az intézményi együttműködések kulcsterületeként nevesíti az Európai Területi Társulásokat, és támogatásukat külön kiemeli. Az ország makroregionális szerepének erősítésére vonatkozó területi specifikus célon belül további olyan fejlesztéspolitikai célok is nevesítve vannak, melyek a határtérség szempontjából kiemelt jelentőségűek. A Konceptióban megfogalmazott többi specifikus célkitűzés eltérő intenzitással, de szintén relevánsak a Tisza ETT térség fejlesztési elképzelései szempontjából. Továbbá, fontos szerepet játszik a határon átnyúló fejlesztési célokban a vonzáskörzetekben való gondolkodás és a vonáscentrumokkal való aktív interakció és együttműködés szorgalmazása.

Ukrajna 2020 Nemzeti Regionális Fejlesztési Stratégiája¹⁶³

Az Ukrajna 2020 Nemzeti Regionális Fejlesztési Stratégiát (a továbbiakban NRFS 2020) az Európai Unió stratégiaiához igazodva, annak tervezési és költségvetési ciklusaival összhangban, a globális területfejlesztési trendeket is figyelembe véve dolgozták ki, melyet Ukrajna miniszterelnöke 2015. január 12-én hagyott jóvá. Az NRFS 2020 azon célokat és eljárások szabályozását határozza meg a központi és a regionális végrehajtó szervek, valamint a helyi önkormányzatok számára, melyek a

¹⁶³Derzhavna Stratehiya Rehionalnoho Rozvitku http://www.csi.org.ua/www/wp-content/uploads/2013/05/nsrdu2020_1.pdf. Utolsó letöltés 2016. április 19.

regionális fejlődést segítik elő. Mivel ezen szabályozásokba a Tisza ETT által érintett Kárpátalja is beletartozik, az alábbiakban részletesebben is ismertetjük a szóban forgó stratégiát.

A NRFS 2020 az egyes régiók közelmúltbeli fejlődésében végbement változások figyelembevételével került kidolgozásra, melyek általánosan két összefüggő tendenciával jellemezhetőek:

- A gazdasági tevékenység folyamatosan növekvő térbeli koncentrációja, mind országos, mind regionális szinten. Országos szinten mindez Kijev fokozódó szerepét jelenti, mely az ország „vízfejűségének” növekedéséhez vezet (a főváros részesedése az ország GDP-jéből több mint 20%, itt akkumulálódik az Ukrajnába érkező külföldi befektetések csaknem fele, népessége folyamatosan növekszik). Regionális szinten a gazdaság megyei központokba való összpontosulása okoz problémát.
- Az ország egyes régiói közötti fejlettségbeli különbségek folyamatos növekedése.

Jelen terv tartalmazza a gazdasági és közigazgatási reformokat, a helyi önkormányzatok pénzügyi versenyképességének stratégiáját, valamint az egyes városok és régiók versenyképességének javítását célzó irányelveket.

Az NRFS 2020-ban az alábbi prioritási célok megvalósítását határozták meg:

1. Tervezés és költségvetés, melyen belül legfontosabb a középtávú költségvetési tervezés kialakítása, a beruházások bevételeiből származó források költségvetésbe történő beépítése, valamint a költségvetési tervezés jogi szabályozásának tökéletesítése.
2. A helyi önkormányzatok pénzügyi autonómiájának megerősítése: a helyi pénzügyi források növelése, a helyi befektetések növelése és az infrastruktúra javítása, az adóügyi eljárások helyi szintekre való delegálása.
3. Az egyes régiók versenyképességének növelése: kedvező vállalkozói és befektetői infrastruktúra megteremtése Ukrajna minden egyes régiójában, annak érdekében, hogy minden ukrán régió (és város) egyenlőképpen versenyezhesen a befektetői piacokon; az innovációs infrastruktúra fejlesztése.

Az NRFS 2020 általános prioritásai a következők:

- Az egyes régiók versenyképességének növelése olyan optimális feltételek megteremtésével, melyek révén a területek a leghatékonyabban tudják kihasználni regionális versenyelőnyeiket.

- Területi társadalmi-gazdasági integráció: olyan célokat és intézkedéseket foglal magába, melyek megakadályozzák a régiók gazdasági diszkrpanciáját, olyan regionális infrastruktúra megteremtése, melyek biztosítják Ukrajna régióinak társadalmi-gazdasági szinergiáját.
- Hatékony állami menedzsment a regionális fejlesztés területén, mely a hatékony állami apparátus megteremtését és annak hatékony működését sürgeti.

Az utolsó prioritási pont kapcsán fontos megemlítenünk, hogy Ukrajnában az elmúlt 3 évben közigazgatási reformot hajtottak végre, amelynek célja az államapparátus optimalizálása, a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés javítása, a bürokratikus folyamatok egyszerűsítése, a vállalkozói feltételek javítása, valamint a korrupció elleni küzdelem. Mindez összhangban áll azzal a közigazgatási reformmal, amit már a 2014-es Majdani események után hatalomra került új ukrán vezetés kezdeményezett, és amely jelenleg is kidolgozás alatt áll. Az említett reformok Ukrajna Miniszteri Tanácsának „*A hatalmi decentralizáció és a helyi önkormányzati reform koncepciója*”¹⁶⁴ (2015), valamint Ukrajna a „*Területi közösségek önkéntes társulása*”¹⁶⁵ (2015) c. törvényeinek értelmében zajlanak. Az átalakítás elsődleges célja a decentralizáció, a helyi közösségek jogainak kiterjesztése.

Az NRFS 2020 az ország regionális fejlesztése terén az alábbi problémákat emeli ki:

Gazdasági és társadalmi problémák	A vezetés problémái
Jelentős gazdasági elmaradottság a szomszédos államokhoz képest	A területi fejlesztés menedzsmentjének kidolgozatlansága
A regionális fejlettség és a lakosság életminőségének aszimmetriája	Erősen centralizált rendszer
Az ukrán piac gazdasági dezintegrációja, a regionális piacok elszigetelődése, az exporttól való erős függőség	Az együttműködés hiánya a központ- régió-közösség szintjei között
A gazdaság technológiai elmaradottsága	Az egyes politikai ágazatok összehangolatlansága
Korlátozott fejlesztési erőforrások. A területi fejlesztés forrásainak hatékony, átlátható rendszerének hiánya	A regionális fejlesztésben közvetlenül érintett állami szervek megyei szintű hiánya

¹⁶⁴ Koncepciya reformuvanya miscevoho samovryaduvanya ta teritorialnoyi orhanizaciyi vladi v Ukraini <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> Utolsó letöltés 2016. április 21.

¹⁶⁵ Zakon Ukraini pro Dobrovilne Obyednanya Hromad <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/157-19> Utolsó letöltés 2016. április 21.

Gazdasági és társadalmi problémák	A vezetés problémái
A legfejlettebb régiók mono-orientált gazdasága	A helyi önkormányzatok és az egyes végrehajtó szervek közötti jogi szabályozás tökéletlensége
A gazdaság a lakossági jólétre gyakorolt elhanyagolható hatása	A közigazgatási reformok kidolgozatlansága a regionális fejlesztés területén
A regionális gazdaságok magas energiaigénye	A regionális politikáért felelős központi állami szervek instabilitása
A regionális gazdaságok innovativitásának hiánya	Ukrajna fejlesztési stratégiájának hosszú távú kidolgozatlansága, mely az NRFS 2020 megvalósításának mankóját, támaszát képezhetné
A közüzemi ágazat reformjainak hiánya	A stratégiai tervezésben jártas szakemberek hiánya
A munkaerő-potenciál mennyiségi és minőségbeli gyengülése, a munkaképes korúak fokozódó elvándorlása	
A vállalkozói környezet fejletlensége	
A régiók közötti kooperációk és a határon átnyúló együttműködések potenciáljának alacsony szintű kihasználása	

Az NRFS 2020 az alábbi főbb célok elérését jelölte meg a regionális politikán belül:

1. *Az egyes régiók versenyképességének javítása*, mely Ukrajna minden egyes térségét érinti és amely biztosítja az endogén tényezők minőségi használatának hatékonyságát, a dinamikus gazdasági növekedés érdekében (az infrastruktúra és a tömegközlekedés fejlesztésével, a vállalkozási feltételek javításával, a városi környezet és infrastruktúra fejlesztésével, a vidéki térségek potenciáljának kihasználásával, az ipari termelés hatékonyságának és versenyképességének növelésével, környezetvédelmi eljárások lefolytatásával, a külföldi befektetőket vonzó környezet kialakításával, innovációk bevezetésével, a természeti erőforrások hatékony kihasználásával, a kulturális értékek megóvásával, a turizmus fejlesztésével, valamint a határ menti együttműködések elősegítésével).

2. *Területi társadalmi-gazdasági integráció*, melynek legfőbb célja a nagyobb városok (regionális központok) fejlődési folyamatainak diffúziója a kistérségi központok, kisvárosok és vidéki települések fejlődési folyamataival. Ezen célok elérése érdekében legnagyobb hangsúlyt a regionális fejlettségbeli diszkrpanciák visszaszorítására, az életszínvonal és az életminőség javítására, az

oktatás színvonalának javítására, a kényelmes és biztonságos élettér kialakítására (különös hangsúlyt fektetve a vidéki településekre) kívánják helyezni.

A határ menti régiók fejlesztése érdekében az EU 2014–2020 partnerségi programjai által nyújtott lehetőségek hatékonyabb kihasználását, a szomszédos országokkal való együttműködések elmélyítését irányozza elő.

3. A területfejlesztés hatékony állami irányításának kialakítása, melynek legfőbb feladata az országos és regionális stratégiai tervezés tökéletesítése.

A Tisza ETT szempontjából különösen az 1. sz. célon (*Az egyes régiók versenyképességének javítása*) belül meghatározott határ menti együttműködések elősegítése fontos. Ukrajna szomszédos országaival való együttműködéseinek elmélyítése összhangban áll a Tisza ETT térségfejlesztési elképzeléseivel. Továbbá az NRFS 2020 prioritásai között szerepel a helyi önkormányzatok autonómiájának megerősítése, a bürokrácia és a korrupció csökkentése, valamint a vállalkozói feltételek javítása is, melyek hatékonyabb határokon átnyúló együttműködési lehetőségeket teremthetnek a Tisza ETT területén belül.

"Ukrajna 2020" Fenntartható fejlődésének stratégiája

Az „Ukrajna 2020” Fenntartható fejlődésének stratégiája, a fent említett regionális fejlesztési stratégiához hasonlóan, Ukrajna minden egyes régiójának (így Kárpátaljának is) társadalmi-gazdasági fejlődését kívánja előmozdítani, ezért e dokumentumot részletesebben elemezzük. Jelen stratégia határozza meg Ukrajna fenntartható fejlődésének irányait és prioritásait a 2020-ig terjedő időszakban. A stratégia legfőbb célkitűzése az ország felzárkóztatása az európai életszínvonalhoz, valamint Ukrajna gazdasági pozíciójának megerősítése globális szinten, különös hangsúlyt fektetve az ország békéjének megóvására és a decentralizáció elősegítésére, egy hatékony, korrupciómentes állami rendszer megteremtésével. A tervdokumentum létrehozását Petro Porosenko, Ukrajna elnöke kezdeményezte, az ezzel kapcsolatos törvényrendeletet pedig 2015 januárjában írta alá¹⁶⁶.

¹⁶⁶Ukrajna törvénykezésében a tervdokumentum létrehozását a „Méltóság Forradalma” és Ukrajna függetlenségéért vívott harca indukálta, mely egy új ukrán eszmét – a méltóság, a szabadság és a jövő megteremtését – kívánta előmozdítani. Továbbá az Ukrajnában jelenleg is uralkodó társadalmi-politikai instabilitásra, a kelet-Ukrajnában zajló fegyveres konfliktus problémáinak megoldására kíván reagálni és megoldást találni.

A stratégia 4 fő alappillérei a következők:

1. Az ország fenntartható fejlődése (a makrogazdasági mutatók stabilitásának helyreállítása, a gazdasági növekedés biztosítása környezetvédelmi szempontból fenntartható módon, kedvező feltételek megteremtése a vállalkozások számára, átlátható adórendszer kialakítása).
2. Az ország, az üzleti szféra, illetve az állampolgárok biztonsága (Ukrajna határainak megvédése, a békés viszonyok megteremtése és megőrzése; becsületes és pártatlan igazságszolgáltatás biztosítása, a hatékony korrupció elleni küzdelem bevezetése).
3. Felelősségteljeség és társadalmi igazságosság (a minőségi oktatás és egészségügyi ellátás biztosítása az ország minden állampolgára számára, nemtől, bőrszíntől, politikai, nemzetiségi, nyelvi és vallási hovatartozástól függetlenül).
4. Az Ukrajnára való büszkeség érzetének erősítése Európában és szerte a világon (a társadalmon belüli tolerancia és a kölcsönös tisztelet megteremtése, az ország és annak történelme iránti tisztelet kivívása, valamint kultúrájára, nemzeti értékeire való büszkeségérzet biztosítása).

A négy alappilléren kívül a dokumentum 62 reformot, illetve számos fejlesztési programot foglal magába, melyeknek legfőbb célja az európai életszínvonal elérése és Ukrajna nemzetközi megítélésének javítása. A reformok közül nyolcat, a programok közül pedig a következő kettőt emeltek ki prioritásként: *Ukrajna energiaügyi függetlensége és népszerűsítése a világon* (legfőbb feladata a szükséges energiaigény biztosítása, az energiatakarékos fogyasztásra való átállás, illetve egy innovatív energiaügyi rendszer bevezetése), valamint *Ukrajna népszerűsítése a világban illetve az állami érdekek megerősítése a globális információs térben* (legfőbb célja az országba vetett bizalom megerősítése, Ukrajna társadalmi-gazdasági érdekeinek érvényesítése, valamint a nemzetbiztonság megerősítése és az ország integritásának megőrzése. A program legfőbb feladata: Ukrajna pozitív megítélésének kialakítása Európán belül és szerte a világon).

A nyolc prioritást élvező reform a következő:

- A nemzetvédelmi és nemzetbiztonsági rendszer reformja (Ukrajna fegyveres erőinek és más katonai egységeinek megreformálásával, a felmerülő igények szerint és az antiterrorista műveletek (ATO) során szerzett tapasztalatok alapján; a védelmi ipar fejlesztésével a hadsereg maximális kielégítése céljából).

- Az államapparátus átalakítása és a korrupcióellenes reform (elsődleges célja az országban uralkodó magas szintű korrupció visszaszorítása, melynek végrehajtását a 2014-ben elfogadott *Antikorrupciós stratégiával (2014 – 2017)* kívánják összehangolni).
- Igazságügyi reform (a jogegyenlőség megteremtése).
- Bűnüldözési reform.
- Decentralizáció és közigazgatási reform (fő célja egy hatékony, innovatív, átlátható államapparátus megteremtése, mely koherens állami politikát folytat, és amely adekvát módon képes válaszolni a külső és a belső kihívásokra egyaránt. A decentralizáció további kiemelt célja a korrupció teljes megszüntetése).
- Vállalkozásfejlesztési reform (kedvező üzleti feltételek megteremtése, a KKV szektor fejlesztése, a külföldi beruházások ösztönzése).
- Egészségügyi reform (az egészségügyi rendszer teljes átalakítása, az *Európai egészségügyi stratégia 2020*-al összehangoltan).
- Adóügyi reform (egyszerű, könnyen átlátható, gazdaságilag igazságos és hatékony adórendszer kialakítása).

Ezen kívül a stratégia meghatározza azt a legfontosabb 25 mutatót, melyek a dokumentum szerint az ország sikeres fejlődésének indikátorai. Ezek között szerepel például a Világbank által összeállított *Doing Business* listán Ukrajna első 30-ba való feltornázása (2015-ben a 87. helyet foglalta el). A további mutatók az alábbiak szerint kell, hogy alakuljanak:

- a *Standard and Poors* hitelminősítő listáján nem lehet alacsonyabb az ország besorolása, mint a „BBB” kategória (jelenleg „B-”);
- a Világbank által végzett rangsorolásban az egy főre jutó GDP (vásárlóerő paritáson) 16 000 USD-re kell, hogy emelkedjen (2014-ben 3082 USD volt);
- a *Transparency International* korrupciós indexe alapján az első 50 ország között kell elhelyezkednie (jelenleg a 130. helyen áll).

Ezen kívül a stratégiai célkitűzések között szerepel a várható élettartam 3 évvel való meghosszabbítása is. További célként jelenik meg, hogy 2020-ra a nettó közvetlen külföldi befektetések összege meg kell, hogy haladja a 40 milliárd USD-t, a nemzetbiztonság- és nemzetvédelemre fordított pénzügyi források összege pedig a GDP legalább 3%-a kell, hogy legyen.

Az "Ukrajna 2020" Fenntartható fejlődésének stratégiájában megfogalmazott prioritási reformok közül leginkább a korrupcióellenes reform, valamint a decentralizáció és közigazgatási reform célkitűzései relevánsak a Tisza ETT térsége szempontjából, ugyanis mindezen célok elérése hatékonyabb határokon átnyúló együttműködési lehetőségeket teremthetnek a Tisza ETT területén belül. A vállalkozásfejlesztési (KKV-k fejlesztése, kedvező üzleti feltételek megteremtése, külföldi beruházások ösztönzése) és az egészségügyi reformok céljai, illetve az oktatás minőségi javításának céljai pedig összhangban állnak a Tisza ETT fejlesztési elképzeléseivel.

5.2.2 Operatív programok¹⁶⁷

Magyar operatív programok

Magyarország 2020-ig szóló operatív programjai közül 2016 áprilisáig a benyújtott programok közül összesen 7 operatív program került jóváhagyásra az Európai Bizottság által: EFOP, GINOP, IKOP, KEHOP, KÖFOP, TOP, VEKOP. Ezek közül az utóbbi (VEKOP = Versenyképes Közép-Magyarország Operatív Program) területi lefedettsége miatt a Tisza ETT szempontjából nem releváns.

Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP)

Az Emberi Erőforrás Fejlesztési Operatív Program (EFOP) céljaiként a fenntartható, magas hozzáadott értékű termelést, a foglalkoztatás bővítésére épülő gazdasági növekedést, a humán tőke növelését és a társadalmi környezet javítását tűzi ki célul.

A humán tőke az a terület, ahol Magyarország a legnagyobb lemaradással küzd a hosszú távon ható strukturális fejlesztési tényezőket tekintve. Az OP célja ezért az, hogy hozzájáruljon a társadalmi és demográfiai kihívások kezeléséhez. A főbb beavatkozási pontok a társadalmi befogadás, a szociális kohézió és a család szerepének erősítése, az egészségfejlesztés és a megelőzés, a közoktatás színvonalának javítása, a felsőfokú végzettséggel rendelkezők számának növelése, valamint a szociális intézmények személyzetének megerősítése.

Az operatív program öt prioritási tengelyt tartalmaz:

- Együttműködő társadalom
- Infrastrukturális beruházások a társadalmi együttműködés erősítése érdekében
- Gyarapodó tudástőke

¹⁶⁷ Az operatív programok ismertetése az Európai Bizottság Regionális politikai információs oldala alapján került összeállításra. URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/index.cfm/hu/atlas/programmes/ Utolsó letöltések: 2016. április 14.

- Infrastrukturális beruházások a gyarapodó tudástőke érdekében
- Pénzügyi eszközök alkalmazása a társadalmi együttműködés erősítése érdekében, valamint társadalmi innováció és transznacionális együttműködések.

Az EFOP a Magyarországnak 2014–2020 között nyújtott összes uniós pénzügyi támogatás több mint 11%-át kapja, 2,6 milliárd EUR uniós finanszírozásban részesül, amelynek 65,4%-át az Európai Szociális Alap (ESZA), 34,6%-át pedig az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) adja.

Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP)

Az operatív program az EU források felhasználásának irányadó stratégiai dokumentuma a gazdaságfejlesztés területén, elsősorban Magyarország Budapest és Pest megyén kívüli részén. A program célja a gazdasági környezet javítása, a stabilizált makrogazdasági helyzet megalakítása, mely a vállalkozásokat minőségileg fejleszti és ösztönzi a bővítésben, valamint a versenyképességet javító szabályozói környezet kialakítására megtett állami lépések. További prioritások közé tartozik a kis- és középvállalkozások versenyképessége, a kutatás és innováció, valamint a foglalkoztatás bővítése versenyképes munkahelyek létrehozásán keresztül. A program további céljai közé tartozik az idegenforgalmi ágazat, a vállalkozások energiahatékonyságának, valamint az információs és kommunikációs technológiák fejlesztése. Ezen kívül ösztönözni kívánja a pénzügyi eszközök más célokra való felhasználását is, mint a megújuló energiatermelés növelése vagy a háztartások és középületek energiahatékonyságának fejlesztése.

A program céljainak teljesülése érdekében számos prioritást határoztak meg:

- Kis- és középvállalkozások versenyképességének javítása
- Kutatás, technológiai fejlesztés és innováció
- Infokommunikációs fejlesztések
- Energia
- Foglalkoztatás
- Versenyképes munkaerő
- Turizmus
- Pénzügyi eszközök

GINOP 7 különböző tematikus célt támogat, amelyek lefedik a K+F, az IKT, a KKV-k, az alacsony CO² kibocsátású gazdaság, a turizmus, a foglalkoztatás, a képzések, illetve a felnőtt- és szakképzés területeit. A 2014 és 2020 között megvalósuló program uniós forrása 2 586 milliárd forint.

Integrált Közlekedésfejlesztési Operatív Program (IKOP)

Az IKOP legfőbb célja, hogy hozzájáruljon a fenntartható, magas hozzáadott értékű termelésre és foglalkoztatás bővítésére épülő gazdasági növekedéshez. A közlekedési infrastruktúra fejlesztésével, korszerűsítésével javítja a gazdasági szereplők versenyképességét és közvetetten fokozza nemzetközi szerepvállalásukat. A közlekedési lehetőségek bővítésével és a földrajzi mobilitás növelésével közvetten hozzájárul a foglalkoztatás növeléséhez. A közösségi közlekedés és a környezetet kevésbé terhelő közlekedési módok erősítésével közvetlenül növeli az energia- és erőforrás-hatékonyságot. A regionális, városi-elővárosi közlekedés korszerűsítésével a gazdasági növekedést segítő helyi és térségi fejlesztések megvalósítását.

Az előbbieken ismertetett gazdaságnövekedési hozzájárulást az alábbi prioritási tengelyek mentén kívánják elérni:

- Nemzetközi (TEN-T) közúti elérhetőség javítása
- Nemzetközi (TEN-T) vasúti és vízi elérhetőség javítása
- Fenntartható városi közlekedés fejlesztése és elővárosi vasúti elérhetőség javítása
- TEN-T hálózat közúti elérhetőségének javítása.

A Magyar Kormány döntése alapján az IKOP a 2014–2020-as operatív programok forrásainak 13,31%-ával rendelkezik, az IKOP forrásai 81,1%-ban a Kohéziós Alapból (KA) és 18,9%-ban az Európai Regionális Fejlesztési Alapból (ERFA) állnak.

Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program (KEHOP)

A Környezeti és Energiahatékonysági Operatív Program elsősorban a fenntarthatóság környezeti dimenziójának erősítését szolgálja, ugyanakkor hozzájárul a gazdasági növekedés elősegítéséhez is. Az operatív program átfogó céljai közé tartozik, hogy a magas hozzáadott értékű termelésre és a foglalkoztatás bővülésére épülő gazdasági növekedés az emberi élet és a környezeti elemek, figyelembe véve a hosszú távú változásokat, védelmével összhangban valósuljon meg. Az átfogó cél elérése érdekében olyan horizontális céloknak kell érvényesülniük, mint a klímaváltozás kedvezőtlen hatásainak megelőzése és mérséklése, az alkalmazkodóképesség javítása; az erőforrás-felhasználás hatékonyságának fokozása; a szennyezések és terhelések megelőzése és mérséklése, vagy az egészséges és fenntartható környezet biztosítása.

A KEHOP-ban öt prioritási tengely került meghatározásra:

- A klímaváltozás hatásaihoz való alkalmazkodás

- Települési vízellátás, szennyvízelvezetés és –tisztítás, szennyvízkezelés fejlesztése
- Hulladékgazdálkodással és kármentesítéssel kapcsolatos fejlesztések
- Természetvédelmi és élővilág-védelmi fejlesztések
- Energiahatékonyság növelése, megújuló energiaforrások alkalmazása.

A KEHOP teljes finanszírozási összege 3217,1 millió euró. A legtöbb KEHOP támogatást a második prioritási tengely, majd az első és az ötödik kapja, míg a negyedik prioritási tengelyre jutó finanszírozás összege ezektől jelentősen elmarad.

Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Operatív Program (KÖFOP)

A Közigazgatás- és Közszolgáltatás-fejlesztési Operatív Program (KÖFOP) fejlesztései a 11-es számú, „A hatóságok és az érdekelt felek intézményi kapacitásának javítása és a hatékony közigazgatáshoz történő hozzájárulása” EU tematikus cél elérését kívánják támogatni. Olyan beavatkozásokat fog a program magában foglalni, amelyek növelik a közigazgatás átláthatóságát és erőforrásainak hatékonyabb kihasználását, segítik a korrupció-megelőzést, és előmozdítják az e-közigazgatás fokozottabb összetettségét. A program a fentiek mellett hozzájárul a Közigazgatás- és Közszolgáltatás Fejlesztési Stratégia, valamint a Nemzeti Infokommunikációs Stratégia céljainak megvalósulásához.

Az Operatív Program prioritási tengelyei a következőkként lettek meghatározva:

- Adminisztratív terhek csökkentése
- Szolgáltatási szemlélet és etikus működés megerősítése a közszolgáltatásban
- Az Európai Szociális Alap (ESZA), Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA), Kohéziós Alap (KA) finanszírozású operatív programok végrehajtásához kapcsolódó technikai segítségnyújtás

A KÖFOP uniós hozzájárulása 794 773 905 €, amely 140 364 235 € nemzeti hozzájárulással számol, ami megközelítőleg 15%-t teszi ki. A pénzügyi finanszírozás az Európai Szociális Alapból és a Kohéziós Alapból származik. Ez azt jelenti, hogy a program első két prioritásához kapcsolódó beavatkozások finanszírozása az Európai Szociális Alapból történik, míg a harmadik prioritáshoz kapcsolódó beavatkozások a Kohéziós Alapból kerül majd elkülönítésre. Az első prioritási tengely támogatása messze meghaladja a második, illetve a harmadik prioritási tengely támogatási összegét.

Terület- És Településfejlesztési Operatív Program (TOP)

A program célja a regionális, decentralizált gazdaság fejlesztésének támogatása és a helyi erőforrásokon alapuló foglalkoztatás növelése, éghajlatvédelem és fenntartható energiagazdálkodás, avagy a szegénység felszámolása és küzdelem a társadalmi kirekesztés ellen. A program több mint 1 milliárd eurót juttat integrált fenntartható városfejlesztési intézkedésekre külön prioritás keretében.

A TOP-ban meghatározott prioritási tengelyek:

- Térségi gazdasági környezet fejlesztése a foglalkoztatás elősegítésére
- Vállalkozásbarát, népesség-megtartó település-fejlesztés
- Alacsony széndioxid kibocsátású gazdaságra való áttérés kiemelten a városi területeken
- A helyi közösségi szolgáltatások fejlesztése és a társadalmi együttműködés erősítése
- Megyei és helyi emberi erőforrás fejlesztések, foglalkoztatás-ösztönzés és társadalmi együttműködés
- Fenntartható városfejlesztés a megyei jogú városokban
- Közösségi szinten irányított városi helyi fejlesztések (CLLD).

A TOP alapján készülő megyei fejlesztési dokumentumoknak a határon átnyúló fejlesztési szándékokra is ki kellett térniük, és összhangban kell lenniük az ETE programokkal.

A TOP pénzügyi kerete a teljes Magyarországra jutó uniós támogatás 15,71%-a, a 2013-as árakon 3 389 963 001 EUR. A 2014-2020 közötti időszakban Magyarország az EU-s fejlesztési források (vidékfejlesztési és halászati források nélkül) hozzávetőlegesen 60%-át közvetlen gazdaságfejlesztésre kívánja fordítani három OP-n keresztül (TOP, VEKOP, GINOP). A TOP részaránya a három gazdaságfejlesztési célú OP-ból 29,38%.

5.2.3 Nemzeti romaintegrációs stratégiák

Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia

Magyarország 2011-ben alkotta meg a Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégiát, amelynek céljai az Európa 2020 stratégia szegénység csökkentési céljaival megegyezők. A stratégia intézkedési tervét a Magyar Kormány a Nemzeti Társadalmi Felzárkóztási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012–2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről szóló 1430/2011. (XII. 13.) Korm.

határozattal fogadta el. A kormányhatározat szerint a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiát kétévente kell felülvizsgálni, melyet ennek megfelelően 2014-ben meg is tettek.

A stratégia illeszkedik a nemzeti romaintegrációs stratégiákhoz nyújtott európai keretrendszerhez, ugyanakkor annak négy általános célján kívül kiemelten kezeli a gyermekek helyzetét, valamint a hátrányos helyzetű térségek problémáit is. A problémák kezelésére pedig komplex beavatkozásokat nevez meg.

A Stratégia helyzetfeltáró részében a roma és a többségi társadalom szerkezetében tapasztalható különbségekről értekeznek. A roma társadalomban jóval nagyobb arányt képviselnek a fiatalok, és többségük periférikus, hátrányos helyzetű térségekben él. A roma nők többszörös diszkriminációnak vannak kitéve, ugyanakkor a családokat célzó programok kiemelt célcsoportjai lehetnek.

Magyarország mintegy félmillió ember szegénységből való kisegítését vállalta 2020-ig, hozzájárulva az Európai Unió azon célkitűzéséhez, hogy az évtized végére 20 millióval csökkenjen a szegények száma. A stratégia leszögezi, hogy a romák társadalmi integrációja társadalmi és gazdasági szükségszerűség; bevonásukkal nőhet az ország termelékenysége, csökkennek az állam szociális kiadásai, mérséklődnek a társadalmi konfliktusok veszélyei a kisebbségi és a többségi társadalom között. A dokumentum amellell áll ki, hogy a felzárkóztatás elvét horizontális szempontként kell kezelni, és szigorúan érvényesíteni kell a gazdaságpolitika, az oktatás, az egészségügy és a lakhatás területén. A rászorulókat támogatásuktól nem várható helyzetük átfogó megváltozása, ehelyett ezen társadalmi csoportok nagyobb mértékű bevonása, az alapszolgáltatásokhoz való hozzáférésük volna előmozdítandó.

A stratégia horizontális céljai között megjelenik a tartósan munkanélküliek elhelyezkedési esélyeinek javítása, a gyerekszegénység felszámolása, a roma nők iskolai és munkaerő-piaci hátrányának leküzdése, a szocio-kulturális hátrányok kiküszöbölése, a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatása, valamint a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentése az intézményekben és a közösségekben. A társadalmi változásokhoz elengedhetetlen a bizalmi légkör kialakulása mind a többségi, mind a kisebbségi társadalom részéről. Ehhez szükséges az eddig elért eredmények, valamint a későbbi beavatkozások monitoringja, hatékonyságuk mérése és értékelése.

A roma kisebbség védelmének és az ukrán társadalomba való integrációjának stratégiája 2020

Ukrajnában 2013-ig nem létezett romaintegrációs stratégia. A vízumrendszer megkönnyítésének tárgyalásakor azonban az EU a romák az ukrán társadalomba való beilleszkedésének stratégiájának kidolgozását is követelményként támasztotta Ukrajna felé.

Az így létrehozott ukrán romaintegrációs stratégiának legfőbb célkitűzései az EU-s célkitűzésekkel igyekszik összhangba kerülni (így a magyarországgal is), abban azon alapelvek kerültek meghatározásra, melyek a roma kisebbség védelmét és az ukrán társadalomba való integrációját segítik elő, egyenlő jogot biztosítva számukra az állami társadalmi–gazdasági és kulturális életben való részvételre, a roma társadalmi és civil szervezetekkel való együttműködések fokozásával.

A stratégia kidolgozásánál a következő alapelvek kerültek figyelembevételre:

- az emberi szabadságjogok prioritásai;
- a nemzeti kisebbségek jogainak biztosítása, tekintettel arra, hogy a politikai, társadalmi, polgári, gazdasági és kulturális jogok egyetemesek és oszthatatlanok, egymással összefüggenek;
- az állampolgárok törvény előtti egyenjogúsága;
- a nemzeti kisebbségekre vonatkozó jogszabályok betartása;
- antidiszkrimináció és tolerancia;
- a végrehajtó szervek és a helyi önkormányzatok roma szervezetekkel való interakciója, a roma kisebbséget érintő kérdések megvitatásában és a problémák megoldásában;
- az emberi jogok és a nemzeti kisebbségek védelmére irányuló nemzetközi egyezmények betartása.

A stratégia végrehajtásának főbb feladatai a következők:

1. A romák jogi védelmét illetően:

- a roma szervezetek képviselőinek bevonása a közügyekkel kapcsolatos kérdések megvitatásába, különös figyelmet fordítva azokra a projektekre, melyek a roma kisebbség életére is befolyással vannak;
- a romák jogi tudatosságának erősítése;
- intézkedések a romákkal szembeni diszkrimináció megakadályozására;
- az Ukrajnában legálisan tartózkodó romák identitását és állampolgárságát igazoló okmányok kiállításának megkönnyítése;

- a romák védelmével foglalkozó nemzetközi szervezetekkel való együttműködés erősítése;
 - a romák iránti tolerancia elősegítése az ukrán társadalmon belül.
2. *A romák foglalkoztatását és szociális védelmét illetően:*
- a romák szociális védelmére irányuló szociális politika végrehajtásának biztosítása, különös tekintettel a hátrányos helyzetűekre;
 - a családon belüli erőszak elkerülésére irányuló rendszeres tájékoztatási munka szervezése a roma közösségen belül;
 - a roma nemzetiségűek hátrányos megkülönböztetésének kiküszöbölése a foglalkoztatásban;
 - a romák bevonása a társadalmilag hasznos munkákba.
3. *A romák képzettségi szintjének javítását illetően:*
- a tanulás ösztönzése és népszerűsítése a roma közösségen belül;
 - az együttműködések biztosítása a roma kisebbség civil szervezeteinek tagjai és az oktatási intézmények pedagógusai között.
4. *A romák egészségügyi állapotának javítását illetően:*
- tájékoztatási tevékenység végzése az egészségügyi intézményeket illetően a roma közösségen belül;
 - az egészségügyi dolgozók tájékoztatása a roma kultúráról, szokásairól és életkörülményeiről, abból a célból, hogy ezt figyelembe vegyék azok egészségügyi ellátása során;
 - a roma gyerekek egészségügyi állapotára való különös odafigyelés.
5. *A romák életkörülményeinek javítását illetően:*
- a szociális infrastruktúra fejlesztése a romák életterén belül;
 - segítségnyújtás a különböző állami szociális programokban való részvételben.
6. *A romák kulturális és információs igényeinek kielégítését illetően:*
- a roma kultúra és művészet megőrzésének és fejlődésének elősegítése;
 - a roma kultúra és identitás médiában való terjesztése.

5.3 Helyi keretek

5.3.1 Regionális keretek

A Tisza ETT integrált fejlesztési stratégiájával kapcsolatban a regionális szintű tervtípusok közül a NUTS 3-as szintű (illetve ukrán oldalon annak megfeleltethető) közigazgatási területek fejlesztési koncepcióit vizsgáljuk meg és foglaljuk össze. Bemutatásra kerülnek a magyarországi és az ukrainai stratégiai tervek és tervdokumentumok. Magyarországi részről ez Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területfejlesztési koncepcióját tartalmazza, míg ukrán részről Kárpátalja társadalmi-gazdasági fejlesztésének terve, Kárpátalja megye fejlesztési stratégiája; Kárpátalja turizmusának és üdülőhelyeinek fejlesztési programja, Kárpátalja roma népességének programja illetve az Egán Ede terv kerül elemzésre (utóbbi a kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai tervezetét vázolja fel).

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Területfejlesztési Koncepciója¹⁶⁸

Szabolcs–Szatmár–Bereg Megye Területfejlesztési Koncepciója a 2014-2020-as periódusra szól, melynek stratégiai jövőképe az alábbiak szerint fogalmazható meg: *„2030-ban Szabolcs-Szatmár-Bereg megye egy olyan hely, ahol jó élni.”*

Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Stratégiai Programjának fejlesztési koncepciója három átfogó célt fogalmaz meg, melyek egyes elemei szinergikus hatást kifejtve segítik elő a másik két átfogó cél elérését és fejlődését:

1. az aktív megye – értékteremtő foglalkoztatás és az aktivitás növelése; a cél, hogy minél többen végezzenek értékteremtő, hasznos munkát és jussanak tisztességes munkajövedelemhez; versenyképes vállalkozásokra van szükség; a foglalkoztatás és az aktivitás növelése a cél;
2. a szolidáris megye – a mélyszegénység felszámolása és a leszakadó térségek felzárkóztatása; a társadalom bizonyos rétegeinek leszakadása területi válságócokat hozott létre, ebből eredően ezeknek a területeknek a felzárkóztatása szorosan összekapcsolódik a helyi társadalom felzárkóztatásával;

¹⁶⁸ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Területfejlesztési Koncepciója – URL: <http://regi.szszbmo.hu/2012/teruletfejlesztes/996-tarsadalmasitas>. Utolsó letöltés: 2016. március 30.

3. a vonzó megye – vonzó természeti társadalmi, kulturális és gazdasági környezet megteremtése; a térség ökológiai értékének, természeti környezetének megőrzése és javítása, valamint a megye környezetkímélő energiaellátásának biztosítása; egy olyan társadalmi közeg megteremtése, amely fontos összetevője mind a vonzó vidéki, mind pedig az élhető városi környezetnek.

Szabolcs – Szatmár – Bereg Megye Stratégiai Programja a következő megyei stratégiai célokat határozza meg:

1. Versenyképes élelmiszergazdaság – az agrárgazdaság erősítésének fókuszálásával.
2. Zöld megye – zöldgazdaság, klímabarát energiagazdálkodás, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás.
3. Proaktív megye – megyei szintű gazdasági, társadalmi önszerveződés feltételeinek kialakítása.
4. Képzett megye – rugalmas szakképzési, felsőoktatás és innovációs környezet kialakítása.
5. Fejlett centrum – a nyíregyházi agglomerációnak, mint gazdasági-foglalkoztatási, közszolgáltatási és kulturális centrumnak a fejlesztése.
6. Dinamizálódó decentrumok és szolgáltató járásközpontok – a megyei gazdasági decentrumok és járásközpontok funkcióbővítése és összehangolt fejlesztése.
7. Élhető vidék és felzárkózó külső perifériák – a megye külső perifériáinak komplex felzárkóztatása és a vidéki térségek integrált fejlesztése.

Míg a Szabolcs-Szatmár-Bereg megye koncepciója keretében megfogalmazott célkitűzések – átfogó és stratégiai célok – közvetlenül kapcsolódnak a strukturális alapok felhasználását megalapozó tematikus célokhoz és beruházási prioritásokhoz, a koncepció egésze hozzájárul az EU 2020 átfogó céljaihoz. Ennek megfelelően a koncepció egészén áthúzódó, valamennyi prioritást és beavatkozást orientáló horizontális célokat az EU 2020 stratégia ezen célkitűzései jelölik ki:

1. Intelligens növekedés – tudás- és innováció alapú fejlesztés, kiemelt szerepet kell kapnia a tudásnak, a kutatásnak és az innovációnak.
2. Fenntartható növekedés – A környezetileg fenntartható növekedés a meglévő erőforrásokat hatékonyabban hasznosító, zöldebb, klímabarátabb növekedést irányoz elő.
3. Befogadó növekedés – a növekedés területileg kiegyensúlyozott, pozitív hatásai kiterjednek valamennyi társadalmi rétegre.

Ez azt jelenti, hogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye stratégiai célja a megye gazdasági fejlesztése és a munkanélküliség csökkentése, a mélyszegénység és társadalmi egyenlőtlenségek felszámolása, a társadalmi rétegek integrálása, és a megye vonzáskörzetének kialakítása, a társadalmi, kulturális és környezeti szempontokat figyelembe véve.

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye határon átnyúló kapcsolatainak jelentőségét az is alátámasztja, hogy számos határon átívelő jellemző kerül említésre. A megye legfontosabb határon átívelő jellege abból adódik, hogy egyedülálló határ menti elhelyezkedésének köszönhetően különböző határtípusokkal határos, mint a belső Schengeni határ (Magyarország-Szlovákia), egyéb EU-s belső határ (Magyarország-Románia) és az EU-s külső határ (Magyarország-Ukrajna). Továbbá, a megye határon átívelő jellegéhez lényegesen hozzájárulnak a határon túli vonzáskörzetek, ugyanis a 20. században a térség városhálózatának és e városok vonzáskörzeteinek jelentős része határon túlra került (mint például Ungvár, Beregszász, Szatmárnémeti, Nagykároly), ezzel egyfajta 'városhiány' és a városhálózatok kiegyensúlyozatlan jellege alakult ki a megyében. „A megye keleti perifériáin meglévő funkcióhiányos városhálózat nem képes dinamizálni ezeket a területeket”, viszont a határon átívelő fejlesztéspolitikai bizonyos funkciók kapcsán újra elérhetővé teheti a vonzáscentrumokat ezzel fokozva a gazdasági dinamikát. Ezenfelül lehetőség nyílik határon átívelő vállalkozásfejlesztésre, iparfejlesztésre és határon átnyúló agglomerációs/agglomerálódó térségek együttes fejlesztésére.

Egán Ede-terv – A kárpátaljai magyarság gazdaságfejlesztési stratégiai terve

Az Egán Ede terv alapvető célja, hogy olyan működőképes életteret építsen ki Kárpátalján, mely tisztességes életet, anyagi jólétet, az életminőség javítását kínálja az összes tenni akaró és tenni tudó lakos számára, ezzel támogatva a családok egységét, megmaradását és egészségét. Vagyis a cél a kárpátaljai magyarság fenntartható gazdasági felemelkedése, anyagi jólétének növelése, szellemi, kulturális javainak gyarapítása, életminőségének javítása, természeti környezetének megőrzése.

A stratégiai tervben három alapvető célcsoport van egyértelműen meghatározva, melyek a következők: családi gazdaságok és azok aktivitása az agrártermelésben és a feldolgozóiparban; mikro-, kis- és középvállalatok megalapozása, elindítása és e vállalatok erőforrás-ellátásának segítése; humán erőforrások fejlesztése az oktatási rendszer és annak minőségének javítása és építése által.

A stratégiai terv három lehetséges kitörési pontot határoz meg. Ezek a kitörési pontok a célcsoportok lehetséges fejlesztési potenciáljának kibontakozását, erősítését és megszilárdítását próbálják elősegíteni a Kárpátaljai régióban.

Agrárfejlesztési kitörési pont:

- birtokszerkezet változása (helyi tulajdon megőrzése);
- hajtató felületek növekedése;
- intenzív ültetvények növekedése;
- gazdasági haszonállatok egyedszámának bővülése;
- a gépállomány fejlődése;
- szövetkezeti mozgalom előrehaladása;

Turisztikafejlesztési kitörési pont:

- szakmai érdekvédelmi szervezetek megalakítása;
- térségi turisztikai marketing-terv létrehozása;
- tematikus és térség-specifikus turisztikai programok, útvonalak, termékek kialakítása, fejlesztése;
- szakirányú képzések elindítása, fejlesztése;
- turisztikai szezon meghosszabbítása;
- a turizmusban részt vevő turisták számának növelése;

Vállalkozásfejlesztési kitörési pont:

- a helyi magyar érdekeltségű KKV-k számának növekedése;
- inkubátorház létrehozása;
- finanszírozási intézményrendszer kialakítása;
- vállalati klaszterek kialakulása (pl. szövetkezetek);
- magyar–magyar kapcsolati rendszer bővítése;
- vállalkozási és vállalatindítási ismeretek bővítése (oktatás);
- a lakosság vállalati, illetve munkavállalói jövedelmének gyarapodása;

Agrárfejlesztés prioritásai:

- az agrárium népességmegtartó képességének növelése
- termőföld megőrzése

Turisztika-fejlesztés prioritásai:

- tudatos turizmusfejlesztés és együttműködés
- turisztikai desztináció és intézményrendszer fejlesztése

Vállalkozásfejlesztés prioritásai:

- a magyar vállalkozói szféra megerősítése
- a könnyű és feldolgozóipar célzott fejlesztése

A stratégiai tervezet a következő finanszírozási elképzelést vázolja fel. Megkerülhetetlen feltétel egy *pénzügyi alap és intézményrendszer létrehozása*. E téren kifejezett figyelmet kell szentelni arra, hogy a pénzügyi alap és intézményrendszer megfeleljen a magyarországi, egyben az EU-s, de az ukrajnai szabályozásoknak is. Ezért a stratégiai tervezet egy vegyes bizottság megalakítását javasolja, mely képes reflektálni a különböző szabályozásokat, következésképpen a bizottság optimális javaslatokkal állhat elő. Fontos szerepet kell vállalnia a magyar államnak is e téren, vagyis a magyar államnak át kellene vállalni a pénzügyi alap kamatait teljes egészében, vagy pedig részben, és hosszú távú lejáratot kell biztosítani a kölcsönöknek egy minimális, azaz minimum egy éves türelmi idővel. Másként fogalmazva, a pénzügyi alap forrásszerkezete a következő lehetőségeken keresztül valósulhatna meg: pénzügyi alap létrehozása befektetők által, pénzügyi alap létrehozása magyar állami forrásból, avagy a kettő kombinációjából, azaz PPP-finanszírozás keretein belül.

*Kárpátalja társadalmi-gazdasági fejlesztésének terve a 2014. évre vonatkozóan valamint a 2015. és 2016. évek fejlesztéseinek főbb irányvonalai*¹⁶⁹

A program kidolgozásának fő célja a befektetéseken alapuló gazdasági növekedés helyreállítása, mely a dokumentum szerint a társadalmi-gazdasági problémák megoldásának, a lakosság életminőségének és jólétének növelésének alapfeltétele. A pozitív változási irányok között elsősorban a versenyképesség növelését, a fenntartható fejlődés elősegítését jelölték ki. Mivel a 2014-2015-ös évre vonatkozó tervezési prioritások már nem relevánsak, a dokumentumban megfogalmazott, 2016-ra előírányzott célokra és fejlesztési elképzelésekre koncentrálnak.

A stratégia 2016-os évre vonatkozó terveiben, Ukrajna fejlesztési koncepcióival összhangban, számos strukturális reformot irányoz elő, a gazdaság szinte minden ágazatában. Az elképzelések

¹⁶⁹ Prohrama ekonomichnoho i sotsialnoho rozvitku Zakarpatskoyi oblasti na 2014 rik ta osnovnyi napryami rozvitku na 2015-2016 roki http://carpathia.gov.ua/data/upload/publication/main/ua/9706/program_2014.pdf. Utolsó letöltés 2016. április 18.

szerint az innovációs-beruházási tevékenységek fokozásával egy high-tech gazdaság alakulhatna ki Kárpátalján, mely a növekvő világpiaci igényeknek megfelelő versenyképes árut termelhetne, és amely jelentősen befolyásolhatná a lakosság életszínvonalának javulását. A gazdasági növekedés érdekében elsősorban a belső piac fejlődésének ösztönzése, a külföldi piacoktól való függőség csökkentése, illetve az exportpotenciál növelése a cél. A stratégia fontos tényezőként jelöli meg a belső kereslet fokozódását is (ami a lakosság jövedelmének növelésével érhető el), valamint a belső erőforrások hatékony kihasználását, a versenyképesség növelésének érdekében. További fontos feladatként a technológiai újítások bevezetését, a közlekedési hálózat és a géppark korszerűsítését, a hazai és külföldi befektetések elősegítését, az exportorientált termelés serkentését, az energiatakarékos technológiák meghonosítását, az Állami Földnyilvántartás (Földkataszter) bevezetését sürgeti. A lakosság szociális támogatásának megerősítése is az egyik fő célkitűzések között szerepel, külön figyelmet fordítva a hátrányos helyzetűekre. A terv további stratégiai célként jelöli meg a kisvárosok és vidéki települések fejlesztését is. Ezzel kapcsolatban jelen tervdokumentum a *Kárpátalja vidéki térségeinek regionális fejlesztési programja 2020 c. projekt* leírását tartalmazza, mely az *Ukrajna nyilvános politikájának kidolgozása és bevezetése (PRISM) c. projekt keretein belül*, a Kanadai Nemzetközi Fejlesztési Ügynökség (SIDA) finanszírozásával, és a Kanadai Nemzetközi Oktatási Hivatal (CBIE) koordinálásával, a 2012 – 2013-as években került kidolgozásra. A projekt elsődleges célja a vidéki térségek életképességének fokozatos javítása, egy hatékony és széleskörű vidéki gazdaság fejlesztése, a környezet megóvása, illetve a vidéki népesség életminőségének és életszínvonalának növelése.

A projekten belül a következő főbb prioritási tengelyeket jelölték meg:

- minőségi munkahelyek létrehozása a közösség szervezeti erőforrásainak harmonikus felhasználásával;
- a humántőke fejlesztése és az életminőség javítása a vidéki népesség különböző társadalmi-nemi csoportjain belül;
- a vidéki táj és környezet minőségének javítása;
- a vidékfejlesztés menedzsmentjének tökéletesítése, a helyi kezdeményezések és a vidéki közösségek partnerségének támogatása.

Kárpátalja társadalmi–gazdasági fejlesztésének terve a turizmus ágazatának innovációját a megye balneológiai adottságainak kihasználásával (összhangban Kárpátalja turizmusának és

üdülőhelyeinek fejlesztési programjával (2016 – 2020)), a síkőzpontokba irányuló befektetések ösztönzésével (így azok szolgáltatásainak minőségi javulásával) kívánja előmozdítani.

A jelen stratégiában megfogalmazott közlekedési és gazdasági infrastruktúra fejlesztési célkitűzései, valamint a vállalkozások fejlesztése összhangban áll a Tisza ETT fejlesztési szándékaival. A turizmus innovációjának célkitűzései pedig különösen fontosak az ukrán-magyar határ menti térségben, ahol a határokon átnyúló turisztikai együttműködések számos fejlődési potenciált rejtnek.

Kárpátalja 2014–2016 időszakára vonatkozó társadalmi–gazdasági fejlesztési tervén belül meghatározásra kerültek az egyes járások fejlesztésének főbb irányelvei is. A Tisza ETT szempontjából relevánsokról a következőkben nyújtunk rövid ismertetést:

Ungvári járás: a meglévő társadalmi–gazdasági potenciál teljes körű kihasználása és az ezekhez szükséges feltételek megteremtése; a beruházási és innovációs ágazatok fejlesztése, mely egy olyan minőségi gazdaság kialakításához vezethet, ami kielégíti a növekvő igényeket a versenyképes ártermelés tekintetében, és jelentős mértékben hozzájárul a lakosság életszínvonalának javulásához is.

Munkácsi járás: a lakosság életszínvonalának és életminőségének javítása; a munkabérek és a foglalkoztatottság növelése; a hazai és külföldi befektetések ösztönzése.

Beregszászi járás: a lakosság életminőségének javítását szolgáló feltételek megteremtése; a társadalmi problémák megoldása a gazdaság fejlesztése révén; innovatív technológiák bevezetése a gazdasági termelés hatékonyságának növelése érdekében; a rendelkezésre álló természeti-, ásványi-, és humán erőforrások racionális kihasználásával. A tervben különös hangsúlyt kap a turisztikai–rekreációs ágazat és az agrár ipar fejlesztése, valamint a befektetések ösztönzése.

Nagyszőlősi járás: az állami és helyi hatóságok közötti érdekek egyensúlyának megteremtése; a beruházásokon alapuló gazdasági növekedés elérése; a lakosság életszínvonalának és életminőségének javítása a gazdaság fejlesztésével; a gazdaság versenyképességének növelése; energiatakarékos technológiák bevezetése; az ipari termelés hatékonyságának növelése; az export növelése; a szociális védelem és a foglalkoztatás mutatóinak javítása.

Técsői járás: a természeti erőforrások hatékonyabb kihasználása; a beruházások növelése; a pénzügyi stabilitás megteremtése; olyan hatékony szociális programok végrehajtása, melyek biztosítják a lakosság életszínvonalának fenntartható és dinamikus fejlődését.

Huszi eljárás: a fenntartható gazdasági fejlődés feltételeinek megteremtése, a reálgazdaság hatékony működésének bázisán; a perspektivikus területek kiemelése és támogatása; a társadalmi problémák megoldása és a lakosság életszínvonalának növelése.

Kárpátalja megye fejlesztési stratégiája 2020¹⁷⁰

A tervdokumentumot 2015 márciusában hagyta jóvá a Kárpátaljai Megyei Tanács, és az alábbi 4 főbb stratégiai (fő pontok) és operatív (alpontok) célokat jelölték ki benne:

1. A humán- és a társadalmi tőke fejlesztése.

- Az általános iskolai oktatás minőségének javítása (különös tekintettel a vidéki településekre), hozzáférhetőségének egyenlővé tétele.
- A felsőoktatás minőségének és versenyképességének javítása (a felsőoktatási szakkínálat a munkaerőpiac igényeihez való igazítása).
- Az egészséges lakosság életkörülményeinek biztosítása.
- A lakosság kultúrájának és lelkeségének fejlesztése.
- A nemzeti kisebbségek harmonikus fejlődése¹⁷¹
- A civil társadalom, a közélet és a szociális integráció erősítése.

2. A gazdaság versenyképességének és innovatív jellegének kialakítása.

- A közlekedési hálózat és a térbeli infrastruktúra fejlesztése (ezen belül a határ menti közlekedési-logisztikai infrastruktúra fejlesztése).
- Az innovatív vállalkozások és a tudásalapú gazdaság támogatása.
- Az energiatakarékos és energiahatékony termelés biztosítása.
- A rekreációs és gyógyüdülési ágazatok fejlesztése.
- A regionális fejlesztés expeditív menedzsmentjének megteremtése.
- Hatékony üzleti és befektető környezet biztosítása.

3. A vidéki és városi területek illetve közösségek integrált fejlesztése.

- A városi és vidéki területek integrált stratégiai és térbeli tervezésének biztosítása.
- A vidéki területek önfoglalkoztatottságának és vállalkozási hajlandóságának növelése.

¹⁷⁰Stratehiya rozvitku Zakarpatskoyi oblasti na period do 2020 roku

http://dfrr.minregion.gov.ua/foto/projt_reg_info_norm/2015/05/Strategiya.pdf Utolsó letöltés 2016 április 18

¹⁷¹ Ez az etnikailag sokszínű Kárpátalján különösen fontos, ugyanis jelentős számú magyar (a népesség 12%-a), román (2,6%), orosz (2,5%), roma (1,2%) és egyéb nemzetiségek képviselői élnek a térségben).

- A mező- és erdőgazdálkodási termékek hozzáadott értékének növelése.
- A vidéki népesség mobilitási hajlandóságának növelése, a vidéki területek elérhetőségének javítása.
- A vidéki települések szociális ágazatainak fejlesztése.
- A hegyvidéki, előhegyi és alföldi területek fejlettségbeli különbségeinek kiegyenlítése.

4. *A biztonságos és minőségi környezet, valamint a területi harmónia biztosítása.*

- A lakó- és ipari negyedek, valamint a természetes terek harmonikus térbeli elosztásának kialakítása.
- A környezet minőségének javítása.
- A technogén balesetek és katasztrófák, valamint a természeti csapások megelőzése.
- A háztartási és ipari hulladékok megfelelő kezelésének biztosítása.
- A fentebb megfogalmazott stratégiai és operatív célok végrehajtására két koherens programozási ciklust határoztak meg: 2015 – 2017 és 2018 – 2020.

A jelenleg hatályban lévő Nemzeti Regionális Fejlesztési Stratégia 2020, a 3. sz. célkitűzésén belül („Az egyes régiók versenyképességének növelése”), az „Egyes régiók innovációs és befektetési kapacitásainak növelését” irányozta elő. Ezen célok elérése érdekében a megyei stratégia az alábbi prioritásokat jelölte meg: a regionális innovációs és befektetési infrastruktúra tökéletesítése, beleértve a regionális oktatási, technológiai és ipari parkok hálózatának létrehozását, valamint az innovációk támogatására szolgáló jogi és információs rendszerek kialakítását, a hozzáértő szakembergárda biztosítását. Azonban az EU országaival ellentétben, Ukrajnában egyre kevesebb pénzügyi támogatást kap a tudomány és a fejlesztés, mely a hazai tudományos-technikai potenciál erőteljes visszaeséséhez vezetett. Különösen igaz ez Ukrajna periférikus régióiban, mint amilyen Kárpátalja is, ahol a tudományos szervezetek egyébként is kis számban képviseltetik magukat, így a tudományos-technikai utánpótlás is nehézkes, mivel Ukrajnán belül Kárpátalja rendelkezik az egyik legkevesebb számú egyetemi hallgatóval. 2013-ban a Kárpátaljai Megyei Tanács „Az Ungvári Nemzeti Egyetem tudományos parkjának” kialakítását irányozta elő, mely a megye innovációs központjául szolgálna. A park fő tervezett funkciói között az alábbiak szerepelnek: új innovatív termékek létrehozása; az innovatív kiskereskedelem előmozdítása és támogatása; a high-tech termelés támogatása; a hazai és a nemzetközi együttműködések elősegítése a tudományos-technikai és az innovációs tevékenységeken belül.

Ukrajna Nemzeti Fejlesztési Stratégiájával (2020) és Ukrajna Fenntartható Fejlődésének Stratégiájával (2020) összhangban, valamint Kárpátalja kedvező geopolitikai helyzetéből eredően, a megye regionális fejlesztési tervében is különös hangsúlyt fektetnek a határon átnyúló együttműködések megerősítésére, mely a dokumentum szerint a térség gazdasági, szellemi és kulturális fejlődésének alapját képezi. Ukrajna jelenlegi európai integrációs törekvéseinek stratégiája olyan megerősítő tényező lehet Kárpátalja határokon átnyúló kapcsolatainak kiterjesztésében és elmélyítésében, mely az egész ország számára hidat képezhet az Európai Unió felé.

Míg Kárpátalja 2015-ös fejlesztési tervében a határokon átívelő kapcsolatok fejlesztését, valamint az euroregionális együttműködések elmélyítését külön stratégiai célként kezelték, addig a 2020-as tervben olyan javaslat szerepel, mely szerint a határon átnyúló együttműködések, mint a regionális fejlesztés egyik legfontosabb eszköze, minden egyes meghatározott stratégiai cél elérésére terjesszék ki. Ennek értelmében a határokon átnyúló együttműködések és a határ menti területek fejlesztésének pénzügyi stratégiáját a következő 4 privilegizált terület keretein belül jelölték meg: gazdaság, társadalom és szociális szféra, környezetvédelem és fenntartható fejlődés, az együttműködések szervezeti és adminisztratív eszközei.

Fontos megemlíteni, hogy az Európai Unió regionális politikája, melynek fő célja a regionális különbségek kiegyenlítése, a tagállamok periferikus területeinek fejlesztésére helyezi a hangsúlyt, mint amilyen Szabolcs-Szatmár-Bereg megye is, Magyarországon belül. az EU stratégiáival összhangban, Ukrajna regionális politikájában is stratégiai célként jelenik meg a fejlettségbeli különbségek kiegyenlítése, a periférikus vidékek (mint amilyen Kárpátalja is) felzárkóztatása. A tervdokumentum szerint ezen célok elérésének fontos eszközei lehetnek a határon túli együttműködések. A stratégiai terv az eltérő vámügyi eljárásokat is kiemeli, mint a Kárpátalja és a szomszédos országok (Lengyelország, Szlovákia, Magyarország, Románia) közötti határokon átnyúló együttműködések hátráltató tényezőjét.¹⁷² Ugyanis ez az aszimmetria a határ menti együttműködésekben részt vevő országok lehetőségeit is eltérő mértékben korlátozza, gyengíti a többoldalú együttműködések létrejöttét.

¹⁷² Jelenleg az ukrán állampolgároknak az útlevelel mellett vízumra is szükségük van az Európai Unióba való belépéshez. Az EU állampolgárainak viszont csak útlevelel kell rendelkezniük, hogy beléphessenek Ukrajna területére.

A stratégia további prioritási célként jelölte ki *a hegyvidéki települések fejlesztését*, különös figyelmet fordítva a vidéki térségekre (melyekben a megye vidéki népességének 38%-a él). Ezen célok elérésének érdekében a hegyvidék turisztikai-rekreációs, valamint gyógyüdültetési ágazatainak fejlesztését nevezi meg.¹⁷³

Szintén összhangban Ukrajna Regionális Fejlesztési Stratégiájával (2020), Kárpátalja Fejlesztési Stratégiájában is kiemelt figyelmet fordítanak a megye befektetői környezetének javítására, valamint a befektetések terén betöltött szerepének növelésére az országon belül. A dokumentum a terület pozitív befektetési környezetének megteremtése, a befektetők bizalmának visszaszerzése, illetve a megyébe érkező hazai és külföldi befektetések fokozása érdekében gyökeres változtatásokat sürget a jogalkotás és a menedzsment területén, valamint a gazdasági és a pénzügyi stabilitás megteremtésének fontosságára hívja fel a figyelmet. Ezen célok elérése érdekében a tervdokumentum többek között az egykor sikeresen működő „Kárpátalja” Szabad Gazdasági Övezet visszaállítását is sürgeti, melyek új befektetéseket vonzhatnának a megyébe, s ezáltal új munkahelyek teremthetők, új innovációk és pozitív gazdasági folyamatok indulnának el Kárpátalján.

Kárpátalja turizmusának és üdülőhelyeinek fejlesztési programja 2016 – 2020¹⁷⁴

Ukrajna Minisztertanácsa 2013 augusztusában fogadta el a „Turizmus és az üdülőhelyek fejlesztésének állami operatív programját (2022)”, mely alapján a turizmust az ukrán gazdaság egyik legperspektivikusabb ágazatai közé sorolták, a társadalmi-gazdasági, valamint a kulturális fejlődés egyik legfőbb eszközeként jelölték meg. Földrajzi helyzetéből, gazdag természeti és kulturális örökségéből, sokszínű kultúrájából adódóan, Kárpátalján a turizmus szerepe még inkább felértékelődik.

A tervdokumentumban a megye turizmus és üdülési-rekreációs ágazatának főbb feladatai közé a turisztikai és a közlekedési infrastruktúra fejlesztését, valamint a magas szintű turisztikai szolgáltatások biztosítását jelölték meg. A térség természeti erőforrásainak megléte, kedvező földrajzi elhelyezkedése, a rendelkezésre álló ásvány- és termálvizek, a gazdag kulturális–történelmi

¹⁷³ Kárpátalja turizmusának és üdülőhelyeinek fejlesztési programját a 48. oldalon ismertetjük.

¹⁷⁴ Prohrama rozvitku turizmu i kurortiv u Zakarpaskiy oblasti na 2016 – 2020 roki. Háttérdokumentum. Utolsó letöltés 2016 április 17.

öröksége fontos alapjai a megye turisztikai ágazatának fejlesztésében. A program pénzügyi forrásait a megyei költségvetésből kívánják elkülöníteni.

A tervdokumentumban a következő főbb célok kerültek meghatározásra:

- a megye turisztikai ágazatának fejlődését elősegítő programok szervezése és lebonyolítása;
- korszerű turisztikai infrastruktúra megteremtése;
- a hazai és a nemzetközi piacokon egyaránt versenyképes turisztikai produktum létrehozása;
- a turisztikai szolgáltatások minőségének javítása;
- a vidék lakosságának és az ide látogató vendégek turisztikai igényeinek maximális kielégítése;
- a megyébe érkező befektetések ösztönzése;
- a természeti, a történelmi–kulturális, illetve a turisztikai–gyógyüdülési potenciál hatékony kihasználása;
- a turisztikai tevékenységet végző gazdasági egységek teljes értékű működésének biztosítása.

A fejlesztési program további fontos célja egy olyan rendszer létrehozása, melynek révén növekszik a térség turisztikai forgalma, csökken a munkanélküliség, fokozódik a potenciális befektetők érdeklődése, valamint elősegíti a társadalmi–gazdasági fejlődést.

A tervdokumentumban a következő főbb feladatok elvégzése került meghatározásra:

- az idegenforgalmi vállalatok menedzsmentjének tökéletesítése;
- a turisztikai–rekreációs infrastruktúra fejlesztése;
- a térség turisztikai–rekreációs erőforrásainak, valamint történelmi–kulturális örökségének racionális felhasználása;
- a turisztikai–rekreációs ágazat analitikai tevékenységének fejlesztése, elsősorban az árnyékgazdaság csökkentésével;
- a turisztikai ágazat szakembergárdájának mennyiségi növelése és minőségbeli javítása;
- a biztonságos környezet megteremtése a turisták számára;
- nemzetközi együttműködések és tapasztalatcserék a turisztikai- és üdülési–rekreációs ágazaton belül.

Továbbá a fejlesztési program az alábbi főbb prioritásokat emeli ki:

1. Kárpátalja minőségi turisztikai termékének megteremtése és népszerűsítése a hazai és a nemzetközi piacokon.
2. A közlekedési infrastruktúra fejlesztése.
3. A térség gyógyturizmusának fejlesztése a meglévő termál- és ásványvíz potenciáljának bázisán.
4. A zöld (falusi) turizmus fejlesztése.
5. Az ökoturizmus fejlesztése a térség természetvédelmi területeinek bázisán.
6. Az aktív turizmus fejlesztése, a hatékony környezetgazdálkodás és környezetvédelem figyelembevételével.
7. Az ágazat szakképzet munkaerőbázisának biztosítása.
8. A Kárpátalján tevékenykedő idegenforgalmi vállalatok, illetve az idegenvezetők és tolmácsok nyomonkövethetőségének megteremtése.
9. A turisztikai–rekreációs szolgáltatások kínálatának kiszélesítése, minőségi javítása.
10. A turisztikai ágazatba való befektetések kedvező feltételeinek megteremtése.
11. Kárpátalja turisztikai lehetőségeinek népszerűsítése a hazai és a nemzetközi piacokon.
12. Kárpátalja fesztiválturizmusának támogatása.
13. A nemzetközi együttműködések ösztönzése az ágazaton belül.
14. A hatalmi szervek, a turisztikai ágazat egységei, valamint a lakosság közötti együttműködések serkentése.

Habár a stratégia nem emeli ki külön a határokon átívelő együttműködések fontosságát, egyik fő feladatának és prioritásának tekinti a nemzetközi együttműködések és tapasztalatcserék ösztönzését, azok elmélyítését. A jelen stratégiában megfogalmazott turisztikai és közlekedési infrastruktúra fejlesztési céljai a Tisza ETT fejlesztési elképzeléseivel állnak összhangban.

Kárpátalja roma népességének programja 2016–2020¹⁷⁵

„Kárpátalja roma népességének” programját Ukrajna Alkotmányával (1996), Ukrajna nemzetiségi jogainak nyilatkozatával (1991), *Ukrajna* törvényének a *nemzetiségi* kisebbségekről (1992), *Ukrajna* törvényének a közösségek önkéntes egyesüléséről (2015), az „Állami nyelvpolitika elvei” (2013) és

¹⁷⁵ Prohrama „Romske Naselenya Zakarpatya” na 2016–2020 roki <http://document.ua/pro-programu-romske-naselenija-zakarpatija-na-2016-2020-roki-doc259181.html> Utolsó letöltés 2016 április 18

„az Oktatásról” (1991) c. törvényekkel, valamint „A roma kisebbség védelmének és az ukrán társadalomba való integrációjának stratégiája 2020-ig” c. dokumentum főbb rendelkezéseivel és célkitűzéseivel összhangban dolgozták ki.

A stratégiai program legfőbb célkitűzései:

- a kárpátaljai nemzetiségi kisebbségek etnokulturális igényeinek kielégítése;
- a helyi szintű végrehajtó szervek és önkormányzatok szerepének megerősítése a megyében élő hátrányos helyzetű roma népesség jogi védelmének érdekében;
- a megyei és helyi szintű hatalmi szervek befolyásának megerősítése az állami politikán belül, a roma családok hatékonyabb szocializációjának, életkörülményeik és életminőségük javításának érdekében.

A 2016–2020 között megvalósítani kívánt programok pénzügyi finanszírozását a megyei költségvetésből (melynek tervezett keretösszege 2 620 000 hrvinya), és egyéb, Ukrajna jogszabályai által nem tiltott pénzügyi forrásokból kívánják biztosítani.

A stratégia az alábbi főbb feladatok végrehajtását tűzte ki céljaul:

- a nemzetiségi kisebbségek védelméről szóló ukrain törvények joggyakorlásának biztosítása a kárpátaljai roma lakosság körében;
- a kárpátaljai roma népesség szocializációja;
- a roma kisebbség oktatásának és jogi kultúrájának megerősítése;
- a roma népesség életkörülményeinek javítása;
- a hátrányos helyzetű roma családoknak szóló szociális szolgáltatások minőségi javítása;
- az egészségügyi szolgáltatások minőségi javítása a roma népesség körében;
- a roma kisebbség művészi kreativitásának támogatása és előmozdítása.

Kárpátalja roma népességének programja (2016–2020) és az abban meghatározott célok a Tisza ETT határ menti lakosságának problémakezelését előirányzó célkitűzésekkel áll összefüggésben. Különösen fontos ez Kárpátalja esetében (ahogy Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében is), ahol a lakosság 1,2%-át a roma népesség alkotja és ahol e kisebbség társadalmi-gazdasági problémáinak megoldása még várat magára.

Kárpátok Eurorégió stratégiája 2020-ig és azután

A Tisza ETT tervezési kereteiből nem maradhat ki a Kárpátok Eurorégió sem, ugyanis előbbi működési területe része az utóbbinak, illetve mind a kettő hasonló határon átnyúló fejlesztési célokat szolgál. Ezért e két határon átívelő együttműködési struktúra hozzájárulhat egymás sikerességéhez a határon átívelő interakciók terén.

A Kárpátok Eurorégió egy nemzetközi egyesület Közép- és Kelet-Európában, melyet 1993-ban alapított Lengyelország, Ukrajna és Magyarország, azzal a céllal, hogy megkönnyítse a régiók közötti együttműködést. A rendszerváltás után a Kárpátok Eurorégió volt az első határon átívelő együttműködést irányító szervezet mely megpróbálta integrálni az egykori keleti blokk részeit, melyek közös történelemmel, párhuzamos gazdasági fejlődéssel és hasonló hagyományokkal rendelkeznek. Az együttműködés bővítésére is sor került, így Szlovákia és Románia is csatlakozott az együttműködéshez, ezzel ötre bővült a tagok száma.

A Kárpátok Eurorégió küldetése, hogy hozzájáruljon az életminőség javulásához, a béke megőrzéséhez, a határon átívelő kapcsolatok ápolásához, ezáltal csökkentve a határok elválasztó erejét, funkcióját, és hogy előmozdítsa a határ átjárhatóságát és áteresztő képességét az egyes régiók és országok között.

A Kárpátok Eurorégió számos mélyreható kihívással néz szembe, mint az öregedő társadalom, fiatalok kivándorlása szülőhelyükről, klímaváltozás, urbanizáció, avagy globalizáció. Továbbá, a régió számos fontos kérdésben és gazdasági-társadalmi mutatóban elmarad az EU átlagtól, mint az oktatás, munkaerőpiac, avagy közlekedési infrastruktúra terén. A közlekedési infrastruktúra hiányosságai jelentősen befolyásolják az interakciókat, ugyanis az autópályák nem megfelelőek, hiányoznak az alacsonyabb kategóriájú utak, jelentősek az infrastrukturális egyenlőtlenségek, komoly probléma a megfelelő összeköttetések hiánya észak és dél között, és a nem-koordinált/harmonizált határon átívelő tömegközlekedés.

Azonban a Kárpátok Eurorégió aktivitása meglehetősen mérsékeltté vált. Bizonyos szintű működés ugyan tapasztalható a futó projektek implementációival kapcsolatban, de a partnerek motivációs szintje általánosan alacsony. Továbbá nehezen kimutatható a valódi elkötelezettség a döntéshozók irányából, valamint a közös jövőkép és a közös célok is hiányoznak. A Kárpátok Eurorégió stratégiai tervezete e nehézségek ellenére fontos szerepet játszik a határon átívelő együttműködések terén és jelentős új lendületet adhat a Kárpátok Eurorégió együttműködéseinek. Ez azt jelenti, hogy a

Kárpátok Eurorégió potenciálisan képes túlélni a kihívásokat, viszont a túlélés csak akkor történhet meg, ha a régió jövőképe, küldetése és a stratégiai céljai gondos felülvizsgálatra, egyeztetésre kerülnek, ami által egy effektív és működőképes Eurorégió formálódhat.

A Kárpátok Eurorégió stratégiája 2020-ig és azután (angolul: 'The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & beyond') egy jelentős középtávú stratégiai dokumentum, mely reflektálja a Kárpátok Eurorégió gazdasági, szociális és környezeti fejlődését; támogatja a gazdasági célokat, mint a munkahelyek és növekedés; reflektálja a lakosok, gazdasági szereplők, érdekcsoportok és további szervezetek igényeit, ami által a Kárpátok jövőképe formálódik; a szociális, gazdasági, kulturális és fenntartható fejlődés erősödik a régióban. Továbbá, a stratégia rendeltetése, hogy valóságos válaszokat adjon a régió kihívásaira, amellyel jelentős határon átívelő hozzáadott értéket hoz létre.

A Stratégia közös víziója a következőképpen fogalmazódik meg: 'Kárpátok Eurorégió: a hely, ahol az emberek szeretnek élni, a hely amelyet érdemes meglátogatni'. A stratégiában megfogalmazott vízió azt jelenti, hogy a Kárpátok Eurorégióknak egy olyan attraktív helynek kell lennie 2020-ra, ahol az emberek egészséges, aktív és produktív életet élhetnek, és ahol az élet minősége magas. Továbbá, a Kárpátok Eurorégióknak egy olyan helynek kell lennie, ahol az emberek szívesen maradnak, dolgoznak, investálnak, így a helyi vállalkozások működőképessé válnak, ami biztosítja az embereknek a helyi karrier lehetőséget. Egyúttal, a Kárpátok Eurorégióknak olyan helynek kell lenni, ahol a kultúra és az örökség megőrződik, turisztikailag hasznosul, ezzel is támogatva a helyi gazdaságot.

A stratégia hat alapvető körülmény elérését tartja szem előtt:

1. A Kárpátok Eurorégió stratégiai céljainak elfogadása valamennyi résztvevő által.
2. Regionális és helyi hatóságoknak, valamint más érdekelt feleknek, hozzá kell járulniuk a Kárpátok Eurorégió közös költségvetéséhez, ahelyett hogy külső finanszírozásra támaszkodnának, mint az EU vagy más adományozók. Továbbá, az Eurorégió tagjainak meg kellene alakítani egy jól működő tagsági rendszert és elgondolkodni a fontos projekteket támogató közös alap fejlesztésén.
3. A Kárpátok Eurorégióknak képesnek kell lennie arra, hogy hozzájáruljon a regionális fejlesztési politika és a szomszédos régiók területi tervezésének jobb koordinációjához.
4. A Kárpátok Eurorégióknak egy tervezési platformmá kellene válnia a közös aktivitások területén, melyeket európai vagy nemzeti szinten támogatnak.

5. A Kárpátok Eurorégióinak intézményesíteni kellene az együttműködési hálózatokat, Európai Területi Társulás létrehozása az egyik lehetőség.
6. A Kárpátok Eurorégióinak törekednie kell arra, hogy kialakítsa a határon átvívelő együttműködés közös identitását, beleértve a médiát és a következetes PR politikát.

A Kárpátok Eurorégió átfogó céljai közé tartoznak a következő elemek:

- együttműködés előmozdítása számos területen, mint a társadalom, gazdaság, kutatás és a tudomány, ökológia, oktatás, kultúra és sport
- határon átnyúló projekt implementációjának támogatása lobbizással és a nemzeti intézmények és szervezetek kölcsönös együttműködésével

A következő prioritások határozhatók meg:

1. Prioritás: 'Élénk, aktív, versenyképes gazdaság a Kárpátok Eurorégióban és vonzó befektetési terület' – kis- és középvállalkozások, üzletfejlesztés és munkapiac fejlesztés; kereskedelem, beruházások ösztönzése és a határon átnyúló közlekedés és logisztika fokozása; kiválasztott gazdasági ágazatok támogatása, vidékfejlesztés és turizmus; információs és kommunikációs technológiai szolgáltatások fejlesztése, jobb menedzselés és a határon átvívelő együttműködések láthatósága;
2. Prioritás: 'Tiszta és környezetbarát Kárpátok Eurorégió' – környezetvédelem, természet és természeti kincsek fenntartható gazdálkodása, biológiai sokféleség megőrzése; víz, szennyvíz és hulladékkezelés; éghajlatváltozás hatásainak enyhítése és együttműködés vészhelyzetekben; energetikai együttműködés (hatékonyság, biztonság és megújuló energiaforrások);
3. Prioritás: 'Jól kapcsolódó Kárpátok Eurorégió és hatékony határrendszer' – határok hatékonysága, határellenőrzés, vám és vízumeljárások; mobilitás és tömegközlekedési biztonság, beleértve a határátlépési infrastruktúrát és berendezéseket;
4. Prioritás: 'Innovatív, képzett és jól oktatott Kárpátok Eurorégió' – kutatás, innováció és új technológiák; oktatás fejlesztése;
5. Prioritás: 'Természeti örökség, helyi kultúra és történelem' - természeti örökség, helyi kultúra és történelem előmozdítása és védelme; Kárpátok Eurorégió polgárai ismereteinek javítása;
6. Prioritás: 'Kárpátok Eurorégió határon átvívelő együttműködési közösségfejlesztése, egészségügyi, foglalkoztatási és szociális fejlesztése' – közigazgatás és a határon átvívelő

együttműködés intézményi kapacitás hatékonyságának javítása, határon átívelő együttműködési közösségfejlesztés; polgárok egészségének védelme; foglalkoztatási és szociális szolgáltatások; korszerű határon átívelő együttműködési identitás.

A Kárpátok Eurorégió korlátozott pénzügyi forrásokkal rendelkezik, ezért a Stratégia implementációja és megvalósíthatósága nagyban függ a rendelkezésre álló pénzügyi támogatásoktól. Következésképpen a Stratégia számos határon átívelő és transznacionális programot nevez meg, melyek finanszírozási lehetőséget rejtenek magukban a Kárpátok Eurorégió számára:

- Magyarország–Szlovákia–Románia–Ukrajna Európai Szomszédsági Eszköz Határon Átnyúló Együttműködési Program 2014-2020;
- Határon átívelő együttműködési program Lengyelország–Fehéroroszország–Ukrajna 2014-2020;
- Határon átívelő együttműködési program Lengyelország–Szlovákia 2014-2020;
- Határon átívelő együttműködési program Szlovákia–Magyarország Program 2014-2020;
- Határon átívelő együttműködési program Románia–Magyarország Program 2014-2020;
- Közös Operatív Program Románia–Ukrajna 2014-2020;
- Európai Unió Duna Régió Stratégiája és Duna Transznacionális Program 2014-2020;
- Horizon 2020;
- Erasmus+

Összefoglalva megállapítható, hogy a Kárpátok Eurorégió stratégiája régiók/országok közötti aktivitást generál, ezzel támogatva és előmozdítva a határon átívelő együttműködést. Ezáltal az átfedés a Tisza Európai Területi Társulással kölcsönösen ösztönző és motiváló lehet mindkét határon átívelő együttműködési struktúra számára. Mindazonáltal a kevesebb szereplő (ezzel a könnyebb együttműködés és érdekegyeztetés) illetve az intézményesült forma következtében a Tisza ETT lehetőségei a konkrét fejlesztési elképzelések megvalósítására erősebbnek tűnnek, ezzel területén beválthatja az eurorégió által évtizedek óta remélt fejlesztések ígéretét. Mindamellet az ETT-nek figyelemmel kell lennie az eurorégió céljaira is, hogy ne alakuljon ki a két együttműködés közös céljainak megvalósulását hátráltató párhuzamosság.

5.3.2 Átfogó településfejlesztési dokumentumok

A Tisza ETT területén működő, a határon átnyúló együttműködés szempontjából jelentős települések fejlesztési elképzeléseinek feltárását a tervezési folyamat kezdetétől figyelembe vettük a stratégia összeállításához. A települések fejlesztési dokumentumainak áttekintése is hozzájárulhat a már lefektetett fejlesztési elképzelésekkel való harmónia megteremtéséhez.

Elmondható, hogy a legtöbb városi és járási fejlesztési programban a társadalmi–gazdasági fejlődés általános céljait fogalmazzák meg, ahol kiemelt szerepet kap a vállalkozások és a KKV szektor fejlesztése, a beruházások ösztönzése, az új munkahelyek teremtése, a hatékonyabb állami apparátus létrehozása, valamint az infrastruktúra fejlesztése is. A határon túli együttműködések elmélyítése a legtöbb dokumentumban kiemelt prioritásként szerepel, azonban a Kárpátalja számára olyan perspektivikus ágazatok, mint például az agráripár (szinte sehol nem jelenik meg prioritásként), vagy a turizmus (csak a Beregszászi járás és Beregszász városának fejlesztési terveiben élvez prioritást) azonban nem kerül különösebben előtérbe.

9. táblázat A Tisza ETT tagtelepülések átfogó fejlesztési dokumentumai

Település	Átfogó fejlesztési dokumentum megnevezése	A rendelkezésre álló fejlesztési dokumentum időtávja	Dokumentum kelte
Fehérgyarmat	Fehérgyarmat város településfejlesztési koncepciója	2030-as céldátum	2015. május
Kisvárdá	Kisvárdá város integrált településfejlesztési stratégiája	2014-2020, jövőkép: 2030	2015
Mátészalka	Mátészalka Integrált Városfejlesztési Stratégiája	középtávú stratégiai időtáv 2010 - 2016	2010. március
Nyíregyháza	Nyíregyháza megyei jogú város integrált településfejlesztési stratégiája	2014 - 2020	2014. szeptember 1
Vásárosnamény	Vásárosnamény város integrált településfejlesztési stratégiája Vásárosnamény város településfejlesztési koncepciója	2015 - 2023	2015

Település	Átfogó fejlesztési dokumentum megnevezése	A rendelkezésre álló fejlesztési dokumentum időtávja	Dokumentum kelte
Záhony	A záhonyi kistérség területfejlesztési koncepciója		2010. július 30.
Ungvár	Ungvár társadalmi-gazdasági fejlesztésének terve a 2015. évre vonatkozóan valamint a 2016. és 2017. évek fejlesztéseinek főbb irányvonalai	2015 – 2017	2014. február 03.
Munkács	Munkács fejlesztésének prioritásai	2014 – 2016	2014. február 03.
Beregszász	Beregszász fejlesztésének prioritásai	2014 – 2016	2014. február 03.
Huszt	Huszt fejlesztésének prioritásai	2014 – 2016	2014. február 03.
Csap	Csap fejlesztésének prioritásai	2014 – 2016	2014. február 03.
Técső (técsői egyesült közösség)	Técső város valamint a técsői egyesült közösség falvainak integrált fejlesztésének stratégiája	2015 – 2020	2015. április

A tagtelepülések fejlesztési stratégiáinak aktualizálása során szükséges lenne az ETT elkészülő integrált fejlesztési stratégiáját is figyelembe venni, az abból származtatható helyi, települési feladatokat megjeleníteni.

Az alábbiakban a Tisza ETT tagtelepülések fent felsorolt fejlesztési dokumentumok legfőbb stratégiai célkitűzéseit, fejlesztési prioritásait ismertetjük vázlatosan. Előzetesen, általánosságban elmondható, hogy változó részletességgel, de mindegyik városi stratégia reflektál az öt körülvevő vidéki térségre is. A fejlesztési szükségletek legtöbbje közel azonos, ezek lehetőséget adnak az ETT-szintű együttműködésre. A fejlesztési dokumentumok egyöntetűen figyelembe veszik a megyék jellegét, természeti-táji adottságait, populációs/társadalmi struktúráját, és kihangsúlyozzák az elvándorlás megállításának fontosságát, a gazdasági fejlődés előmozdítását, a munkahelyteremtést, a munkanélküliek és a hátrányos helyzetűek munkába való integrálását/re-kvalifikációját, ezzel kívánják lépéseket tenni a helyi társadalom megfelelő életkörülményeinek biztosítására.

Fehérgyarmat

Fehérgyarmat hosszú távon (2030) egy olyan járási gazdasági, közösségi, oktatási, kulturális és igazgatási központ kíván lenni, amely magas életminőséget nyújt, folyamatosan növeli az eltartó képességét, társadalmi aktív helyi közösségekre épül és erős identitással rendelkezik, könnyen elérhető és hatékony közszolgáltatásokat nyújt, minőségi infrastruktúrát működtet, széles kínálatot nyújt, valamint biztonságos és esztétikus lakókörnyezetet biztosít lakói számára.

A fejlesztéseknek Fehérgyarmat élhető kisvárossá fejlődését kell szolgálniuk, ahol a növekvő számú lakosság települési komfort érzete magas, és emelkedik a helyi kötődés szintje. A megfelelően képzett munkaerőt valamint a gazdasági lehetőségeket szintén a város fejlődési érdekeit figyelembe véve kell hasznosítani. A fejlesztésekkel párhuzamosan különös figyelmet kell fordítani arra, hogy javuljon a város arculata és ismertsége. Mindezek közvetlenül hozzájárulnak a jövőkép eléréséhez.

Továbbá, a településfejlesztési koncepció kihangsúlyozza a város kedvező fekvését és a határ viszonylagos közelségét. Ezzel Fehérgyarmat nemcsak a városlakók és a térségben lakók számára, hanem a határ túloldalán élők számára is dinamikus, tevékeny életet élő városképet mutat, aktív testvérvárosi kapcsolatokat tart fenn. Fehérgyarmat megjelenik nemzetközi szinten is: a multinacionális vállalatok jelenlétén keresztül, avagy az intenzívebbé váló határon átnyúló együttműködéseknek köszönhetően.

A településfejlesztési koncepció általános céljai a következők szerint határozhatók meg:

- a város versenyképessége növekedjen és váljon tartóssá (versenyképesség);
- a lakosság életminősége és életfeltételei javuljanak (életminőség);
- a társadalmi kohézió erősödjön, és a partnerség fejlődjön (kohézió),
- fenntartható városként működjön (fenntarthatóság).

Továbbá, az általános célokon túl, a koncepció három részelt jelöl ki:

- Versenyképes és stabil gazdaság, munkahelyteremtés
- A népességmegtartó képesség javítása, a helyi identitás erősítése
- A közszolgáltatások és az elérhetőség fejlesztése

10. táblázat: Fehérgyarmat város településfejlesztési koncepciójának megvalósítandó feladatai

A		
gazdaság	társadalom	fizikai környezet
területére vonatkozó specifikus, tematikus fejlesztési célok		
• vonzó befektetői környezet kialakítása, • infrastrukturális feltételek kialakítása, • vállalkozóknak szóló információs tanácsadó iroda létesítése, • feldolgozóipar piaci igények alapján történő fejlesztésének ösztönzése, • ipar fejlesztése, • munkahelyteremtő beruházások megvalósítása.	• város népességmegtartó erejének növelése, • meglévő erőforrásokra való építkezés és a költséghatékonyság biztosítása, • közösségi szemlélet és a széles körű partnerség biztosítása, • az érintettek aktív bevonása a fejlesztési folyamat valamennyi szakaszába, • közösségi szemlélet és a széles körű partnerség biztosítása, • kiegyensúlyozott településszerkezet megteremtése, • műemlékek megóvása, közterületek javítása, • belterületi vízrendezés, • identitástudat erősítése, • szegregációs tünetek megszüntetése, • hátrányos helyzetűek komplex felzárkóztatása és az esélyegyenlőség biztosítása, • közszolgáltatások teljes körének minőségi fejlesztése.	• energiahatékonyság növelése, • klímaváltozáshoz való alkalmazkodás, • az épített örökség védelme, • zöldterületek megóvása, • a fenntartható fejlődés biztosítása, • korszerű és környezetbarát biogazdálkodási formák elterjesztése, • családi gazdálkodási formák előtérbe helyezésének segítése és a helyi termékek értékesítése, • a zöldfelületek megújítása és rendszerbe szervezése, • városi közlekedés fejlesztése, • járdák és kerékpárutak kialakítása.

Kisvárdá

A város hosszú távú jövőképe világosan kijelöli, hogy Kisvárdá milyen várossá szeretne válni 2030-ra. Kisvárdá jövőképe: „Kisvárdá az Észak-alföldi Régió határ-menti területeinek gazdaságát támogató, nagy vonzáskörzettel rendelkező térségi, kereskedelmi és szolgáltató központ, mely újrafogalmazza a vidéki élet fogalmát életminőség és élhetőség tekintetében.”

Kisvárdá város integrált településfejlesztési stratégiája kihangsúlyozza a határon átívelő együttműködések, mégpedig a Határon Túli Magyar Színházak Fesztiváljának évenkénti megrendezését egészen 1989-től; tudatosítja az ukrán határ közelségét, a közelségben rejlő potenciálokat és lehetőségeket; sőt mi több, gazdasági szempont alapján intenzívebbé kívánja tenni a határon átnyúló kapcsolatrendszert és bővíteni a nemzetközi szerepkört.

A stratégiai jövőkép megvalósításához az alábbi átfogó célokon keresztül vezet az út, melyek kijelölik a város legfontosabb gazdasági, társadalmi, környezeti kihívásokra adott válaszait:

- Kisvárdá pozitív városarculatának további erősítése („Kisvárdá márka”) – a város jelenkori és múltbéli értékeinek kommunikációja,
- a „jó itt élni, jó itt dolgozni, jó itt vállalkozni, jó itt kikapcsolódni” üzenet tudatosítása (Magas életminőség) – a lakosság életszínvonalának, életfeltételeinek javítása,
- befektetés ösztönzés mind a helyi, mind a külső tőke vonatkozásában (stabil gazdaság, munkahelyteremtés) – a gazdasági versenyképesség növelése, befektetések ösztönzése és munkahelyteremtés,
- turisztikai célpont jelleg erősítése (turizmus) – a város turisztikai adottságainak szélesebb körű kihasználása,
- Zöld és fenntartható város kialakítása (zöld város) – a város környezettudatos és energia hatékony működése.

A stratégiai célokon túl az integrált településfejlesztési stratégia meghatározza az elérendő középtávú stratégiai célokat, melyek a 2015-2022 közötti időszakot fedik le:

- demográfiai és társadalmi negatív folyamatok megállítása – népességfogyás megállítása és a fiatalok letelepedésének ösztönzése, fiatalos város kialakítása,
- gazdaságösztönzés és munkahelyteremtés – gazdaságélénkítés, vállalkozásösztönzés, közlekedés és helyi termelők támogatása,

- városi életminőség javítása,
- térségi szerepkör erősítése – közigazgatási, gazdasági, turisztikai és oktatási központ legyen a város a térségben,
- közösségfejlesztés – a város egy erős helyi közösségekkel rendelkező város legyen,
- intelligens város kialakítása – a XXI. századi digitális technológia felhasználása a városfejlesztésben és a városüzemeltetésben,
- „zöld város” – egy fenntartható várossá válás folyamatának a véghezvitele.

11. táblázat: Kisvárdai város integrált településfejlesztési stratégiájának megvalósítandó feladatai

A		
gazdaság	társadalom	fizikai környezet
területére vonatkozó specifikus, tematikus fejlesztési célok		
• a helyi gazdaság támogatása, • turizmus feltételeinek erősítése, • új munkahelyek létrehozása, befektetés ösztönzés – vállalkozói inkubátorház, ipari park kialakítása, vállalkozásbarát környezet, közlekedési feltételek javítása.	• népességfogyás megállítása és a fiatalok letelepedésének ösztönzése, • közösségi funkciók megerősítése, • életminőséget javító intézkedések, • európai szerepvállalás erősítése, • határ menti kapcsolatok erősítése, • városi identitás tudat erősítése, • civil szervezetek aktivizálása, • szegregációs problémák kezelése.	• a helyi termelők piacra jutási feltételeinek támogatása (pl. helyi termelők boltja), • klímastratégia készítése, • alternatív fűtési és világítási rendszerek kiépítése, • városi zöldfelületek arányának növelése, • környezetbarát közlekedés feltételeinek megteremtése.

Mátészalka

Mátészalka, mint az egyik leghátrányosabb helyzetű kistérség központjának átfogó stratégiai céljaként fogalmazódott meg a város felzárkóztatása, kereskedelmi és gazdasági központtá válása, a közszolgáltatások modernizálása, valamint az esztétikusabb és élhetőbb városkép kialakítása. Mátészalka jövőképe magába foglalja a térség legégetőbb aktuális problémáját, mégpedig az ország

többi területéhez képest elmaradott státuszának a kezelését. A stratégia döntő irányvonalát az elmaradottság okainak felszámolása jelenti.

A hosszú távú fejlesztési célok meghatározó elemei:

- a népességmegtartó képesség növelése;
- a szociális biztonság folyamatos fenntartása;
- a regionális fejlesztési irányokhoz hangolt kitörési irányok meghatározása;
- a városképi karakter és értékek védelme, európai színvonalú új értékek létrehozása, az eltérő lakóterületekhez illeszkedő építési-szabályozás kialakítása.

A középtávú fejlesztések közül kiemelten kezeli a következőket:

- közlekedésfejlesztés;
- közmű- és környezetvédelmi, zöldfelületi rendszer megőrzése és fejlesztése.

A város felvázolt jövőképe a következő fejlesztéseket tűzi ki maga elé:

- a város kereskedelmi-, logisztikai központtá válik, melyhez rendelkezik a megfelelő közlekedésföldrajzi alapfeltételekkel;
- a városban jelen lévő Optomechatronikai profillal rendelkező vállalatok a szakterületükön központtá fejlődnek, e fejlesztés a helyi gyakorlatra és a szakképzett munkaerőre alapozódik;
- a város a kedvező földrajzi fekvését és a falusi turizmus fellendülését támogatva népszerű turisztikai desztinációvá válik;
- esztétikus városközpont kialakítása, mely helyet biztosít a város rendezvényeihez – mérsékelt közúti forgalmú, élhető belváros.

Továbbá, Mátészalka integrált városfejlesztési stratégiája a következő tematikus célokat azonosítja:

- Gazdaságélénkítés – célja a hátrányos helyzetű térségeket jellemzően sújtó foglalkoztatottsági helyzet mérséklése és javítása. Elsődlegesen azonban a beruházás élénkítése tekinthető kiemelt fontosságúnak.
- Élhető, esztétikus városi környezet kialakítása – a cél elsősorban közterület rendezés, az utak állapotának javítása, közösségi terek, sétálóutcák kialakítása, valamint a forgalomszervezés újragondolása.
- Felzárkózó kistérség, megerősödött kistérségi központ – a cél elsősorban a város, mint kistérségi központ szerepének megerősítését tartalmazza. Így szükségszerű a közigazgatási funkciók újraszervezése, újragondolása és a közszolgáltatások modernizálása.

- Esélyteremtő város – a cél elsősorban a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek szegregációjának felszámolása, a városi szegregátumok megszüntetése, szociális gazdaság kialakítása.

12. táblázat: Mátészalka integrált városfejlesztési stratégiájának megvalósítandó feladatai

A		
gazdaság	társadalom	fizikai környezet
területére vonatkozó specifikus, tematikus fejlesztési célok		
• beruházás élénkítés, • hátrányos foglalkoztatottsági helyzet mérséklése, • vállalkozásélénkítő program, • munkanélküliség csökkentése és munkahely hiány kezelése, • kereskedelmi-logisztikai szerep erősítése, • optomechatronikai központ létrehozására, • szélesebb spektrumon mozgó ipari-gazdasági területek beépítése, • új gazdasági területek előkészítése, • regionális fejlesztési irányokhoz hangolt kitörési irányok meghatározása, • munkaerőpiacra való visszatérés ösztönzése.	• fiatal értelmiség helyben tartása, • lakosságszám megtartása, növelése, • szakképzési program rugalmas és reálgazdaság követő átalakítása és a felsőfokú képzés meghonosítása, • lakóövezetben élők jelenlegi és jövőbeli életminőségének javítása, • szegregáció kezelése, • roma oktatási, felzárkóztató program, • egészségi mutatók javítása, • városi lakhatás feltételeinek javítása, • térség civil szervezetei számára egy állandó otthon létesítése, • a humán-infrastruktúra minőségi fejlesztése, • egészségügyi és szociális háló fejlesztése, • szociális biztonság folyamatos fenntartása.	• helyi turizmus fejlesztése és idegenforgalom növelése, • csatornázás, szennyvíz és hulladék-elhelyezés megoldása, belvízelvezetés, • hulladékkezelés, szemétkerakó helyek bővítése és az illegális szemétkerakók felszámolása, • kerékpárutak fejlesztése, • parkolási gondok megoldása, mérséklése, • közúti forgalomterhelés mérséklése, • zöldfelületek növelése, • közparkok állapotának javítása, • környezeti állapot megtartása és fejlesztése, • közlekedésfejlesztés.

Nyíregyháza

Nyíregyháza integrált területfejlesztési jövőképe a 2014-2020-as időtávval dolgozik és tervez. Nyíregyháza jövőképét az alábbiakban lehet megfogalmazni: hosszú távon egy egészséges, fenntartható, jómódú, színes város legyen Nyíregyháza, ahol az egészséges élet alapfeltételei biztosítottak, továbbá, az itt élők egészséges környezetben, egészséges életmódot folytatva megfelelő életminőségben élnek; ahol a társadalmi és környezeti fenntarthatóság szempontjai érvényesülnek; ahol a fejlett helyi gazdaságnak köszönhetően a foglalkoztatási és jövedelmi szint magas; és ahol aktív kulturális és társadalmi élet folyik.

Nyíregyháza integrált településfejlesztési koncepciója a felvázolt jövőkép megvalósulása érdekében három átfogó fejlesztési célt határoz meg és jelöl ki, melyek a város legfontosabb gazdasági, társadalmi és környezeti kihívásaira adott válaszait tartalmazzák:

- versenyképes város – versenyképes, nemzetközi színvonalú gazdaság, értékteremtő foglalkoztatás és az aktivitás növelése,
- gondoskodó város – javuló életminőség és a társadalmi különbségek csökkentése,
- környezettudatos város – energiahatékonyság és a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás.

A stratégiai célkitűzések egyrészt városi szintű tematikus célokat, másrészt városrészi szintű területi célokat foglalnak magukban.

A város középtávú tematikus céljai a következők:

1. fejlett helyi gazdaság, nagyszámú minőségi munkahely, magasabb jövedelmi szint – a foglalkoztatás előmozdításának egyik fontos eleme az aktivitási ráta növelése, másik fontos eleme a munkahelyek számának emelése;
2. fejlett, magas színvonalú tudományos élet, innováció – hosszú távú fejlődéshez elengedhetetlen fontosságú a felsőoktatás és az innováció jelenléte a városban;
3. pezsgő kulturális élet, rekreációs lehetőségek, fejlett turizmus – az életminőséget nagyban befolyásolja az elérhető kulturális és a szabadidős szolgáltatások mennyisége és minősége;
4. magas színvonalú humán szolgáltatások – az életminőség fontos alapfeltétele a megfelelő színvonalú humán szolgáltatások (egészségügy, szociális és gyermekjóléti ellátás, oktatás-nevelés, közigazgatás) elérhetősége;
5. közösségi, szolidáris, befogadó társadalom – a város fejlődése nagymértékben függ annak társadalmától, a társadalom szolidaritásától, az aktív helyi közösségek jelenlététől;

6. fejlett városi mobilitás, fenntartható közlekedés – a fejlődés egyik kulcstényezője a városi közlekedés fenntartható fejlesztése, a környezetbarát mobilitás feltételeinek megteremtése;
7. vonzó és energiahatékony épített környezet, táj- és településkép – az élet fontos elemét képezi a városkép, mint a közterek, középületek, lakhatási feltételek, közművek állapota,
8. aktív hazai és nemzetközi kapcsolatrendszer, vonzó városi imázs – a város jövőjét meghatározza az aktív hazai és nemzetközi kapcsolatrendszer működése is.

A középtávú területi/városrészi szintű célok meghatározása az egyes városrészek gazdasági, társadalmi és településszerkezeti helyzetfeltárása alapján, a fejlesztendő (és esetlegesen visszafejlesztendő) funkciók figyelembevételével történt meg. A városrészi fejlesztések célja a város kiegyensúlyozott területi, gazdasági és társadalmi fejlődésének biztosítása. A fejlesztések a következő célpontokra összpontosítanak: lakófunkció erősítése; lakótelepek komplex fejlesztése; közösségi jellegű fejlesztések; zöldfelületek fejlesztése; turisztikai, rekreációs funkciók erősítése; közlekedési funkció erősítése; kereskedelmi, szolgáltatási fejlesztések; ipari területek fejlesztése; mezőgazdasági funkció erősítése. Nyíregyháza integrált településfejlesztési stratégiája megemlíti a határon átívelő turisztikai és a városkapcsolatok fejlesztését.

13. táblázat: Nyíregyháza integrált területfejlesztési jövőképek megvalósítandó feladatai

A		
gazdaság	társadalom	fizikai környezet
területére vonatkozó specifikus, tematikus fejlesztési célok		
• munkahelyek számának növelése, • gazdasági versenyképesség növelése, • helyi foglalkoztatási szint javítását célzó partnerségen alapuló programok támogatása, • húzóágazatok fejlesztése, • beruházások idevonzása, • helyi vállalkozások erősítése,	• magas színvonalú főiskolai edukációs képzés, • duális képzési formák bevezetése, • humán szolgáltatások színvonalának, minőségének további javítása, • korszerű egészségügyi alap- és kórházi ellátás biztosítása és prevenció, • rászorultak szociális ellátása,	• helyi termékek és szolgáltatások fogyasztása, • kulturális és közművelődési intézmények fejlesztése, • alulról jövő kulturális és szabadidős kezdeményezések ösztönzése, • tömegsport ösztönzése, • közösségi terek kialakítása,

A		
gazdaság	társadalom	fizikai környezet
területére vonatkozó specifikus, tematikus fejlesztési célok		
• közlekedés fenntartható fejlesztése, • ipari területek fejlesztése, • kereskedelmi és szolgáltatási fejlesztések, • mezőgazdasági funkció erősítése, • üzleti infrastruktúra fejlesztése.	• elektronikus közigazgatás további fejlesztése, • helyi közösségek, civil szervezetek működésének támogatása, • helyi identitástudat további erősítése, • szolidaritás a hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportokkal, • a leromlott területek felszámolása, a leszakadó településrészek, épületállományának és közterületeinek megújítása, • lakhatási feltételek javítása, • aktív testvérvárosi és partnervárosi együttműködések, • városi image erősítése, • a kerékpáros közlekedés fejlesztése, • társadalmi kohézió.	• rendezvények kínálatának bővítése, • turisztikai attrakciók fejlesztése, • lakóterületek tehermentesítése, és az átmenő teherforgalom megszüntetése, • környezetbarát közlekedési módok ösztönzése, • a kerékpáros és gyalogos közlekedés növelése, • az energiahatékonyság növelése és a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás, • zöldterületek megóvása.

Vásárosnamény

Vásárosnamény integrált településfejlesztési stratégiai célja, hogy Magyarország és az Európai Unió egyik stabil fejlődési pályán lévő városa legyen 2030-ban, ahol a természeti és kulturális értékekre építve, a gazdasági felzárkózás, a lakosság életminőségének folyamatos javulásával párosul, figyelembe véve a fenntarthatóság szempontjait. Továbbá, Vásárosnamény is kihangsúlyozza a

határon túli interakciókat, mind egészségügyi, gazdasági, turisztikai és társadalmi vonzaskörzetek szempontjából.

A város belső adottságait és a külső környezet által befolyásolt lehetőségeit figyelembe vevő hosszú távú jövőkép világosan kijelöli, hogy Vásárosnamény egy modern, perspektivikus, vonzó környezetet biztosító város, amelynek dinamikusan fejlődő gazdasága megfelelő foglalkoztatási lehetőségeket biztosít növekvő számú lakosai számára. A jövőkép megvalósulása érdekében az alábbi átfogó cél jelölhető ki, amely megadja a város legfontosabb gazdasági, társadalmi, környezeti kihívásokra adott válaszait: a város kedvező elhelyezkedésére és adottságaira építve dinamikusan fejlődő, vonzó és versenyképes térségi centrum szerepkör betöltése a gazdaság, az idegenforgalom és a humán szolgáltatások területén a lakosság életminőségének javítása érdekében. Továbbá, Vásárosnamény a jövőben is a térség egyértelmű gazdasági, foglalkoztatási, oktatási, egészségügyi és turisztikai központja – úgy, hogy mindezzel párhuzamosan megőrzi sajátos kisvárosi arculatát, identitását.

Ennek érdekében a város:

- kijelöli a munkahelyteremtéssel kapcsolatos gazdaságfejlesztési eszközöket;
- meghatározza a meglévő értékek megőrzésének és tudatos hasznosításának kereteit;
- azonosítja a beavatkozási irányokat a város társadalmi, szociális problémáira;
- a gazdasági és társadalmi fejlődés feltételeinek javítása közben is kiemelt figyelmet fordít a környezeti állapot megóvására.

Vásárosnamény város hosszú távú átfogó céljának elemei:

- munkahely teremtés;
- életminőség javítása;
- versenyképes térségi centrum szerepkör;
- turisztikai és humán szolgáltatások fejlesztése.

Vásárosnamény esetében a következő településfejlesztési alapelveket kell figyelembe venni:

- integrált megközelítés – a városfejlesztés terén kizárólag integrált megközelítéssel lehet hatékony megoldásokat elérni;
- fenntartható és klímabarát városfejlesztés;
- a településfejlesztés során kiemelten fontos a fenntartható fejlődés biztosítása – magában foglalja a gazdasági, a társadalmi és a környezeti fenntarthatóságot;

- hatékony fejlesztések – a városfejlesztés során fontos alapelv a meglévő erőforrásokra való építkezés és a költséghatékonyság biztosítása;
- közösségi szemlélet és szolidaritás;
- a városfejlesztési folyamat valamennyi szakaszában – tervezés, megvalósítás és fenntartás – kiemelt alapelv a közösségi szemlélet, a széles körű partnerség biztosítása.

Vásárosnamény reális jövőképeinek kialakításakor számos külső tényező figyelembevételére került sor, amelyek alapvetően meghatározzák a város átfogó fejlődésének irányvonalait és korlátait. Ilyenek a város kedvező földrajzi elhelyezkedése és előnyös térszerkezeti adottságai; központi szerepkör a járáson belül; a lakosság, a gazdasági szervezetek és a potenciális turisták általános és speciális szükségletei, elvárásai a településsel, a közszolgáltatásokkal és a városi funkciókkal szemben; fejlesztések megvalósításához rendelkezésre álló támogatási források és a mellé rendelendő önerő megléte, ami behatárolja a tervezett fejlesztések körét és megvalósíthatóságát.

14. táblázat: Vásárosnamény integrált településfejlesztés megvalósítandó feladatai

A		
gazdaság	társadalom	fizikai környezet
területére vonatkozó specifikus, tematikus fejlesztési célok		
• gazdaságélénkítő és népességmegtartó településfejlesztés, • munkahelyteremtés, • magánberuházások és a közsféra fejlesztései, • megfelelő vállalkozói környezet biztosítása, • ipar és szolgáltatói szektor fejlesztése, • helyi gazdaságfejlesztés infrastrukturális hátterének önkormányzati biztosítása, • fürdő vonzerejének növelése és fenntarthatóságának javítása, • összekötő és elkerülő útépítési program, • logisztika és fejlesztése.	• modern kisvárosi életforma biztosítása, • közintézmények infrastrukturális korszerűsítése, • turisztikai látványosságokat kiszolgáló utak felújítása, • Eötvös-kastély felújítása, • Városi Sportcsarnok felújítása, • turisztikai és szolgáltató központ kialakítása, • térfigyelő kamerarendszer kiépítése, • buszvárók kialakítása, • szociális bérlakás vásárlása, • szociális alap- és szakellátások fejlesztése,	• települési identitás fenntartása és erősítése, • vidékfejlesztés, • közlekedési fejlesztések, • közterek, utak, járdák, játszóterek, zöldterületek felújítása, • kerékpáros közlekedés fejlesztése, • szennyvízhálózat és szennyvíztisztító telep korszerűsítése és építése, • napkollektoros és napelemes rendszerek kiépítése, energetikai korszerűsítés az intézményekben, • játszóterek felújítása.

A		
gazdaság	társadalom	fizikai környezet
területére vonatkozó specifikus, tematikus fejlesztési célok		
	foglalkoztatási programok megvalósítása, • egészségügyi alapellátás infrastrukturális fejlesztése, • társadalmi együttműködés erősítése, • általános és középiskolák fejlesztése.	

A záhonyi kistérség területfejlesztési koncepciója

Záhony elhelyezkedése speciális: egyszerre határos az EU belső schengeni zónájával (Szlovákia), valamint az EU külső határával (Ukrajna). A schengeni határ a kistérség számára különleges stratégiai pozíciót jelent, s erősíti a már kiépített közlekedési hálózatokat, illetve szükségessé teszi a további infrastrukturális-gazdasági fejlesztéseket.

A Záhonyi kistérségben a következő prioritások köré csoportosul a jövőkép:

- kiépülnek a minőségi élet teljes infrastrukturális és épített környezeti feltételei, biztosítottá válik a természeti, táji környezet és az épített örökség megóvása;
- a munkahelyek választéka egyrészt elősegíti a kvalifikált munkaerő megtartását, ill. térségbe vonzását, másrészt alkalmas az alacsonyan iskolázott népesség foglalkoztatására is;
- az intézményrendszer hatékony működése összhangba kerül a lakosság szükségleteivel;
- a térség gazdasági szerkezetére a stabilitás, a növekedés, a diverzifikáltság, az innováció és a hatékonyság lesz jellemző; ahol a gazdasági övezet ipari, logisztikai és szolgáltató szerepe erősödik;
- az élelmiszergazdaság nemzetközileg is versenyképes lesz;
- a térségi szereplők közti együttműködés erősödik;
- intenzív határon átnyúló kapcsolatrendszer és kooperáció bontakozik ki.

A kistérség területfejlesztési koncepciója a következő 3 stratégiai célt határozza meg:

- A gazdaság fejlesztése – ezen belül is a meghatározó termelési ágak és a kapcsolódó műszaki, gazdasági infrastruktúra fejlesztése, valamint a versenyképes gazdaság kiépüléséhez elengedhetetlen egyéb olyan feltételrendszer javítása, mint a közlekedési és határátlépési infrastruktúra, a gazdasági együttműködések erősítése a kistérségen belül és kívül, az információs társadalom kiépítése, valamint a térség imázsának, ismertségének növelése. Továbbá, a gazdaság fejlesztése a térségi szereplők közötti erős együttműködéssel és intenzív határon átnyúló kapcsolatrendszerrel és kooperációval valósul meg.
- Az életkörülmények javítása – e stratégiai cél a lakossági szolgáltatások tartalmi és infrastrukturális fejlesztését jelenti, beleértve mind a humán (oktatási, egészségügyi, szociális, sport és kulturális) elemeket, mind az egyéb (pl. településgazdálkodási, lakossági pénzügyi és egyéb hivatali) szolgáltatásokat. Továbbá, a települések élhetőségének növelése: ebbe a csomagba olyan fejlesztési programok tartoznak, melyek részben a településképpel, részben a lakossági aktivitással, a közösségfejlesztéssel, illetve a közbiztonsággal vannak kapcsolatban.
- A környezet és a természet védelme – a természeti környezet védelme és hasznosítása, továbbá a épített környezet védelme prioritás; ebben a prioritásban nagy hangsúlyt kap a határ menti együttműködés megvalósítása, az ár- és belvízvédelem.

15. táblázat: a záhonyi kistérség területfejlesztési koncepciójának megvalósítandó feladatai

A		
gazdaság	társadalom	fizikai környezet
területére vonatkozó specifikus, tematikus fejlesztési célok		
• gazdaság fejlesztése, • intermodális logisztika, • infrastruktúra fejlesztése, • a versenyképes gazdaság feltételrendszerének javítása, • ipar, feldolgozóipar fejlesztése, • megújuló energiagazdaság, • a gazdasági fejlesztések infrastruktúra feltételeinek biztosítása,	• a lakossági szolgáltatások tartalmi és infrastrukturális fejlesztése – oktatás, egészségügyi ellátások, szociális ellátások, kulturális, sport és szabadidős szolgáltatások, egyéb szolgáltatások • a települések élhetőségének növelése, településkép/közterületi	• tájspecifikus mezőgazdasági termelés, a helyi termékek feldolgozásának emelése, • az épített környezet védelme és hasznosítása – értékmérés és tudatosítás, az épített értékek karaktermegőrző hasznosítása, • a természeti környezet védelme és hasznosítása

A		
gazdaság	társadalom	fizikai környezet
területére vonatkozó specifikus, tematikus fejlesztési célok		
• befektetés ösztönzés.	minőség javítása, közbiztonság, lakossági aktivitás, • közösség-fejlesztés • települések közti együttműködés, • határon átnyúló együttműködések.	- a környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztése, a természeti értékek, természeti erőforrások védelme, ár- és belvízvédelem erősítése • a meglévő környezeti konfliktusok feloldásához szükséges környezeti fejlesztések, • erdőgazdálkodás és fafeldolgozás fejlesztése, • megújuló energia gazdaság erősítése.

Ungvár

Ungvár Kárpátalja megyei központja, egyben legnagyobb területű (40 km²) és legnagyobb népességszámmal (117,6 ezer fő) rendelkező települése is. Az Ungvári Városi Tanács legfontosabb feladatának a 2014–2016-os tervezési időszakra a társadalmi–gazdasági helyzet stabilizálását tűzte ki céljául, melyen belül az alábbi prioritásokat jelölték meg:

- kiegyensúlyozott költségvetés megteremtése;
- a kisvállalkozások ösztönzése és támogatása;
- a városszépítő programok fokozása;
- a közüzemi szolgáltatások javítása;
- a társadalmi problémák megoldása.

A stratégia elsődleges feladatait és azok megoldásának lehetőségeit az alábbiakban látja:

- a vállalkozói tevékenység fejlődésének ösztönzése;
- a kereskedelmi szabályok betartásáért felelős állami szervek feletti ellenőrzés megerősítése;
- a város befektetési vonzerejének növelése;

- a határokon átívelő együttműködések elmélyítése, az új projektek tervezésében és megvalósításában való aktív részvétellel;
- a munkanélküliek számának csökkentése új munkahelyek teremtésével;
- elsősegély állomás működésének biztosítása, családi orvosi rendelő létrehozása, a lakossági fekvőbeteg ellátás fejlesztése;
- a kommunális szolgáltatások további reformja, a lakossági víz- és áramellátás fejlesztése;
- az energia- és erőforrás-takarékos technológiák széleskörű bevezetése;
- az oktatás, a sport, a kultúra, a szociális biztonság feltételeinek javítása.

Munkács

A 2014 – 2016-os időszakban Munkács városi vezetése a lakosság életszínvonalának folyamatos javítását, a városi élettér minőségi javítását, az állami szektor szociális problémáinak megoldását tűzte ki legfőbb céljává, a város gazdasági potenciáljának megerősítésével, a kis- és középvállalkozások fejlesztésével, a beruházások ösztönzésével, innovációk bevezetésével, illetve a humán erőforrások minőségi javításával.

A stratégia a városfejlődés legfontosabb feladatait az alábbiakban fogalmazza meg:

- a meglévő ipari vállalatok termelési kapacitásának növelése, azok infrastrukturális megújításával és innovatív technológiák bevezetésével;
- valamennyi gazdasági ágazat dinamikus fejlesztése;
- a kis- és középvállalatok fejlesztése, az önfoglalkoztatás támogatása;
- a turizmus ágazatának fejlesztése, az ukrajnai városokkal való partnerség és a határon túli együttműködések elősegítése;
- a városban előállított áruk és szolgáltatások versenyképességének javítása;
- beruházási javaslatok kidolgozása a hazai és a külföldi befektetések fokozásának érdekében;
- a kulturális, oktatási és egészségügyi intézmények infrastrukturális fejlesztése;
- a kommunális szolgáltatások és a szociális infrastruktúra továbbfejlesztése;
- a lakosság ösztönzése a város társadalmi–kulturális életében való részvételére, az önfejlődés segítése.

Beregszász

A Beregszászi Városi Tanács elsődleges céljainak a város társadalmi–gazdasági fejlődését, a lakosság életminőségének javítását, a turisztikai–rekreációs ágazat hatékonyságának növelését jelölte meg, a meglévő természeti-, ásványi-, és emberi erőforrások kihasználásával.

Beregszász városfejlesztésének legfőbb prioritásai (a 2014 – 2016-os években):

- a városi közművek működésének hatékonyabbá tétele;
- a költségvetési források hatékonyabb felhasználása, a költségvetés bevételi forrásainak növelése;
- kedvező feltételek megteremtése a kis- és középvállalatok számára;
- hatékony energiafelhasználás, energiatakarékos technológiák bevezetésével.

További fontos feladatként a költségvetés társadalmi orientációjának növelését nevezi meg, a társadalmi–gazdasági fejlődés céljainak elérése érdekében. Mindezen feladatok teljesítése érdekében a következő célok elérését irányozza elő:

- az ipari termelés 106%-ra való növelése az innovációs és a beruházási tevékenységek révén, melynek elsődleges célja versenyképes termékek kibocsátása a „Merkurij” és a beregszászi „kutatási-kísérleti üzem” energiatakarékos technológiáinak felhasználásával;
- a vállalkozói szféra támogatása;
- az egykori beregszászi rádiógyár működésének újraindítása;
- a különböző építkezési munkálatok növelése;
- a turisztikai–rekreációs ágazat fejlesztése;
- a pénzügyi helyzet stabilizálása.

Huszt

Huszt stratégiai városfejlesztésének legfontosabb feladatai (a 2014 – 2016-os évben) a lakosság életminőségének és életszínvonalának javítása a gazdaság pozitív strukturális változásaival, versenyképességének növelésével. Mindezt kedvező földrajzi elhelyezkedésével, a természeti és emberi erőforrások racionális kihasználásával, a főbb iparágak kiegyensúlyozott, költséghatékony és környezetbarát egyesítésével, a gazdasági tevékenység folyamatos innovációjával kívánja elérni.

A fenti célok elérése érdekében a következő prioritásokat jelölték meg:

- új befektetések ösztönzése a munkanélküliség csökkentésének érdekében;
- a „Nárciszok völgye” természetvédelmi terület szakszerű működésének javítása;
- a hulladékkezelés modernizációja;

- a város központjának felújítása, a rekreációs területek (városi park) helyreállítása;
- a város járda- és útfelületeinek teljes körű felújítása;
- a vízellátás rendszerének fejlesztése;
- a városi közösségi szolgáltatás megreformálása.

Csap

Csap városfejlesztési stratégiája fő célként a vállalkozások fejlesztését, a lakosság életszínvonalának és életminőségének javítását jelölte meg, a kiegyensúlyozott és széleskörű városfejlesztés eszközével, a társadalmi–gazdasági és befektetői potenciál megerősítésével, az ipari termelés növelésével, az emberi erőforrások megőrzésével, illetve új munkahelyek teremtésével.

A stratégia a városfejlesztés legfontosabb feladatait (a 2014 – 2016-os években) a következőkben látja:

- az állami kifizetések biztosítása;
- a lakosság körében végzett tájékoztatói tevékenység kialakítása, a munkaadó és a munkavállaló közötti joggyakorlás, valamint az egészségügyi és munkabiztonsági területeken belül;
- kedvező vállalkozói és befektetői környezet megteremtése;
- energiatakarékos technológiák bevezetése;
- az adminisztratív szolgáltatások minőségi javítása;
- a város úthálózatának teljes körű felújítása;
- művészeti és kulturális fesztiválok, városnapok lebonyolítása;
- a szennyvíztisztító- és csatornahálózat korszerűsítése;
- az oktatási és kulturális intézmények infrastrukturális javítása;
- a lakosság és a város területének megóvása a természeti és a technogén katasztrófáktól.

Técső város valamint a técsői egyesült közösség falvainak integrált fejlesztési stratégiája 2020-ig

Técső városa és a város körüli falvak (Tőcséláz (Лазы), Úrmező (Руське Поле), Kistécső (Тячівка)) önkéntes alapon működő integrált közösséget hoztak létre, Ukrajna Miniszteri Tanácsának „A hatalmi decentralizáció és a helyi önkormányzati reform koncepciója”¹⁷⁶ (2015) -nak, valamint Ukrajna „Területi közösségek önkéntes társulása” (2015) c., a korábbiakban már említett,

¹⁷⁶Az átalakítás elsődleges célja a decentralizáció, a helyi közösségek jogainak kiterjesztése. Kárpátalja megye, az előzetes tervezet szerint, a következő 5 új területi egységre (povitra) oszlana: Rahói, Huszti, Beregszászi, Munkácsi, Ungvári (<http://zbruc.eu/node/36387>).

törvényeinek értelmében. A 2016. április 1-től működő formáció az első és ez idáig egyetlen önkéntes alapon működő kárpátaljai egyesített közösség. Ennek értelmében Técső város stratégiai tervének kidolgozása (2020) a Técsői integrált közösség (melynek közigazgatási központja Técső városa) stratégiai tervének (2020) kidolgozásával állt összhangban. Továbbá a Técsői integrált közösség stratégiai tervének (2020) kidolgozása a megyei stratégiai tervvel is igyekszik összhangba kerülni abból a megfontolásból, hogy a Técsői egyesült közösség majdani projektjeinek egy része az Állami Regionális Fejlesztési Alapból kerüljön finanszírozásra.¹⁷⁷

A stratégiai terv kidolgozásánál, illetve az operatív célok meghatározásánál a terület SWOT analízisén kívül a Técsői integrált közösség 7 speciális csoportján belül végzett kérdőíves kutatás eredményeit vették figyelembe. A kitűzött célok elérése érdekében, azokhoz a nagyobb tervezési keretekhez igazodva dolgozták ki a dokumentumokat, melyek hatásköre alá a Técsői integrált közösség is tartozik: Nemzeti Regionális Fejlesztési Stratégia 2020-ig, valamint Kárpátalja megye fejlesztési stratégiája 2020-ig.

Mindezeket figyelembe véve a Técsői integrált közösség stratégiai tervének kidolgozásánál az alábbi prioritási célokat határozták meg:

1. A humánerőforrások fejlesztése, a közösségen belüli városi és a vidéki területek társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségeinek kiegyenlítésével.
2. Integrált gazdasági fejlődés a közösség városi és vidéki területein belül.
3. A harmonikus területfejlesztés és a környezetbiztonság elérése.
4. A városi és vidéki területek közötti jóléti és gazdasági–infrastrukturális fejlettség kiegyenlítése.
5. Az új önkormányzati rendszer hatékony menedzsmentjének kialakítása, illetve minőségi adminisztratív szolgáltatások biztosítása.

¹⁷⁷ A 2015-2016-os években az Állami Regionális Fejlesztési Alaphoz összesen 32 pályázat került benyújtásra a Técsői járásból, melyek szinte mindegyike az úthálózatok javítását, a helyi szociális intézmények infrastruktúrájának korszerűsítését célozza meg.

Forrás:<http://dfrr.minregion.gov.ua/index.php?PGID=5&PN=2&PAREA=77&PDIST=295&PSTAT=&PTHEM=0&PCATE=&PYEAR=0&PZVIT=0> Utolsó letöltés

II. INTEGRÁLT FEJLESZTÉSI STRATÉGIA

1. A tervezett fejlesztések elvi keretei

Jelen fejezetben röviden összefoglaljuk azokat az elveket, amelyek mentén a Tisza ETT fejlesztési stratégiája készült. Ezek az alábbiak:

- egy adott térség fejlődését meghatározó tényezők hierarchiája;
- a területi kohézió elve;
- az ágazati szempontok hátrásorolása;
- az innováció elve;
- területileg integrált megközelítés
- speciális határhelyzetből és az EU-s külső határ menti fekvésből adódó különleges helyzet.

Még a célrendszer kialakítása előtt számításba kell venni azon **tényezőket, amelyek egy adott térség fejlődését meghatározzák**. Háromféle tényezőcsoportot lehet megkülönböztetni: globális (átfogó) (pl. klímaváltozás, gazdasági válság), mezoszintű (pl. innováció, kormányzási-koordinációs adottságok), valamint endogén (helyi) tényezők. A tényezők harmadik csoportját alkotó endogén adottságokra külön hangsúlyt fektet a stratégia. Ezen kapacitások külső hatás nélkül is a helyi szereplők rendelkezésére állnak, miközben ezek alkotják azt a bázist is, amelyre a másik kétfajta tényezőtípusra adott válaszok megfogalmazhatóak. Helyi szemszögből kizárólag az utolsó tényezőcsoportnak lehet az ETT autonóm módon a felhasználója. A fentiekre tekintettel az ETT fejlesztési stratégiájának elkészítésekor a fő hangsúly az endogén (a térségben eleve is meglévő) adottságok kiaknázására helyeződik, természetesen mindig tekintetbe véve a másik két tényezőtípus hatásmechanizmusait.

Mit jelent ez a gyakorlatban? Olyan fejlesztési program kerül összeállításra, ami a globális és a mezoszintű folyamatokat is figyelembe veszi, ezekre adekvát válaszokat kíván adni, de alapvetően a helyi adottságokra alapoz, és főként olyan beavatkozásokra tesz javaslatot, amelyeket az ETT (helyi-térségi szintű) együttműködési keretein belül (külső források bevonásával) is meg lehet valósítani.

Az egyes célkitűzések és beavatkozások ezért a stratégia által lefedett térség helyi és helyzeti energiáira épülnek, azokból fejthetőek ki, a globális és nagytérségi folyamatok pedig egyfajta keretet szolgáltatnak a tervezett fejlesztésekhez.

A hierarchia szempontjából különböző szintű tényezők, térségi adottságok mellett tekintettel kell lenni a szereplők (stakeholderek) fejlesztési igényeire, projektkezdeményezéseire is. Ez a számbavétel és az arra épülő fejlesztési logika egy újfajta tervezési szemléletmódot és módszertant tétel fel, amely összefoglalóan a **területi kohézió elvének érvényesítését** jelenti. Ennek értelmében:

- a stratégia a helyi kezdeményezéseket nem individuális projektként kezeli, hanem a szinergikus kapcsolatokkal jellemezhető projektek rendszerét teremti meg, bontja ki;
- a fő cél nem a határ menti térségek fejlesztési szükségleteinek és összes helyi kezdeményezésének pusztán számba vétele és kielégítése, hanem az össz-térségi igények és adottságok felől történő építkezés;
- a fejlesztési stratégia legfőbb küldetése olyan integrált beavatkozások megfogalmazása, amelyek a határon átnyúló gazdasági és társadalmi, de legfőképpen a **területi kohézió erősítését** szolgálják;
- a stratégia nem foglalkozik minden helyi elképzeléssel; azokat a beavatkozási területeket érinti, amelyek valamilyen határon átnyúló, térségi aspektussal is rendelkeznek;
- azon kezdeményezéseket emeli ki, amelyek az együttműködés tartós fennmaradását, a tagönkormányzatok egymásrataltságát erősítik;
- összességében tehát a beavatkozások kizárólag azokra a területekre fókuszálnak, amelyek **szükségessé és racionálissá teszik a határon átnyúló, intézményesült együttműködés koordinációját, részvételét az adott probléma megoldásában**, s ezáltal a belső kohéziót erősítik.

A megfogalmazott és begyűjtött fejlesztési elképzelések rendszerezése is területi alapon történt, az **ágazati szempontok hátratorolásával**, az alábbiak szerint:

- a cél az új uniós kohéziós politika egyik fő tervezési szempontjának, az integrált megközelítésnek a gyakorlatba ültetése;
- nem a megszokott, ágazati szempontú, tematikus megközelítést követjük, hanem több tématerületet átfogó, integráló prioritási tengelyek kerülnek kidolgozásra;

- a cél, hogy az ETT számára egy-egy beavatkozás köré szervezve össze legyenek gyűjtve mindazok a stratégiai jelentőségű tevékenységek, amelyek az endogén adottságok minél komplexebb, minél több területet és minél több települést érintő kiaknázását teszik lehetővé;
- az ágazati szempontok csak másodlagos szerepet játszanak, és a legfontosabb a köztük megfigyelhető szinergikus hatások felmutatása;
- mindez ugyanakkor nem jelenti azt, hogy a prioritási tengelyek felépítésének nincs ágazati relevanciája; e beavatkozásoknak alkalmasaknak kell lenniük a határon átnyúló együttműködési programok, egyéb uniós és nemzeti fejlesztési források mellett a klasszikus ágazati források bevonására is.

Az elmúlt évtizedek folyamán gyökeresen megváltozott külső körülmények közepette kell megalkotni egy-egy új területi tervet. A hagyományos megoldások alkalmazása ellen szól számos tervezési, gazdasági és társadalmi kihívás, változás, lehetőség. Ezek között ki kell emelni többek között az Európai Unió fejlesztéspolitikáját (lásd EU 2020 Stratégia), de itt említhetők olyan szempontok is, mint az éghajlatváltozás vagy az elöregedés. Mivel újszerű, a régi megközelítéssel megoldhatatlan problémákkal szembesülünk, újszerű válaszok megfogalmazása szükséges. Ehhez hívjuk segítségül az **innováció elvét**, mely nélkül nehéz elképzelni egy adott térség népességmegtartó erejének és versenyképességének növelését. A szervezeti innováció abban mutatkozik meg, hogy az európai területi társulás, mint az EU legfejlettebb jogi-intézményi eszköze az adott határtérségben meglévő, de az adminisztratív határok által szabdalta területi tökélet tudja kibontani a határtérségek egymás irányában történő megnyitásával, a komplementer előnyök kölcsönös kihasználásával. Mivel ezt a szervezeti integráció szintjén teszi, természetes módon mozdítja elő a területi kohéziót, és hozza működésbe az adott régió saját területi tőkáját. A stratégia azonban a fentiek mellett innovációt jelent a módszertant tekintve is, amennyiben az ágazati megközelítés helyett elsősorban a kohéziós szempontokra koncentrál, ezeket erősíti. A megfogalmazódó kihívásokra a tartalmi innováción keresztül igyekszünk adekvát, előre mutató válaszokat megfogalmazni.

Az Európai Unió 2014 és 2020 közötti kohéziós politikájának egyik központi gondolata az **integrált stratégiai megközelítés** fontossága. Az integrált megközelítés lényege, hogy ha egy adott térség fejlesztéséhez több, egymással összefüggő, de ugyanazon operatív program keretében nem támogatható beavatkozásra van szükség, akkor ezeket a beavatkozásokat egy nagyobb

projektcsomagba lehet szervezni, és az egyes elemeket egymással párhuzamosan, a folyamat közös menedzselése mellett lehet megvalósítani.

A jelen stratégiában javasolt integrált fejlesztési logikával megalkotott beavatkozási irányok lényegében olyan kisebb léptékű programokká állnak össze, amelyek egyrészt a térség érdekeit összehangoló tevékenységekből, másrészt ezen összehangolt fejlesztési elképzelések lokális megvalósítását szolgáló projektekből tevődnek össze.

A prioritási tengelyek összeállítását az alábbi lépésekben lehet összefoglalni:

- a) az adott térségben érintett szereplők fejlesztési elképzeléseinek feltárása (beleértve a már rendelkezésre álló tervezési dokumentumok számba vételét), erre alapozva egy integrált stratégia elkészítése – jelen esetben e dokumentumról van szó;
- b) az egyes, területileg elkülönülő szereplőknél meglévő fejlesztési elképzelések közötti kapcsolódási pontok, szinergiák beazonosítása;
- c) az érintett felek bevonásával egyeztetések lefolytatása, az egyes prioritási tengelyek elemeinek és az együttműködésben részt venni szándékozókna a beazonosítása végett;
- d) prioritási tengelyek tartalmi szerkezetének összeállítása (beleértve a műszaki tervek elkészítését is);
- e) a beavatkozások irányítási struktúrájának összeállítása;
- f) költségterv, pénzügyi allokációs terv és ütemterv készítése minden egyes projekthez és a beavatkozások egészéhez;
- g) az integrált beavatkozások összesített tevékenységeinek kidolgozása;
- h) a résztvevő partnerek közötti szerződés megkötése a megvalósításról.

Az integrált megközelítéssel összeállított prioritási tengelyek tartalmával kapcsolatos elvárások:

- a tervezett beavatkozások ex-ante igazolása;
- területi és tematikus célkitűzések beazonosítása;
- tervezett intézkedések és tevékenységek ismertetése;
- a tematikus akciók közötti szinergia bemutatása;
- a feladatmegosztásra, a menedzsmentre és a kapacitásépítésre vonatkozó igények.

A prioritási tengelyek felépítése minden esetben egy, a területi igényeket átfogóan és megfelelő színvonalon megjelenítő, megvalósítható, integrált beavatkozásokból álló rendszer, amely beavatkozások tevékenységei (projektjei, aktivitásai) egymásra épülnek, egymást erősítik, ezáltal hozzájárulva a kohézió magasabb szintjéhez.

Végül, de nem utolsósorban jelentősen módosítja az alább kifejtett stratégia összeállítását a Tisza ETT **speciális határhelyzete**, sajátos földrajzi fekvése. Az Európai Unió és a Schengeni Övezet külső határát képező ukrán-magyar határszakasz mentén elterülő ETT számos, elhelyezkedéséből következő potenciállal és kihívással, kohézióerősítő és -gyengítő tényezővel rendelkezik, amelyekkel egy belső uniós határon fekvő ETT nem.

A precedens értékű, úttörő szerepet betöltő Tisza ETT az első, EU-n kívüli területi önkormányzatot magába foglaló európai területi társulás. Az együttműködés fejlesztési stratégiáját mindezekből következően a határ státuszára különös tekintettel szükséges megfogalmazni. Egyfelől ki kell térni az uniós külső határ adottságaira, másrészt a stratégiának elő kell mozdítania a határ elválasztó szerepének oldását.

2. A tervezett fejlesztések céljai

2.1 A fejlesztések forgatókönyvei

A célkitűzések teljesülésének szintjét a szervezeti-irányítási (governance) keretek alakulása szeizmográfként jelzi, amelyre vonatkozóan három különféle forgatókönyvet vázolhatunk fel.

Az **eróziós forgatókönyv** alapján az ETT nem fogja tudni ellátni azt a szerepet, amelyre létrehozták. Nem fog tudni megbirkózni azzal a sajátosan új kihívással, hogy az első, EU-n kívüli entitást is magába foglaló ETT-ként járuljon hozzá Ukrajna euro-atlanti közeledéséhez, Kárpátalja megye felzárkózásához és a szomszédos Szabolcs-Szatmár-Bereg megyével közösen végrehajtható, integrált fejlesztések megvalósításához, így elveszítheti az EU-s intézmények irányából érkező kitüntetett figyelmet. Nem tudja integrálni a szervezet hasonló, ugyanakkor számos szempontból más és más adottságokkal és lehetőségekkel rendelkező önkormányzatait (gondoljunk például csak az eltérő önkormányzati rendszerre), a térség településeit; vagy nem lesz képes valós, határon átnyúló fejlesztéseket megvalósítani; vagy egy szűk körre korlátozódik majd a beavatkozások haszna, és a határtérség nagy része nem érzékeli az együttműködés pozitív hatásait. Különösen nagy veszélyt rejt magában, amennyiben az ETT elszalasztja a lehetőségét, hogy akár az európai integrációhoz, akár a forrásszerzéshez és -koordinációhoz, akár az intézményi együttműködésekhez és az intézményfenntartási feladatokhoz aktívan hozzá tudjon járulni a határtérségben. Szintén az eróziót szolgálja, amennyiben a határok átjárhatóságának javításában semmilyen eredményt nem tudna elérni, ideértve a jogi-adminisztratív átjárhatóságot, valamint az ETT-n belüli üzleti kapcsolatokat és munkaerő-vándorlást. Mindez az intézménnyel szembeni legitimitáció gyengüléséhez vezet, ami fokozatosan kiüresíti a társulás munkáját, majd lassú elhalásához vezet.

Az eróziós forgatókönyv elkerülésének feltétele, hogy az ETT *megőrizze legitimitását és vonzerejét* az azt alkotó tagok képviselői, valamint a térség települési önkormányzatai, vállalkozásai, civil szervezetei és lakossága előtt. Ennek számos, a jelen stratégián túlmutató feltétele van, itt most csak a fejlesztési vonatkozások kerülnek megemlítésre.

A legfontosabb, hogy a fejlesztési stratégia megvalósítása területileg, tematikailag és a résztvevők körét tekintve is minél átfogóbb, befogadóbb legyen. A Tisza ETT esetében elengedhetetlen figyelembe venni a Tisza-térségben már ma is jelen lévő kezdeményezéseket. A *fejlesztési elképzeléseket ETT szinten össze kell hangolni, és a megvalósításuk során a térségi-regionális léptékű együttműködésekre kell koncentrálni*, amelyek minél több önkormányzatot érintenek.

Az erodálódás elkerülésének másik feltétele a *belső társadalmi kapcsolatok erősítése*. Minél több szálon kapcsolódnak egymáshoz a régió szereplői, annál kisebb az esélye a de-legitimációs folyamatok megerősödésének. Napjainkban (a schengeni külső határ megléte ellenére) egyre több tapasztalat halmozódik fel a határ mindkét oldalán, elkezdődött a tér fokozatos mentális kinyílása; jelentős határon átnyúló társadalmi mozgások, tapasztalatszerzések indultak be. A társadalmi kapcsolatok erősítése érdekében aktív hálózatfejlesztési, közösségépítési munkát kell végezni, és a kizárólag civil kapcsolatokra épülő társadalmi kapcsolatokat meg kell haladni, el kell mélyíteni.

A fentiekre tekintettel a stratégia célrendszerét úgy szükséges megfogalmazni, hogy a közös, a határtól függetlenül mindkét oldalon meglévő adottságokra és problémákra fókuszáljon; adjon ezekre komplementer előnyöket biztosító válaszokat; és erősítse az együttműködés belső kohézióját.

A **maximalista forgatókönyv** a fentiekkel szemben azzal számol, hogy az ETT nem egyszerűen betölti az alapításakor megfogalmazott céljait, hanem az egész ukrán-magyar határtérség, sőt, a Szlovákia és Románia határ menti területeit is integráló Tisza-térség fő szervező erejévé válik. A Tisza ETT innovatív szervezetként, best practice formájában jelenik meg összeurópai léptékben az EU regionális politikájában és keleti partnerségében, szomszédságpolitikájában. Az együttműködésnek sikerül hídfőszerepet betöltenie Ukrajna európai közeledési folyamatában, és ezen belül kiemelkedő szereplője lesz az ukrán-magyar kétoldalú kapcsolatok továbbfejlesztésének is. A társulás jelentős uniós források megszerzésére, illetve intézményfenntartói szerepekörök ellátására válik képessé.

A maximalista forgatókönyv értelmében a határtérség úttörő szerepet tölt be, és egyszerre képes ellátni az euro-atlanti integrációs folyamat támogatását, a forráskoordinációs szerepkört, továbbá az intézményi együttműködések és az intézményfenntartói funkciót. A *mintatérséggé válás* lehetővé teszi, hogy az ETT külső elismertsége, térszervező ereje növekedjen. Ennek a forgatókönyvnek a következőképpen első lépésben akkor van lehetőség, ha az ETT javítja a know-how cserét, közös projekteket dolgoz ki, és megalapozza az intézmények közötti kapcsolatokat, valamint a saját intézmények megalapítását és fenntartását.

Az **optimális forgatókönyv** alapján a csoportosulás képes lesz lehetőségeihez mértén alapozni az endogén erőforrásokra, a kedvező tájféldrajzi és geopolitikai fekvésre, a térségi munkaerőre, a felhalmozott tudásra és annak megosztására, a közös kulturális örökségre, valamint a települések már meglévő együttműködési hajlandóságára.

Az optimális scenárió bekövetkezte nagyban függ attól, *sikerül-e kellően hatékony határon átnyúló területfejlesztési tevékenységet folytatni az európai integráció peremén fekvő, főként vidékies, erősen agrárkarakterű, munkaerőpiaci problémákkal küzdő, szegényes tudástranszferrel bíró és alacsony érdekérvényesítő képességű ETT-térségben*, elsősorban az alábbi célállapotok elérésével:

- a fejlesztési elképzelések összehangolása regionális és határon átnyúló módon is megvalósul, nem csak helyi szinten;
- a határok átjárhatósága javul, mindenképp az eltérő jogi-szabályozási, adminisztratív környezet terén sikerül oldani az információhiányt;
- jelentősen javulnak a munkaerőpiaci összehangolatlanságok, a szakképzett munkaerő hiánya mérséklődik;
- a távolsági ingázással és emigrációval szemben az ETT térségén belüli foglalkoztatás aránya megnő, és a munkaerőpiaci szereplők együttműködése révén vonzóbbá válik a lakóhely végleges feladásával nem járó foglalkoztatás, javítva a régió népességmegtartó erejét;
- az intézményi együttműködések száma megnő, mindenképp az agrárszektor, a környezetvédelem, az oktatás-képzés, a munkaerőpiac és az egészségügy területén;
- aktív tudásmegosztási csatornák alakulnak ki, és a tudástranszfer fokozatosan kiterjed az agrárgazdasági, vállalkozásfejlesztési és befektetésösztönzési, képzési, környezeti szemléletformálási, európai uniós, pályázati és civil ügyekre egyaránt;
- sikerül kiaknázni a térség „keleti kapu” és transzferszerepét a gazdaság terén, ezáltal magasabb hozzáadott értékű, új feldolgozóipari befektetéseket ösztönözni, valamint megerősíteni a kis- és középvállalkozói szektort;
- a gazdasági szereplők üzleti kapcsolatai bővülnek, informáltságuk, jövedelemtermelő képességük jelentősen javul a határon átnyúló hálózatosodás révén;
- megkezdődik egy határon átnyúló agrárgazdasági kooperáció, melynek során fokozott figyelem irányul az agrár-innovációra, az agrár-szakképzésre, valamint a kapacitások integrációjára, egyfajta klaszteresedésre;
- megvalósul a munkavállalók, a munkanélküliek, a vállalkozók, az önkormányzatok és más, térségfejlesztésben jelentős szereplők humánkapacitásainak fejlesztése;
- a táji adottságokra alapozott gazdaságfejlesztéssel – különösen az agrárgazdaság és a turizmus területén – fenntartható módon növekszik a térség önellátó képessége;

- a határon átnyúló, összehangolt akciók révén javul az életminőséget nagymértékben meghatározó településkép, vonzóbb települési környezet alakul ki;
- mindenekelőtt a turisztikai és agrár-együttműködések a táji adottságokhoz és az éghajlatváltozáshoz igazodó fejlesztéseik révén a fenntarthatóság elvének minél elmélyültebb érvényre jutását szolgálják a társadalom és a gazdaság mindennapi működésében;
- a Tisza ETT, mint turisztikai desztináció keretén belül összekapcsolt attrakciók jelennek meg, közös desztinációmenedzsment indul el, javul a térség attrakcióinak hálózatosodása, és fejlődik a térség turisztikai szuprastruktúrája;
- javul a térség regionális politikai érdekképviselője, forrásszerzési és forráskoordinációs képessége, projektmenedzsment-kapacitása;
- végül, de nem utolsó sorban aktív, legalább középtávra szóló, előremutató határon átnyúló interetnikus és közösségépítő kapcsolatok generálódnak, melyek révén sikerül elmozdulni az intézményesebb együttműködési formák irányába, javul a határtérség belső összetartozása és külső megjelenítése, erősödik a regionális identitástudat, és mindezek mellett a határon átnyúló együttműködésekben való részvétel képessége is javul.

2.2 A célrendszer endogén forrásai

A fenti elveknek és a kohézióvizsgálat eredményeinek megfelelően az ETT fejlesztési céljait az alábbi helyi és helyzeti energiákra alapozva látjuk megfogalmazhatónak.

2.2.1 Tájföldrajzi fekvés (agráradottságok, turisztikai adottságok)

A Tisza Európai Területi Társulás határ menti területeit szervesen egybetartozó, alföldi jellegű kistájak alkotják, amelyek hasonló természetföldrajzi jellemzőkkel rendelkeznek. A hasonló agráradottságokra közös és komplementer kapacitások épültek, amelyek határon átnyúló összehangolása a határtérség közös érdeke. A tiszai ártéri tájgazdálkodás sajátos potenciálokat tartogat a térség számára. A táji erőforrások közé tartoznak a turisztikai adottságok is. Az alföldi és hegyvidéki tájak találkozási zónájában fekvő ETT ökoturisztikai attrakciói éppen a határ mentén kapcsolhatók össze közös rendszerré a szinergiákat kiaknázva. Az államhatárokon átnyúló tájak határon átnyúló környezetvédelmi problémákkal is járnak, és az azokra adott válaszoknak is szükségszerűen ki kell terjedniük a határ mindkét oldalára. A határtérség környezeti állapotának

megóvása közös felelősség, ideértve a környezeti szemlélet alakítását, a hulladékgazdálkodási, víziközmű-együttműködések is.

2.2.2 Geopolitikai fekvés (külső határ, „keleti nyitás”- keleti piacok közelsége)

A Tisza ETT nem csak természetföldrajzi, hanem társadalmi-gazdasági szempontból is stratégiai jelentőségű helyzeti energiákkal bír. A Tisza ETT számos olyan tartalommal megtölthető, mely speciális geopolitikai fekvéséből következik. Az ukrán-magyar határszakasz egyben az Európai Unió külső határa, ahol kitüntetett jelentősége van az európai integráció sikerességének. Ukrajna az elmúlt néhány év során az euro-atlanti közeledés útjára lépett, amely folyamatban az EU és benne az EU-tag magyar fél jelentős támogatást nyújthat.

Gazdasági szempontból szintén sajátos helyzetet teremt az eltérő, de kölcsönösen kiaknázható gazdasági környezeteket nyújtó két állam peremterületeinek integrációja. A határtérség évtizedek óta játszik tranzitszerepet a keleti (ukrán, orosz, közép-ázsiai, távol-keleti) és nyugati piacok között, egyfajta „interakciós zóna”-ként. Ezt alátámasztják azok a kontinentális mértékű hálózati adottságok (Csep-Záhony-Ágcsernyő vasúti csomópont) és hálózatfejlesztési elképzelések (a Sevilla és Kijev közötti ún. Mediterrán folyosó vagy a Selyemút) is, amelyek az ukrán-magyar határtérséget központi helyzetbe hozzák. A „kapu funkció” és általánosságban a gazdasági kohézió erősödésével jobban kiaknázható a keleti és az uniós piacok közelségének endogén erőforrása.

2.2.3 Munkaerő (kibocsátó terület, szakképzésbeli lehetőségek)

A Tisza ETT-t alkotó megyék hagyományosan népességkibocsátó területnek számítanak. Ennek hátterében nagymértékben a foglalkoztatásban rejlő problémák állnak. A negatív adottságok és folyamatok (alacsony munkabérek, szakképzett munkaerő elvándorlása stb.) ellenére azonban a határtérségnek még mindig igen meghatározó erőforrását képezik az emberi erőforrások. A humántőke olyan, az elvándorlási, külföldi munkavállalási tendenciák ellenére még meglévő endogén tényező, amelynek megtartására és színvonalának növelésére stratégiai válaszok adhatók. A munkaerő térségen belüli hasznosulása számottevő kohézióerősítéssel járna. Különösen a vállalkozói készségek fejlesztése, a szakképzés és a határon átnyúló munkavállalás támogatására biztosít jó feltételeket a határtérség.

2.2.4 Tudás (-megosztás)

A Tisza ETT két igen eltérő társadalmi-gazdasági berendezkedésű állam határ menti területeit egyesíti, melyek különböző szakterületeken rendelkeznek sajátos tudástőkével. A tudásanyagok komparatív megosztása – többek között az áruk és munkavállalók szabad mozgását korlátozó schengeni határstátuszból adódóan – a Tisza ETT szereplőinek egyik fő kitörési pontja. A tudás- és tapasztalatmegosztás, a közös tudástartalmak létrehozása, az információnyújtási szolgáltatások kitüntetett kohézióerősítő szereppel bírnak. Az erősen hiányos információk, a fragmentált tudások ma még visszavetik a térség együttműködését. A szóban forgó információk olyan erőforrások, amelyek összegyűjtése és megosztása nem feltétlenül esik a határrezsím korlátozó hatálya alá. A magyar oldal egyik fő feladata lehet a végigjárt európai uniós integrációs út tapasztalatainak megosztása, továbbá számos tématerülettel kapcsolatban a magyarországi és nyugat-európai jó gyakorlatok terjesztése, de az ukrán helyismeret és kapcsolati tőke is elengedhetetlen az ETT vállalkozásai számára.

2.2.5 Kulturális örökség, nyitottság

A határtérség az alacsonyabb gazdasági fejlettség ellenére gazdag kulturális örökséget halmozott fel. Az ukrán és magyar nemzet tagjaira az ellenségeskedés helyett jóval inkább a nyitottság, a több száz éves együttélésből adódó kölcsönös megértés jellemző. Mindezekre közös örökséggazdálkodási és turisztikai beavatkozások, civil kezdeményezések, people-to-people jellegű együttműködések építhetők, de a pozitív légkör az egész ETT legitimitása, fennmaradása szempontjából kedvező adottság.

2.2.6 Települési együttműködési hajlandóság (testvértelepülési együttműködések)

Az ukrán és magyar önkormányzatok az elmúlt évtizedben számos testvértelepülési szerződést, együttműködési megállapodást kötöttek. Ez is bizonyítja, hogy települési szinten igen nagy az együttműködési hajlandóság a határ két oldala között. Ezekre a meglévő kapcsolatokra a Tisza ETT is alapozhat fejlesztési stratégiájában számos már létező és potenciális szociális, kulturális-közművelődési, oktatási, sport és egyéb területen, ideértve a konkrét településüzemeltetési ügyeket vagy a koordinált pályázást.

2.3 A stratégia célrendszere

A stratégia célhierarchiája két szintből áll: átfogó cél, valamint specifikus célok. A célrendszer csúcsán elhelyezkedő átfogó célt egy **európai szinten integrált határrégió kialakítása** jelenti. Úgy kell megszervezni a teret és a térségi szereplők tevékenységeit, hogy minden egyes specifikus cél végső soron az európai integráció előmozdítását és előnyeinek kihasználását szolgálja. A stratégia egyik legfőbb eleme tehát Ukrajna ETT-n keresztül történő európai integrációjának támogatása, ideértve többek között olyan, az EU által támogatható, mindkét állam és mindkét megye számára a kohézió erősítését szolgáló fejlesztéseket, mint az összeurópai közlekedési és gazdasági hálózathoz történő csatlakozás, a Tiszára összpontosító környezetvédelmi beavatkozások, a határátkelés megkönnyítése. A kölcsönös előnyök mentén ekképp az ETT segíthet közelebb hozni az EU külső határához az Unió jogi, intézményi és egyéb vívmányait, az EU-s közös piacchoz, gazdaságfejlesztési térhez kapcsolni Ukrajna legnyugatabbi régióját, bevonni a határrégiót az uniós intézményekben folyó munkába.

Lényeges számításba venni azokat a **horizontális célokat**, amelyeket érvényesíteni indokolt a célrendszer kibontása, megvalósítása során. Ide sorolható az éghajlatváltozáshoz alkalmazkodó határrégió megvalósítása; az átjárhatóbb határrégió megteremtése; az erősebb népességmegtartó erővel rendelkező régió megteremtése; valamint a tudásmegosztáson alapuló régió kialakítása.

Az éghajlatváltozás olyan globális, az egész határtérséget érintő probléma, mellyel hosszútávon kell számolni Magyarországon és Ukrajna területén egyaránt. A klímaváltozás többek között árvíz-, aszály- és jégkárok formájában veszélyezteti az agrártermelés kiszámíthatóságát, valamint a települési és lakossági vagyonelemek biztonságát is. A mezőgazdaság jövedelmezősége érdekében az **éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás** jelentősége kulcsfontosságú, ezért az agrárszaktudás és a klímavédelmi megoldások terjesztése elengedhetetlen. A fenntartható erőforrás-gazdálkodás érdekében környezetügyi együttműködésekre van szükség.

A **határok átjárhatóságának megkönnyítésére** elsősorban azért van szükség, mert ma számos fizikai és adminisztratív akadály nehezíti az alapvetően igen eltérő társadalmi-gazdasági berendezkedésű országok határ menti megyéinek együttműködését. A barrier funkció oldása a határtérség kohéziójának alapvető feltétele. A stratégia ezért az EU négy alapszabadságának minél akadálytalanabb érvényesülését szeretné előmozdítani a közös befektetés-ösztönzéstől a munkaerő-piaci együttműködésekig és az egészségügyi és turisztikai szolgáltatásokig.

Az ETT stratégiájának sikeressége nagymértékben azon fog múlni, milyen mértékben sikerül az egyes fejlesztéseknek hozzájárulniuk a térség népességmegtartó erejének fokozásához. A határ mindkét oldalát hagyományosan erős népesség kibocsátás jellemzi, mely tovább erősödött a távolsági, külföldi munkavállalás fellendülésével, illetve Kárpátalján a kelet-ukrajnai krízis kiéleződésével, és részben a magyar (EU-s) állampolgárság megszerzésének könnyebbé válásával. A **népességmegtartás** a fentiek következtében a stratégia egyik vezérelveként szolgál, a lakosság foglalkoztatásának és életkörülményeinek javításán keresztül. A ma lakóhelyüktől távoli munkaerőpiacokon megjelenő álláskereső számára a határtérségen belül célszerű javítani a vállalkozásfejlesztési, képzési és munkaerő-közvetítési feltételeket, a helyi közösségek, családok szétesésének elkerülése érdekében.

Végül, de nem utolsó sorban horizontális célként szükséges érvényesíteni a **határon átnyúló tudásmegosztás ösztönzését**. Több tématerületen is olyan tudásanyagok, tapasztalatok, helyismeretek halmozódtak fel, amelyekkel csak a határ egyik vagy másik oldalán rendelkeznek megfelelő szinten a szereplők, viszont azok ismerete elengedhetetlen egy jól működő társadalmi-gazdasági együttműködés fenntartása szempontjából. Egy EU-tag és egy EU-n kívüli állam közös határtérségéről lévén szó, erősíthetők az „EU keleti kapujához” kapcsolódó szerepkörök. A tudásmegosztás segítségével kiaknázzhatók azok a potenciálok, melyek révén elmélyíthető az európai integráció az EU közvetlen keleti szomszédságában. Az elsősorban különböző képzések és rendezvények útján történő tudásmegosztás kiterjedhet többek között az agrártudományra, a nyelvismeretre, az európai uniós ismeretekre, a projektmenedzsmentre vagy például a magyar és ukrán vállalkozói környezetre.

Az átfogó cél teljesülését négy **specifikus cél** támogatja, ezek a következők:

- **SC_01** A közös környezetügyi cselekvőképesség fokozása,
- **SC_02** Hálózatosodó határon átnyúló gazdaság elérése,
- **SC_03** A határon átnyúló régió belső foglalkoztatási potenciáljának erősítése a munkaerőpiacok összekapcsolásán keresztül,
- **SC_04** A határon átnyúló régió közös értékvédelme, kölcsönös megismerésének támogatása.

A célrendszerben kijelölt célok elérését támogató eszközök

A célrendszerben foglalt átfogó célt és abból következő négy specifikus célt a következő eszközök támogatják: prioritási tengelyek, integrált beavatkozások, illetve azokon belüli tevékenységek. A stratégia beavatkozásait négy prioritási tengely alá szerveztük; ezek sorrendben a következők:

- **PT_01** környezetügyi integráció,
- **PT_02** gazdasági integráció,
- **PT_03** munkaerőpiaci integráció, valamint
- **PT_04** társadalmi integráció.

Minden prioritási tengely három-három integrált beavatkozásból tevődik össze, melyek változó számú tevékenységeket tartalmaznak.

A környezetügyi integráció prioritási tengely magába foglalja egyrészt az erőforrás-hatékonyság növelését, a táji adottságoknak megfelelő tájhasználat ösztönzését, a környezeti szemléletformálást, másrészt a környezetvédelem szempontjainak érvényesítését és ennek érdekében konkrét hulladékgazdálkodási, vízi közműveket érintő, tájrehabilitációs stb. tevékenységek megvalósítását.

A gazdasági integráció prioritási tengely eszköze alá tartozik a vállalkozói és üzleti környezet javítása, a vállalkozások létrehozásának és növekedésének támogatása, integrált térségmarketing megvalósítása, a gazdasági-befektetési kapcsolatok erősítése, a keleti és nyugati piacok közötti stratégiai fekvés kihasználása, a feldolgozóipari és magasabb hozzáadott értékű tevékenységek ösztönzése, továbbá kiemelten az agrárgazdaság átfogó támogatása, beleértve egy tudásbázis biztosítását, valamint a termelői és értékesítési együttműködések.

A munkaerőpiaci prioritási tengely eszközének keretében kerülne sor a határtérségen belüli, határon átnyúló és helyi foglalkoztatás javítására, a szakképzett munkaerő biztosítására és a munkanélküliség csökkentésére, az oktatási-képzési kapacitások összehangolására, a munkaerő-kereslet és -kínálat összhangjának megteremtésére.

A társadalmi integráció prioritási tengely eszköze magába foglalja az épített és szellemi kulturális örökség értékmegőrző fejlesztését, a turisztikai attrakciók menedzsmentjének megteremtését, a regionális identitás erősítését, a civil és településközi kapcsolatok, kezdeményezések előmozdítását és ezeken keresztül a regionális identitástudat mint megtartó tényező erősítését.

A Tisza ETT funkciói

A stratégia cél- és eszközrendszere figyelembe veszi a Tisza ETT **lehetséges területi, intézményi funkcióit (szerepköreit)**: olyan integrált beavatkozásokból indul ki, melyek a tematikus egymásra épülésen túl az ETT, mint intézmény szempontjából felvállalható lehetséges funkciókat (szerepköröket) is azonosítják. A fentiek alapján a stratégia négy ETT-funkció érvényesülését, ellátását kell, hogy szolgálja: 1. az euro-atlanti integráció támogatása; 2. a forráskoordináció; 3. az intézményközi együttműködések ösztönzése; és 4. intézményfenntartás. A stratégia eszköztárában minden eleme támogatja ezen funkciók valamelyikét.

2.3.1 Euro-atlanti integráció támogatása

Az ETT kiemelt jelentőséggel bír Ukrajna euro-atlanti integrációs folyamatában. Ukrajna többek között Magyarország európai uniós csatlakozásával az EU keleti szomszédjává vált. Az ország függetlenné válása óta számos kezdeményezés született, melynek célja többek között Ukrajna európai integrációjának segítése, illetve sok esetben ezzel összhangban az ukrán-magyar határtérség együttműködésének fejlesztése volt (pl. a Kárpátok eurorégióin belül). A térségben meghatározó szerepe lehet azoknak a kezdeményezéseknek, amelyek a térségi integrációt, a társadalmi, gazdasági és területi kohézió erősítését, a határ menti területek felzárkóztatását igyekeznek előmozdítani. A stratégiában foglaltak megvalósítása elősegítheti, hogy a Tisza ETT az Unió keleti irányú bővítési folyamatának sikeres szereplőjévé váljon. E funkció kapcsán kiemelten fontos az integrációs tapasztalatok megosztása, az aktív tudásátadás, a jó gyakorlatok terjesztése, Ukrajna uniós jelenlétének, valamint az EU-s agenda ukrain megjelenésének biztosítása, továbbá a határ erős elválasztó szerepének oldása.

2.3.2 Forráskoordináció

Az európai területi társulás mint uniós jog szerinti intézmény nem csak az EU-tag magyar oldalt, hanem Kárpátalját is – jogi értelemben is – az Európai Unió regionális politikájának szubjektumává teszi. Mivel az ETT mindkét érintett országban önálló jogi személyiséggel bír, nemcsak az abszorpciók képesség javítását eredményezi a határ mindkét oldalán, hanem az uniós források Unión kívüli térségekben történő felhasználását is jogszerűvé teszi. A forráskoordináció kiterjed a különböző területileg összehangolt fejlesztéseket integráló tervanyagok kidolgozására, a projektgenerálásra és -menedzsmentre, a közös pályázási tevékenységekre. A társulás vonatkozó

funkciója hozzájárul ahhoz, hogy a 2014-2020 közötti EU-s tervezési időszakban rendelkezésre álló közvetlen brüsszeli, Európai Területi Együtműködés és Európai Szomszédsági Eszköz (ENI) célkitűzések keretében elnyerhető források minél hatékonyabb lehívása megvalósuljon. Az ETT ESZA-alapú magyarországi forrásokat és Unión kívüli kiírásokat is megcélozhat.

Ugyanakkor az ETT koordinációjában lehetőség nyílik egy saját kisprojekt-alap létrehozására és működtetésére is, amely a két megye területén tesz elérhetővé kis léptékű támogatásokat az egyes helyi akciók, projektek megvalósításához. A kisprojekt-alap sikeres működtetése nagymértékben erősítheti az ETT legitimációját, az eróziós forgatókönyv elkerülésének esélyét.

2.3.3 Intézményközi együttműködések ösztönzése

A Tisza ETT egyik fő szerepe a különböző térségi szereplők közötti határon átnyúló, az ad hoc partnerségek szintjét meghaladó, intézményesített, stratégiai szemléletű, hosszútávra szóló együttműködések támogatása. Az intézményi kapcsolatok elmélyítése többek között kiterjedhet a környezetügyi, a turisztikai, az agrárgazdasági és a munkaerőpiaci szervezetekre a közös és komplementer adottságok kihasználása, a területileg és gazdaságilag hatékonyabb rendszerek létrehozása érdekében.

2.3.4 Intézményfenntartás

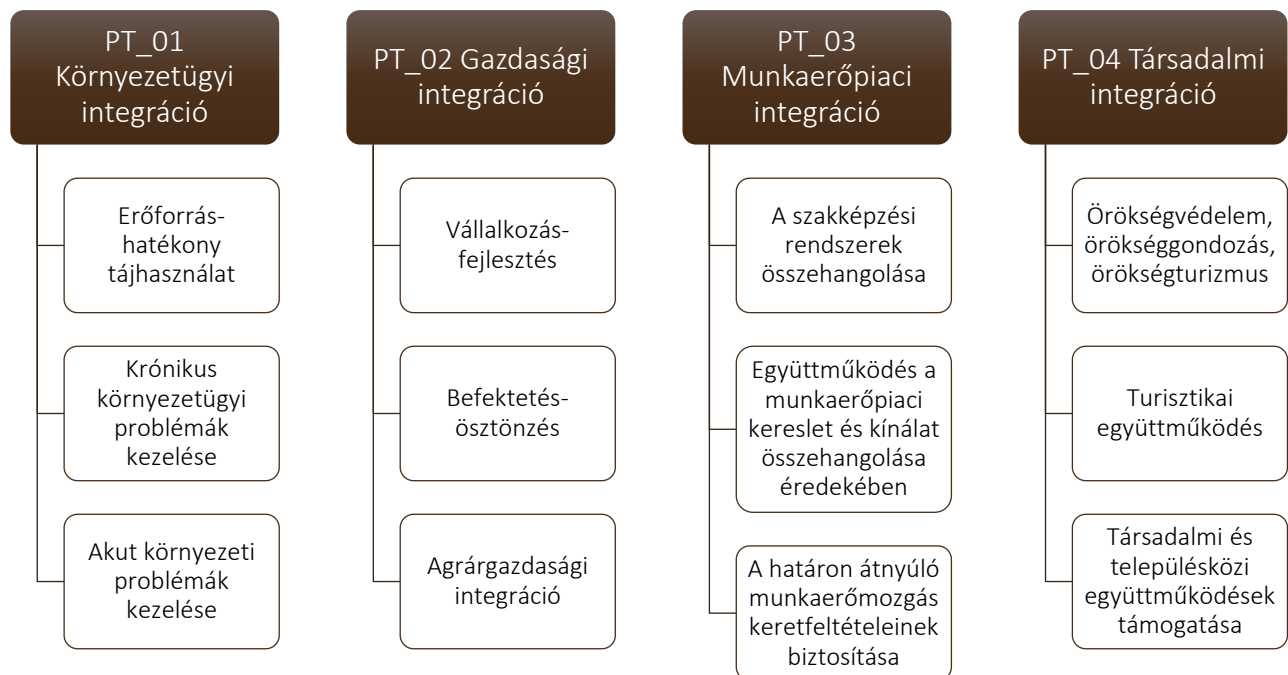
Az európai területi társulás egyik legfontosabb előnye minden más határ menti struktúrával szemben, hogy a tagjai által birtokolt kompetenciák körén belül, és a két érintett állam által elismert jogi személyisége révén alkalmazottakat foglalkoztathat, intézményeket és közcélú vállalkozásokat hozhat létre és működtethet a határ mindkét oldalán. A stratégia elkészítésének időpontjáig 64 ETT-t regisztráltak az Európai Unió tagállamaiban, de az intézményfenntartó szerepkör egyelőre ritka, mivel a közös kockázatvállalásnak olyan magas szintjét követeli meg, ami csak hosszú ideje együttműködő partnerek között elképzelhető. Ugyanakkor a határtérség intézményi infrastruktúrájában megfigyelhető hiányosságok éppen a Tisza ETT-n keresztül is kezelhetőek, ami relevánssá teszi a társulás ilyen célú felhasználását.

A fentebb taglalt célrendszer, és az ebből felépített beavatkozásszerkezet elemei egymással szinergikus kapcsolatban állva támogatják az együttműködés optimális forgatókönyvének megvalósulását.

3. A javasolt prioritási tengelyek

Az alábbiakban kerülnek kifejtésre a fentebb kibontott elvekre és endogén erőforrásokra építő, a térséget érintő kohéziós kihívásokra stratégiai válaszokat adó prioritási tengelyek, illetve az azokat támogató integrált beavatkozások és tevékenységek.

A beavatkozások végén egy-egy szemléltető táblázat kap helyet annak érdekében, hogy látszódjon, az egyes fejlesztések és az ETT által felvállalható funkciók milyen viszonyban állnak egymással. A táblázatok soraiban az egyes javasolt tevékenységek kapnak helyet, míg az oszlopokban az ETT-szerepkörök (euro-atlanti integráció támogatása, forráskoordináció segítése, intézményközi együttműködések ösztönzése, illetve intézményfenntartás) kerülnek feltüntetésre. A szerepkörök projektek általi támogatását a megfelelő négyzetben szimbólumok („X” vagy „?”) jelzik, a négyes szerepkörből adódóan soronként legalább egy, legfeljebb négy darab.

Euro-atlanti integráció	Forrás-koordináció	Intézményi együttműködés	Intézmény-fenntartás	Érintett	Esetleg

3.1 Környezetügyi integráció

A Tisza ETT területét határon átnyúló tájegységek alkotják, ahol a környezeti potenciálok, kockázatok és károk nem állnak meg a nemzetállami határokon, ezért a környezetügyi tématerületek önálló prioritási tengelyt alkotnak a jelen stratégián belül. A Tisza ETT területén megvalósuló környezetgazdálkodás, tájhasználat ma nem alkalmazkodik megfelelően a táji adottságokhoz, valamint az éghajlatváltozáshoz. A környezetvédelmet szolgáló tevékenységek Ukrajnában még jelentősen (néhol drámaian) elmaradnak az európai uniós sztenderdektől, ebben a magyar fél tudásátadása nagy jelentőségű. A határtérségben önálló beavatkozást igénylő krónikus környezetügyi problémának számítanak a víziközmű- és hulladékszektor érintő kihívások. Az akut, komoly környezeti károk megfékezése csak határon átnyúló együttműködés révén valósítható meg, ezért külön beavatkozás foglalkozik e tájrehabilitációt igénylő kihívásokkal. A prioritási tengely három beavatkozást integrál: erőforrás-hatékony tájhasználat, krónikus környezeti problémák kezelése és akut környezeti problémák kezelése.

Az **erőforrás-hatékony tájhasználat**ban foglalt tevékenységek segítik annak elérését, hogy az európai környezetvédelmi előírások alkalmazásának támogatásával, egy ökológikusabb tájhasználat és környezetgazdálkodási szemlélettel megfékezhetőek vagy legalább mérsékelhetőek legyenek többek között azok a környezeti ártalmak, amelyek kezelésére a második és harmadik beavatkozás tartalmaz tevékenységeket. Míg a második beavatkozás a **krónikus**, addig a harmadik beavatkozás az **akut jellegű környezetügyi problémákra** összpontosít; előbbi esetben nagyobb szerepe van a térségi szereplők összehangolásának, az intézményközi kapcsolatoknak és a tudástranszfernek, míg utóbbi esetben konkrét környezeti ártalmakra válaszként tájrehabilitációs megoldások kerülnek kidolgozásra és megvalósításra. Az erőforrás-hatékony tájhasználat keretében beazonosított tevékenységek, különösen a tájgazdálkodási rendszerrel kapcsolatosak szorosan kötődnek az agrárgazdasági integráció beavatkozásához. A tájhasználatra, illetve a krónikus környezeti problémákra megfogalmazott tevékenységek továbbá kapcsolódnak a társadalmi integrációhoz is, az ottani civil és települési kezdeményezések környezetügyi célokat, az egyes rendezvények pedig környezeti szemléletformálást is szolgálhatnak. A második, illetve harmadik beavatkozásban foglalt partnerségek és projektek megvalósítását támogatja a vállalkozásfejlesztés, valamint a befektetésösztönzés beavatkozás is.

3.1.1 Erőforrás-hatékony tájhasználat

Az európai integráció egyik fontos eleme lehet az európai környezeti normák ukrainai adaptálása. Az Unió saját megfogalmazása szerint környezetvédelmi előírásai a legszigorúbbak közé tartoznak a világon. A környezetvédelmi politika védelmezi a környezet állapotát, valamint az Európai Unióban élő emberek egészségét és életminőségét, és elősegíti, hogy az uniós gazdaság környezetbarát alapokon működjön. Ezen normák alkalmazásában az ETT magyar oldalának már (legkevesebb) másfél évtizedes tapasztalatai vannak, amelyek átadása segítheti az adaptációs folyamatot Kárpátalján.

A környezetügyi integrációra fókuszáló integrált beavatkozáson belül javasolt első tevékenység a lakosság környezeti érzékenységét hivatott erősíteni, és jellemzően people-to-people megoldásokat alkalmaz. A második tevékenység komplex megoldásokkal kíván reagálni a térséget érintő olyan aktuális kihívásokra, mint az éghajlatváltozás, az árvízvédelem és a népességmegtartás. Az ártéri tájgazdálkodás mindezen kihívásokra erőforrás-hatékony módon tud reagálni. A harmadik tevékenység az energiahatékonyág növelésével támogatja az erőforrás-hatékony tájhasználat elérését.

A térség rendelkezésére álló erőforrások megfelelő használatát nem lehet egyik napról a másikra ráerőltetni az ott élőkre, megfelelő hozzáállással és kitartással azonban érdekeltté tehető az emberek. Ennek érdekében komplex, több témát is átfogó, **szemléletformáló kampányok** indítása szükséges. A tevékenységnek önmagának is példamutatónak kell lennie, a megvalósítása során törekedni kell az erőforrás-hatékony megoldások alkalmazására (pl. a nyomtatott kiadványok előállítását minimalizálni kell, az ismeretterjesztés ezen formáját csak a szükséges esetekben szabad alkalmazni, ezzel is csökkentve a hulladékképződést). Ugyanakkor kiemelt jelentősége lehet a partnerséget és közösséget is építő tematikus kezdeményezéseknek.

Ezen kezdeményezések keretében tematikailag egyrészt – az ártéri tájgazdálkodáshoz is kapcsolódva – összehangolt lépéseket kell tenni annak érdekében, hogy a térség természetes vízhálózata mindenki számára kiemelten védendő erőforrást jelentsen, melynek bármilyen nemű módosítása vagy szennyezése komoly hatással lehet a határ túl oldalán élőkre is. Emellett fel kell hívni a figyelmet a hulladékhierarchia¹⁷⁸ betartásának fontosságára is. A hulladékképződés

¹⁷⁸ A hulladékgazdálkodás során az alábbi prioritási rend követése javasolt: 1. a hulladékképződés megelőzése, 2. újrahasznosítás, 3. újrafeldolgozás, 4. az egyéb hasznosítás, 5. ártalmatlanítás.

racionalizálása a hulladékgyűjtési valamint /-feldolgozási rendszer kárpátaljai alacsony kiépültségi foka miatt elengedhetetlen. Azt is egyértelműsíteni kell a határ mindkét oldalán, hogy bizonyos hulladéktípusok esetében az újrahasznosítás, vagy az újrafeldolgozás a kedvező környezeti hatásokon túl akár gazdasági előnyökkel is járhat. A környezetügyi szemléletformálás harmadik kiemelt területe az energiahatékonyság lehet, ami az energiapazarló évtizedek után nemcsak környezeti, hanem gazdasági, és akár geopolitikai szempontból is hasznos lenne a lakosság számára.

A lakosság környezeti felelősségtudatának az erősítése az egész régió közös érdeke, és hozzájárulhat a környezeti integráció prioritási tengelyhez tartozó mindhárom beavatkozás (környezetügyi integráció, krónikus, valamint akut környezeti problémák kezelése) sikeréhez. A Tisza ETT ezzel a tevékenységgel egyrészt közvetetten elősegíti a térség euro-atlanti integrációját, másrészt lehetőséget és teret teremt az intézményközi együttműködések számára.

A térség egyik legfőbb erőforrása a vízhálózata, melyre sok tekintetben ma még inkább kockázatként tekintenek, semmint lehetőségként. Az előző tevékenység keretében említett szemléletformálás mellett szükséges lenne konkrét lépéseket is megtenni annak érdekében, hogy a határon átnyúló **ártéri tájgazdálkodási rendszer** megvalósulhasson, és a meglévő defenzív árvízvédelmi rendszert kiegészítve, majd később talán felváltva, nyújtson megoldást a térség vízgazdálkodási problémáira.

A jelenlegi mérnökorientált módszerek nem nyújtanak megfelelő megoldást a Felső-Tisza vízgyűjtőjén tapasztalható vízügyi helyzetekre, melyek kialakulása mögött geomorfológiai, hidrometeorológiai és antropogén okok egyaránt azonosíthatóak. Problémát jelent, hogy a vízgazdálkodási helyzeteket jelenleg a társadalom a folyószabályozás óta kialakult tájhasználat miatt alapvetően kockázatként ítéli meg, ahelyett, hogy eredeti funkciójuk szerint, a térség számára előnyös állapotként tekintene rájuk. Egy ilyen jellegű paradigmaváltás keretében meg kell találni a keletkező víztöbbleteknek a hasznosítási helyét, és helyre kell állítani a természetes vízszállító /-terítő rendszereket. Mindezekkel párhuzamosan meg kell találni azokat a gazdálkodási formákat, amelyek a térségre jellemző vízgazdálkodáshoz illeszkednek. Az érintett területeken a jellemző ártéri szintekhez, valamint a vízborítás rendszerességéhez illeszkedő tájhasználati módokra szükséges áttérni.

Az ártéri tájgazdálkodásra úgy kell tekinteni, mint egy komplex gazdálkodási rendszerre, ahol a vízgazdálkodás problémáit a helyi gazdálkodást is pozitívan érintő tájhasználatváltással orvosolják. Az ilyen jellegű tájgazdálkodás előkészítésében és megvalósításában komoly szerepe lehet a Tisza ETT-nek. A folyamat megindításához szükséges lenne az ártéri tájgazdálkodás lehetőségeivel

foglalkozó szakmai műhelyek, valamint illetékes vízügyi hatóságok megkeresése, és együttműködésük koordinálására. A szakmai szervezetek bevonása mellett azonban a helyi szereplők megnyerése, érdekeltté tétele is kiemelt jelentőségű, nélkülük nem lehet sikeres egy ilyen komplex vízgazdálkodási és tájhasználati rendszer. A helyi szereplők bevonásában és a szükséges partnerségi szerveződések kialakításában szintén kiemelkedő szerepe lehet a Tisza ETT-nek.

A partnerség kialakítása után, a helyi viszonyok feltárását követően egy hosszútávra szóló tájgazdálkodási koncepció kidolgozására kerülhet sor, melynek alapján fokozatosan, pilot projektek keretében megkezdhető a térség ártéri tájgazdálkodásának kialakítása. A tevékenység e fázisában a Tisza ETT szerepe az együttműködések koordinálása mellett kiegészülhet akár forráskoordinációval, akár az ártéri tájgazdálkodás irányítására létrehozandó intézmény fenntartásával.

Az **energetika** területén középtávon alapvetően két fő területen kell eredményeket elérni. Egyrészt fel kell mérni a térségben elérhető megújuló energiaforrások körét, és ez alapján össze kell állítani a térség energiapotenciál-térképét. A potenciál felméréséhez célszerűen hasznosítani kell a korábbi felmérések eredményeit, emellett azonban új kutatások is szükségesek lehetnek, melyek esetében az ETT koordinálhatja a szükséges szakmai partnerség létrejöttét. Az elkészült térkép alapján összehangolt módon, pilot projektek keretében lenne lehetőség a megújuló energiaforrások hasznosításának megkezdésére. Másrészt, néhány esetben folytatni, de a legtöbb esetben meg kell kezdeni a nagyfogyasztóknak számító közintézmények energetikai modernizációját is. A lakossági fogyasztók esetében pedig az előzőekben említett szemléletformálás keretében kell elősegíteni az energiahatékonyság erősítését. A közintézmények energetikai modernizációja szintén fontos lehetőségeket kínál.

A Tisza ETT által kezdeményezhető és koordinálható szakmai partnerségek kialakítása során különös figyelemmel kell lenni a térség szellemi potenciáljának mozgósítására, bevonására. Mind a környezettudományos, mind a szemléletformáló témákban javasolt megkeresni a Nyíregyházi Egyetemet, valamint az Ungvári Egyetemet és a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola vonatkozó intézményeit. Melléjük azonban a helyi véleményformálók bevonása is elengedhetetlen.

Tevékenységek				
Környezetügyi szemléletformáló kampányok a helyi lakosság számára az alábbi témakörökben: • a Tisza vízszennyezését érintő problémák és azok határon átnyúló hatásai, • a hulladékhierarchia betartásának fontossága, • az energiahatékonyság.				
A táji adottságokra, és az éghajlatváltozás jelentette kihívásokra reagáló, határon átnyúló logikájú ártéri tájgazdálkodási rendszer kialakítása, ezen belül: • ártéri tájgazdálkodási stratégia kidolgozása, • a stratégia alapján pilot projekt megvalósítása.				
Erőforrás-hatékony energiahasznosítás (megújuló energia hasznosítása, közintézmények energetikai modernizációja). Ezen belül: • megújuló energiaforrások felmérése, energiapotenciál-térkép összeállítása; • energetikai stratégia kidolgozása; • energetikai projektek előkészítése; • pilot projektek megvalósítása.				

3.1.2 Krónikus környezetügyi problémák kezelése

A Tisza ETT magyarországi területein az elmúlt évtizedekben az Európai Unió szigorú környezetügyi előírásainak való megfelelést célzó környezeti fejlesztések valósultak meg. A magyar oldal szakmai társadalma mindezzel naprakészen tartotta szakmai tudását, másrészt pedig komoly tapasztalatokat szerzett az uniós finanszírozású környezeti programokban. Az ilyen jellegű tapasztalatok Kárpátalja környezeti állapotának javítása során is hasznosíthatók lennének. A határon átnyúló együttműködés a magyar oldal számára nem csak környezeti szempontból lehet előnyös, hiszen az esetlegesen felszabaduló szakmai potenciálok Kárpátalján található keresletet elsősorban a vízellátás, a szennyvízkezelés, és a hulladékgazdálkodás területén. Nem szabad azonban megfeledkezni arról, hogy az együttműködés lehetőségét korlátozzák az ukrajnai oldal finanszírozási és adminisztrációs akadályai. Ugyan az integrált beavatkozás keretében nevesített közszolgáltatások kiépítése Magyarországon már jóval korábban megkezdődött, azért a Tisza ETT magyarországi oldalán is vannak még fejlesztési szükségletek.

A kárpátaljai **hulladékgazdálkodási rendszer kiépítése** a térség mindkét oldalának kiemelt jelentőségű érdeke. Kárpátalján a rendszer kiépíttelensége, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye számára pedig a Felső-Tisza ukrajnai vízgyűjtő területét érintő környezeti terhelés határon átnyúló hatásai indokolják az együttműködés szükségszerűségét. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megye által az elmúlt másfél évtizedben a szilárdhulladék-gazdálkodási programjának megvalósítása során szerzett tapasztalatai megfelelő szakmai háttérrel biztosíthatnak a kialakítandó együttműködés számára. Hulladékgazdálkodási tematikájú együttműködések születtek már az elmúlt időszakban is a határtérségben, így például a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Területfejlesztési és Környezetgazdálkodási Ügynökség Nonprofit Kft. által menedzselte projekt keretében elkészült egy tanulmány a Beregszászi járás modellértékű hulladékgazdálkodására vonatkozóan.

A rentábilis hulladékgazdálkodás kialakítását a határ két oldalán jelentkező speciális hulladékfeldolgozási szükségletek és a meglévő hulladékfeldolgozó kapacitások feltárásával kell kezdeni. A feltárás eredményei alapján, az ETT aktív részvállalásával és a magyarországi tapasztalatok felhasználásával megkezdhető a regionális hulladék-újrahasznosító és -ártalmatlanító vállalkozás(ok) létrehozása Kárpátalján. A tevékenység megkezdéséhez meg kell teremteni a hulladékgazdálkodási rendszer működtetéséhez szükséges tárgyi és szervezeti feltételeket. Amennyiben sikeres az erőforrás-hatékony tájhasználatra vonatkozó integrált beavatkozás keretében tárgyalt hulladékgazdálkodási szemléletformálási tevékenység, akkor a szelektív hulladékgyűjtés eredményes lehet a térségben, ami pedig lehetőséget teremthet a hulladékkal történő gazdálkodásra. A keletkező hulladékok bizonyos részére ugyanis úgy kell tekinteni, mint újrahasznosítható alapanyagra, mely gazdasági lehetőségeket is rejt magában.

A Tisza ETT azonban a hulladékgazdálkodásnak nem csak ezeken a területein tud közreműködni. Felvállalhatja az **illegális lerakók felszámolásának térségi koordinálását** is. Ez a tevékenység szorosan kapcsolódhat az akut környezeti problémák kezelésére vonatkozó integrált beavatkozásokon belül megnevezett tevékenységekhez, így például a problémákról készítendő adatbázis készítéséhez, valamint a pilot projektek megvalósításához.

Szintén régóta megoldásra vár a térség **teljes körű víziközmű-szolgáltatásának** biztosítása, különösképpen az ETT ukrajnai oldalán. Az egészséges környezethez és ezen belül az egészséges ivóvízhez történő hozzáférés nemzetállami hovatartozástól függetlenül minden ember alapvető joga. A Tisza ETT térségének ukrajnai oldalán a közüzemi ivóvízellátás több járásban is fejlesztésre,

kiépítésre szorul. A szennyvízkezelés hiányossága pedig határon átnyúló környezeti problémákat okoz. Ezen a területen a határon átnyúló szakmai együttműködés közös érdek.

Az együttműködés egyrészt fókuszálhat a magyarországi jó gyakorlatok átadására. Tanulmányutak keretében a helyi döntéshozók, valamint a kárpátaljai vízügyi szakemberek magyarországi megoldásokkal ismerkedhetnének meg. Ezeken az eseményeken lehetőség lenne a szakmai partnerségek kialakítására is, melyek később közös együttműködési projektekhez vezethetnek. A tudásátadás mellett víziközmű-partnerség kialakítására is sor kerülhet, aminek keretében már konkrét lépések is megvalósulhatnak. Így például konkrét infrastruktúrafejlesztések akár az ivóvízellátás, akár a szennyvízkezelés területén. Hasonló együttműködésre már van példa (Kárpátvíz Vodokanal Kft.) a térségben.

Mind a két oldal számára hasznos lenne egy olyan térségi elemzés és benchmark-értékelés lefolytatása, ami a vízgyűjtőben működő szennyvíztisztító telepek gazdasági és energiahatékonyságának értékelésére és fokozására irányulna. Az értékelés alapján kijelölhetővé válnának a hiányzó, a szennyező és az alacsony hatékonyságú szennyvíztisztító üzemek. Ezek pótlására, illetve modernizációjára vonatkozóan együttműködésben tervdokumentációk, valamint előzetes költségkalkulációk készíthetőek. Ahhoz azonban, hogy a tervezésben nagyobb tapasztalattal rendelkező magyar szakemberek eredményes munkát tudjanak végezni, elengedhetetlen a szükséges információk és adatok biztosítása az ukrán fél részéről. Az adatok elérésében, biztosításában, valamint kezelésében funkciója lehet a Tisza ETT-nek is, ugyanúgy, ahogyan speciális jogi helyzetéből adódóan intézményfenntartási szerepkört is kaphat.

A szükséges víziközmű-fejlesztések összessége minden valószínűséggel nem valósítható meg egy időben. A következő időszakra célszerű 1-2 pilot projektet kiválasztani, amelyek keretében fókuszáltan kínálkozik lehetőség a partnerségek kialakítására, a szükséges jogi-intézményi keretek létrehozására, valamint a finanszírozási modellek kidolgozására. Az egyik első pilot projekt helyszíne lehet Chop és térsége, ahol határon átnyúló együttműködés keretében megoldható lenne a térség néhány településének biztonságos ivóvízellátása, illetve a környezeti szempontból megfelelő szennyvízkezelése.

A térség víziközmű-szolgáltatásainak fejlesztése, illetve kiépítése során, ahol arra lehetőség van, előremutató lenne, ha innovatív és alternatív szennyvízkezelési technológiák alkalmazására is sor kerülne különböző biogáz- és szennyvíziszap-kezelési technológiák alkalmazásán keresztül.

Tevékenységek				
Rentábilis hulladékgazdálkodási rendszer kiépítése Kárpátalján a magyar oldal közreműködésével, ezen belül: • a hulladékfeldolgozási szükségletek és a meglévő hulladékfeldolgozó kapacitások feltárása és összehangolása; • regionális hulladék-újrahasznosító és -ártalmatlanító vállalkozás(ok) létrehozása; • illegális hulladéklerakók felszámolásának térségi koordinálása.				
A teljes körű víziközmű-szolgáltatás biztosítása: • jó gyakorlatok átadása, • víziközmű-partnerség kialakítása, • szennyvíztisztító telepek gazdasági és energiahatékonyságának értékelése, • tervdokumentációk és előzetes költségkalkulációk elkészítése, • innovatív és alternatív szennyvízkezelési technológiák terjesztése.				

3.1.3 Akut környezeti problémák kezelése

Az ember tájformáló tevékenysége sok esetben olyan akut környezeti problémák kialakulásához vezet, melyek kezelése ökológiai szempontból elengedhetetlen. A térségben több olyan helyszín is ismert, ahol a korábbi emberi tevékenységek máig nem rehabilitált tájhasznosítási konfliktust okoztak. Ezen helyszínek számbavételénél különös figyelemmel kell lenni azokra, melyeknél a környezetkárosítás határon átnyúló hatással bír. Az ismert helyszínek közül kiemelten kell foglalkozni a Tisza ökológiai állapotát is veszélyeztető aknaszlatinai sóbánya tájrehabilitációjával, a környezeti katasztrófa mihamarabbi elhárításával.

Az **akut környezeti problémák kezelése** tekintetében elengedhetetlen, hogy a tájrehabilitációra szoruló területekről az egész térségre vonatkozóan megfelelő szintű és színvonalú **adatbázis** álljon rendelkezésre, mely alapján meghatározható a rekultivációs tevékenységek prioritási rendje. Az adatbázisban minden olyan felhagyott tájhasználatot (felhagyott bányák, hulladéklerakók) célszerű szerepeltetni, mely továbbra is jelentős környezeti terheléssel jár. Az egyes rehabilitálandó területek esetében a környezetterhelés határon átnyúló hatását is szükségszerű értékelni.

Az adatbázis létrehozása a szakmai partnerség kialakításával kezdődhet meg. A szakmai partnereket a Tisza ETT hívhatja meg, és később koordinálhatja a munkájukat. Fontos, hogy az első integrált beavatkozáshoz hasonlóan itt is megvalósuljon a térség szellemi potenciáljának mozgósítása, bevonása. A problémák szisztematikus felmérése, majd tudatos kezelése hozzájárulhat Kárpátalja euro-atlanti integrációjához is, hiszen olyan módszeres megoldások alkalmazásával jár, ami az európai eszköztár szerves része.

Az adatbázis alapján tehát felállítható a rehabilitálandó területekről egy prioritási sorrend. Vannak azonban olyan akut környezeti problémák, amik kezelése nem tűr halasztást, és kezelésük a határon átnyúló együttműködés keretében mihamarabb megkezdendő. Ezek a tájrehabilitációs tevékenységek felfoghatók pilot projektekként is, melyek során kialakíthatóak a szükséges szakmai partnerségek, valamint finanszírozási modellek.

Az egyik azonnali beavatkozást igénylő, súlyos ökológiai katasztrófával fenyegető tájsebet az **aknaszlatinai** bányatavak jelentik. A nem megfelelő bányászati eljárások, illetve a fedőréteg beszakadása miatt kialakult tavakból folyamatos a sókimosódás, ami a Tisza ökológiai állapotára is komoly veszélyt jelent. A helyzet kezelésében, amelynek súlyosságára már az Európai Bizottság is felfigyelt, a Tisza ETT-nek elsősorban forráskoordinációs feladata lehet.

Az aknaszlatinai helyzet mellett szintén mihamarabbi beavatkozást tesz szükségessé az egykori **nagymuzsalyi** aranybányához kapcsolódó bányautótáj. Az egykori bánya meddőhányójából nehézfémek és más káros anyagok mosódnak ki, ami a talaj, valamint a térség természetes vízhálózatának súlyos szennyeződését okozza.

Tevékenységek				
Az akut környezeti problémákról közös adatbázis készítése				
A határon átnyúló hatásokkal bíró tájrehabilitációra szoruló területek azonosítása				
Tájrehabilitációs pilot projektek kidolgozása és megvalósítása • Aknaszlatina • Nagymuzsaly				

3.2 Gazdasági integráció

A gazdasági integráció elnevezésű prioritási tengely három integrált beavatkozásból áll: vállalkozásfejlesztés, befektetésösztönzés, valamint agrárgazdasági integráció. Az ETT területén a gazdasági kohéziót nagymértékben rontják az alacsony szintű vállalkozói ismeretek, a KKV szektor versenyképessége (kényszervállalkozások nagy száma), ezért a vállalkozói szféra infrastrukturális, szolgáltatási és képzési megerősítésére van szükség a vállalkozásfejlesztési beavatkozás keretében. A befektetésösztönzés megjelenítését a potenciálistól elmaradó mértékű vállalatközi kapcsolatok és tőkebefektetések, illetve a sajátos geopolitikai-piaci fekvés jobb kihasználásának igénye indokolja. Mivel az ETT térségének jelentős részén a mezőgazdaság és az ahhoz kapcsolódó ipari tevékenységek kiemelkedő szerepet töltenek be a foglalkoztatásban és az értéktermelésben, külön agrárfókuszú gazdasági integrációra is javaslatot teszünk.

A vállalkozásfejlesztés segíti azt a többek között agrárgazdaságban érdekelt vállalkozói kört, amely maga is sikeres befektetővé válhat a térségben, a befektetésösztönzés pedig üzleti kapcsolatokat teremt a külső és belső szereplőkkel, köztük az agrárprofilúakkal is. Az agrárgazdasági integráció a termelés és az értékesítés szintjén hangolja össze az agrárgazdasági szereplők tevékenységét, miközben azok alapítását, növekedését és hálózatosodását a másik két integrált beavatkozás is segíti. A prioritási tengely egyrészt az agrárintegráción keresztül szorosan kapcsolódik a környezetügyi integrációban megfogalmazott erőforrás-hatékony tájgazdálkodáshoz, másrészt összefüggésben van azon más prioritástengelyekben foglalt integrált beavatkozásokkal és tevékenységekkel, amelyek új vagy meglévő gazdasági társaságok létrehozását, fejlesztését, együttműködését támogatják, legyenek azok akár hulladékgazdálkodási vagy turisztikai profilúak. E tengellyel szinergiában külön érdemes hangsúlyozni a munkaerőpiaci integráció prioritási tengelyen belüli integrált beavatkozásokat, főként a szakképzési rendszerek összehangolása elnevezésű beavatkozást és az összehangolt oktatás-képzési tevékenységeket, amelyek megalapozzák az iskolarendszerű készségfejlesztést (pl. a mintagazdaságokban rendezett kurzusok szervezésével, gyakoronokok térségi foglalkoztatók felé való közvetítésével), de a felnőttképzést és az átképzést is.

3.2.1 Vállalkozásfejlesztés

A gazdasági integrációt jelenleg nagymértékben **gátolják** a vállalkozásfejlesztés terén jelentkező átfogó és sokoldalú hiányosságok. Egyszerre okoz problémát, hogy mind a vállalkozások létrehozásához és növekedéséhez szükséges infrastrukturális környezet, mind a vállalkozástámogató szolgáltatási kínálat igen hiányos. Különösen az ukrán oldalon hiányoznak az inkubátorházak, ipari parkok. A térségben nagyon alacsony a vállalkozói, pénzügyi, gazdasági ismeretek szintje, amely az egyébként is gyenge KKV szektor fejlődése ellen hat. A népességmegtartásban a foglalkoztatáson keresztül a kis- és középvállalkozói réteg jelenleg a potenciálisnál kisebb szerepet játszik, a vállalkozóvá válás kevesek számára nyújt valós alternatívát az alkalmazotti státusszal szemben. A gazdaságfejlesztés kapcsán alacsony szintű a két nemzetgazdaság szereplői közötti együttműködés, melyet leginkább a jogi-adminisztratív környezet akadályai gátolnak. Mindkét oldalon rendkívül fontos az adott ország gazdasági és üzleti szabályozási környezetével, eljárásrendjeivel tisztában lévő helyi jogászok, ügyvédek alkalmazása. Gyakori kommunikációs probléma a fogalmak eltérő értelmezése és használata, a közös (közvetítő) nyelv ismeretének hiánya.

Mindezekre **válaszul** jelen integrált beavatkozás a fizikai üzleti környezet, valamint a humántőke fejlesztését egyaránt célozza. Előbbivel kapcsolatban üzleti infrastrukturális elemekre, **inkubátorházakra**, vállalkozói központokra van szükség a hazai és a szomszédos (kül)piacokon való megtelepedés érdekében. Ez irodákat, műhelyeket, co-working és közösségi tereket, konferencia- és előadótermeket, valamint iroda- és rendezvénytechnikai eszközöket foglalna magába. Utóbbival, azaz a szolgáltatáskínálattal kapcsolatban egyszerre kell gondolni vállalkozásalapítási és -növekedési, mindennapi vállalati üzletmeneti-üzletviteli segítségnyújtásra, illetve különböző készségfejlesztési tevékenységekre.

A **vállalkozói készségek fejlesztésének** támogatásához javasolt a vállalkozói szférában kellő tudással és tapasztalattal, jó gyakorlatokkal rendelkező, példaképként állítható, esetleg térségi „sikersztorit” író gazdasági szereplők bevonása a szolgáltatásnyújtásba. A külső (tehát nem ETT által alapított) piaci szereplőkből álló, önálló jogi személyiséggel nem rendelkező **tanácsadói és mentorhálózat** aktívan segítheti a know-how átadást, tudás- és tapasztalat-megosztást. E téren a társulás egyfajta platformként funkcionálhat. A készségfejlesztés több formája is támogatható: ide tartoznak a felsőfokú képzések (pl. kihelyezett kurzusok keretében), a posztgraduális továbbképzések, az iskolarendszeren kívüli, külön végzettséget nem nyújtó képzések, valamint az iskoláskorúak gazdasági-pénzügyi ismereteit bővítő szemléletformálás. Külön hangsúlyt kell helyezni a

tőkeszegény szektor számára vállalkozásfejlesztés-központú projektmenedzsment-készségek elsajátítását biztosító kezdeményezésekre, a forrásszerzési lehetőségek optimalizálása céljából. Az ETT részt vehet a képzési kínálat kialakításában, a tananyagfejlesztésben, a „külső” oktató-képző intézményekkel és a vállalkozókkal való kapcsolattartásban.

A vállalkozások létrehozásának és növekedésének támogatása érdekében egy komplex szolgáltatási portfólióra tesz javaslatot az integrált beavatkozás. Ennek keretében különböző szolgáltatások, szolgáltatási csomagok ajánlhatók az érdeklődők számára az ETT-n keresztül. A **vállalkozásfejlesztési szolgáltatások** kiterjednek a vállalkozásalapítási, valamint a növekedési életszakaszban lévő cégek támogatására, a cégbejegyzéstől a jogi és (uniós) projektmenedzsmentet érintő szaktanácsadáson át a fordítói szolgáltatásokig. A vegyesvállalatok, új vállalkozások alapítása esetén a cégbejegyzés, illetve a szükséges vállalati dokumentumok módosításának segítése ajánlott. A komplett folyamat támogató, komplex információs segítségnyújtás képzelhető el egyrészt az új vállalkozások alapítása, másrészt a vegyesvállalatok bejegyzése kapcsán. Ez a támogatás magába foglalhatja a különböző vállalat alapítási dokumentumok, okiratok elkészítésének és benyújtásának koordinációját, valamint olyan információk átadását, hogy hol és hogyan történik a települési és megyei önkormányzati hivataloknál, a helyi adóhatóságnál, munkaügyi központnál, nyugdíjalapnál, társadalombiztosítónál való bejelentkezés, a magyarországi/ukrajnai cégbírósági procedúra, a regisztrációs szám megszerzése a statisztikai hivatalnál, a vámhivatali akkreditáció és esetlegesen a rendőrségi engedély kérelmezése, a bejegyzési illeték és törzstőke befizetésének igazolása, a honi cégnyilvántartásról szóló okirat hitelesített fordításának benyújtása stb. A komplex vállalkozástámogatási szolgáltatások köre továbbá kiterjedhet a vállalkozás alapító okiratának, alapszabályának elkészítésére, az üzleti terv kidolgozásában való segítségnyújtásra, de szintén ide tartozik a megbízható üzleti partnerek, telephelyek kijelölése is a (vegyes) vállalkozások létrehozása érdekében.

Végül, de nem utolsósorban ki kell emelni a **vállalkozásösztönző kampányok** szervezését. Ezek célja, hogy a vállalkozásindítás iránt érdeklődők, valamint a már gazdasági tevékenységet folytató KKV-k hasznos információkhoz jussanak minden, a térségi gazdasági ökoszisztémában való részvétellel kapcsolatos kérdéssel kapcsolatban, a vállalat alapítástól a cégműködésen át a rendelkezésre álló finanszírozási forrásokig és egyéb tanácsadási, projektmenedzsment-szolgáltatásokig. Különösen arra fókuszálnának, hogy a cégek/személyek ismereteket szerezzenek a vállalkozásfejlesztési lehetőségekről, javuljanak képességeik a vállalkozóvá vagy sikeres vállalattá válás terén, és gazdasági ismereteik bővüljenek. Külön hangsúlyt kapnak a hazai és európai uniós pályázati

lehetőségek sikeresebb kihasználását elősegítő előadások és villámtréningek. A vállalkozók számára rendezvénysorozatok keretében a megjelent KKV-k képviselői előadásokat hallhatnak a fejlesztési területekről, a pályázati konstrukciókról, a sajátos vállalkozásfejlesztési lehetőségekről. A rendezvényeken inspiráló, motiváló előadások is elhangozhatnak olyan üzletemberektől, akik a saját területükön az elmúlt években kiemelkedő eredményeket értek el. Személyes történetükkel mozdíthatják előre a működő, illetve a potenciális kis- és középvállalkozásokat. A programkínálatban emellett kifejezetten szakmai előadások is helyet kaphatnak: például gazdaságfejlesztésben jártas szakértők számolhatnak be tapasztalataikról, és adnának hasznos tanácsokat a térségre, testre szabottan.

Az ETT fő feladata a párhuzamosságok elkerülésével nem egy önálló vállalkozói fejlesztő intézményrendszer kialakítása – ugyanis több szereplő is aktív e téren a régió belül, továbbá bizonyos háttér-infrastruktúra is rendelkezésre áll – hanem a meglévő szereplők (pl. kereskedelmi és iparkamarák, Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Vállalkozásélénkítő Alapítvány) hálózatba szervezését, tevékenységük összehangolását, határon átnyúló dimenzióban hatékonyabbá tételét segítő beavatkozások megvalósítása. Az ETT feladata a hálózat megszervezése, továbbá a hálózat tagjai, illetve az azon kívüli szereplők közötti közvetítés lehet. Tehát az ETT itt egyfajta koordinátorként, érintkezési felületként, közvetítőközegként („interfész”) jelenhet meg reálisan. Nem ajánlott olyan területeken az ETT-nek saját intézményt fenntartania, ahol már más szervezetek foglalkoznak a vállalkozásfejlesztési kérdésekkel. Éppen ezért az ETT jóval inkább az intézményközi együttműködések terén találhatja meg saját kompetenciaterületeit.

Ugyanakkor amennyiben azt a szereplők részéről jelentkező igények szükségessé teszik, az ETT (általános katalizáló, összekötő szerepén túl) akár olyan gazdasági társaságot (célszerűen nonprofit vállalkozást) is alapíthat, amelyet megbízhat a vállalkozásfejlesztés, illetve a befektetésösztönzés feladatával. A vállalkozáshoz kapcsolódóan esetleg létrehozandó irodapontokat célszerű a nagyobb (járászékhely) városokba telepíteni. A vállalkozás fő feladata a térségi alapon szerveződő, határon átnyúló szaktanácsadói hálózat megteremtése, illetve magának az „inkubátorházi” infrastruktúrának a fenntartása, működtetése (ideértve a bérlet szerződés-kötést, a rendezvényszervezést, a kiadói, tájékoztatási tevékenységeket, a gazdasági szereplőkkel, felsőoktatási intézményekkel való kapcsolattartást stb.) lehetne.

Tevékenységek				
Szaktanácsadó és mentorhálózat megszervezése (platform létrehozása)				
Vállalkozói készségek fejlesztése: • egyedülálló, szabadon választható felsőoktatási kurzusok; • certificate-típusú, néhány napos intenzív tréningek, speciális képzések; • posztgraduális továbbképzések, vezetői tréningek; • pénzügyi és gazdasági alapismeretek oktatásának támogatása a fiatal generációk számára.				
Vállalkozásfejlesztési szolgáltatáscsomagok összeállítása: • térségi vállalkozásfejlesztési szolgáltatások bemutatása, kijánlása; • vállalkozói igényfelmérés; • komplex vállalkozásalapítási, cégbejegyzési szolgáltatási rendszer: a vállalkozás, a vállalat alapítás ötletének felvetése, kidolgozása (pl. ágazati besorolás, főtevékenység, előállítandó termékkör meghatározása); a vállalat alapítási elhatározás, a jogi és szervezeti alapok és elvek lefektetése (pl. társasági forma, alapító okirat szövegezése); az alapítás formai és eljárási lépéseinek meghatározása; a környezeti feltételek megteremtése, a telephely kiválasztása; az első üzleti kapcsolatok, potenciális partnerek kijelölése; • projektmenedzsment, támogatáskezelés, pályázatfigyelés és pályázatírás; • könyvelői, bérszámfejtési, adótanácsadói tevékenységek; • üzleti tervezés, üzletfejlesztési tanácsadás; • jogi szaktanácsadás; • fordítói, tolmácsolási szolgáltatások.				
Vállalkozásösztönző kampányok szervezése: jó példák, gyakorlatok bemutatása				
Inkubátorházak, vállalkozói központok létrehozása a határ mindkét oldalán				

3.2.2 Befektetésösztönzés

A befektetésösztönzés elnevezésű integrált beavatkozás elsősorban két, a befektetéseket alapjaiban gátló tényezőre **reagál**: az információ-, illetve a befektetésihiányra. Stratégiai választ kell adni az általános információhiányra, mely egyrészt a határtérségen belüli szereplők egymásról meglévő szűkös informáltságára, másrészt a térség külső befektetők előtti alacsony ismertségére vonatkozik. A tőke- és forrásbevonási helyzeten, valamint a vállalati akcelérátor jellegű tevékenységeken túl meghatározó tényező a határon túli gazdasági tevékenység folytatásának sikeressége terén az adott üzleti-befektetési környezet ismeretlensége.

A befektetésösztönzés egyik első lépéseként javasolt egy **üzleti klub** felállítása a meghatározó térségi vállalatok, befektetést támogató szervezetek (pl. vállalkozásfejlesztési alapítványok, kamarák, ipari parkok) közös platformra hozásával. A vállalkozói és befektetői szférából mindenekelőtt a határon túli gazdasági érdekeltséggel rendelkező, a határon átnyúló termelés-szervezést végző vagy abban érdekelt gazdálkodó társaságok részvételére érdemes építeni. A platform szervezetileg a vállalkozásfejlesztés elnevezésű integrált beavatkozásban megfogalmazott, ETT által kezdeményezett (de nem alapított) szaktanácsadói és irodahálózattól függetlenül, de azzal szoros együttműködésben (pl. rendezvényhelyszínek biztosítása terén) tevékenykedhet, integrálva a befektetői, keresleti/megrendelői oldalt is. Az üzleti klub nemcsak tudásmegosztási felületként funkcionálhat, hanem tagjai közös tevékenységeket is végezhetnek. A klub résztvevői számára számos tagságból eredő kedvezmény, pluszszolgáltatás nyújtható (pl. rendezvényeken való részvétel, közös stand, kedvezményes befektetési lehetőségek biztosítása).

A befektetésösztönzés további lépéseinek hatékonysága érdekében **piacelemzésre** van szükség, ezáltal meghatározható a főbb célcsoportok, gazdasági ágazatok köre, illetve a gazdasági infrastrukturális elemek és szolgáltatások fejlesztésének időbeli sorrendje. A piacelemzést az ETT feladata lenne megrendelni, melynek eredményeit megosztaná a tőle szervezetileg független üzleti klubbal.

További, több pontból álló tevékenységet képez a térségmarketing. Ezen tevékenységen belül kapnak helyet a különböző **befektetésösztönző rendezvények**, legyenek azok az üzleti klub vagy az ETT saját rendezvényei, egynapos fórumok, üzleti partnertalálkozók, konferenciák, gazdasági vásárok, expók, tematikus szakkiallítások vagy külső szereplő által szervezett események. A rendezvényszervezés és az azokon való koordinált megjelenés (pl. közös standdal, személyzettel) fő célja a határtérség közös és komplementer adottságainak, a keleti és nyugati piacok közötti

transzforszerep, az egymás piacain való megjelenés befektetési lehetőségeinek bemutatása. Az ETT-nek javasolt az üzleti klubbal együttműködésben, a térségi szereplők együttműködésének ösztönzése érdekében közös rendezvényeket szerveznie a vállalkozói szférával. A térségmarketing-tevékenység keretében történő befektetésösztönzés eszköze lehet az adminisztrációs terhek csökkentése is. Ennek érdekében került be a javaslatok közé az **egyablakos ügyintézés kialakításának támogatása**. Fő funkciója a hivatali ügyintézés aktív segítése, a közvetlen segítségnyújtás az adminisztratív folyamatokban. Az egyablakos rendszerű befektetéstámogatás keretében a vállalkozásfejlesztés kapcsán már említett szakmai hálózat többek között a következők terén tudja megkönnyíteni és felgyorsítani a befektetések megtelepülését: telekalakítási, földhivatali és egyéb hatósági engedélyezési eljárások segítése; telephelyek bemutatása és kijánlása; ügyvédek és közjegyzők, építészeti tervezőirodák, kivitelezők kijánlása; érdekvédelmi szervezetek népszerűsítése; segítségnyújtás a közműszolgáltatókkal lefolytatandó egyeztetésekben stb. Az ügyintézési segítségnyújtást a többek között vállalkozásfejlesztési szolgáltatásokat kínáló „inkubátorházakban” dolgozó szakértők nyújtanák, akiken keresztül, szak- és helyismeretük révén gyorsabb és hatékonyabb módon történhet az ügyintézés, mint ha a hozzájuk fordulók egyenként vennék fel a kapcsolatot az önkormányzatokkal, a hatóságokkal, a vállalkozókkal és más köz- és magánszektorbeli résztvevővel. Jelenleg ilyen jellegű, minden említett részterületre kiterjedő segítségnyújtás térségi szinten nem létezik. Egyes ipari parkok, vállalkozásfejlesztési alapítványok, klaszter-együttműködések, továbbá a kamarák látnak el fontos feladatot a kérdéskörben az önkormányzatokon túl. Külön ki kell emelni a nemzeti, valamint nemzetközi szintű befektetési ügynökségeket, pénzügyintézeteket (pl. State Agency for Investment and National Projects of Ukraine, Hungarian Investment Promotion Agency, Magyar Nemzeti Kereskedőház, Eximbank, Európai Beruházási Bank).

A térségmarketinghez nem pusztán megfelelő szolgáltatási kínálatot szükséges kialakítani, hanem a konkrét befektetések ösztönzésére is szükség lesz. Ez forrásszerzést, forrásbevonást és projektmenedzsmentet jelent: a nemzetközi, uniós (pl. Európai Beruházási Bank kedvezményes hitelei; a határon átnyúló együttműködések és a piacgazdasági átmenetet támogató ENI-források) és kétoldalú, illetve Magyarország által kialakított-kialakítandó gazdasági-pénzügyi eszközök bevonását, felhasználását. Legutóbbival kapcsolatban ki kell emelni a két ország miniszterelnökének 2016 novemberében lezajlott hivatalos magyarországi találkozáját. Ezen bejelentésre került egy ukrán-magyar gazdasági akcióterv. Magyarország a tervek szerint 50 millió eurós hitelsegély-keret

megnyitását tervezi Ukrajna számára. 2016-ban 2 milliárd, 2017-ben 5 milliárd Ft pályázati lehetőség nyílik meg a kárpátaljai ukrán és magyar vállalkozók számára, de ez az összeg az igényekkel összhangban növekedhet is.

Brüsszeli és kétoldalú szinten is szükséges a régió elérhetőségének javítását célzó szakmai és lobbitevékenységet előmozdítani. Célravezető a befektetési hajlandóságot az európai elérhetőség fejlesztésén keresztül nagymértékben javító útépitéseket, határátkelő-fejlesztéseket ösztönözni. Ide tartozhat a Sevilla–Kijev Mediterrán folyosó hiányzó, illetve szűk keresztmetszetet jelentő elemeinek fejlesztése, a Záhony–Csap térségi gazdasági infrastruktúra fejlesztése, a távol-keleti és nyugat-európai piacokat összekapcsoló transzkontinentális „új Selyemút” megteremtése. Az ETT többek között kiadványszerkesztéssel, rendezvényszervezéssel, külképviseletek, nemzetközi és brüsszeli képviseletek tájékoztatásával járulhat hozzá, hogy a határtérség megőrizze és infrastrukturális szempontból megerősítse évtizedek óta fennálló, keleti és nyugati piacok közötti tranzitszerepét.

A térségmarketing információs pillérét egy térséget népszerűsítő portál alkotná. A gazdasági integráció szorosabbra fűzése érdekében a térségi gazdaság határon átnyúló hálózatosodását szolgálja az adatbázis-építés és elektronikus információszolgáltatás. Egy közös többnyelvű elektronikus adatbázisra épülve **határon átnyúló online gazdasági információs weboldal** kerülne kifejlesztésre. Ennek kezelésével célszerű az ETT-t megbízni. A honlap két fő funkciója a befektetési lehetőségek bemutatása, valamint egy kapcsolattartási felület kialakítása. A portál széleskörűen nyújtana információt a befektetésekhez szükséges fizikai infrastrukturális és szabályozási, üzleti környezetre vonatkozóan: telephelyi adatok (pl. méret, közművesítettség), építésügy (pl. beépíthető, szabad terület nagysága, területrendezési besorolás), adózási (pl. társasági nyereségadó, adókedvezmények), jogi (pl. cégbejegyzési szabályozás), és munkaügyi környezet (pl. társadalombiztosítás, munkavédelem, foglalkoztatási szabályok), valamint vállalkozásfejlesztési szolgáltatások, de ide tartozik a gazdasági ökosztisztéma egyes főbb szereplőinek leltára és elérhetőségének megadása is. Utóbbi egyfajta gazdasági partnerkeresőt jelentene ezáltal támogatva a határon átnyúló gazdasági együttműködések (megrendelői, beszállítói, ipari parki-logisztikai stb. kapcsolatok) szorosabbra fűzését, valamint a befektetésekhez szükséges pénzügyi és humánfeltételek teljesülését. A **befektetőbarát** jelleg erősítése végett olyan gazdaságfejlesztési megállapodások megkötésére lenne szükség, amelyek értelmében meghatározott befektetések megvalósítása esetén bizonyos, az uniós és nemzeti szabályokat nem sértő kedvezményrendszer

előnyeire lennének jogosultak a vállalatok (pl. agráripari kapacitás létesítése esetén az ETT-n belüli feldolgozás megteremtése; keleti piacokra termelő, hozzáadottérték-növelő fejlesztés esetén adókedvezmények, ingyen telkek, üzleti partnerek biztosítása). A befektetői döntések meghozatalakor a szűken értelmezett piacgazdasági racionalitások (telekárak, szállítási költségek, bérkülönbségek, piacméret stb.) figyelembevételén túl megfontolásra kerülnek az adott telephely környezetére vonatkozó tényezők is, például a települési – és a jövőben esetlegesen az ETT által fenntartott – funkciók, intézmények igénybevételének lehetősége (pl. felső- és középvezetőknek szóló kulturális, turisztikai és sportkedvezmények rendszere, a megyei önkormányzatokhoz tartozó létesítmények vállalati rendezvények részére történő önköltséges kiadása stb.). Az ETT feladat- és hatásköre ez esetben a vállalkozásfejlesztő és befektetésösztönző irodahálózaton keresztül a települési-térségi érdekek összehangolása, továbbá az egyes funkciók, létesítmények tulajdonosaival, fenntartóival való együttműködés. Mindez feltételezi az üzleti klub és az egyes funkciókat kínáló intézmények között az együttműködések kialakítását.

A térségben kiemelkedő befektetési tevékenységet végző vállalkozók, gazdasági társaságok számára ETT-s **befektetői díjak** kerülnének bevezetésre. Odaítélésükben részt vehet az üzleti klub, ajánlások, kritériumok megfogalmazásával. A díjakat elsősorban azon beruházások után kapnák, amelyek hozzájárulnak 1. vagy a feldolgozóipari kapacitások bővítéséhez 2. vagy a hozzáadott érték növeléséhez 3. vagy alapoznak a keleti exportpiacok közelségére, illetve amelyek 4. új tőkeerős leányvállalat vagy vegyesvállalat létrehozásával járnak, vagy 5. határon átnyúló tudás- és technológiatranszfert valósítanak meg.

Tevékenységek				
Üzleti klub felállítása • befektetői díjak odaítélése				
Piacelemzések lefolytatása				
Befektetősegítő „egyablakos ügyintézés” támogatása				

Tevékenységek				
Térségmarketing-tevékenység: • befektetés-ösztönző rendezvények szervezése; • a régió elérhetőségének javítását célzó szakmai és lobbitevékenység folytatása; • integrált elektronikus gazdasági információs platform fejlesztése.				
Összehangolt befektetőbarát intézkedések támogatása: • kedvezményrendszer kialakítása a térségi funkciók igénybevételéhez; • gazdasági szabályozási, településrendezési engedmények (adókedvezmény, ingyenes telek nyújtása) kialakítása; • kapcsolódó szolgáltatások rendszerének kialakítása.				

3.2.3 Agrárgazdasági integráció

Alapvető **kihívást** jelent, hogy miközben a gyakran igen egyoldalú agrártérségeket magába foglaló ETT területén az agrárszektor foglalkoztatásban és jövedelemszerzésben játszott szerepe jelentősnek mondható, addig az agrárpotenciál hatékony kihasználásától távol áll a térség. Az agrárgazdaság kedvezőtlen helyzete alapjaiban határozza meg az ETT egész gazdaságának kohézióját, integrációját. A térségi agrobiznisst az egyenlőtlen, különösen az ukrán oldalon fennálló elaprózott birtokszerkezeten túl a termelési és értékesítési együttműködések alacsony szintjéből adódóan kismértékű vertikális integráció és ellátási láncbeli menedzsment jellemzi. Jelentős összehangolatlanság figyelhető meg a mezőgazdasági nyers- és alapanyag-előállítás, valamint a feldolgozóipari kapacitások között. A határon átnyúló beszállítói kapcsolatok annak ellenére ritkák, hogy a magyar oldali üzemek keresletét az ukrain termelők is kielégíthetnék (ráadásul az ez irányú beszállítást támogatja az a szabályozás, melynek értelmében mezőgazdasági alapanyag Ukrajnába nem szállítható). További kohéziógyengítő tényező, hogy a helyben (az ETT területén) előállított termékek számára alacsony szinten kiépített, elsősorban a kárpátaljai oldalon hiányos agrár-feldolgozóipar áll rendelkezésre. A feldolgozóipar gyakran ráadásul a versenyképes nyugat-európai színvonalától elmaradó gyártástechnológiát képvisel, és alacsony hozzáadott értéket

állít elő, különösen Ukrajnában. A feldolgozóipar mellett az agrárlogisztikai, tárolási-raktározási infrastruktúrák terén is meghaladja a kereslet a kiépített kapacitásokat. Nem csak a termelési és értékesítési koordináció és a gazdasági létesítmények terén, hanem az agrárszaktudás és a termeléstámogató információk cseréjében is jelentősek a lemaradások, mely kihat a mezőgazdasági termelés kiszámíthatóságára, jövedelmezőségére is.

Az agrárgazdasági integráció szervezeti kereteit egy **határon átnyúló együttműködési platform** kialakítása segítené. A térségi agrárszakképző intézmények, az Ungvári Egyetem (biotechnológia, nanotechnológia, fizika-kémia szakterület, Közgazdaságtudományi Kar) II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a Nyíregyházi Egyetem (Agrártudományi és Környezetgazdálkodási Tanszék, illetve Agrár és Molekuláris Kutató és Szolgáltató Intézet), a Gyümölcstermesztési Kutató és Szaktanácsadó Kht., a már kialakult termelési és értékesítési kezdeményezések, továbbá a helyi gazdák bevonásával valósulna meg a platform. Feladata kiterjedne 1. az agrárgazdasági vertikális integráció támogatására egy együttműködési szerveződés létrehozásával 2. a tudás- és tapasztalatátadásra, egy tudásbázis háttérének megalapozására, beleértve a képzési kínálat összehangolását és az agrártudásbázis kialakítását 3. konkrét agráripari kapacitásfejlesztő projektek partnerségének megteremtésére.

Az agrárszaktudás átadása egy térségi, (szak)képesítéssel nem járó, helyi termelőket célzó, népfőiskola jellegű képzési program elindításán keresztül valósítható meg, az ETT támogatásával felállítandó gazdaképző akadémia keretein belül. Az akadémia nem szükségszerűen lenne ETT-s fenntartású, megfontolandó az alapítványi, nonprofit szervezet számára való átadás (pl. ilyen szervezet lehet a Pro Agricultura Carpatika). A gazdaképzési program keretében az informális előadásokat, tanulmányutakat, szemináriumokat is integrálni képes, szabadon testre szabható, modulárisan felépülő tanfolyamkínálat többek között a következőkre terjedne ki: ökológiai gazdálkodás; bioélelmiszerek és funkcionális, egészségmegőrző termékek előállítása; mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek melléktermékeinek hasznosítása; nem élelmiszeripari célú termékek (kozmetikumok, gyógyászati termékek, kézműves termékek) előállítása; termelés- és termesztéstechnikai megoldások (pl. éghajlatváltozásnak ellenálló növényfajták termesztése); aktuális piaci folyamatok, agrárpiaci trendek; korszerű növényvédelmi és élelmiszerbiztonsági megoldások; agrártermeléshez szükséges szabályozási környezet; határon átnyúló értékesítés, exportpiacok; agrár-vidékfejlesztési pénzügyi források és pályázati lehetőségek. Fontos hangsúlyozni, hogy az ukrajnai agrárszaktudás jelenleg alacsonyabb szintű, mint a magyar, ezért a

képzésekben érdemes az agrárgazdálkodás alapjaival is megismertetni a résztvevőket. A gazdaképzés terén az ETT kompetenciája mindenekelőtt a térségi szereplők tevékenységeinek összehangolására, továbbá a szükséges képzésfejlesztések támogatására terjedne ki.

A know-how átadás további forrását egy ETT-szintű agráripari tudásbázis biztosíthatja. Az ETT feladata e téren a tudományos tevékenységgel és alkalmazott kutatással foglalkozó kutatócsoportok, intézetek, közhasznú vállalkozások (pl. Nyíregyházi Egyetem Agrártudományi és Környezetgazdálkodási Tanszék, beregszászi főiskola agrárprofilú képzési részlege) határon átnyúló K+F+I együttműködéseinek támogatása lenne, közös projektek fejlesztése révén. A térség K+F potenciáljának továbbfejlesztésével a tudásbázis alapját az ETT piaci és természeti helyzetére reflektáló **alkalmazott kutatások** adhatják. Ehhez meg kell vizsgálni, melyek azok a K+F kínálatok, amelyek eredményesen és hatékonyan felhasználhatók az agrárgazdasági tudás és technológia színvonalának növeléséhez. Ugyanígy szükséges az agrárszereplők kutatási-fejlesztési igényeinek felmérése is annak érdekében, hogy valóban a térségi viszonyokhoz igazodó tudományos eredmények szülessenek, és azok az ETT agrárszektorában felhasználhatóak legyenek. Jelenleg a térségi agrár- és élelmiszer-tudományi interdiszciplináris kutatási tevékenységek elsősorban az élelmiszerfejlesztésre, az élelmiszerbiztonságra, valamint a természetstechnológiára terjednek ki. Kiemelt kutatási területek lehetnek a meglévő kutatási-fejlesztési kapacitások figyelembevételével az alábbiak:

- termékfejlesztési fókuszú kutatások: magas hozzáadott értékű egészségmegőrző élelmiszerek és táplálékkiegészítők, különleges táplálkozási célú élelmiszerek kifejlesztése; ipari alapanyagok élelmiszeripari felhasználása funkcionális élelmiszerek előállításához; a természetes antioxidánsok hatásmechanizmusának, a probiotikumoknak és prebiotikumoknak a vizsgálata és alkalmazása az élelmiszeriparban; minimálisan feldolgozott élelmiszerek előállítása; élelmiszeripari és mezőgazdasági melléktermékek hasznosítása;
- termelészervezésre és gyártástechnológiára vonatkozó kutatások: technológia-gazdaságossági számítások; kíméletes élelmiszeripari technológiák kutatása;
- energetikai fókuszú kutatások: megújuló energia előállítása mezőgazdasági hulladékokból; energianövények komplex természetstechnológiájának vizsgálata;
- természetstechnológiai, agrárgazdálkodási fókuszú kutatások: a gyümölcsösök öntözése, tápanyagellátás optimalizációja; a tűzelhalással szemben rezisztens almafajták kutatása;

meggy fajtakutatások; igényes ipari feldolgozásra alkalmas almafajták kutatása; az integrált termesztéstechnika kiterjesztése csonthéjasokra;

- élelmiszer-biztonsági (mikrobiológiai, fizikai, toxikológiai) vizsgálatok; az élelmiszeripari termékek eltarthatóságának modellezése.

A gyakorlatorientált, térség-specifikus alkalmazott kutatások tudományos eredményeinek hasznosulását a tudásdisszemináció biztosíthatja, amelyben meghatározó szerepet kaphat az ETT (pl. kiadványszerkesztés, rendezvényszervezés, jó gyakorlatok átültetése terén). A **technológia- és tudástranszfer** kiterjedhet konkrét kutatási projektek partnerkeresésére, tudományos rendezvények, konferenciák, szakember-találkozók és szaktanácskozások szervezésére is. Az ETT tehát a térségi tudományos műhelyek által lefolytatott kutatások (kínálati oldal) és az agrárszektor (keresleti oldal) összekapcsolását, a know-how közvetítését szolgálhatja ki.

A tudásátadás keretében a korszerű, az éghajlatváltozás hatásaihoz és a piaci viszonyokhoz igazodó termelés- és termesztéstechnikai megoldások, gazdálkodási formák kerülnek bevezetésre, megvalósul a technológia- és fajtaismeretekkel való ellátás. A transzfernek köszönhetően olyan beruházások valósíthatóak meg, melyek segítségével versenyképesebb agrárszektor teremthető. Új, illetve gazdaságosabb, magasabb beltartalmi és hozzáadott értékkel bíró termékek gyártási folyamatba és kereskedelmi forgalomba hozására kerülhet sor. Az agrártermékek sokoldalú (az élelmiszer célú mellett egészségmegőrzési és gyógyászati, vegyipari, kézműipari, energetikai stb.) feldolgozása támogatást kap a tudomány oldaláról. A K+F+I tevékenységek során keletkező ismeretanyag transzferje révén megvalósítható tevékenységek köre a döntően magyar oldalon jelen lévő kapacitások alapján az alábbiakra terjedhet ki:

1. az üzemi gyártásra alkalmas, kereskedelmi forgalomba hozható készítmények kidolgozott prototípusainak termelésbe vonása (termékfejlesztés);
2. a gyártástechnológia komplex elemzésével a termékminőség javítása és a melléktermékek hasznosítása, az ipari technológiai folyamatok optimalizálása, élelmiszeripari problémák feltárása és megoldása;
3. a meglévő termékek komplex minősítése: egy-egy termék potenciális gyártásának és alkalmazását illető gazdasági, társadalmi, tudományos hatásainak felmérése, a mezőgazdasági és élelmiszeripari termékek fizikai, kémiai, mikrobiológiai és toxikológiai vizsgálata;

4. az ETT termőkörzeteiben megtermelt szántóföldi és kertészeti kultúrák optimalizálása a magasabb jövedelmezőségi szint érdekében: a termőhelyi (talajtani, éghajlati) adottságok, a növényfajták biológiai potenciáljának, a termesztéstechnológia és beltartalmi paraméterek közötti sajátos helyi összefüggéseknek a feltárása, az előállított termékek bioaktív hatóanyagainak feltérképezése, a termesztett növények azon jellemzőinek beazonosítása, amelyek a térségben előállított terményeket egyedieké teszik (termesztéstechnológiai fejlesztések és piaci versenyképesség-növelés);
5. élelmiszer-biztonsági és minőségirányítási rendszerek kiépítése és bevezetése (komplex élelmiszer-minősítési rendszer).

Lényeges továbbá, hogy a transzfer keretében a gazdálkodók tudományos alapokon nyugvó, megbízható információkat kapnak azzal kapcsolatban, milyen birtokméretnél/termékszerkezetnél milyen öntözőrendszer építendő ki, hogyan lehet védekezni az időjárási szélsőségek ellen, és hogyan érdemes tenni a klímaváltozás ellen, illetve miben kell alkalmazkodni a megváltozó feltételrendszerekhez stb.

A mezőgazdasági termelés kiszámíthatóságának növelése érdekében kerül sor egy **agrometeorológiai előrejelző és értékelő rendszer** kiépítésére. Ennek központi eleme egy térségi időjárás-előrejelzési rendszer, amely hosszabb időszakokra képes elemezni és előre jelezni a várható időjárásbeli változásokat, szélsőséges és optimális hőmérséklet- és csapadékviszonyokat, légköri állapotokat – javaslatokat megfogalmazva az erősen meteorológiai helyzettől függő művelési és fenntartási tevékenységek elvégzésének ütemezésére (ültetés, növényvédelem, betakarítás stb.), a biztosítók felé szóló kárigények (pl. aszály- és jégkár, gombabetegségek) benyújtásához. A rendszer kiépítését és fenntartását célszerű felvállalnia az ETT-nek, mivel a határtérségben jelenleg nincsen olyan működő szervezet, melynek profiljába ez beletartozna. A működés finanszírozását a tudásbázis és a tudástranszfer megteremtését szolgáló tevékenységekből származó bevételek, a projektmenedzsment-bevételek, valamint az ETT-s agrárgazdasági platform befizetései biztosíthatják.

Szintén a tudásbázis megteremtését szolgálja a **mintá- és oktatógazdaságok** létesítése. Ezek egyrészt az alkalmazott kutatások gyakorlatba való átültetésének helyszíneiként funkcionálhatnak, ahol az innovatív, térségspecifikus termesztési folyamatok, gazdálkodástípusok, fajtaprogramok megvalósíthatók, tesztelhetők. A gazdaságok másrészt mintaként szolgálhatnak a térség szakirányú tanulói és gazdálkodói számára, akik terepi oktatás keretében (pl. a gazdaképzési program egyik

gyakorlata formájában) ismerkedhetnek meg a legkorszerűbb, a Tisza-térség adottságaihoz igazodó mezőgazdasági termeléssel. Az ETT akár saját mintagazdaságot is létrehozhat az agrárgazdasági partnerekkel együttműködésben, nonprofit alapon.

Végül, de nem utolsósorban egy térségi **agrártermelési és értékesítési koordinációra** is szükség van, melynek keretében a helyi kistermelők piacra jutása biztosítható. Az agráripari koordinátori szerep ellátása terén az ETT elsődleges feladata a térségi termelők, feldolgozók és értékesítők összefogása, egyfajta közvetítő szerep ellátása – amint erre más ETT-k esetében is van már példa. Mindehhez nem feltétlenül szükséges új jogi személyiséggel rendelkező vállalkozást létrehozni, az első integrált beavatkozás (vállalkozásfejlesztés) keretében bemutatott irodahálózat e feladatokat is segítheti. A magyar oldalon számos, az agrártermelési és értékesítési koordináció terén feladatokat ellátni képes szervezet tevékenykedik, jellemzően kistérségi vagy megyei szinten. Az általuk végzett munkára érdemes alapozni az ETT-szintű együttműködés kialakításánál, járjon az új jogi személyiségű társaság létrehozásával vagy sem. A meglévő szervezetek közé tartoznak a mezőgazdasági termelő és értékesítő szövetkezetek (pl. SZAMOSHÁTI Zöldség-, Gyümölcstermelői-Értékesítő Szövetkezet, a ZÖLD KERT-TÉSZ Zöldség- és Gyümölcstermelői Értékesítő Szövetkezet), a gazdakörök, farmerszövetségek (pl. Rakamazi Gazdakör, Gávavencsellő Gazdakör), valamint a helyi termékeket támogató együttműködések (pl. Szatmár-Beregi Helyi Termék Klaszter, Szövetség az Élő Tiszáért, Szatmári Szilvaút). A heterogén mennyiségű és minőségű agrártermelés anomáliáinak meghaladása céljából fontos szerep hárulhat az ETT-re a kisebb termelők összefogása, a termelést összehangoló térségi integrátorok létrehozása terén. Az ágazati és szektorközi együttműködések elmélyítése kiterjedhet a terméklánc egészére, a termeléstől a raktározáson és agrárlogisztikán át az értékesítésig. A termelés összehangolásába beletartozhat az optimális termelés-szervezés megoldása (ideális termékstruktúra és termelői kör kialakítása, a termelés tér- és időbeli koordinációja stb.), illetve akár egy mezőgazdasági gépparkelosztó hálózat kialakítása is. A mezőgazdasági gépállomány terén az említett agráripari koordinátor látna el összehangolt beszerzési és kölcsönzési tevékenységet, ezáltal elmélyítve és ösztönözve a gazdálkodók részvételét az együttműködésben. Fontos szempont a meglévő gépállomány, illetve a térségi igények alakulásának felmérése, a kapacitáshiányok és -feleslegek megállapítása. A helyzetfelmérést követően van mód a traktorok és más mezőgazdasági gépek bérbeadási és kölcsönzési rendszerének megteremtésére.

A termék-előállítás mellett fontos szempont az értékesítési lehetőségek feltárása és közvetítése, mivel jelenleg bizonyos terméktípusok esetén hiányoznak a keresleti és kínálati szereplők közti kapcsolatok. A kooperációs és koordinációs feladatokon túl az ETT gazdasági infrastrukturális beruházások keretében számos különböző kapacitás létesítésében nyújthat támogatást, projektek generálása és menedzsmentje révén. A térségi igények alapján ide tartoznak a zöldség- és gyümölcsfeldolgozók, a vadon termő növények és melléktermékeik, a gyógynövények, gombák és különböző fajták, ipari növények feldolgozását végző kapacitások, de a tejüzemek, vágóhidak, sűrítő és gyümöcsléüzemek kialakítása is ide sorolható. Az alapanyagok és késztermékek kezelése és könnyebb értékesíthetősége érdekében hűtőház, gyorsfagyasztó, szárító, vákuumcsomagoló, zöldség-gyümölcs agrárlogisztikai raktár létrehozására látunk lehetőséget.

Mindezek kapcsán fontos kiemelni, hogy az élelmiszerek mellett a parfüm-, vegyszer- és gyógyszeriparban használt termékek előállítása és feldolgozottsági fokának növelése is kiváló piaci lehetőség. A friss termékeken túl a fagyasztott, szárított, konzervált, por, kenőcs vagy lé formájában előállított termékcsaládok mindegyike terén van lehetőség fejlesztésekre. Végül, de nem utolsó sorban a megtermelt, raktározott és feldolgozott termékek disztribúciós hálózatát is meg kell alapozni, ehhez a begyűjtés és a szállítmányozás rendszerének fejlesztése javasolt.

Tevékenységek				
Agrár-együttműködési platform létrehozása				
Agrárszaktudás közvetítése, agrárakadémia létesítése: gazdaképzési programok indítása				

Tevékenységek				
Agráripari tudásbázis működtetése: • az agrár- és élelmiszer-tudományi kutatásokat végző szervezetek kutatási kínálatának és a térségi agrárgazdaság igényeinek felmérése; • a térségi igényekhez igazodó alkalmazott agrár-innovációs kutatások lefolytatásának támogatása; • technológiatranszfer megvalósítása, a termelés hatékonyságát növelő beruházások szakmai támogatása érdekében; • agrometeorológiai előrejelző és értékelő rendszer kiépítése és fenntartása; • minta- és oktatógazdaságok létesítése.				
Térségi agrártermelési és értékesítési koordináció (együttműködési megállapodás, szerződéses viszony) • termelés összehangolása (pl. termelésszervezési feladatok ellátása, mezőgazdasági géppark közös használata); • értékesítési lehetőségek feltárása és közvetítése; • raktározási és hűtőkapacitásokat érintő projektek megvalósítása; • térségi feldolgozóipari kapacitásbővítő beruházások támogatása; • disztribúciós hálózat kialakításának ösztönzése (begyűjtés, szállítmányozás).				

3.3 Munkaerőpiaci integráció

Az ETT gazdasági kohéziójában meghatározó szerepet játszik, hogyan alakul a határtérség munkaerőpiaci helyzete. Sőt, az egész ETT legitimitását és a térség népességmegtartó erejét veszélyezteti a jelenlegi munkaerőpiaci fragmentáltság. A munkaerő-kereslet és -kínálat, valamint a képzési rendszerek összehangolatlansága kedvezőtlen helyzetet teremt. Jelenleg a határtérségen belüli foglalkoztatással szemben gyakran vonzóbb a távolsági ingázás, a vendégmunkási lét, illetve az elvándorlás. A határ munkaerőpiaci átjárhatóságát számos tényező akadályozza. Mindezen problémák fokozzák a szakképzett munkaerő hiányát.

A prioritási tengely válaszként három integrált beavatkozást tartalmaz: a szakképzési rendszerek összehangolása, együttműködés a munkaerőpiaci kereslet és kínálat összehangolása érdekében és a határon átnyúló munkaerőmozgás keretfeltételeinek biztosítása.

Az első beavatkozás elsősorban az iskolarendszerű középiskolai oktatás/képzés fejlesztésére irányul. Fő feladata a szakképző intézmények együttműködésének megteremtése, a színvonalas oktatásban részesülő, szakképzett munkaerő biztosítása. A második beavatkozás a főbb munkaerőpiaci szereplők bevonására épít, és fő feladata a kereslet és kínálat összehangolása, a munkaerőpiaci anomáliák mérséklése, valamint a határon átnyúló munkavállalás útjában álló adminisztratív és információs akadályok lebontása. A harmadik beavatkozásban meghatározóak azok a tevékenységek, amelyek a közlekedési és határátkelői infrastruktúra területileg összehangolt fejlesztésén keresztül támogatják a munkaerőpiaci integrációban fontos szerepet játszó határon átnyúló ingázást.

A prioritási tengely legszorosabban a gazdasági integrációs tengelyhez kötődik. Az iskolarendszerű szak-, tovább- és átképzések és az agrárakadémia keretében megvalósuló gazdaképzési programok, illetve a vállalkozási készségfejlesztés jól kiegészíthetik egymást, és közösen támogathatják a tudásátadás megteremtését. A mintagazdaságok oktatási funkciót is betölthetnek. Az oktatási-képzési összehangolás nem csak az agrárintegrációt, hanem a társadalmi integráció prioritási tengelyben helyet kapó turisztikai együttműködések is erősíthetik szakismeretek terjesztésével. A környezetismereten keresztül a tájhasználatához és a környezeti problémák kezeléséhez is hozzájárul az első két beavatkozás. Végül, de nem utolsó sorban a foglalkoztatási fókuszú közlekedési infrastruktúra-fejlesztések a gazdasági integráció szorosabbra fűzésében, különösen a befektetésösztönzésben töltenek be fontos szinergiaerősítő szerepet.

3.3.1 A szakképzési rendszerek összehangolása

A helyzetelemzés egyértelműen feltárta, hogy az ETT térsége komoly és egyre súlyosbodó szakemberhiánnyal küzd, melynek következtében a szakképzési kínálat fejlesztése egyértelműen a legfontosabb fejlesztési irányok egyikét jelenti. A munkaerőpiaci szakadék csökkentésének előfeltétele a szakképzési rendszerek határon átnyúló viszonylatban tapasztalt jelentős különbségeinek enyhítése. Az ukrán oldali képzés minőségének javításához jelentősen hozzájárulhat a határ túloldalán már meglévő tudás és tapasztalat átadása, a jó gyakorlatok megosztása.

A know-how transzfer alapját a szakképző intézmények közötti közvetlen, személyes ismeretségen alapuló kapcsolatok jelentik, melyek kialakítása többnyire people-to-people akciókon keresztül lehetséges. Ezt követően, erre alapozva kezdődhet meg az illetékes **intézmények közötti együttműködés**.

A folyamat elindítása és katalizálása érdekében javasoljuk, hogy az ETT hozzon létre és működtessen egy **szakmai kerekasztalt** a szakképző intézmények, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, a magyar oldali szakképzési centrumok illetékes szakemberinek részvételével. A kerekasztal mellett, hogy rendszeres informális találkozási alkalmat biztosít az érintettek számára, intézményi nyílt napok szervezésével is hozzájárulhat a know-how transzfer előkészítéséhez.

A magyar oldali célzott tudásátadás megvalósításához szükséges a **szakképzési rendszerek összehasonlítása**, a különbségek azonosítása és az ukrán oldali **hiányosságok feltárása**. Erre alapozva, a **tudásmegosztásra** magyar oldali tanulmányutakon, oktatói- és hallgatói csereprogramokon, valamint közös tananyagfejlesztésen keresztül kerülhet sor. Javasoljuk, hogy a felek fektessenek hangsúlyt a duális szakképzéssel kapcsolatos magyar tapasztalatok összegyűjtésére és megosztására, valamint a magyar oldalon működő vállalatok és az ukrán képzőintézmények közötti kapcsolatok kialakítására és erősítésére. Ily módon a kárpátaljai diákoknak lehetőségük nyílna a magyar oldali tapasztalatszerzésre, míg a vállalatok számára egy új munkaerőpiaci szegmens válna elérhetővé.

A tapasztalatok alapján, a képzés színvonalának emelése nem lehetséges csupán szoft fejlesztések megvalósításával, a minőségi oktatást biztosító infrastruktúra (épületek, tantermek) és eszközállomány biztosítása szintén elengedhetetlen. E tekintetben fontos, már meglévő fejlesztés a nagydobronyi II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Szakképzési Intézet képzőhelyének és kollégiumának felépítése, fejlesztése. Az infrastruktúrafejlesztésre szánt európai uniós források köre

viszonylag szűknek mondható, így az ETT fontos szerepet vállalhat a nemzeti és megyei szintű források mozgósításában.

Hosszú távon, más intézkedések teljesülése mellett (például a képzés színvonalának közelítése a határ két oldalán, a határon átnyúló közlekedési kapcsolatok erősítése) lehetőség nyílt a **képzési struktúra határon átnyúló összehangolására**. Ennek keretében kerülhetne sor a magyar és ukrán oldali képzési kínálatban rejlő komplementer adottságok és szinergikus lehetőségek kihasználására. E tekintetben fontos feladat az államilag támogatott, ösztönzött szakmák körének összehasonlítása, melyre alapozva lehet módosítani az intézmények képzési kínálatát és kialakítani az ehhez kapcsolódó egységes tananyagot. A kárpátaljai oktatóhiány mérséklésére megoldást jelenthet a határon átnyúló vendégoktatás, mely kizárólag az intézmények szoros együttműködése és az oktatók megfelelő ösztönzése mellett lehetséges. Az integrált képzési rendszerben a diákok határon átnyúló mozgásának elősegítésére gyakornoki- illetve ösztöndíj programok létrehozása szükséges. Erre jó példa a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, valamint a Mátészalkai Szakképzési Centrum együttműködése, melynek keretében az állattartó-állatgyógyász, mezőgazdasági gépszerelő és vendéglátást tanuló diákok Magyarországon (többnyire az Alföldön) teljesíthetik kötelező szakmai gyakorlatukat.

Az ETT feladata a fent leírt tevékenységek megvalósításában az illetékes szakemberek egy asztalhoz ültetése, illetve a közös munka támogatása rendszeres találkozási alkalmak biztosítása, önálló lobbitevékenység és a kapcsolódó szakpolitikák befolyásolása révén, továbbá segítségnyújtás a forrásszerzésben.

Tevékenységek				
A határ két oldalán működő szakképző intézmények közötti együttműködési megteremtése: • szakmai kerekasztal működtetése; • nyílt napok szervezése.				
A két szakképzési rendszer különbségeinek azonosítása, felmérése.				
A magyar oldali tudás és tapasztalat célzott átadása: • tanulmányutak, oktatói és hallgatói csereprogramok; • tananyagfejlesztés, vendégoktatás; • duális szakképzés módszertanának átadása.				
A képzés színvonalának emeléséhez szükséges infrastruktúrafejlesztés és eszközbeszerzés.				
A képzési struktúra határon átnyúló integrálása: az oktatott szakmák és a kapcsolódó férőhelyek összehangolása: • a képzési kínálat összehangolása; • közös tananyagfejlesztés; • gyakornoki programok szervezése, működtetése; • ösztöndíjprogramok kialakítása.				

3.3.2 Együttműködés a munkaerőpiaci kereslet és kínálat összehangolása érdekében

A Tisza ETT térségében egyszerre van jelen a munkanélküliség és a szakemberhiány, ami komplex beavatkozást igényel. A fejlesztéseknek reagálniuk kell egyrészt a képzetlen és a munkaerőpiactól elszakadt rétegek mozgósítására, másrészt az üzleti szféra által támasztott munkaerő-kereslet és a térségi oktatási intézmények által kínált lehetőségek közötti szakadék áthidalására.

A növekvő súlyú probléma kezeléséhez szükség van az érintettek széles körének (oktatási intézmények (egyetemek és középiskolák, szakképző intézmények), munkaügyi és foglalkoztatási hivatalok, gazdasági kamarák, valamint a térség nagyvállalatai, főbb foglalkoztatói) bevonására, a határ mindkét oldaláról. Az ETT első és egyben legfontosabb feladata ezen szereplők azonosítása, egy asztalhoz ültetése és a közös munka megkezdésének támogatása.

A szereplők hosszú távú együttműködése lehetővé teszi többek között olyan fejlesztések megvalósítását, mint a **felnőtt- és átképzési programok** kidolgozása és megvalósítása vagy az iskolapadból a munka világába való közvetlen átlépést segítő **gyakornoki és tehetség gondozó programok** létrehozása. Kiemelten fontos, hogy a térségi munkaerő-keresleti viszonyokhoz igazodjon az iskolarendszerű képzési kínálat, ezért szükség lesz a munkáltatói oldal igényeinek felmérésére is. E tekintetben a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Kereskedelmi és Iparkamara jelentős tapasztalatokkal bír, így javasoljuk az intézmény bevonását a tevékenység megvalósításába. A helyzetfeltárás eredményeit az ETT-nek továbbítania kell a szakpolitikai szereplők, így többek között a járási, a megyei és a kormányzati szintek felé, a kapcsolódó szakpolitikai döntések befolyásolása érdekében.

A fentiek mellett számos olyan intézkedés szükségessége is kirajzolódik, mely nem valósítható meg kizárólag ezen érintettek részvételével: munkaerőpiaci monitoring, határon átnyúló munkavállalást megkönnyítő munkaügyi információs szolgáltatások nyújtása, a végzettséget igazoló, a határon túli munkavállalást segítő ekvivalenciavizsgálatok támogatása, valamint munkaerő-közvetítés.

Kárpátalján, főleg Ungváron több cég foglalkozik munkaerő-közvetítéssel (Vakula.club¹⁷⁹, JobHungary¹⁸⁰), azonban szolgáltatási portfóliójukból egyrészt hiányoznak a támogató, információs szolgáltatások, másrészt nem céljuk a munkaerő Tisza ETT térségében tartása (budapesti, csehországi, szlovákiai állásokat kínálnak). Ennek következtében az ETT-nek szerepet kell vállalnia ezen tevékenységek ellátásában egy önálló, ETT-n belüli szervezet felállítása révén, a már működő kezdeményezések esetleges bevonása mellett. A széles körű információs és adminisztratív jellegű szolgáltatások biztosításához szükséges a kapcsolódó jogszabályi háttér, valamint a két ország viszonylatában releváns adminisztratív eljárásrend áttekintése. Javasoljuk, hogy az alapvető információk statikus módon kerüljenek megosztásra egy weboldal és/vagy papíralapú kiadvány segítségével, de emellett fontos a személyre szabott tanácsadási lehetőségek elérhetősége is. E tekintetben az ETT fontos szerepet vállalhat a feladatok finanszírozásának megteremtésében.

¹⁷⁹ <https://www.facebook.com/Vakula.club/>

¹⁸⁰ <http://www.jobhungary.org/>

Tevékenységek				
Munkaügyi együttműködési platform létrehozása és működtetése oktatási intézmények (felsőoktatás és középfokú oktatás), munkaügyi és foglalkoztatási hivatalok, gazdasági kamarák, valamint a főbb foglalkoztatók bevonásával. A platform feladatai: • az iskolarendszerű oktatással szemben támasztott munkáltatói igények felmérése és továbbítása a szakpolitika-alkotók irányába; • felnőttoktatási és átképzési programok kidolgozása; • gyakornoki programok kidolgozása; • összehangolt pályorientációs és tehetséggondozási tevékenységek.				
A platformmal szorosan együttműködő munkaerőpiaci integrációs munkacsoport/szervezet létrehozása és működtetése. Feladatai: • munkaerőpiaci monitoring, a régióra kiterjedő trendanalízis elkészítése; • határon átnyúló munkaügyi információs szolgáltatások bevezetése; • ekvivalenciavizsgálatok támogatása; • munkaerő-közvetítés.				

3.3.3 A határon átnyúló munkaerőmozgás keretfeltételeinek biztosítása

A határon átnyúló oktatási és munkavállalási célú ingázást – valamint egyes esetekben a turisztikai forgalmat is – erősen hátráltatja a határon átnyúló közlekedési kapcsolatok alacsony szintje, mely következik a viszonylag alacsony átkelősűrűségből, a határon átnyúló közösségi közlekedés szervezetlenségéből, az infrastruktúra alacsony színvonalából és a térségi szemlélet hiányából egyaránt.

A beavatkozás egyrészt egy közlekedésfejlesztési platformra tesz javaslatot, melynek fő funkciója a közlekedési ágazatban érdekelt szereplők összefogása, egy közös érdekérvényesítést szolgáló felület megteremtése. Ez nem feltétlenül jár együtt új intézmény létrehozásával, sokkal inkább a meglévő stakeholderek közös érdekek mentén történő egységbe szervezéséről van szó. Minél több, a fejlesztések megvalósításának szükségességét alátámasztó dokumentum (pl. megvalósíthatósági

tanulmány, előzetes költségbecslés, környezetvédelmi hatástanulmány, projektjavaslat, pályázati tervdokumentáció, látványtervek, műszaki-kiviteli tervek) elkészítése szükséges. A platform munkája során határon átnyúló módon összehangolt közlekedésfejlesztési terveket készíthet, amelyek a későbbi forráskoordináció és projekt-kidolgozás során hasznos dokumentumok lehetnek. Egy-egy beruházás megvalósulása érdekében különböző lobbitevékenységekre is szükség van, különösen az EU-s szint irányában érdemes felkelteni a figyelmet. Az érdekérvényesítést több fórumon, területi szinten is el kell végezni kiterjesztve a tevékenységet a rendezvényeken való részvételre, a közvetlen brüsszeli (pl. Régiók Bizottsága) jelenlétre, a kiadványkészítésre és az elért eredmények disszeminációjára egyaránt. Az ETT hangsúlyos szerepe lesz a forráskoordináció terén bizonyos pilot projektek kidolgozása és menedzsmentje. Ezek a beruházások kiterjedhetnek a közúti határátmenetek számának, kapacitásának bővítésére, elérhetőségének javítására, különböző útszakaszok fejlesztésére, valamint a közösségi közlekedés szolgáltatásszervezési (intézményfenntartói szerepkör) feladataira is.

Külön ki kell emelni a Budapest–Nyíregyháza–Munkács InterCity ügyét a gazdasági és munkaerőpiaci integráció megteremtésében. A magyarországi Eperjeske és az ukrajnai Szalóka közötti vasúti pályaszakasz jelenleg csak áruforgalomban üzemelő, fonódott (széles és normál nyomtávú) átmenet. A személyforgalomra történő megnyitására vonatkozó térségi kezdeményezés szerint normál nyomtávon biztosíthatna kapcsolatot Nyíregyháza–Kisvárdá– Eperjeske–Bátyú–Munkács között. A nyilvános, normál nyomtávú személyforgalmi közlekedés lebonyolításához szükséges létesítmények (utasvárók, pénztárak, peronok, civil utasforgalom ellátására alkalmas megközelítési útvonalak stb.) az ukrán oldalon hiányoznak, azok kialakítására szükség volna. Az érintett határ menti sávban utas célokra történő megnyitáshoz rövid szakaszokon új pályainfrastruktúra létesítése nélkülözhetetlen (Munkácson becslések szerint 400 méter sínpárt kellene építeni). A műszaki feltételek megteremtésén túl a magyar–ukrán vasúti határforgalmi megállapodás is módosításra szorul. Az átmenet személyforgalomra történő megnyitása esetén az ott átkelő, a szomszédos hálózatba nagyobb mélységben behatoló szerelvényeket (elsősorban motorvonatokat) az eltérő rendszerben történő működtetésre is alkalmassá kell tenni.

Tevékenységek				
Közlekedésfejlesztési együttműködési platform létrehozása: területileg összehangolt határon átnyúló közlekedésfejlesztési tervek készítése; tájékoztatási (lobbi) tevékenység a határon átnyúló közlekedésfejlesztési igényekről.				
Határ menti közlekedésfejlesztési pilot projektek kidolgozása és lebonyolítása: közösségi közlekedési projektek fejlesztése és összehangolt szolgáltatásnyújtás (pl. Munkács–Nyíregyháza InterCity járat beindítása; határon átnyúló buszjárat indítása); új közúti határátkelők létesítése (pl. Kispalád–Nagypalád, Tiszaszentmárton–Szalóka, Tizsakóród–Mezővári, Beregdaróc–Beregdéda) és a meglévők fejlesztése (pl. Beregsurány–Asztély átkelő súlykorlátozásának 60 tonnára emelése); a meglévő átmenetek elérhetőségének javítása (pl. Beregszász elkerülő megépítése, Beregsurány–Asztély átkelőhöz vezető mellékutak felújítása); határon átnyúló relevanciával bíró ukrainai útszakaszok felújítása, szilárd burkolattal történő ellátása.				

3.4 Társadalmi integráció

Az előző három prioritási tengely alapvetően a társadalmi és gazdasági kohézió erősítését szolgálja, gazdaságfejlesztési túlsúllyal, míg jelen prioritási tengely integrált beavatkozásai kifejezetten a társadalmi kohézió támogatására irányulnak. Jelentőségük abban áll, hogy az alapvető társadalmi bizalom, kapcsolatrendszerek kiépítése, megteremtése, megerősítése nélkül valójában a gazdasági vagy intézményi kooperációk sikere sem várható. Az egész ETT legitimitását nagymértékben meghatározza, hogy a határ két oldalán élő lakosság társadalmának integrációját milyen mértékben képes előmozdítani. A társadalmi integráció elnevezésű prioritási tengely három beavatkozást foglal magában: örökségvédelem, örökséggondozás, örökségturizmus; turisztikai együttműködés, valamint társadalmi és településközi együttműködések támogatása.

A határtérség kulturális, épített és szellemi örökségben gazdag, azonban jelenleg ezek az endogén módon rendelkezésre álló erőforrások közösségépítési és turisztikai célokra a potenciálistól elmaradó módon hasznosítottak, de hasonló mértékű alulhasznosítottság jellemző a turisztikai attrakciókra és a településhálózati együttműködésekre is. A határtérségben nagy jelentősége van a szolidaritási, humanitárius alapon szerveződő kezdeményezéseknek, de reagálni szükséges a gyenge civil szférára is. Igazán szoros társadalmi integráció akkor érhető el, amennyiben sikerül elmozdulni az ad hoc kapcsolattartásoktól, és hosszú távú társadalmi együttműködésekkel indukálni, a határ mentális elválasztó szerepének oldódásához hozzájárulni. A társadalmi integráció prioritástengely integrált beavatkozásai éppen az előbbieket szolgálják.

Az első integrált beavatkozás (Örökségvédelem, örökséggondozás, örökségturizmus) teremti meg a rekonstrukciós tevékenységek, turisztikai útvonalfejlesztések révén azt az alapot, amelyre a második beavatkozás keretében turisztikai együttműködések szervezhetők. Tehát míg az első beavatkozás inkább az állagmegóvásra, helyreállításra, az épületállomány megőrzésére fókuszál, addig a második az attrakcióvá alakítást, az örökségek összekapcsolását és a megfelelő szolgáltatások körjének szervezését tartalmazza. A turisztikai célú tevékenységek kiemelkedő jelenléte több szempontból is indokolt. A turizmus bevételforrást jelent a helyi közösségek számára, és hozzájárul a gazdag örökség fennmaradásához, hasznosításához. Az örökséggazdálkodásra építő turizmus révén képzelhető el hatékonyan a társadalmi kohézió erősítése, mivel a kulturális rendezvények, örökségelemek hozzájárulnak a regionális identitás erősödéséhez, a társadalmi interakciók fokozódásához és ezáltal a kölcsönös megismeréshez és elfogadáshoz.

A harmadik beavatkozás (Társadalmi és településközi együttműködések támogatása) teremti meg azt a civil szférát és települési együttműködést, amely támogathatja, élettél töltheti meg az előbbi beavatkozásokat, miközben a civilek és a települések is generálhatnak újabb és újabb kezdeményezéseket. A prioritási tengely társadalmi kapcsolatokra vonatkozó tevékenységei a környezetügyi integráció nevű prioritási tengelyhez az erőforrás-hatékony tájhasználat integrált beavatkozáson keresztül kapcsolódnak a leginkább, a szemléletformálás és a civil környezetvédelmi akciók (pl. hulladékgyűjtés) révén. A turisztikai, illetve a társadalmi együttműködések a gazdasági integráció elnevezésű prioritási tengely keretében megfogalmazottak, azon belül is a vállalkozásfejlesztéshez kapcsolódó tevékenységek jól szolgálhatják. A turisztikai desztinációmenedzsment keretében létesített látogatóközpontokban az agrárgazdasági integráció során előállított termékek is értékesíthetőek lesznek.

3.4.1 Örökségvédelem, örökséggondozás, örökségturizmus

A Tisza ETT ukrán és magyar oldalának eltérő karakterű, de egyaránt gazdag épített és szellemi-kulturális öröksége, valamint ipartörténeti műemlékei jó alapot szolgáltatnak a társadalmi integráció szorosabbra fűzéséhez, a helyi identitás erősítéséhez és a turisztikai fejlesztésekhez is. A beavatkozás első tevékenységei/projektjei a térség épített örökségének megőrzését és helyreállítását célozzák. Ennek keretében megújulhatnak, új funkciókkal bővíthetnek, s mind a turizmus, mind pedig a helyi közösségek szolgálatába állhatnak a vidék templomai, kastélyai, várai, s a nemzetiségek népi építészeti emlékei is, ehhez azonban hasznos volna az európai kulturális örökségvédelmi szempontok átadása, műemlék-rekonstrukciós technikák, örökséggazdálkodási jó gyakorlatok tanulmányozása, cseréje. Az ETT területén máig kiaknázatlan turisztikai lehetőségek rejlenek az ipari örökség bemutatásában, pedig a térség adottságai e tekintetben is kiválóak. A második tevékenységcsoport lehetőséget teremt az ipari örökségen alapuló múzeumok létrehozására és rekonstrukciójára, ezáltal többek között a bányászat, a kovácmesterség, a térségben unikálisnak számító faúsztatás, a tradicionális fémmegmunkálás, a szőlészet-borászat hagyományainak, történelmének értékmegőrző bemutatására. A turisztikai potenciálok kihasználása mellett azonban nem szabad megfeledkezni a térségben élők kulturális örökségének gondozásáról sem, hiszen az ETT területén számos nemzetiség él, amelyek mind hozzájárulnak a térség színes etnikai és kulturális arculatához. A kulturális örökség megőrzése szempontjából kitüntetett szerepe van a többnyelvűségnek. Az ETT nyelvi központok kialakításában intézményfejlesztő és -fenntartó szerepkörben is megjelenhet a térségben, hiszen mind az egyéni

érvényesüléshez (munkavállalás, hivatali ügyintézés, partnerségi kapcsolatok építése), mind a térség népességmegtartó erejének növeléséhez szükség van legalább a két legnagyobb lélekszámú etnikum (ukrán és magyar) nyelvének kölcsönös ismeretére. Az örökségturizmus határon átnyúló fejlesztéséhez eszközként szolgálnak a megfelelő technikai és tudásháttér segítségével helyreállított és funkcióval megtöltött létesítmények. Az egyes örökségelemek a rekonstrukciós és gondozási tevékenységek révén tematikus útvonalak menti turisztikai attrakciókként, valamint a civil társadalmi élet új, közösségépítő színtereiként hasznosulhatnak. A tematikus útvonalak további gondozása, újak kiépítése a turisztikai csomagképzést is segítik, ami pedig pozitív hatással lesz az átlagos tartózkodási időre is. Mivel a határon átnyúló turizmus szempontjából az egyik legakutabb problémát a lassú határátlépés jelenti, érdemes ösztönözni a többnapos turisztikai csomagok kialakítását.

Tevékenységek				
Az épített örökség megőrzése és helyreállítása a turizmus és a helyi közösségek szolgálatában: • örökségvédelmi, műemlék-helyreállítási tudásátadás; • különböző felekezetek templomainak rekonstrukciója; • kastélyok többfunkciós hasznosítása, rekonstrukciója (pl. beregsomi Lónyai kastély, bótrágyi Lónyai kastély, nagybaktai Ocskay kastély, beregardói Perényi kastély, tiszaujhelyi kastély); • népi építészeti emlékek értékmegőrző fejlesztése; • kiemelt jelentőségű várak rekonstrukciója és turisztikai hasznosítása (Huszt, Nevicke, Munkács, Kisvárd, Szabolcs)				

Tevékenységek				
Ipari örökség védelme, megőrzése és korszerű bemutatásának előmozdítása: • ipari örökséget bemutató múzeumok létrehozása, illetve rekonstrukciója (pl. aknaszlatinai bányamúzeum, Rókamező Hamora – kovácmúzeum, erdészeti és faúsztatási múzeum (Szinevér), kályhakészítés, vasöntöde (Turja, Remete), harangöntés, szőlészet-borászat – hordókészítés (szerednyei pincerendszer, szerednyei hordók), túristvándi vízimalom, tarpai szárazmalom)				
Kulturális örökség gondozás a térség színes etnikai arculatában rejlő lehetőségek kiaknázásával: • fejlesztések a valós többnyelvűség irányába (többnyelvű tájékoztató táblák, online információs felületek); • ukrán-magyar nyelvi központok létrehozása a határ mindkét oldalán, nyelvtanfolyamok indítása.				
A térség épített, kulturális és ipari örökségét bemutató tematikus útvonalak hálózatának létrehozása: • már meglévő útvonalak további fejlesztése, az örökség korszerű bemutatása (pl.: örökségtúrák szervezése, a Középkori templomok útjának továbbfejlesztése); • új, ipari és kulturális örökséget bemutató tematikus útvonalak kijelölése (pl.: mesterségek útja, az egyes nemzetiségekhez kapcsolódó tematikus útvonalak).				

3.4.2 Turisztikai együttműködés

Bár a turisztikai együttműködésnek remek alapot szolgáltat a térség épített és szellemi öröksége, a határon átnyúló turizmus fejlesztése nem képzelhető el a szolgáltatási színvonal emelése s a turisztikai infrastruktúra bővítése nélkül. Az ETT magyar oldala a turisztikai szolgáltatások tekintetében is hasznos tapasztalatokkal szolgálhat az ukrán oldal számára, a turisztikai szolgáltatók közötti információátadást, együttműködést azonban segíteni szükséges, például szakmai műhelyek, képzések, rendezvények, tanulmányutak szervezésével. Az együttműködés eredményeképpen a térségben egységes turisztikai minősítési rendszer és ETT szintű védjegy, egységes arculat is létrejöhet. A térségben különösen nagy igény lenne a gyógyvízre alapozott egészségturisztikai együttműködés megvalósítására, határon átnyúló ellátási körzetek létrehozására, az egészségügyi szolgáltatások fejlesztésére, közös termálklaszter létrehozására. Az ETT területének adottságai szintén remek alapot jelentenek az aktív turizmus különböző fajtáinak (kerékpáros, sí-, bakancsos, vízi turizmus) fejlesztéséhez, azonban az ezeket kiszolgáló infrastruktúra és szolgáltatások csak szigetszerűen, lokálisan épültek ki, ezért a hálózat létrehozására, bővítésére kell törekedni.

A térség sikerességének kulcsa a szolgáltatási kínálat és az előző integrált beavatkozásban megfogalmazott attrakció- és útvonalfejlesztés mellett az egységes turisztikai arculat kialakítása, melynek elérését jelen beavatkozás tevékenységei is segíthetik. Az ETT fő feladata e beavatkozásban a határon átnyúló turisztikai desztinációmenedzsment megteremtése és működtetése. Ennek érdekében számos tevékenységre kerülne sor a menedzsmentszervezet és az információs pontok hálózatának létrehozásától kezdve a nyomtatott és elektronikus tartalmak elkészítésén át a szakmai és expo jellegű rendezvényeken való részvételig. Mindezek célja az új határon átnyúló desztináció bevezetése a turisztikai piacra a térségi szolgáltatók összefogásával.

Tevékenységek				
Turisztikai szolgáltatások fejlesztése, ezen belül: • gyógyvízre alapozott egészségturisztikai együttműködés (gyógykezelések esetében határon átnyúló ellátási körzet kialakítása, termál- és gyógyfürdőkhöz kapcsolódó egészségügyi szolgáltatások fejlesztése, gyógykezelési központ létrehozása); • közös termálklaszter létrehozása az ETT területén; • aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése (kerékpárutak, sí-, bakancsos és vízi turizmus); • turisztikai szolgáltatók közötti térségi együttműködés segítése (szakmai műhelyek, szemléletformáló képzések, rendezvények, tanulmányutak szervezése); • ETT szintű védjegyrendszer kidolgozása, mely minőségbiztosítási rendszer kialakítása mellett az arculati elemek megtervezésére és bevezetésére is kiterjed.	?	X	X	X

Tevékenységek				
Turisztikai desztinációmenedzsment, a térség egységes turisztikai megjelenésének kialakítása, ezen belül: • menedzsmentszervezet létrehozása, működésének biztosítása; • turisztikai látogatóközpontok, információs pontok kialakítása a régióban; • többnyelvű, tematikus és térségi turisztikai kiadványok megjelentetése; • közös turisztikai portál és online turisztikai kataszter kifejlesztése (nemcsak információnyújtás történik, hanem ajánlatkérések és foglalások is elindíthatók); • rendezvényszervezési koordináció, eseménynaptár összeállítása és aktualizálása; • új határon átnyúló desztináció bevezetése a piacra (study tourok szervezése, marketingkampány mindkét országban, megjelenés turisztikai vásárokon és nagyobb rendezvényeken); • a térségről információt nyújtó, okostelefonokon futó alkalmazás fejlesztése.	?	X	X	X

3.4.3 Társadalmi és településközi együttműködések támogatása

Valamennyi kezdeményezés és megvalósítandó fejlesztés csak akkor lehet sikeres, ha megfelelő társadalmi bázissal is rendelkezik. A társadalmi bázis megteremtése pedig különösen fontos egy erős elvándorlással sújtott térségben. A beavatkozás valamennyi tevékenysége – más-más eszközökkel – a társadalmi kapcsolatok erősítését célozza. A kulturális együttműködések keretében lényeges a magyar oldal rendezvényszervezői tapasztalatainak, know-how-jának felhasználása. A térségben azonban nemcsak a tudás átadására, de számos település esetében megfelelő rendezvényhelyszínek kialakítására is szükség van. Mivel a települések rendezvényszervezésre fordítható anyagi forrásai általában szűkösek, így fontos a térség rendezvényeinek összehangolása is. A határon átnyúló hatású rendezvényszervezés akkor lehet sikeres, ha a rendezvények igyekeznek különböző korú és érdeklődési körű embereket megszólítani, valamint képesek a társadalmi interakciókat tartósan fenntartani, nem egyszeri látogatásokat jelentenek. A határon

átnyúló sport-, ifjúsági, művészeti rendezvények, versenyek bajnokságok, a közoktatás keretében megvalósított határon átmenő kirándulások, közösen szervezett művészeti táborok, a tartósan működtetett csereprogramok megszervezésén keresztül érzékelhetően erősíthető a térség belső kohéziója.

További lényeges cél a határtérség fejletlen civil szférájának és kezdeményezéseinek megerősítése. A civil szervezetek megalakításának, hatékony működésének biztosítása érdekében a nem kormányzati szférát támogató információnyújtás támogatására, „civil inkubátorházakra”, illetve képzéseket is szervezni képes civil akadémia létrehozására tesz javaslatot a beavatkozás. Ezek kialakítása és működtetése a gazdasági integráció prioritási tengelyben foglalt vállalkozásfejlesztési és befektetésösztönző inkubátorházakhoz hasonlóan részben vagy egészben az ETT feladata lehet. A felkarolt civil szervezetek kezdeményezéseinek ösztönzése kiterjed a különböző településképjavító akciókra, de a civil társadalom részvételén alapuló szolidaritási-humanitárius tevékenységek, az adománygyűjtés és az önkéntesség is itt kap helyet. A kiterjedt testvértelepülési kapcsolatrendszer endogén forrására építve külön pontban jelenik meg a települések közötti együttműködések további támogatása, elmélyítése. Egyrészt a településüzemeltetési és -fejlesztési jó gyakorlatok, városfejlesztési módszerek megosztására, másrészt a partnerkeresés révén a települési önkormányzatok bottom-up típusú határon átnyúló fejlesztési ötleteinek felkarolására lenne lehetőség.

Tevékenységek				
Rendezvényszervezési együttműködések, határon átnyúló társadalmi kapcsolatok erősítése, ezen belül: • rendezvényszervezési tudásátadás biztosítása; • települési rendezvényhelyszínek, sportpályák kialakításának támogatása; • közös, határon átnyúló sport-, ifjúsági és művészeti rendezvények, versenyek, bajnokságok szervezése; • köznevelési és közoktatási intézmények határon átnyúló kirándulásainak támogatása;				

Tevékenységek				
• közösségépítő sport-, ifjúsági- és művészeti táborok, határon átnyúló csereprogramok szervezése.				
Civil kezdeményezések és civil hálózatépítés támogatása, ezen belül: • civil információs portál létrehozása (többek között ahol a térség civil szervezetei partnerekre találhatnak); • civil akadémia létrehozása, képzések szervezése; • civil inkubátorházak és információs pontok kialakítása; • településszépítési akciók támogatása civil szervezetek bevonásával; • szolidaritási-humanitárius akciók szervezése, adománygyűjtés, önkéntesség támogatása.				
Határon átnyúló településközi kapcsolatok támogatása: • tudásmegosztó fórumok, találkozók szervezése; • partnerkeresés támogatása.				

4. Forrástérkép

Jelen fejezetben a Tisza ETT Integrált Területi Stratégiájában (ITS) kijelölt beavatkozásokhoz és tevékenységekhez kerülnek hozzárendelésre az elérhető európai uniós és nemzetközi források. Az elérhető forrásokat a legalacsonyabb szinten, tehát a tevékenységek szintjén azonosítottuk be. A táblázat harmadik és negyedik oszlopa a projektelemek szempontjából releváns programok megnevezését és kapcsolódó prioritásai tengelyeiket / alprogramjait tartalmazza, melyek a táblázatot követően részletesen is kifejtésre kerülnek.

Fontos, hogy sok esetben a tevékenységek önállóan nem alkalmasak egy pályázat tartalommal való megtöltésére, célszerű azokat rugalmasan, az adott pályázati kiírás fényében összeilleszteni, csoportokba rendezni. Ezzel a megközelítéssel kívánjuk biztosítani, hogy a projektgazda alkalmazkodni tudjon a középtávon változó támogatási rendszerekhez, illetve az esetlegesen módosuló fejlesztési igényekhez.

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
Környezetügyi integráció			
Erőforrás-hatékony tájhasználat	Környezetügyi szemléletformáló kampányok a helyi lakosság számára az alábbi témakörökben: • a Tisza vízszennyezését érintő problémák és azok határon átnyúló hatásai, • a hulladékhierarchia betartásának fontossága, • az energiahatékonyság.	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		Visegrádi Alap	Környezet
		Európai Ifjúsági Alap	Pilot tevékenység
		Közép-európai Kezdeményezés	Éghajlat, környezet és vidékfejlesztés

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	A táji adottságokra, és az éghajlatváltozás jelentette kihívásokra reagáló, határon átnyúló logikájú ártéri tájgazdálkodási rendszer kialakítása: • Ártéri tájgazdálkodási stratégia kidolgozása • A stratégia alapján pilot projekt megvalósítása	LIFE	Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás
		Visegrádi Alap	Környezet
	Erőforrás-hatékony energiahasznosítás (megújuló energia hasznosítása, közintézmények energetikai modernizációja). Ezen belül: • megújuló energiaforrások felmérése, energiapotenciál-térkép összeállítása • energetikai stratégia kidolgozása • energetikai projektek előkészítése • pilot projektek megvalósítása	H2020	ELENA
		Duna Transznacionális Program	3.2. Az energiabiztonság és energiahatékonyság növelése
		HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		Közép-európai Kezdeményezés	Energiahatékonyság, megújuló energiák
	Közép-Európa Alapítvány	Energiahatékonyság és környezet	
Krónikus környezetügyi problémák kezelése	Rentábilis hulladékgazdálkodási rendszer kiépítése Kárpátalján a magyar oldal közreműködésével, ezen belül: • a határ két oldalán jelentkező speciális hulladékfeldolgozási szükségletek és a meglévő hulladékfeldolgozó kapacitások feltárása és összehangolása • regionális hulladék-újrahasznosító és -ártalmatlanító vállalkozás(ok) létrehozása, • illegális hulladéklerakók felszámolásának térségi koordinálása.	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		Visegrádi Alap	Környezet

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	A teljes körű víziközmű-szolgáltatás biztosítása: • jó gyakorlatok átadása, • víziközmű partnerség kialakítása, • szennyvíztisztító telepek gazdasági és energiahatékonyságának értékelése, • tervdokumentációk és előzetes költségkalkulációk elkészítése, • innovatív és alternatív szennyvízkezelési technológiák terjesztése.	LIFE	Környezet és erőforrás-hatékonyság
		HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		Visegrádi Alap	Környezet
Akut környezeti problémák kezelése	Az akut környezeti problémákról közös adatbázis készítése	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás, 4.1. A természeti és az emberi tevékenység okozta katasztrófák megelőzése
		Visegrádi Alap	Környezet
	A határon átnyúló hatásokkal bíró tájrehabilitációra szoruló területek azonosítása	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
Tájrehabilitációs pilot projektek kidolgozása és megvalósítása	• Aknaszlatina • Nagymuzsaly	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
Gazdasági integráció			
Vállalkozásfejlesztés	Szaktanácsadó és mentorhálózat alapítása	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
	Vállalkozói készségek fejlesztése: • egyedülálló, szabadon választható felsőoktatási kurzusok; • certificate-típusú, néhány napos intenzív tréningek, speciális képzések; • posztgraduális továbbképzések, vezetői tréningek • pénzügyi és gazdasági alapismeretek oktatásának támogatása a fiatal generációk számára.	Erasmus +	1. Tanulási célú mobilitás
		COSME	Erasmus fiatal vállalkozóknak
		Visegrádi Alap	Oktatás és kapacitásépítés
		KEK EBRD	Tudáscsere program
Vállalkozásfejlesztési szolgáltatáscsomagok összeállítása: • térségi vállalkozásfejlesztési szolgáltatások bemutatása, kiajánlása; • komplex vállalkozásalapítási, cégbejegyzési segítségnyújtása: a vállalkozás, a vállalat alapítás ötletének felvetése, kidolgozása (pl. ágazati besorolás, főtevékenység, előállítandó termékkör meghatározása); a vállalat alapítási elhatározás, a jogi és szervezeti alapok és elvek lefektetése (pl. társasági forma, alapító okirat szövegezése); az alapítás formai és eljárási lépéseinek meghatározása; a környezeti feltételek megteremtése, a telephely kiválasztása; az első üzleti kapcsolatok, potenciális partnerek kijelölése; • projektmenedzsment, támogatáskezelés, pályázatfigyelés és pályázatírás; • könyvelői, bérszámfejtési, adótanácsadói tevékenységek; • üzleti tervezés, üzletfejlesztési tanácsadás; • jogi szaktanácsadás; • fordítói, tolmácsolási szolgáltatások.	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus	

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	Vállalkozásösztönző kampányok szervezése: jó példák, gyakorlatok bemutatása	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
	Inkubátorházak, vállalkozói központok infrastruktúrájának létrehozása a határ mindkét oldalán	-	-
Befektetés-ösztönzés	Üzleti klub felállítása • befektetői díjak odaítélése	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
	Piacelemzések lefolytatása	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
	Befektetősegítő „egyablakos ügyintézés” támogatása	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
	Térségmarketing tevékenység ellátása: • befektetés-ösztönző rendezvények szervezése; • a régió elérhetőségének javítását célzó szakmai és lobbitevékenység folytatása; • Integrált elektronikus gazdasági információs platform fejlesztése.	Duna Transznacionális Program	4.1. Az intézményi kapacitások növelése a fő társadalmi kihívások kezelésére
		Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
		Kelet-Európa Alapítvány	Helyi gazdaságfejlesztés
Összehangolt befektetőbarát intézkedések támogatása: • kedvezményrendszer kialakítása a térségi funkciók igénybevételéhez • gazdasági szabályozási, településrendezési engedmények (adókedvezmény, ingyenes telek nyújtása) kialakítása; • kedvezményrendszer kialakítása a rendezvényszervezés, helyszínbérlés terén	Kelet-Európa Alapítvány	Helyi gazdaságfejlesztés	

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
Agrárgazdasági integráció	Agrár-együttműködési platform létrehozása	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
	Agrárszaktudás közvetítése, agrárakadémia létesítése: gazdaképzési programok indítása	HUSKROUA	2. Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás
		KEK EBRD	Tudáscsere program
		Visegrádi Alap	Oktatás és kapacitásépítés
	Agráripari tudásbázis biztosítása: • az agrár- és élelmiszertudományi kutatásokat végző szervezetek kutatási kínálatának és a térségi agrárgazdaság igényeinek felmérése; • a térségi igényekhez igazodó alkalmazott agrár-innovációs kutatások lefolytatásának támogatása; • technológiatranszfer megvalósítása, a termelés hatékonyságát növelő beruházások szakmai támogatása érdekében; • agrometeorológiai előrejelző és értékelő rendszer kiépítése és fenntartása; • minta- és oktatógazdaságok létesítése.	Erasmus +	2. Tudásszövetségek
		Horizon 2020	Élmezésbiztonság, fenntartható mezőgazdaság
		Duna Transznacionális Program	1.1 A tudáshoz való kiegyensúlyozott hozzáférés keretfeltételeinek javítása
		Visegrádi Alap	Tudományos csere és kutatási együttműködés

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	Térségi agrártermelési és értékesítési koordinátor (együttműködési megállapodás, szerződéses viszony) • termelés összehangolása (pl. termelésszervezési feladatok ellátása, mezőgazdasági géppark közös használata); • értékesítési lehetőségek feltárása és közvetítése; • raktározási és hűtőkapacitásokat érintő projektek fejlesztése; • térségi feldolgozóipari kapacitásbővítő beruházások támogatása; • disztribúciós hálózat kialakításának ösztönzése (begyűjtés, szállítmányozás).	-	-
Munkaerőpiaci integráció			
A szakképzési rendszerek összehangolása	A határ két oldalán működő szakképző intézmények közötti együttműködés megteremtése: • szakmai kerekasztal működtetése • nyílt napok szervezése	Visegrádi Alap	Intézményközi együttműködés Oktatás és kapacitásbővítés
	A két szakképzési rendszer különbségeinek közös azonosítása, felmérése.	Visegrádi Alap	Intézményközi együttműködés
	A magyar oldali tudás és tapasztalat célzott átadása: • tanulmányutak, oktatói és hallgatói csereprogramok; • tananyagfejlesztés, vendégoktatás; • duális szakképzés módszertanának átadása	Erasmus+	2. Stratégiai Partnerségek
		Duna Transznacionális Program	4.1. Az intézményi kapacitások növelése a fő társadalmi kihívások kezelésére
		KEK EBRD	Tudáscsere program
Visegrádi Alap	Intézményközi együttműködés Oktatás és kapacitásbővítés		

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
		Közép-európai Kezdeményezés	Élethosszig tartó tanulás, képzés
	A képzés színvonalának emeléséhez szükséges infrastruktúrafejlesztés és eszközbeszerzés.	-	-
	A képzési struktúra határon átnyúló integrálása: az oktatott szakmák és a kapcsolódó férőhelyek összehangolása • a képzési kínálat összehangolása; • közös tananyagfejlesztés; • gyakorlati programok szervezése, működtetése; • ösztöndíjprogramok kialakítása	Visegrádi Alap	Oktatás és kapacitásbővítés
Együttműködés a munkaerőpiaci kereslet és kínálat összehangolása érdekében	Munkaügyi együttműködési platform létrehozása és működtetése oktatási intézmények (felsőoktatás és középfokú oktatás), munkaügyi és foglalkoztatási hivatalok, gazdasági kamarák, valamint a főbb foglalkoztatók bevonásával. A platform feladatai: • az iskolarendszerű oktatással szemben támasztott munkáltatói igények felmérése és továbbítása a szakpolitika-alkotók irányába; • felnőttoktatási és átképzési programok kidolgozása; • gyakorlati programok kidolgozása; • összehangolt pályorientációs és tehetséggondozási tevékenységek	Erasmus +	2. Tudásszövetségek
	A platformmal szorosan együttműködő munkaerőpiaci integrációs munkacsoport/szervezet létrehozása és működtetése. Feladatai: • munkaerőpiaci monitoring, a régióra kiterjedő trendanalízis elkészítése; • határon átnyúló munkaügyi információs szolgáltatások bevezetése; • ekvivalencia-vizsgálatok támogatása; • munkaerő-közvetítés	-	-

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
A határon átnyúló munkaerőmozgás keretfeltételeinek biztosítása	Közlekedésfejlesztési együttműködési platform létrehozása: területileg összehangolt határon átnyúló közlekedésfejlesztési tervek készítése; tájékoztatási (lobbi) tevékenység a határon átnyúló közlekedésfejlesztési igényekről	HUSKROUA	3.1. A közlekedési infrastruktúra javítása a személyek és javak szabad áramlása érdekében
	Határ menti közlekedésfejlesztési pilot projektek kidolgozása és lebonyolítása	HUSKROUA	3.1. A közlekedési infrastruktúra javítása a személyek és javak szabad áramlása érdekében
Társadalmi integráció			
Örökségvédelem, örökséggondozás, örökségturizmus	Az épített örökség megőrzése és helyreállítása a turizmus és a helyi közösségek szolgálatában: örökségvédelmi, műemlék-helyreállítási tudásátadás; különböző felekezetek templomainak rekonstrukciója; kastélyok többfunkciós hasznosítása, rekonstrukciója (pl. beregsomi Lónyai kastély, bótrágyi Lónyai kastély, nagybaktai Ocskay kastély, beregardói Perényi kastély, tiszaujhelyi kastély); népi építészeti emlékek értékmegőrző fejlesztése; kiemelt jelentőségű várak rekonstrukciója és turisztikai hasznosítása (Huszt, Nevicke, Munkács, Kisvárda, Szabolcs)	Kreatív Európa	Együttműködési projektek
		HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében
		Visegrádi Alap	Kultúra és közös identitás
	Ipari örökség védelme, megőrzése és korszerű bemutatásának előmozdítása	HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében

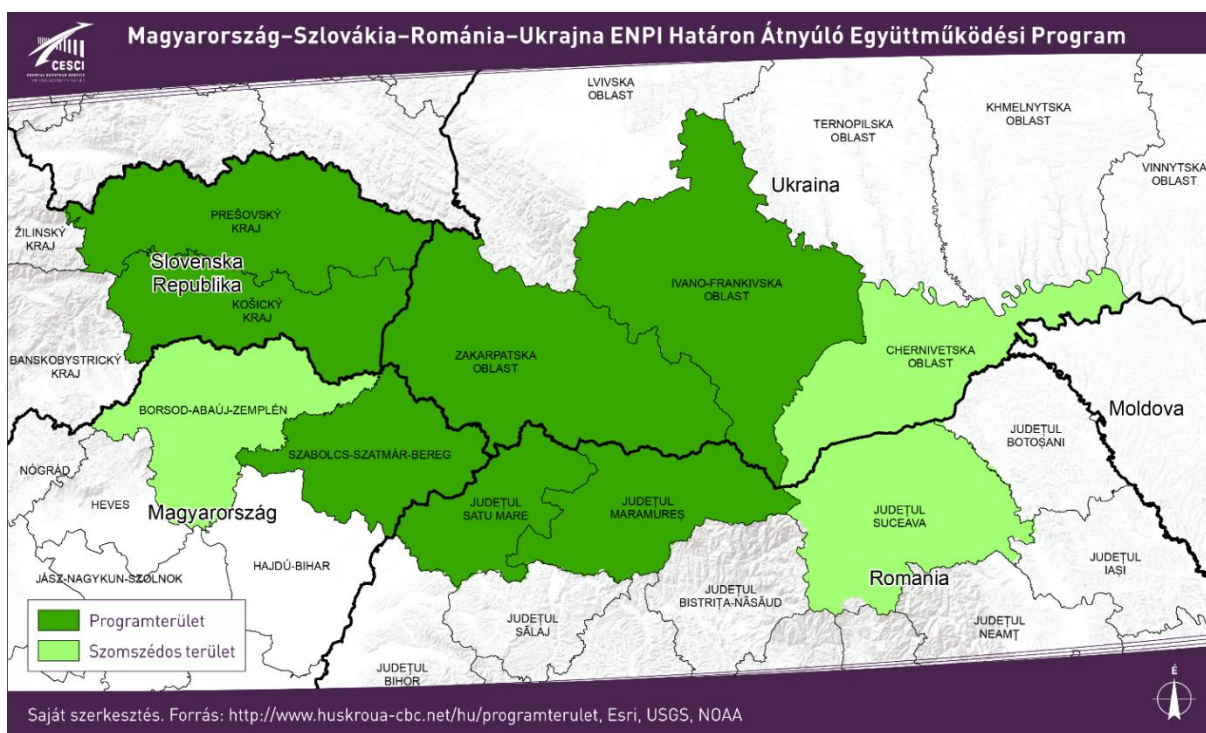
Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	Kulturális örökséggondozás a térség színes etnikai arculatában rejlő lehetőségek kiaknázásával: fejlesztések a valós többnyelvűség irányába (többnyelvű tájékoztató táblák, online információs felületek) ukrán-magyar nyelvi központok létrehozása a határ mindkét oldalán, nyelvtanfolyamok indítása	Visegrádi Alap	Kultúra és közös identitás Oktatás és kapacitásépítés
		Európai Ifjúsági Alap	Pilot tevékenység
	A térség épített, kulturális és ipari örökségét bemutató tematikus útvonalak hálózatának létrehozása: már meglévő útvonalak további fejlesztése, az örökség korszerű bemutatása (pl.: örökségtúrák szervezése, a Középkori templomok útjának továbbfejlesztése); új, ipari és kulturális örökséget bemutató tematikus útvonalak kijelölése (pl.: mesterségek útja, az egyes nemzetiségekhez kapcsolódó tematikus útvonalak)	HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében
		Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
Turisztikai együttműködés	Turisztikai szolgáltatások fejlesztése, ezen belül: gyógyvízre alapozott egészségturisztikai együttműködés (gyógykezelések esetében határon átnyúló ellátási körzet kialakítása, termál- és gyógyfürdőkhöz kapcsolódó egészségügyi szolgáltatások fejlesztése, gyógykezelési központ létrehozása); közös termálklaszter létrehozása az ETT területén; aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése (kerékpárutak, sí-, bakancsos és vízi turizmus); turisztikai szolgáltatók közötti térségi együttműködés segítése (szakmai műhelyek, szemléletformáló képzések, rendezvények, tanulmányutak szervezése); ETT szintű védjegyrendszer kidolgozása, mely minőségbiztosítási rendszer kialakítása mellett az arculati elemek megtervezésére és bevezetésére is kiterjed	HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében, 4.2. Egészségügyi infrastrukturális beruházások, a határon átnyúló egészségügyi szolgáltatások fejlesztése
		Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	Turisztikai desztinációmenedzsmet, a térség egységes turisztikai megjelenésének kialakítása, ezen belül: • menedzsmet szervezet létrehozása, működésének biztosítása; • turisztikai látogatóközpontok, információs pontok kialakítása a régióban; • többnyelvű, tematikus és térségi turisztikai kiadványok megjelentetése; • közös turisztikai portál és online turisztikai kataszter kifejlesztése (nemcsak információnyújtás történik, hanem ajánlatkérések és foglalások is elindíthatók); • rendezvényszervezési koordináció, eseménynaptár összeállítása és aktualizálása; • új határon átnyúló desztináció bevezetése a piacra (study tourok szervezése, marketingkampány mindkét országban, megjelenés turisztikai vásárokon és nagyobb rendezvényeken); • a térségről információt nyújtó, okostelefonokon futó alkalmazás kifejlesztése	HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében
		Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus
Társadalmi településközi együttműködések támogatása	Rendezvényszervezési együttműködések, határon átnyúló társadalmi kapcsolatok erősítése, ezen belül: • rendezvényszervezési tudásátadás biztosítása; • közös, határon átnyúló sport-, ifjúsági és művészeti rendezvények, versenyek, bajnokságok szervezése; • köznevelési és közoktatási intézmények határon átnyúló kirándulásainak támogatása; • közösségépítő sport-, ifjúsági- és művészeti táborok, határon átnyúló csereprogramok szervezése	HUSKROUA	1. A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében
		Visegrádi Alap	Társadalmi fejlődés
		Közép-európai Kezdeményezés	Interkulturális együttműködés
		Európai Ifjúsági Alap	Nemzetközi tevékenység

Beavatkozás	Tevékenység	Program	Prioritás/alprogram
	Civil kezdeményezések és civil hálózatépítés támogatása, ezen belül: • civil információs portál létrehozása (többek között ahol a térség civil szervezetei partnerekre találhatnak); • civil akadémia létrehozása (civil inkubátorházak és információs pontok kialakítása); • településszépítési akciók támogatása civil szervezetek bevonásával; • szolidaritási-humanitárius akciók szervezése, adománygyűjtés, önkéntesség támogatása	Visegrádi Alap – Keleti Partnerség	Civil társadalom fejlesztése
		Charles Stewart Mott Alapítvány	Aktív civil részvétel
		Nyitott Társadalom Alapítvány	Civil társadalom
		Keleti Partnerség Civil Társadalmi Fórum	Emberek közötti kapcsolatok
	Határon átnyúló településközi kapcsolatok támogatása: • tudásmegosztó fórumok, találkozók szervezése; • partnerkeresés támogatása	Visegrádi Alap	Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus

HUSKROUA

A határ menti területek fejlesztése szempontjából kiemelt jelentőséggel bírnak az európai határon átnyúló együttműködési programok, melyek egy adott határtérség közös társadalmi és gazdasági integrációját segítik a helyi szereplők együttműködésén keresztül. A Tisza ETT területét a 2014-2020-as időszakban az Európai szomszédsági támogatási eszköz (ENI) keretében megvalósuló Magyarország-Szlovákia-Románia-Ukrajna Együttműködési Program¹⁸¹ érinti. A programterületet Magyarországról Szabolcs-Szatmár-Bereg megye, Szlovákiából Košice és Prešov megye, Romániából Satu Mare és Maramureș megye, míg Ukrajnából Zakarpatska és Ivano Frankivska megye alkotja. Kapcsolódó régióként ezen kívül Borsod-Abaúj-Zemplén megye, Suceava megye, valamint Csernyivetska megye is támogatásban részesülhet.

34. ábra: A HUSKROU ENI Program területe

A stratégiában megfogalmazott beavatkozások szorosan illeszkednek a fejlesztési program célrendszerében foglaltakhoz:

¹⁸¹ http://www.huskroua-cbc.net/uploads/editors/Draft_Final_JOP%201.pdf – utolsó letöltés: 2016.11.23.

16. táblázat: A HU-SK-RO-UA ENI program prioritásai

A program költségvetése (millió EUR)	Tematikus célkitűzés	Prioritási tengely	Támogatható tevékenységek
11,8	A helyi kultúra népszerűsítése és a történelmi örökségek megőrzése a térség turisztikai vonzerejének növelése érdekében	A turisztikai funkciókkal bíró helyi kulturális és történelmi örökségek népszerűsítése	műemlékek, épületek rehabilitációja; piackutatás; tematikus utak; határon átnyúló programcsomagok létrehozása; a turisztikai attrakciók összekapcsolása; határon átnyúló desztináció menedzsmment; információs szolgáltatások fejlesztése (mobil alkalmazás, információs táblák, stb.); rendezvényszervezés; minőségbiztosítási rendszerek létrehozása; képzések; tapasztalatcsere
14,0	Környezetvédelem, a klímaváltozás okozta hatások mérséklése, a klímaváltozáshoz való alkalmazkodás	A környezet fenntartható használata – a kulturális örökség megőrzése, az ÜHG kibocsátás és a folyók szennyezésének megelőzése	táj és biodiverzitás védelme; ökológiai és hagyományos mezőgazdaság; oktatás; ismeretterjesztés; jogszabályok harmonizációja
			az energiahatékonyságot növelő beruházások; alacsony CO2 kibocsátású stratégiák; tudás- és tapasztalatcsere; oktatás-képzés; helyi energetikai stratégiák összehangolása
			jó gyakorlatok megosztása; közös előrejelző és monitoring rendszerek létrehozása; kis léptékű pilot projektek; figyelemfelkeltő és ismeretterjesztő kampányok
21,3	Az elérhetőség javítása, a közlekedési és kommunikációs hálózatok fejlesztése	A közlekedési infrastruktúra javítása a személyek és javak szabad áramlása érdekében	utak és határátkelő helyek felújítása, létrehozása; kerékpárutak építése; határon átnyúló tömegközlekedési rendszerek fejlesztése (menetrendek összehangolása, közös IT rendszerek fejlesztése)
		IKT infrastruktúra fejlesztése	szélessávú internet infrastruktúra kiépítése; a helyi média kapacitásainak fejlesztése; helyi tartalmak fejlesztése

A program költségvetése (millió EUR)	Tematikus célkitűzés	Prioritási tengely	Támogatható tevékenységek
19,3	A biztonságos határtérség megteremtése	A természeti és az emberi tevékenység okozta katasztrófák megelőzése	árvíz és belvíz megelőző tevékenységek összehangolása; infrastruktúrafejlesztés; megelőző rendszerek fejlesztése; közös monitoring rendszerek létrehozása; adatbázis fejlesztés; képzési programok; workshopok
		Egészségügyi infrastrukturális beruházások, a határon átnyúló egészségügyi szolgáltatások fejlesztése	egészségügyi infrastruktúra és eszközpark fejlesztése; tudástranszfer; oktatás-képzés; közös egészségügyi megelőző programok; intézményközi együttműködés

A határon átnyúló együttműködési program esetében minimum követelmény több, a határ különböző oldaláról származó partner részvétele. A partnerségben várhatóan részt vehetnek közfeladatot ellátó közjogi vagy magánjogi szervezetek, állami vállalatok, ETT-k, nem kormányzati szervezetek, fejlesztési ügynökségek, helyi önkormányzatok, egyetemek, főiskolák, kamarák, egyházak és kutatóintézetek. A mind a négy országot érintő fejlesztések prioritást élveznek.

Az első pályázati felhívás és a végrehajtási szabályokat tartalmazó kézikönyv megjelenése 2017 első felében várható.

Transznacionális együttműködési programok

A transznacionális együttműködési, azaz INTERREG-B programok több EU-s és nem EU-s tagállam valamilyen szempont szerint kapcsolódó régióinak közös fejlesztését támogatja. Célja az együttműködés javítása, a regionális fejlesztések támogatása a közös problémák közös kezelésén keresztül.

Duna Transznacionális Együttműködési Program

A Duna Transznacionális Együttműködési Program¹⁸² 14 ország együttműködését támogatja: Ausztria, Bosznia és Hercegovina, Bulgária, Csehország, Horvátország, Magyarország, Moldova, Montenegró, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia, valamint Németország és Ukrajna egyes területei. Ukrajna négy megyéje képezi a programterület részét: Chernivetska, Ivano-Frankivska, Zakarpatska és Odessa megye. Habár a program területe megegyezik a Duna Régió Stratégia földrajzi lefedettségével, a pénzügyi keret nem közvetlenül a stratégia megvalósítását szolgálja.

A program prioritásait a következő táblázat foglalja össze.

17. táblázat: A Duna Transznacionális Program prioritási tengelyei és célkitűzései

A program költségvetése (millió €)	Prioritási tengely	Specifikus cél
72,8	Innovatív és társadalmilag felelős Duna régió	A tudáshoz való kiegyensúlyozott hozzáférés keretfeltételeinek javítása
		Kapacitásbővítés az üzleti és társadalmi innováció ösztönzéséért
83,2	A környezetért és kultúráért felelős Duna régió	Transznacionális vízgazdálkodás és árvízvédelem
		A környezeti és kulturális örökség, valamint erőforrások fenntartható használata
		Ökológiai folyók megőrzése, védelme
		Katasztrófavédelem és a kockázatok kezelésére történő felkészültség biztosítása

¹⁸² <http://www.interreg-danube.eu/> - utolsó letöltés: 2016. 11. 19.

A program költségvetése (millió €)	Prioritási tengely	Specifikus cél
54,6	A jobban összekapcsolt és energia tudatos Duna régióért	Környezetbarát és biztonságos közlekedési rendszerek kialakítása és a vidéki és városi területek kiegyensúlyozott elérhetőségének biztosítása
		Az energiabiztonság és energiahatékonyság növelése
33,8	Jól kormányzott Duna régió	Az intézményi kapacitások növelése a fő társadalmi kihívások kezelésére
		EU Duna Régió Stratégia irányításában résztvevő intézmények működésének támogatása

A támogatás elsősorban szoft tevékenységekre, tervezésre, előkészítésre, tapasztalatmegosztásra, kapacitásépítésre és hálózatfejlesztésre használhatók fel, beruházások csak nagyon indokolt esetben, kismértékben támogathatók (7%). A projektek esetében kiemelten fontos a transznacionális jelleg érvényesítése, mind a projekt tartalmát, mind a partnerséget illetően. A projekteknek olyan eredményeket kell elérniük, melyek hozzájárulnak a teljes (több államot érintő) régió fejlődéséhez, az országok többsége számára hasznosak. A tapasztalatok szerint a projektek megvalósítói 8-12 tagú tömörítő nemzetközi konzorciumok, amelyek 6-8 különböző országot képviselnek. A pályázati kiírások célcsoportját az állami szféra intézményei, helyi önkormányzatok, azok társulásai, ETT-k és non-profit szervezetek képezik. A projektek átlagos nagysága 1-5 millió €, míg a támogatási intenzitás 85%, mely állami társfinanszírozással egészül ki. A projektek időtartama jellemzően 30-36 hónap.

Közvetlen brüsszeli források

A közvetlen brüsszeli programokat az Európai Bizottság irányítja, mely azt jelenti, hogy a rendelkezésre álló keretösszeg szétosztásánál nincsenek nemzeti kvóták, a tagállamok annyi forrást tudnak lehívni, amennyit a pályázói elnyernek. Éppen ezért európai szinten óriási a verseny a forrásokért.

COSME

A COSME¹⁸³ az európai kis- és középvállalatok versenyképességét támogató 2014 és 2020 között futó európai uniós keretprogram, mely több formában nyújt támogatást. A program keretében elérhetők hagyományos, projekt alapú támogatások, valamint kedvezményes piaci jellegű finanszírozási eszközök is.

A projektalapú támogatások egyike az Erasmus Fiatal Vállalkozóknak¹⁸⁴, mely új, feltörekvő vállalkozóknak biztosít lehetőséget határon átnyúló csereprogramban való részvételre. A program keretében a fiatalok 6 hónapon keresztül tapasztalt, saját (többnyire) kisvállalkozásukat sikeresen működtető vállalkozókkal dolgozhatnak együtt, annak érdekében, hogy szert tegyenek a szükséges képességekre, készségekre. A program olyan fiatal vállalkozókat (magánszemélyeket) támogat, akik az elmúlt három év során indították el vállalkozásukat. Az elnyert támogatás a külföldön tartózkodás költségeinek fedezésére használható fel.

Ukrajna 2016. május 4-én írta alá az együttműködési megállapodást, melynek értelmében a kárpátaljai fiatal vállalkozók is támogatásra jogosultak.

Erasmus +

Az Európai Unió Erasmus+ 2014-2020 keretprogramja¹⁸⁵ az oktatás, a képzés, az ifjúságpolitika és a sport terén korábban indított és jelenleg is működő programokat fogja össze. A hétéves futamidejű program teljes költségvetése 14,7 milliárd euró. Céljai:

- a kulcskompetenciák és készségek fejlesztése, különös tekintettel a munkaerőpiac és a társadalmi kohézió szempontjából fontos készségekre; elsősorban tanulmányi célú mobilitások, illetve az oktatási-képzési intézmények és a cégek közötti együttműködés segítségével;
- a minőség, az innováció erősítése az oktatási-képzési intézményekben, elsősorban nemzetközi együttműködések segítségével, az oktatás-képzés világán túli szereplők bevonásával;
- a szakpolitikai reformok és az oktatási-képzési rendszerek modernizációjának támogatása, elsősorban szakpolitikai együttműködésekkel, az Unió átláthatóságot és elismertetést szolgáló eszközeinek hatékonyabb használatával, valamint a jó gyakorlatok megosztásával;
- a nyelvtanítás és nyelvtanulás fejlesztése, a nyelvi sokszínűség és az interkulturális érzékenység támogatása.

¹⁸³ <https://ec.europa.eu/easme/en/cosme> - utolsó letöltés: 2016.11.09.

¹⁸⁴ <http://www.erasmus-entrepreneurs.eu/> - utolsó letöltés: 2016.11.22.

¹⁸⁵ <http://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/> - utolsó letöltés: 2016.11.11.

A támogatások a következő három kulcstevékenység, illetve további két fő tématerület mentén hívhatók le, melyek közül jelen esetben az első két kulcstevékenység releváns:

1. kulcstevékenység: Az egyének tanulási célú mobilitása

Az elvárások szerint a program a 7 éves periódusban több mint 4 millió európai polgár számára nyújt lehetőséget arra, hogy külföldön folytasson tanulmányokat, részesüljön képzésben, szerezzen munkatapasztalatot, illetve végezzen önkéntes munkát.

2. kulcstevékenység: együttműködés az innováció és a bevált gyakorlatok cseréje terén

A program támogatást biztosít az oktatási, képzési és ifjúsági intézmények, valamint ezeken a területeken kívüli szereplők között transznacionális partnerségek létrehozására, működtetésére. Az intézkedés célja, hogy az együttműködés elmélyítése és az iskolából a munka világába való átmenet megkönnyítése révén elősegítse az európai munkaerőpiacon tapasztalt készséghiány felszámolását.

A Tudásszövetségek alprogram felsőoktatási intézmények, vállalkozások és egyéb szervezetek (kutatóintézetek, önkormányzatok, stb.) együttműködését támogatja. Célja, hogy a szélesebb gazdasági és társadalmi környezet együttműködésének támogatása révén hozzájáruljon Európa innovációs kapacitásának erősítéséhez.

A Stratégiai Partnerségek pályázattípus célja a jó gyakorlatok megosztásának, fejlesztésének támogatása intézményi, helyi, regionális, nemzeti vagy európai szinten a felsőoktatás, a köznevelés és a szakképzés terén. A projektekben oktatási intézmények, valamint a képzés, munkaerőpiac, ifjúság terén aktív szervezetek vehetnek részt.

3. kulcstevékenység: a szakpolitikai reform támogatása

4. Jean Monet program

5. Sport

18. táblázat: Az Erasmus+ releváns intézkedései

Intézkedés	Partnerség	Támogatási összeg (ezer €/projekt)	Támogatási intenzitás	Projekt időtartama
Tudásfejlesztési szövetségek	6 partner 3 országból	700 - 1 000	60-80%	2-3 év
Stratégiai partnerségek	3 partner 3 országból	max. 450 000 EUR	60-80%	2-3 év

Az Erasmus+ programban az EU-tagállamok mellett Ukrajna is a támogatható országok körébe tartozik. A támogatás összege a projektek hosszától függően (2-4 év), jellemzően 500 ezer és 1 millió euró között mozog, a támogatási intenzitás viszonylag magas, 80%. Előfinanszírozás az esetek többségében az elnyert támogatás 40-60%-áig igényelhető. Ezzel szemben fontos megjegyezni, hogy a nagy (több, általában minimum 3 országot lefedő) partnerségek, valamint a bonyolult adminisztratív pályázati rendszer nehezítik a támogatáshoz való hozzáférést.

LIFE+ program

A LIFE+ program 2014-2020¹⁸⁶ az Európai Unió környezetvédelmi programja, melynek célja az erőforrás-hatékony, alacsony szén-dioxid kibocsátású és az éghajlatváltozás hatásaival szemben ellenállóképes gazdasághoz való hozzájárulás, valamint a biodiverzitás, az ökoszisztémák és a Natura 2000 hálózat fenntartása és fejlesztése. Összköltségvetése 3,4 milliárd euró.

A program tematikai felépítése:

1. Környezetvédelem alprogram
 - a. **Környezet és erőforrás-hatékonyág**
 - b. Természet és biológiai sokféleség
 - c. Környezetvédelmi irányítás és tájékoztatás
2. Éghajlat-politika alprogram
 - a. **Az éghajlatváltozás hatásainak mérséklése**
 - b. **Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás**
 - c. Éghajlat-politikai irányítás és tájékoztatás

A projekttámogatásokból, a fenti prioritások mentén, elsősorban kísérleti, demonstrációs projektek, bevált gyakorlatok cseréje, kapacitásépítést célzó projektek, előkészítő, tájékoztató tudatosságnövelő projektek finanszírozhatók.

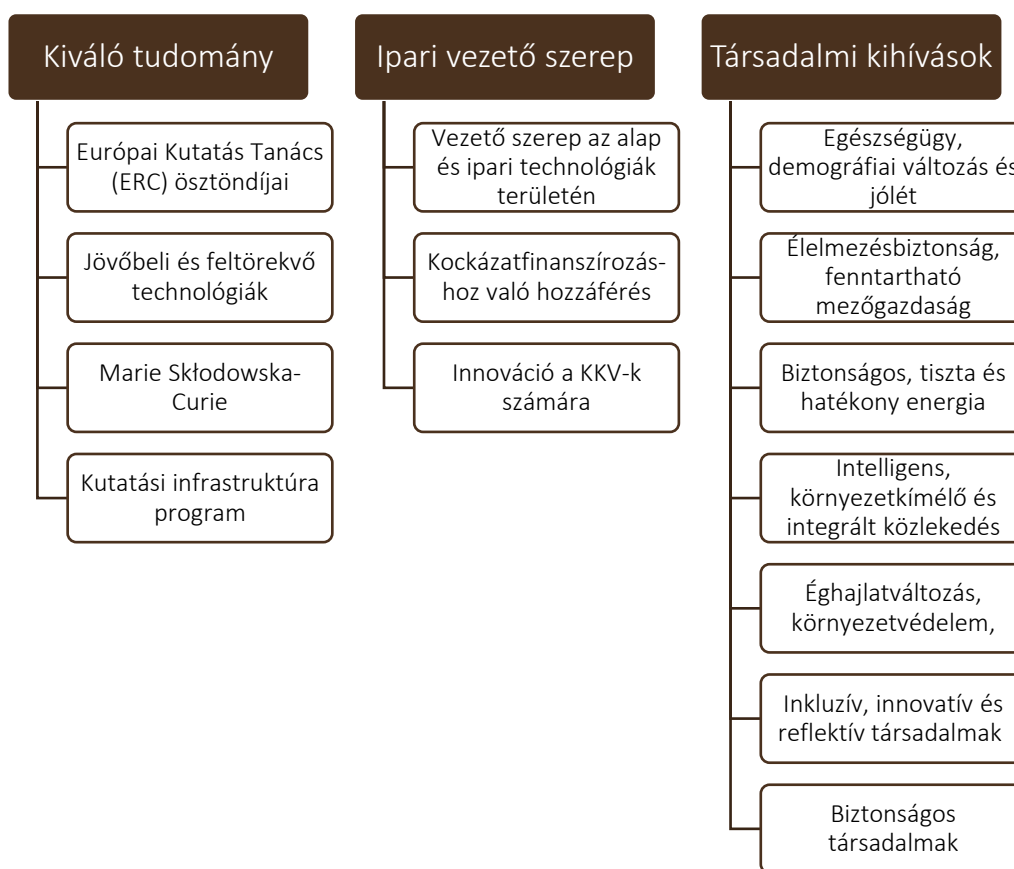
Ukrán oldali partner vezető partnerként nem vehet részt a programban, de projekt partnerként pénzügyi támogatásra jogosult. A projektek időtartama jellemzően 2-5 év, a támogatások összege jellemzően fél és 5 millió euró között mozog. A támogatási intenzitás jellemzően 60-75%.

¹⁸⁶ <http://ec.europa.eu/environment/life/index.htm>, utolsó letöltés: 2016.11.11.

Horizon 2020

A Horizon2020¹⁸⁷ az Európai Unió 2014-2020-as időszakra vonatkozó kutatási-fejlesztési és innovációs keretprogramja. A program minden eddiginél nagyobb, közel 79 milliárd eurós költségvetéssel gazdálkodik. A program a kontinens globális versenyképességének növelését célzó Európa 2020 stratégia „Innovatív Unió” elnevezésű kiemelt kezdeményezésének egyik alappillére. A program célja a társadalmi kihívások kezelése és az Európai Unió társadalmát érintő problémák megoldása (pl. egészségügy, energia, közlekedés).

35. ábra: A H2020 program 3 alpillére

A program három pillérré épül. A „Kiváló tudomány” az EU tudományos kiválóság terén globális viszonylatban betöltött vezető szerepének megerősítését célozza. A „Vezető ipari szerep” pilléren belüli programok célja, hogy felgyorsítsák a versenyképes európai gazdaságot megalapozó kulcstechnológiai ágazatok fejlődését és innovációját, valamint támogassák az európai KKV-kat. A „Társadalmi kihívások” pillér az európai állampolgárokat érintő legfontosabb társadalmi problémák

¹⁸⁷ <http://ec.europa.eu/programmes/horizon2020/> - utolsó letöltés: 2016.11.08.

megoldásához kíván hozzájárulni a fenti ábrán látható területeken. Jelen esetben az „Élelmezésbiztonság, fenntartható mezőgazdaság” prioritás lehet releváns agráripari kutatások megvalósításához, illetve az ELENA alprogram révén a „Biztonságos, tiszta és hatékony energia” az energetikai fejlesztések tervezéséhez és kivitelezéséhez.

Az ELENA¹⁸⁸ program célja a helyi önkormányzatok támogatása a megújuló energia és az energiahatékonyság területén tervezett beruházások (pl. középületek korszerűsítése, fejlesztése, intelligens hálózatok, stb.) előkészítésében. Az elnyert támogatás többek között megvalósíthatósági tanulmányokra, üzleti tervezésre, energia auditra használható fel.

A programban az átlagos projektnagyság 1-3 millió euró. A támogatási intenzitás a kutatási projekteknél 70%, míg az ELANA esetében 90%.

A keretprogram működése kétéves munkaprogramokon alapul, melyek meghatározzák a pályázati kiírások témáit és az allokálható összegeket. Habár a program tengelyei és intézkedéscsoportjai a hét év alatt állandóak, a konkrét pályázati kiírások tematikájukat tekintve kétévente változnak. Az aktuális kétéves időszak 2016-2018-ra szól.

Ukrajna a H2020 program résztvevő országai között van, így a kárpátaljai pályázók támogatásra jogosultak. Az ELENA program végrehajtási kézikönyve jelenleg még nem érhető el, így a pályázatok benyújtásának feltételei egyelőre nem ismertek.

Kreatív Európa

A Kreatív Európa a kulturális, kreatív és audiovizuális ágazatok támogatására irányuló európai keretprogram, melynek hétéves költségvetése 1,46 milliárd euró. A program elsődleges célja az Európai Kulturális Akciótervvel¹⁸⁹ és Menetrenddel¹⁹⁰ összhangban a kulturális és kreatív szektorok versenyképességének növelése:

1. segítséget nyújt a kulturális és kreatív szektoroknak megragadni a digitális kor és a globalizáció nyújtotta lehetőségeket;

¹⁸⁸ http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/wp/2016_2017/main/h2020-wp1617-energy_en.pdf - utolsó letöltés: 2016.11.23.

¹⁸⁹ Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on a Work Plan for Culture (2015 - 2018) - <http://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-16094-2014-INIT/en/pdf> - utolsó letöltés: 2015.01.07.

¹⁹⁰ A TANÁCS ÁLLÁSFOGLALÁSA (2007. november 16.) az európai kulturális menetrendről - [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007G1129\(01\)&from=EN](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/PDF/?uri=CELEX:32007G1129(01)&from=EN) - - utolsó letöltés: 2015.01.07.

2. lehetővé teszi, hogy a kulturális és kreatív szektorok kihasználják gazdasági potenciáljaikat, ezzel hozzájárulva a fenntartható növekedéshez, a munkahelyteremtéshez és a társadalmi kohézió erősödéséhez;
3. új nemzetközi lehetőségeket és piacokat nyit.

A program a tervek szerint hét év alatt 250 000 művész/kulturális szakember, 2000 mozi, 800 film és 4500 műfordítás részére biztosít közvetlen támogatást. Az EU-tagállamokon kívül 2015. november 19-től a támogatható országok között van Ukrajna is.

A Kreatív Európa program éves munkaprogramok szerint allokálja a rendelkezésre álló forrásokat. Ezek a munkaprogramok határozzák meg az adott évben pályázható összegeket, illetve a pályázati témákat.

A Kreatív Európa *Kultúra* alprogramja a kulturális és kreatív szektorok szereplőinek nyújt támogatást azzal a céllal, hogy segítse őket az európai, transznacionális együttműködésben, valamint támogassa a kulturális művek, illetve alkotók, művészek határon átívelő mobilitását.

19. táblázat: A Kreatív Európa Kultúra alprogramjának intézkedései¹⁹¹

Intézkedés-csomag	Támogatható pályázók	Partnerség	Támogatási összeg (ezer €/projekt)	Támogatási intenzitás	Projekt időtartama
Európai együttműködési projektek	kulturális és kreatív szektorban tevékenykedő szervezetek	3 partner	200	60%	4 év
		6 partner	2000	50%	
Európai hálózatok	kulturális és kreatív szektorban tevékenykedő szervezetek	12 partner min. 10 országból	1000	80%	4 év
Európai platformok	kulturális és kreatív szektorban tevékenykedő szervezetek	1 koordinációs szervezet + 10 tag	2000	80%	2 év
			4000	80%	4 év
Műfordítási projektek	Könyvkiadók	-	100	50%	2 év
			400	50%	4 év

¹⁹¹ http://ec.europa.eu/programmes/creative-europe/index_en.htm - utolsó letöltés: 2016.11.07.

A jelen esetben releváns együttműködési projektek fő célja az európai kulturális és kreatív ágazatok transznacionális és nemzetközi működési kapacitásának megerősítése, a közönségépítés támogatása, valamint az innováció elősegítése a kultúra területén. A támogatható tevékenységek közé tartozik többek között a kulturális szereplők, illetve sajátos, európai dimenzióval rendelkező műalkotások határon átnyúló cseréje, illetve különböző országok kulturális szervezeteinek (színházak, koncerttermek, zenekarok, fesztiválok) szektorközi együttműködése.

A kisebb léptékű együttműködési projektek megvalósításához 3 partner szükséges. A támogatás összege nem haladhatja meg a 200 ezer eurót, a támogatási intenzitás 60%. Fontos, hogy az alacsony támogatási intenzitásra való tekintettel, a magyar pályázók a Nemzeti Kulturális Alap Kulturális Fesztiválok Kollégiumán keresztül önerőkiegészítéshez juthatnak.

Európai Unión kívüli források

A nem európai uniós nemzetközi pénzalapok szintén szerepet kaphatnak a Tisza ETT fejlesztéseinek megvalósításában. Az ITS-ben megfogalmazott fejlesztési elképzelések fényében a Visegrádi Alap, a Közép-európai Kezdeményezés és az Európai Ifjúsági Alap emelhető ki, de emellett számos egyéb alapítvány, szervezet kínál támogatást.

Visegrádi Alap

A Visegrádi Alap¹⁹² a visegrádi államok (Magyarország, Szlovákia, Csehország és Lengyelország) által alapított nemzetközi szervezet, melynek célja a régió intézményei és állampolgárai közötti szorosabb együttműködés elősegítése és népszerűsítése, valamint a visegrádi és a szomszédos régiók (Keleti Partnerség, Nyugat-Balkán) közötti kapcsolatok erősítése. A program keretében több támogatási konstrukció érhető el. Többnyire a V4-es országok együttműködését támogatják a kis- és standardprojekt-pályázatok, melyek tematikájukat tekintve sokszínűek lehetnek:

- Kultúra és közös identitás;
- Oktatás és kapacitásbővítés;
- Környezet;
- Demokratikus értékek és média;

¹⁹² <http://visegradfund.org/> - utolsó letöltés: 2016.11.16.

- Intézményi együttműködés;
- Tudományos csere és kutatási együttműködés;
- Regionális fejlesztés, vállalkozások és turizmus;
- Szociális fejlesztés.

A projektek megvalósításához legalább 3 visegrádi partner szükséges, melyek alól kivételt képeznek a határon átnyúló együttműködési projektek. Utóbbiak egy adott határszakasz 40 km-es körzetében valósulnak meg, így elegendő az adott (három-) határszakasz tekintetében illetékes 2 vagy 3 partner részvétele. 2016-tól lehetőség van határ menti projektek megvalósítására a magyar-szlovák-ukrán hármashatáron is, így a pályázati lehetőség a Tisza ETT számára is elérhető.

A projektek keretében elérhető támogatási összeg átlagosan 13-15 000 euró, melynek 80%-a előfinanszírozásként igényelhető. .

A Visegrádi Keleti Partnerség Program (V4EaP) a V4 kormányainak szorgalmazására jött létre abból a célból, hogy erősítse a visegrádi térség és a Keleti Partnerség (EaP) – Örményország, Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Moldova és Ukrajna – együttműködését. A program fő célja a visegrádi országok egyedi tudásának és tapasztalatának átadása a szociális és gazdasági átalakítások, a demokratizálódás és regionális együttműködés érdekében, főleg a civil társadalom fejlesztése, illetve a helyi hatóságok, egyetemek és magánszemélyek közös munkájának támogatása által.

Az alprogram prioritásai nem állandóak, az évente megjelenő pályázati kiírások határozzák meg. 2016 prioritásai például:

1. Törvényhozás és igazságügy
2. Jó kormányzás: közigazgatás, szakpolitika, migráció
3. Kommunikáció, média
4. Civil társadalom fejlesztése, az emberi jogok és kisebbségek támogatása

A pályázáshoz legalább 3 visegrádi és 1 keleti partner szükséges. A támogatási összeg nem haladhatja meg a 100 000 eurót, a támogatási intenzitás 90%.

Közép-európai Kezdeményezés

A Közép-európai Kezdeményezés¹⁹³ egy regionális kormányközi fórum, mely 18 EU tagállamot és nem európai uniós országot tömörít, köztük Ukrajnát és Magyarországot. Célja az európai integrációs folyamat segítése a tagállamok közötti együttműködés, kölcsönös párbeszéd megteremtése révén, melynek fényében tagállamai számára közvetlen, projekt támogatást nyújt a következő területeket érintő együttműködések megvalósítására:

1. A tudásalapú társadalom felé

- Kutatás és fejlesztés
- Élethosszig tartó tanulás, képzés
- Információs társadalom

2. A fenntartható gazdaság és fejlődés felé

- Közlekedés, logisztika, elérhetőség
- Energiahatékonyság, megújuló energiák
- Éghajlat, környezet és vidékfejlesztés
- KKV fejlesztés

3. A befogadó társadalmak felé

- Interkulturális együttműködés
- Média
- Civil társadalom

A Közép-európai Kezdeményezés által kínált projekt támogatás szoft tevékenységekre, rendezvényszervezésre, képzési-oktatási tevékenységek megvalósítására, illetve stratégiák, koncepciók, tanulmányok készítésére használható fel. Támogatásra jogosult minden a Közép-európai Kezdeményezés tagállamaiban székhellyel rendelkező köz- és magánjogi személyiség. Az elbírálás során előnyben részesítik a minél több tagállamra kiterjedő, nem EU-s tagállamot is tartalmazó partnerséget. Az egy projektre jutó támogatási összeg jellemzően 15 000 euró, melynek 50% előlegként igényelhető. A támogatási intenzitás alacsony, 50%, melyet a pályázóknak kell kiegészítenie saját forrásból.

¹⁹³ <http://www.cei.int/> - utolsó letöltés: 2016.11.23.

A Közép-európai Kezdeményezés az Európai Regionális és Fejlesztési Bankkal közösen tudástranszfer programot¹⁹⁴ működtet a kezdeményezés nem EU-tagállam országában, így Ukrajnában is. A program célja az EU tagállamokban felhalmozódott tudás átadása workshopok, szemináriumok, csereprogramok, tanulmányutak keretében.

A pályázó szervezetnek minden esetben EU-tagállamnak kell lennie. A támogatás összege nem haladhatja meg a 40 000 eurót, mely a projekt teljes költségvetésének 50%-a lehet. A pályázói önerő fele természetbeni hozzájárulással fedezhető.

Európai Ifjúsági Alap

Az Európai Ifjúsági Alap (European Youth Foundation)¹⁹⁵ az Európa Tanács által létrehozott intézmény, mely az európai ifjúsági szervezetek együttműködését támogatja számos területen. A Tisza ETT fejlesztései tekintetében az alap két intézkedése releváns: nemzetközi tevékenységek és pilot-tevékenységek megvalósítása. Az első intézkedés egy adott stratégia, munkaterv megvalósításához nyújt támogatást, míg a pilot-tevékenységek esetében egy adott társadalmi kihívásra választ adó projektek támogathatók. A támogatható tevékenységek körébe tartozik az oktatás-képzés, figyelemfelhívás, a résztvevők együttműködésén alapuló termékfejlesztés (pl. kampányok, kézikönyvek, stb.).

20. táblázat: Az European Youth Foundation releváns intézkedései

Intézkedés	Támogatható pályázók	Partnerség	Támogatási összeg (ezer €/projekt)
Nemzetközi tevékenység	ifjúsági non-profit szervezetek	7 partner 4 országból	20
Pilot tevékenység		-	10

Bár az Alap keretében maga az ETT nem pályázhat, a csoportosulás területén található civil szervezetek támogatásra jogosultak.

¹⁹⁴ <http://www.cei.int/KEP?tab=0> – letöltés: 2016.11.23.

¹⁹⁵ <http://www.coe.int/en/web/european-youth-foundation> – utolsó letöltés: 2016. 11. 16.

Egyéb alapítványi források

A fent bemutatott nemzetközi alapokon túl számos európai és amerikai alapítvány, platform kínál pénzügyi támogatást Kelet-Európában, Ukrajnában végzett közhasznú tevékenységekhez. Magyarország az esetek többségében nem jogosult támogatásra, így ezek többnyire a kárpátaljai fejlesztések szempontjából relevánsak.

Ezen alapítványok, platformok általában non-profit, civil szervezeteket, oktatási és közintézményeket támogatnak, de előfordul, hogy magánszemélyek is igényelhetnek ösztöndíjakat. A támogatott tevékenységek jellemzően az európai integrációt, a civil szektor megerősítését, az oktatás, egészségügy, szegénység, roma integráció és kultúra területét érintik. A legfontosabb szervezetek listáját és prioritásait a következő táblázat tartalmazza.

21. táblázat: A kárpátaljai fejlesztések szempontjából releváns nemzetközi alapítványok

Szervezet	Célterület	Prioritások	Támogatott tevékenységek	Támogatás összege (€)
Keleti Partnerség Civil Társadalmi Fórum ¹⁹⁶	Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia, Moldova, Örményország, Ukrajna	• Demokrácia, emberi jogok, stabilitás, jó kormányzás • Gazdasági integráció • Környezet, éghajlat, energiabiztonság • Emberek közötti kapcsolatok • Társadalom és munkaerőpiac	non-profit, civil szervezetek kapacitásépítése, szakpolitikában való részvételének támogatása	10 000 – 25 000
USA Nagykövetség Ukrajnában – Kis léptékű pályázatok	Ukrajna	Gazdasági reformok, korrupcióellenesség,	non-profit, civil szervezetek kapacitásépítése	5 000 – 15 000
Fekete-tengeri Szövetség a Regionális Együttműködésért ¹⁹⁷	Azerbajdzsán, Bulgária, Grúzia, Moldova, Örményország, Románia, Törökország, Ukrajna és EU tagállamok	• Civil részvétel • Határon átnyúló Kezdeményezések • Keleti kapcsolatok • Bizalomépítés	kapacitásépítés, rendezvényszervezés, és egyéb szoft tevékenységek	18 000
Európa Alapítvány a Demokráciáért ¹⁹⁸	Azerbajdzsán, Fehéroroszország, Grúzia,	• Politikai sokszínűség, átláthatóság, • Befogadó társadalom,	-	10 000 – 150 000

¹⁹⁶ <http://eap-csf.eu/> - utolsó letöltés: 2016.11.23.

¹⁹⁷ <http://www.gmfus.org/bst-grantmaking> - utolsó letöltés: 2016.11.23.

¹⁹⁸ <https://www.democracyendowment.eu/> - utolsó letöltés: 2016.11.23.

Szervezet	Célterület	Prioritások	Támogatott tevékenységek	Támogatás összege (€)
	Moldova, Örményország, Ukrajna	Aktív civil társadalom, Szabadságjogok		
Charles Stewart Mott Alapítvány ¹⁹⁹	Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Koszovó, Montenegró, Románia, Szerbia, Törökország, Fehéroroszország, Moldova és Ukrajna,	Aktív civil részvétel	non-profit, civil szervezetek kapacitásépítése, demokratikus értékek és gyakorlatok megosztása, hálózatosodás,	n.a.
		Filantropikus fejlődés	donorok, közösségi alapítványok, hálózatok, kutató és tanácsadó szervezetek támogatása	n.a.
Nyitott Társadalom Alapítvány (Nemzetközi Reneszánsz Alapítvány) ²⁰⁰	Ukrajna	Az igazsághoz való hozzáférés	emberi jogok érvényesítése az egészségügyben és oktatásban	n.a.
		Civil társadalom	civil szervezetek kapacitásépítése, működésének támogatása	n.a.

¹⁹⁹ <http://www.mott.org/> - utolsó letöltés: 2016.11.01.

²⁰⁰ <https://www.opensocietyfoundations.org/about/offices-foundations/international-renaissance-foundation> - utolsó letöltés: 2016.11.01.

Szervezet	Céletterület	Prioritások	Támogatott tevékenységek	Támogatás összege (€)
Kelet-Európa Alapítvány ²⁰¹	Fehéroroszország, Moldova, Ukrajna	• Helyi társadalom, • Helyi gazdaságfejlesztés, • Energetika és környezetvédelem, • Civil társadalom	n.a.	n.a.
ERSTE Stiftung ²⁰²	Kelet-Európa	• Európai integráció, • Kultúra, oktatás, • Civil társadalom, • Társadalmi innováció	n.a.	n.a.
ENSZ Demokrácia Alap ²⁰³	Európa	• Közösségi aktivitás, • Jogállamiság és emberi jogok, • A nők szerepének erősítése, • Ifjúság, • Média és információs szabadság, • A kormánnyal való kommunikáció erősítése	n.a.	n.a.

²⁰¹ <http://eef.org.ua/en/> - utolsó letöltés: 2016.11.01.

²⁰² <http://www.erstestiftung.org/> - utolsó letöltés: 2016.11.01.

²⁰³ <http://www.un.org/democracyfund/> - utolsó letöltés: 2016.11.23.

A dokumentumban bemutatott forrásokra felhívva a figyelmet, az volt a célunk, hogy rámutassunk: a finanszírozási struktúra nem kell, hogy kizárólag a határ menti programra korlátozódjon, hanem célszerű a központi európai uniós és a nemzetközi privát forrásokat is bevonni. Emellett fontos szerepet kaphatnak a magyar operatív programok, melyek bár nem támogatnak határon átnyúló projekteket, alkalmasak lehetnek a közös kezdeményezések egy-egy pillérének finanszírozására. A lényeg, hogy a különböző irányból érkező forrásokat egy olyan rendszerbe kell helyezni, mely lehetővé teszi, hogy azok egymást kiegészítve, erősítve járuljanak hozzá a határ menti fejlesztési célok eléréséhez.

5. A stratégia megvalósításának menedzsmentje

A stratégia megvalósítására nincs esély megfelelő menedzsmenttámogatás nélkül. Maga az intézményi forma biztosítja az irányítási (governance) kereteket a vonatkozó uniós és magyar nemzeti jogszabály, illetve az alapító tagok számára a két ország kapcsolódó törvényei által dedikált kompetenciák révén. Ugyanakkor a jelenlegi struktúra mindössze az igazgató és az igazgatóhelyettes pozícióját tartalmazza, és a pozíciókat a stratégia elkészítésekor betöltő személyeknek nincs projektmenedzsmenti szakmai tapasztalata. Mindez kockázati tényezőként is értelmezhető a stratégia megvalósításával kapcsolatban. Ezért a jelen és a következő fejezetben javaslatot teszünk a stratégiai menedzsment struktúrájára és a megvalósítás ütemezésére vonatkozóan.

Az ETT mint közösségi kormányzási-fejlesztési modell a feladatok három szintjét foglalja magába.

A *politikai szint* az ETT-n belüli döntéshozatali eljárásokat, a potenciális tisztségviselőket és ezek egymáshoz való viszonyát érinti. A Tisza ETT esetében ide sorolható az elnöki, a társelnöki pozíció, a közgyűlés, valamint a felügyelő bizottság.

A *stratégiai szint* a közös fejlesztési tevékenység műhelyeit jelenti. Ezek a műhelyek alapozzák és valósítják meg a tervezett közös projekteket, beavatkozásokat. Ez a szint értelemszerűen nem azonos a döntéshozatal szintjével, hiszen tipikusan végrehajtási feladatokat integrál. Jelenleg az ETT-nek nincs külön szerve, amely kimondottan a szakmai munka elvégzésére jött volna létre, a társulás alapszabálya nem dedikál ilyen feladatokat se az igazgató, se a titkárság kompetenciájába.

Végül az *adminisztratív* jelenti a társulás mindennapi működtetésének szintjét. Az ETT titkárságát (esetleg titkárságait) az igazgató és az igazgató-helyettes irányítja. Az ügyintézés természetesen kapcsolódik a társulás politikai és stratégiai-szakmai tevékenységéhez is, de annak kizárólag az adminisztratív bázisát adja: itt nem születnek döntések, és a stratégiai feladatokhoz is ügyintézési szempontból járul csak hozzá a titkárság.

36. ábra: Az ETT irányítási struktúrája

Fontos tehát kiemelni, hogy jelenleg az ETT struktúráján belül nem létezik olyan szerv, amelynek kizárólagos feladata volna a stratégia megvalósítása! A meglévő struktúrán belül leginkább az igazgató, az igazgató-helyettes és a titkárság tekinthető valamilyen szinten kompetens szereplőnek e tekintetben, ugyanakkor a stratégia megvalósításához saját menedzsment kialakítását javasoljuk, az ETT struktúráján belül.

A menedzsmentszervezetet a társulás négy stratégiai funkciójának megfelelően, komplex módon célszerű felállítani. A komplexitás egyrészt lehetővé teszi az egyes funkciók világos elkülönítését, másrészt a humán erőforrások koncentrációját, amely egyben a stratégia egyes beavatkozásainak megvalósítását is valószínűbbé teszi. A struktúra bemutatásakor a negyedik, intézményfenntartói funkcióra csak utalásokat teszünk, mivel az ETT által esetlegesen létrehozandó intézmények menedzsmentjét minden esetben elkülönülten kell majd kialakítani. Ennek megfelelően a javasolt struktúra három funkcióra koncentrál:

- a) euro-atlanti integráció támogatása
- b) forráskoordináció
- c) intézményközi együttműködések ösztönzése.

A funkciók komplexitása szükségessé teszi, hogy azok ellátását a menedzsmenten belül is elkülönítsék – biztosítva egyben a megfelelő koordinációt is.

5.1 Euro-atlanti integráció támogatása

Az első funkció alapvetően politikai természetű feladatokat takar, amelyek ráadásul szorosan kapcsolódnak a két szomszédos ország kormányai, illetve Ukrajna és az Európai Unió közötti együttműködés kereteihez, napirendjéhez. Az ETT saját hatáskörben nem képes Ukrajna euro-atlanti integrációs folyamatát irányítani, de minta értékű kezdeményezésként hatékonyan járulhat hozzá.

Mivel a magyar kormány részéről az elmúlt években komoly (főként) anyagi segítség érkezett Kárpátaljára, és a két miniszterelnök találkozásán ennek a támogatási programnak a kiszélesítéséről is szó esett, várható, hogy az ország legnyugatibb megyéje továbbra is fontos szerepet fog játszani az uniós közeledés szempontjából.

A stratégia kapcsolódó beavatkozásai szerepüket tekintve három csoportba sorolhatóak.

a) Uniós ismeretek, tapasztalatok átadása, az uniós standardok meghonosítása Kárpátalján

- Környezetügyi szemléletformáló kampányok a helyi lakosság számára
- Erőforrás-hatékony energiahasznosítás (megújuló energia hasznosítása, közintézmények energetikai modernizációja)
- Rentábilis hulladékgazdálkodási rendszer kiépítése Kárpátalján a magyar oldal közreműködésével
- A teljes körű víziközmű-szolgáltatás biztosítása
- Az akut környezeti problémákról közös adatbázis készítése
- Tájrehabilitációs pilot projektek kidolgozása és megvalósítása
- (Vállalkozásfejlesztési) szaktanácsadó és mentorhálózat megszervezése (platform létrehozása)
- Vállalkozói készségek fejlesztése
- Vállalkozásfejlesztési szolgáltatáscsomagok összeállítása
- Vállalkozásösztönző kampányok szervezése: jó példák, gyakorlatok bemutatása
- Üzleti klub felállítása
- Agrár-együttműködési platform létrehozása
- Agrárszaktudás közvetítése, agrárakadémia létesítése: gazdaképzési programok indítása
- Agráripari tudásbázis működtetése
- A magyar oldali tudás és tapasztalat célzott átadása
- A képzési struktúra határon átnyúló integrálása: az oktatott szakmák és a kapcsolódó férőhelyek összehangolása
- Közlekedésfejlesztési együttműködési platform létrehozása

b) A kárpátaljai gazdaság és társadalom uniós integrációjának támogatása

- Üzleti klub felállítása
- Befektetősegítő „egyablakos ügyintézés” támogatása
- Térségmarketing-tevékenység
- Rendezvényszervezési együttműködések, határon átnyúló társadalmi kapcsolatok erősítése
- Civil kezdeményezések és civil hálózatépítés támogatása
- Határon átnyúló településközi kapcsolatok támogatása

c) A Tisza ETT uniós elveknek megfelelő belső intézményi integrációjának kialakítása

- Rentábilis hulladékgazdálkodási rendszer kiépítése Kárpátalján a magyar oldal közreműködésével
- A teljes körű víziközmű-szolgáltatás biztosítása
- Az akut környezeti problémákról közös adatbázis készítése
- (Vállalkozásfejlesztési) szaktanácsadó és mentorhálózat megszervezése (platform létrehozása)
- Üzleti klub felállítása
- Agrár-együttműködési platform létrehozása
- A képzési struktúra határon átnyúló integrálása: az oktatott szakmák és a kapcsolódó férőhelyek összehangolása
- Befektetősegítő „egyablakos ügyintézés” támogatása
- Térségmarketing-tevékenység
- Közlekedésfejlesztési együttműködési platform létrehozása

A háromféle szerepkör egyben kijelöli azokat a feladatokat is, amelyeket a menedzsmentnek e téren el kell látnia: segítenie kell a magyarországi tapasztalatok ukrain átvetelét, hozzá kell járulnia, hogy a kárpátaljai gazdaság és társadalom minél erősebben kapcsolódjon az uniós keretrendszerhez, valamint hozzá kell járulnia a két határ menti megye uniós keretek közötti integrációjához. Ezt a feladategyüttest részben az elnök és a társelnök, részben az igazgató és az igazgató-helyettes láthatja el.

A fejlesztések megvalósítása ugyanakkor feltételezi a pozitív, támogató kormány szintű hozzáállást is. Ennek megfelelően javasoljuk, hogy a Tisza ETT

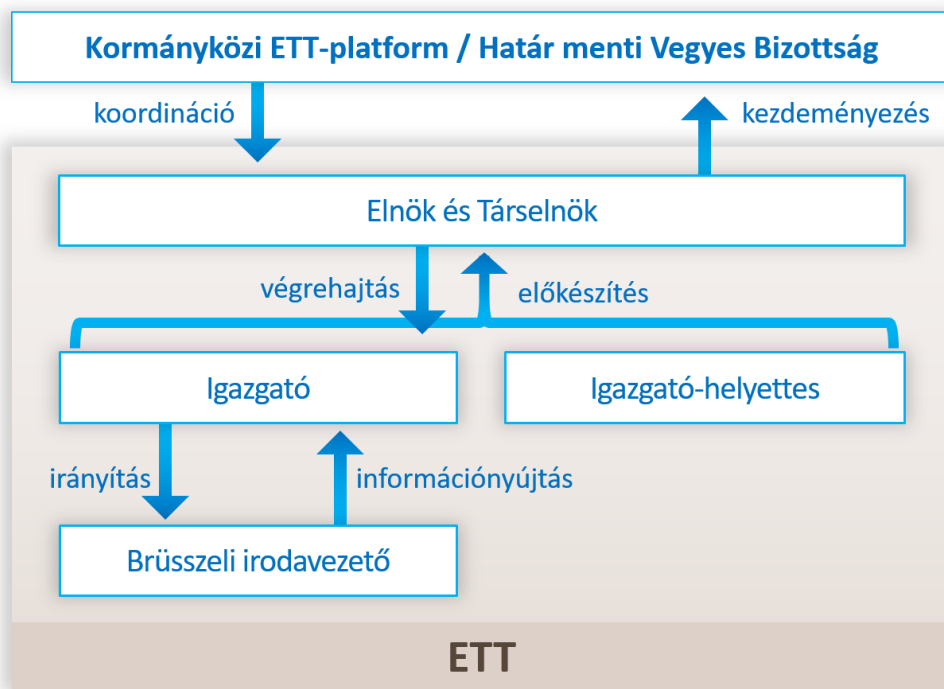
- hozzon létre egy rendszeresen ülésező konzultációs platformot, amelynek a két kormány minisztériumi szakértői is tagjai, vagy
- kezdeményezze a magyar-ukrán határ menti vegyes bizottság újraindítását, és ezen belül a Tisza ETT kapjon meghatározó szerepet.

Mindkét esetben kialakítható egy olyan környezet, amely lehetővé teszi az egyes ágazati és területi beavatkozásokra vonatkozó egyeztetések lefolytatását, a kapcsolódó kormányzati lépések felgyorsítását, a finanszírozási háttér beazonosítását, biztosítását. Erre azért is szükség van, mert bizonyos lépésekhez a két megye kompetenciája nem lesz elegendő.

Külön is kiemelnénk a Tisza ETT térségmarketingjével kapcsolatos feladatokat. Maga a társulás megalapítása pozitív visszhangot kapott az uniós intézményekben, mivel ez volt az első olyan ETT, amelynek harmadik országbeli entitás is tagja, ráadásul a Keleti Partnerségen belül prioritásként kezelt Ukrajnából. Ezt a pozitív megítélést fent kell tartani, meg kell erősíteni, kapcsolatokat kell kiépíteni minél több uniós intézménnyel, szakpolitikai referenssel, hiszen ezzel egyszerre növelhető a társulás tekintélye és javítható Magyarország és Ukrajna megítélése. Ahhoz, hogy ez a marketingmunka eredményes legyen, egyrészt muszáj megnyerni a két ország kormányának támogatását, amit egy kormányközi memorandum biztosíthatna; másrészt a kapcsolattartásnak angolul kellene történnie; és megfontolandó egy állandó képviselő létrehozása Brüsszelben. Ehhez esetleg Magyarország biztosíthatná a megfelelő helyszínt, ezzel is csökkentve az ETT anyagi terheit. Az irodán keresztül legalább egy, angolul kiválóan beszélő és az uniós intézményrendszert ismerő munkatárs foglalkoztatásával kellene garantálni az ETT megjelenítését. Maga az iroda az alábbi feladatokat láthatná el:

- az ETT hivatalos képviselője az uniós intézmények irányában (kapcsolattartás, folyamatos jelenlét, részvétel a szakpolitikai rendezvényeken)
- ETT-s rendezvények, workshopok, kiállítások szervezése
- információs szolgáltatás az ETT-s szereplők irányában a brüsszeli politika, a pályázati lehetőségek témájában
- partnerségépítés (ETT-s, irodai szinten, valamint az ETT különböző ágazati szereplői számára)
- a térség turisztikai és befektetési lehetőségeinek kijánálása, befektetői szemináriumok szervezése
- az ukrán csatlakozási folyamathoz kapcsolódó tájékoztatási tevékenységek.

Az euro-atlanti csatlakozáshoz kapcsolódó menedzsmentfeladatokat tehát összefoglaló módon elsősorban az ETT politikai reprezentációját ellátó elnök és társelnök (lehetőleg együttes) megjelenései, a két kormány bevonásával kialakítandó egyeztetési platform (vagy vegyes bizottság), valamint egy brüsszeli iroda láthatná el leghatékonyabban.

37. ábra: Az euro-atlanti integráció támogatásának javasolt menedzsmentje

5.2 Forráskoordináció

A forráskoordinációs funkció önmagában is egy összetett feladat, mivel magába foglalja:

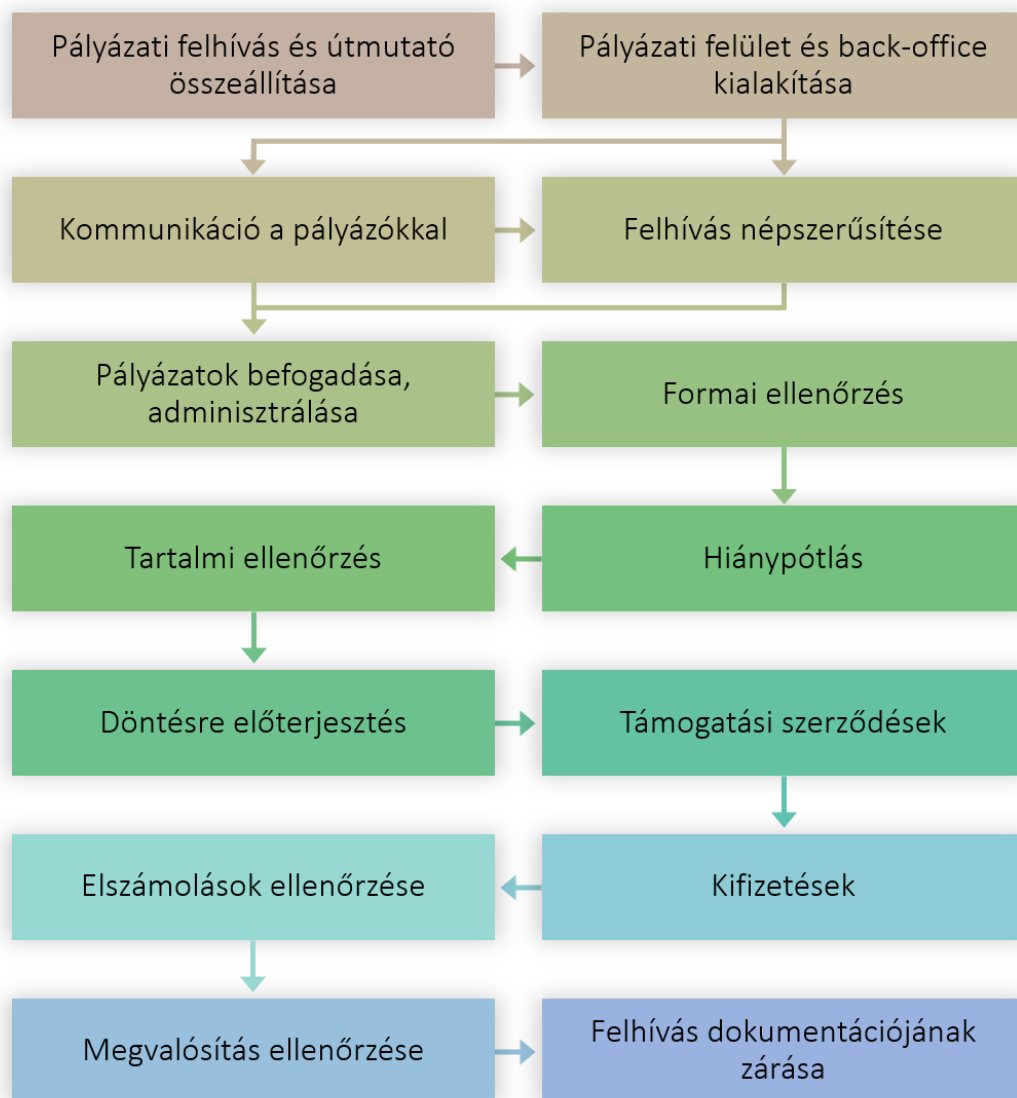
- a forrástérkép elkészítését, folyamatos karban tartását;
- a kiírókkal történő kapcsolattartást;
- a projektfejlesztést, pályázatírást;
- a projektmenedzsmentet és
- a kisprojekt-alap működtetését.

A feladatok komplexitása szükségessé teszi, hogy legalább a kisprojekt-alappal kapcsolatos tennivalókat elkülönülten kezeljük. Ez nem jelenti azt, hogy nem végezhetik ugyanazok a személyek a pályázatírást és a beérkező pályázatok adminisztrációját, sőt, az egyikben szerzett tapasztalatok segítik a másik tevékenység sikerre vitelét is, de az erőforrások gondos tervezése nélkül ez a helyzet károszt eredményezhet.

A stratégia megvalósításához szükséges pénzügyi háttérrel – az előző fejezetben bemutatott – pályázati rendszereken keresztül lehet biztosítani. A sikeres pályázati tevékenység a kiírások folyamatos figyelemmel kísérését teszi szükségessé. Nemcsak a projektek megvalósítását, hanem az ETT napi működtetését is finanszírozni kell, ezért célszerű folyamatosan aktív pályázási munkára

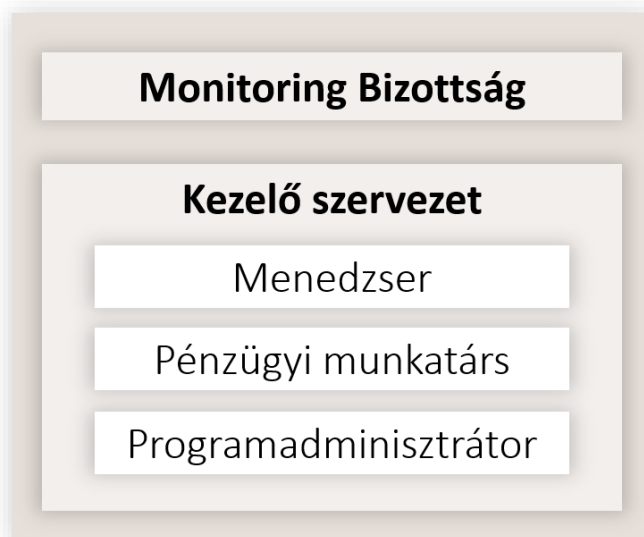
berendezkedni. Ez minimálisan egy fő projektmenedzsert és egy fő pályázati adminisztrátort tételez fel, akik angolul is képesek pályázatok összeállítására és implementálására.

A kisprojekt-alap (KPA) működtetése rendkívül összetett feladat. Magába foglalja a felhívások összeállítását, megjelentetését, népszerűsítését, a pályázókkal történő konzultációt, a pályázatok adminisztrációját, a szerződéskötést, a finanszírozási és ellenőrzési tevékenységeket egyaránt – mindezt magyar és ukrán nyelven is. Az alábbi ábrán áttekintést nyújtunk a teljes folyamatról.

38. ábra: A Tisza Kisprojekt-alap működési sémája

A fenti ábra alapján világosan látszik, hogy a KPA egy komplett programmenedzsmentet tételez fel, amelynek legalább az alábbi elemeket tartalmaznia kell:

39. ábra: A Tisza KPA menedzsmentszervezete

A Monitoring Bizottság (MB) hozza a döntéseket: a felhívásokat jóváhagyja, a nyertes pályázókról szóló döntéseket meghozza, a Kezelő Szervezet (KSZ) javaslatai alapján, valamint elfogadja az adott kiírás lezárásáról szóló jelentést. Ezen kívül az MB engedélyezi a pályázókkal megkötött szerződések módosítását, valamint a szerződések meghosszabbítását, illetve dönt a vitás esetekben.

A Kezelő Szervezetnek minimum három munkatársa van, akik a KPA lebonyolításáért felelősek. Az alap kis értékű beavatkozásokkal segíti majd a települési önkormányzatokat, intézményeket, civil szervezeteket. Ennek megfelelően célszerű alacsonyabb összeghatárral dolgozni (pl. 50 ezer euró), valamint egységköltség alapú elszámolási rendszert kialakítani. Ez nemcsak a pályázók számára egyszerűsíti az eljárásokat, hanem a KSZ szintjén is. Ebben az esetben a háromfős állomány nem szuboptimális megoldás.

A menedzser felel az egész program koordinációjáért és a szakmai tartalmak és eljárások kidolgozásáért. A pénzügyi munkatárs intézi az alap és az egyes pályázatok finanszírozásával kapcsolatos ügyeket, míg az adminisztrátor az ügyintézési feladatokat látja el. Fontos, hogy mindhárom személynek mindkét nyelven képesnek kell lennie a kommunikációra, hiszen a teljes folyamatot és a kapcsolódó össze dokumentumot magyarul és ukránul is biztosítani kell.

Amennyiben a KPA éves szinten nem kezel jelentős összegeket, megoldható, hogy a KSZ és a Tisza ETT projektmenedzsmentje között teljes személyi átfedés legyen. Ebben az esetben a forráskoordinációs feladatokat három fővel el lehet látni. Ha a KPA komolyabb összegek fölött fog rendelkezni, akkor a két funkciót muszáj lesz szétválasztani.

5.3 Intézményközi együttműködések ösztönzése

Az ETT harmadik funkciója talán a legegyszerűbb, hiszen a határ két oldalán működő intézmények némelyike az ETT kezdeményezéseitől függetlenül is együttműködik a partnereivel. Ezt az ENI-felhívások is ösztönzik.

Az ETT menedzsmentjének ugyanakkor különös feladata, hogy ezeket az együttműködések a stratégia elvei alapján segítse elő, minden szektorban, minél szélesebb stakeholder-körben.

A feladat gyakorlatilag a megfelelő intézmények, önkormányzatok, szervezetek közötti kapcsolatok kialakítását, az ehhez szükséges stakeholder-elemzéseket, műhelyeket, meetingeket, közös rendezvényeket, partnerkiközvetítéseket tartalmazza, amit az igazgató és az igazgató-helyettes el is tudnának végezni. Nagyon fontos eleme ennek a tevékenységnek a stratégia egyes beavatkozásaihoz kapcsolódó érdekelt szereplők felkutatása és együttműködésre, fejlesztésekre ösztönzése.

Amennyiben az együttműködésből projektek következnének, azok kidolgozása, szakmai támogatása már a forráskoordinációs csapat feladata lesz.

6. A stratégia megvalósításának ütemezése

6.1 A tevékenységek csoportosítása

A tervezett aktivitások, projektek ütemezését több tényező is meghatározza. Ezek között a legfontosabb az adott projekt természete.

a) Partnerség- és kapacitásépítés

Az ismertetett aktivitások egy része olyan menedzsment- és szakmai koordinációs kapacitások, valamint szakmai partnerségek kialakítását tartalmazza, amelyek megítélésünk szerint elengedhetetlenül szükségesek a konkrét fejlesztési beavatkozások megvalósításához. Ezeknek az akcióknak alacsony a költségigényük, elsősorban az ETT menedzsmentjére rónak jelentős szervezési, adminisztratív feladatokat, amelynek költségei jórészt fedezhetőek a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium által éves rendszerességgel az ETT-k működési költségeire biztosított költségvetési támogatásból.

Ezáltal egyrészt létrejönnek a további fejlesztések megvalósítását előkészítő, koordináló szakmai műhelyek, amelyeken belül termékeny együttműködés indulhat meg a tagok között, újabb projekteket, akciókat generálva; másrészt egy széles szakmai kör számára válik láthatóvá az ETT működése és haszna. Ezek a műhelyek, platformok hatékonyan járulhatnak hozzá a többi projekt előkészítéséhez, megvalósításához.

Az ide sorolható tevékenységek:

- PK_01 Regionális hulladék-újrahasznosító és -ártalmatlanító vállalkozás(ok) létrehozása
- PK_02 Víziközmű-partnerség kialakítása
- PK_03 Vállalkozásfejlesztési szaktanácsadó és mentorhálózat megszervezése
- PK_04 Üzleti klub felállítása
- PK_05 Agrár-együttműködési platform létrehozása
- PK_06 Agrártermelés összehangolása
- PK_07 A határ két oldalán működő szakképző intézmények közötti együttműködési megteremtése: szakmai kerekasztal
- PK_08 Munkaügyi együttműködési platform létrehozása és működtetése
- PK_09 A munkaügyi platformmal szorosan együttműködő munkaerőpiaci integrációs munkacsoport/szervezet létrehozása és működtetése
- PK_10 Közlekedésfejlesztési együttműködési platform létrehozása

- PK_11 Gyógyvízre alapozott egészségturisztikai együttműködés
- PK_12 Közös termálklaszter létrehozása az ETT területén
- PK_13 Turisztikai szolgáltatók közötti térségi együttműködés segítése
- PK_14 Turisztikai desztinációmenedzsment szervezet létrehozása
- PK_15 Határon átnyúló településközi kapcsolatok támogatása (fórumok, találkozók)

A létrehozandó platformok az intézményesülés különböző szintjét képviselik, a hálózati partnerségtől (pl. PK_03, PK_06, PK_13) a formalizált műhelyeken át (pl. PK_04, PK_05, PK_07) az önálló integrált intézményi entitások kialakításáig (pl. PK_01, PK_12, PK_14). A tevékenységek megvalósításának időigénye alapvetően függ attól, hogy a létrehozni kívánt platform a három típus közül melyikbe sorolható be.

b) Szoft tevékenységek

A második csoportot olyan szoft jellegű projektek jelentik, amelyek nem humán kapacitások biztosítását célozzák, hanem konkrét akciókat tartalmaznak – beruházási elemek nélkül. Ide tartozik a tervezett aktivitások legnagyobb része.

- S_01 Környezetügyi szemléletformáló kampányok a helyi lakosság számára (vízszennyezés, hulladékhiererchia, energetika)
- S_02 Ártéri tájgazdálkodási stratégia kidolgozása
- S_03 Megújuló energiaforrások felmérése, energiapotenciál-térkép összeállítása
- S_04 Energetikai stratégia kidolgozása
- S_05 Energetikai projektek előkészítése
- S_06 A hulladékfeldolgozási szükségletek és a meglévő hulladékfeldolgozó kapacitások feltárása és összehangolása
- S_07 Víziközmű-szolgáltatás biztosítása - jó gyakorlatok átadása
- S_08 Szennyvíztisztító telepek gazdasági és energiahatékonyságának értékelése
- S_09 Tervdokumentációk és előzetes költségkalkulációk elkészítése a víziközmű-szolgáltatások integrációjához
- S_10 Innovatív és alternatív szennyvízkezelési technológiák terjesztése
- S_11 Az akut környezeti problémákról közös adatbázis készítése
- S_12 A határon átnyúló hatásokkal bíró tájrehabilitációra szoruló területek azonosítása
- S_13 Vállalkozói készségek fejlesztése (képzések)
- S_14 Vállalkozásfejlesztési szolgáltatáscsomagok összeállítása

- S_15 Vállalkozásösztönző kampányok szervezése
- S_16 Piacelemzések lefolytatása a befektetésösztönzéshez kapcsolódóan
- S_17 Befektetősegítő „egyablakos ügyintézés” támogatása
- S_18 Befektetés-ösztönző rendezvények szervezése
- S_19 A régió elérhetőségének javítását célzó szakmai és lobbitevékenység folytatása
- S_20 Integrált elektronikus gazdasági információs platform fejlesztése
- S_21 Kedvezményrendszer kialakítása a térségi funkciók igénybevételéhez
- S_22 Agrárszaktudás közvetítése, agrárakadémia létesítése: gazdaképzési programok indítása
- S_23 Az agrár- és élelmiszer-tudományi kutatásokat végző szervezetek kutatási kínálatának és a térségi agrárgazdaság igényeinek felmérése
- S_24 A térségi igényekhez igazodó alkalmazott agrár-innovációs kutatások lefolytatásának támogatása
- S_25 Agrár disztribúciós hálózat kialakításának ösztönzése
- S_26 Szakképzési nyílt napok szervezése
- S_27 A két szakképzési rendszer különbségeinek azonosítása, felmérése
- S_28 Szakképzési tanulmányutak, oktatói és hallgatói csereprogramok
- S_29 Szakképzési tananyagfejlesztés, vendégoktatás
- S_30 Duális szakképzés módszertanának átadása
- S_31 A képzési kínálat összehangolása
- S_32 Közös tananyagfejlesztés
- S_33 Gyakornoki programok szervezése, működtetése
- S_34 Ösztöndíjprogramok kialakítása
- S_35 Területileg összehangolt határon átnyúló közlekedésfejlesztési tervek készítése
- S_36 Tájékoztatási (lobbi) tevékenység a határon átnyúló közlekedésfejlesztési igényekről
- S_37 Örökségvédelmi, műemlék-helyreállítási tudásátadás
- S_38 Fejlesztések a valós többnyelvűség irányába
- S_39 Ukrán-magyar nyelvi központok létrehozása a határ mindkét oldalán, nyelvtanfolyamok indítása
- S_40 A térség épített, kulturális és ipari örökségét bemutató tematikus útvonalak hálózatának létrehozása
- S_41 Aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése
- S_42 ETT szintű védjegyrendszer kidolgozása
- S_43 Többnyelvű, tematikus és térségi turisztikai kiadványok megjelentetése

- S_44 Közös turisztikai portál és online turisztikai kataszter kifejlesztése
- S_45 Rendezvényszervezési koordináció, eseménynaptár összeállítása és aktualizálása
- S_46 Az új határon átnyúló desztináció bevezetése a piacra
- S_47 A térségről információt nyújtó, okostelefonokon futó alkalmazás fejlesztése
- S_48 Rendezvényszervezési tudásátadás biztosítása
- S_49 Közös, határon átnyúló sport-, ifjúsági és művészeti rendezvények, versenyek, bajnokságok szervezése
- S_50 Köznevelési és közoktatási intézmények határon átnyúló kirándulásainak támogatása
- S_51 Közösségépítő sport-, ifjúsági- és művészeti táborok, határon átnyúló csereprogramok szervezése
- S_52 Civil információs portál létrehozása
- S_53 Civil akadémia létrehozása, képzések szervezése
- S_54 Településszépítési akciók támogatása civil szervezetek bevonásával
- S_55 Szolidaritási-humanitárius akciók szervezése, adománygyűjtés, önkéntesség támogatása

A felsorolt aktivitások egy része tervezési, előkészítési feladatokat tartalmaz (pl. S_02, S_09, S_32, S_35), más részük tudásátadást szolgál (pl. S_01, S_07, S_10, S_22), egy további csoportot alkotnak a szolgáltatásfejlesztési tevékenységek (pl. S_17, S_21, S_31, S_39), de a közös rendezvények szervezése is ide tartozik (pl. S_18, S_45, S_49, S_54). A tevékenységek egy részének lebonyolítását akár a kisprojekt-alap is támogathatja, így külső erőforrások bevonása nélkül megvalósíthatóak. A legtöbb aktivitás kisebb előkészítéssel megkezdhető, egy részük rendszeresen is lebonyolítható, míg a tervezési és szolgáltatásfejlesztési feladatok nagyobb előkészítő munkát igényelnek.

c) Kis- és közepes értékű beruházások

Az előbbinél jóval kisebb csoportot alkotnak azok a projektek, amelyeknek célja valamely kisebb értékű beruházás megvalósítása.

- BK_01 Illegális hulladéklerakók felszámolásának térségi koordinálása
- BK_02 Inkubátorházak, vállalkozói központok létrehozása a határ mindkét oldalán
- BK_03 Technológiatranszfer megvalósítása, a termelés hatékonyságát növelő beruházások szakmai támogatása érdekében
- BK_04 Agrometeorológiai előrejelző és értékelő rendszer kiépítése és fenntartása
- BK_05 Minta- és oktatógazdaságok létesítése
- BK_06 Raktározási és hűtőkapacitásokat érintő projektek megvalósítása

- BK_07 Térségi feldolgozóipari kapacitásbővítő beruházások támogatása
- BK_08 A képzés színvonalának emeléséhez szükséges infrastruktúrafejlesztés és eszközbeszerzés
- BK_09 Közösségi közlekedési projektek fejlesztése és összehangolt szolgáltatásnyújtás
- BK_10 Különböző felekezetek templomainak rekonstrukciója
- BK_11 Kastélyok többfunkciós hasznosítása, rekonstrukciója
- BK_12 Népi építészeti emlékek értékmegőrző fejlesztése
- BK_13 Kiemelt jelentőségű várak rekonstrukciója és turisztikai hasznosítása
- BK_14 Ipari örökséget bemutató múzeumok létrehozása, illetve rekonstrukciója
- BK_15 Turisztikai látogatóközpontok, információs pontok kialakítása a régióban
- BK_16 Települési rendezvényhelyszínek, sportpályák kialakításának támogatása
- BK_17 Civil inkubátorházak és információs pontok kialakítása

Ezeknek a fejlesztéseknek az ütemezését nagyban meghatározza a rendelkezésre álló források elérhetősége, a pályázati kiírások megjelenésének időpontja. Besorolásuknál figyelembe vettük az esetlegesen szükséges előkészítési tevékenységeket is.

d) Nagy értékű beruházások

Végül külön csoportba sorolhatjuk azokat a projekteket, amelyek keretében nagyobb értékű beruházásokra kerül sor. Ezekből viszonylag keveset azonosítottunk be a stratégiában, és ezek a legtöbb esetben az ETT kompetenciáin túlmutató tevékenységeket tartalmaznak.

- BN_01 Az ártéri tájgazdálkodási stratégia alapján pilot projekt megvalósítása
- BN_02 Energetikai pilot projektek megvalósítása
- BN_03 Tájrehabilitációs pilot projektek kidolgozása és megvalósítása (Aknaszlatina, Nagymuzsaly)
- BN_04 Új közúti határátkelők létesítése és a meglévők fejlesztése
- BN_05 A meglévő közúti átmenetek elérhetőségének javítása
- BN_06 Határon átnyúló relevanciával bíró ukrajnai útszakaszok felújítása, szilárd burkolattal történő ellátása

Itt a megvalósítást a források rendelkezésre állásán túlmenően a politikai feltételek is befolyásolják: általában a két kormány együttműködését is feltételezik (lásd a menedzsmentről szóló fejezet javaslatait).

6.2 A tevékenységek javasolt ütemezése

A fentiek alapján az egyes tevékenységek ütemezésére vonatkozóan az alábbi javaslatot tesszük.

PT_01 Környezetügyi integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Erőforrás-hatékony tájhasználat	S_01 Környezetügyi szemléletformáló kampányok a helyi lakosság számára (vízszennyezés, hulladékhiererchia, energetika)									
	S_02 Ártéri tájgazdálkodási stratégia kidolgozása									
	BN_01 Az ártéri tájgazdálkodási stratégia alapján pilot projekt megvalósítása									
	S_03 Megújuló energiaforrások felmérése, energiapotenciál-térkép összeállítása									
	S_04 Energetikai stratégia kidolgozása									
	S_05 Energetikai projektek előkészítése									
	BN_02 Energetikai pilot projektek megvalósítása									
Krónikus környezetügyi problémák kezelése	S_06 A hulladékfeldolgozási szükségletek és a meglévő hulladékfeldolgozó kapacitások feltárása és összehangolása									
	PK_01 Regionális hulladék-újrahasznosító és -ártalmatlanító vállalkozás(ok) létrehozása									
	BK_01 Illegális hulladéklerakók felszámolásának térségi koordinálása									
	S_07 Víziközmű-szolgáltatás biztosítása - jó gyakorlatok átadása									
	PK_02 Víziközmű-partnerség kialakítása									
	S_08 Szennyvíztisztító telepek gazdasági és energiahatékonyságának értékelése									
	S_09 Tervdokumentációk és előzetes költségkalkulációk elkészítése a víziközmű-szolgáltatások integrációjához									
	S_10 Innovatív és alternatív szennyvízkezelési technológiák terjesztése									

PT_01 Környezetügyi integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Akut környezeti problémák kezelése	S_11 Az akut környezeti problémákról közös adatbázis készítése									
	S_12 A határon átnyúló hatásokkal bíró tájrehabilitációra szoruló területek azonosítása									
	BN_03 Tájrehabilitációs pilot projektek kidolgozása és megvalósítása (Aknaszlatina, Nagymuzsaly)									

PT_02 Gazdasági integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Vállalkozás- fejlesztés	PK_03 Vállalkozásfejlesztési szaktanácsadó és mentorhálózat megszervezése									
	S_13 Vállalkozói készségek fejlesztése (képzések)									
	S_14 Vállalkozásfejlesztési szolgáltatáscsomagok összeállítása									
	S_15 Vállalkozásösztönző kampányok szervezése									
	BK_02 Inkubátorházak, vállalkozói központok létrehozása a határ mindkét oldalán									
Befektetés- ösztönzés	PK_04 Üzleti klub felállítása									
	S_16 Piacelemzések lefolytatása a befektetésösztönzéshez kapcsolódóan									
	S_17 Befektetősegítő „egyablakos ügyintézés” támogatása									
	S_18 Befektetés-ösztönző rendezvények szervezése									
	S_19 A régió elérhetőségének javítását célzó szakmai és lobbitevékenység folytatása									
	S_20 Integrált elektronikus gazdasági információs platform fejlesztése									
	S_21 Kedvezményrendszer kialakítása a térségi funkciók igénybevételéhez									
Agrárgazdasági integráció	PK_05 Agrár-együttműködési platform létrehozása									
	S_22 Agrárszaktudás közvetítése, agrárakadémia létesítése: gazdaképzési programok indítása									
	S_23 Az agrár- és élelmiszer-tudományi kutatásokat végző szervezetek kutatási kínálatának és a térségi agrárgazdaság igényeinek felmérése									
	S_24 A térségi igényekhez igazodó alkalmazott agrár-innovációs kutatások lefolytatásának támogatása									
	BK_03 Technológiatranszfer megvalósítása, a termelés hatékonyságát növelő beruházások szakmai támogatása érdekében									
	BK_04 Agrometeorológiai előrejelző és értékelő rendszer kiépítése és fenntartása									
	BK_05 Minta- és oktatógazdaságok létesítése									
	PK_06 Agrártermelés összehangolása									
	BK_06 Raktározási és hűtőkapacitásokat érintő projektek megvalósítása									
	BK_07 Térségi feldolgozóipari kapacitásbővítő beruházások támogatása									
	S_25 Agrár disztribúciós hálózat kialakításának ösztönzése									

PT_03 Munkaerőpiaci integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
A szakképzési rendszerek összehangolása	PK_07 A határ két oldalán működő szakképző intézmények közötti együttműködési megteremtése: szakmai kerekasztal									
	S_26 Szakképzési nyílt napok szervezése									
	S_27 A két szakképzési rendszer különbségeinek azonosítása, felmérése									
	S_28 Szakképzési tanulmányutak, oktatói és hallgatói csereprogramok									
	S_29 Szakképzési tananyagfejlesztés, vendégoktatás									
	S_30 Duális szakképzés módszertanának átadása									
	BK_08 A képzés színvonalának emeléséhez szükséges infrastruktúrafejlesztés és eszközbeszerzés									
	S_31 A képzési kínálat összehangolása									
	S_32 Közös tananyagfejlesztés									
	S_33 Gyakornoki programok szervezése, működtetése									
	S_34 Ösztöndíjprogramok kialakítása									
Együttműködés a munkaerőpiaci kereslet és kínálat összehangolása érdekében	PK_08 Munkaügyi együttműködési platform létrehozása és működtetése									
	PK_09 A munkaügyi platformmal szorosan együttműködő munkaerőpiaci integrációs munkacsoport/szervezet létrehozása és működtetése									
A határon átnyúló munkaerőmozgás keretfeltételeinek biztosítása	PK_10 Közlekedésfejlesztési együttműködési platform létrehozása									
	S_35 Területileg összehangolt határon átnyúló közlekedésfejlesztési tervek készítése									
	S_36 Tájékoztatási (lobbi) tevékenység a határon átnyúló közlekedésfejlesztési igényekről									
	BK_09 Közösségi közlekedési projektek fejlesztése és összehangolt szolgáltatásnyújtás									
	BN_04 Új közúti határátkelők létesítése és a meglévők fejlesztése									
	BN_05 A meglévő közúti átmenetek elérhetőségének javítása									
	BN_06 Határon átnyúló relevanciával bíró ukrainai útszakaszok felújítása, szilárd burkolattal történő ellátása									

PT_04 Társadalmi integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Örökségvédelem, örökséggondozás, örökségturizmus	S_37 Örökségvédelmi, műemlék-helyreállítási tudásátadás									
	BK_10 Különböző felekezetek templomainak rekonstrukciója									
	BK_11 Kastélyok többfunkciós hasznosítása, rekonstrukciója									
	BK_12 Népi építészeti emlékek értékmegőrző fejlesztése									
	BK_13 Kiemelt jelentőségű várak rekonstrukciója és turisztikai hasznosítása									
	BK_14 Ipari örökséget bemutató múzeumok létrehozása, illetve rekonstrukciója									
	S_38 Fejlesztések a valós többnyelvűség irányába									
	S_39 Ukrán-magyar nyelvi központok létrehozása a határ mindkét oldalán, nyelvtanfolyamok indítása									
	S_40 A térség épített, kulturális és ipari örökségét bemutató tematikus útvonalak hálózatának létrehozása									
Turisztikai együttműködés	PK_11 Gyógyvízre alapozott egészségturisztikai együttműködés									
	PK_12 Közös termálk拉斯ter létrehozása az ETT területén									
	S_41 Aktív turisztikai szolgáltatások és infrastruktúra fejlesztése									
	PK_13 Turisztikai szolgáltatók közötti térségi együttműködés segítése									
	S_42 ETT szintű védjegyrendszer kidolgozása									
	PK_14 Turisztikai desztinációmenedzsment szervezet létrehozása									
	BK_15 Turisztikai látogatóközpontok, információs pontok kialakítása a régióban									
	S_43 Többnyelvű, tematikus és térségi turisztikai kiadványok megjelentetése									
	S_44 Közös turisztikai portál és online turisztikai kataszter kifejlesztése									
	S_45 Rendezvényszervezési koordináció, eseménynaptár összeállítása és aktualizálása									
	S_46 Az új határon átnyúló desztináció bevezetése a piacra									
	S_47 A térségről információt nyújtó, okostelefonokon futó alkalmazás fejlesztése									

PT_04 Társadalmi integráció		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023	2024	2025
Társadalmi és településközi együttműködések támogatása	S_48 Rendezényszervezési tudásátadás biztosítása									
	BK_16 Települési rendezvényhelyszínek, sportpályák kialakításának támogatása									
	S_49 Közös, határon átnyúló sport-, ifjúsági és művészeti rendezvények, versenyek, bajnokságok szervezése									
	S_50 Köznevelési és közoktatási intézmények határon átnyúló kirándulásainak támogatása									
	S_51 Közösségépítő sport-, ifjúsági- és művészeti táborok, határon átnyúló csereprogramok szervezése									
	S_52 Civil információs portál létrehozása									
	S_53 Civil akadémia létrehozása, képzések szervezése									
	BK_17 Civil inkubátorházak és információs pontok kialakítása									
	S_54 Településszépítési akciók támogatása civil szervezetek bevonásával									
	S_55 Szolidaritási-humanitárius akciók szervezése, adománygyűjtés, önkéntesség támogatása									
	PK_15 Határon átnyúló településközi kapcsolatok támogatása (fórumok, találkozók)									

III. MELLÉKLET

Testvér-települési és együttműködési szerződések a Tisza ETT területén

Beregszász

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Együttműködési szerződés	Beregszászi Városi Tanács	Nyíregyháza	2007	Aktív

Munkács

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás dátuma	Aktív/Passzív
Testvérvárosi szerződés Munkács és Kisvárdra között	Munkács	Kisvárdra	2011.03.17	Aktív
Testvérvárosi szerződés Nyírmeggyes és Munkács között	Munkács	Nyírmeggyes	2008.02.04	Passzív
Testvérvárosi szerződés Mátészalka és Munkács között	Munkács	Mátészalka	2009.10.11	Aktív

Ungvár

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Testvérvárosi szerződés	Ungvár	Nyíregyháza	1991	Aktív

Huszt

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Testvérvárosi szerződés	Huszt	Nyírbátor	2012.01.10	Aktív

Csap

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Testvérvárosi szerződés	Csap	Záhony	2007	Aktív

Beregszászi járás

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Asztélyi községi tanács	Bököny	2008	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Asztélyi községi tanács	Beregsurány	2004	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Asztélyi községi tanács	Berkesz	2009	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Bótrágyi községi tanács	Ramocsaháza	2003	Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Beregújfalui községi tanács	Tizsakóród	2008	Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Nagybereg-i községi tanács	Szakoly	2004	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Hetyeni községi tanács	Tizsakerecseny		A szerződés aláírása szükségeltetik
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Gecsei községi tanács	Nyírtét	2012	Aktív

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Guti községi tanács	Újfehértó	2007	Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Dédai községi tanács	Beregdaróc		Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Kovászói községi tanács	Nyírkáta	2014	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Kaszonyi községi tanács	Barabás	2011	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Muzsalyi községi tanács	Nyírcsászári	2013	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Csetfalvai községi tanács	Tiszadob	2000	Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Csomaini községi tanács	Csaroda	2005	Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Jánosi községi tanács	Dombrád	2008	Aktív

Nagyszőlősi járás

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Testvérvárosi szerződés	Nagyszőlős	Nyírbátor	2003	
Testvér-település-szerződés	Tiszaújlak	Nagyszekeres	2012	
Testvér-település-szerződés	Tiszaújlak	Sonkád	2012	

Volóci Járás

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Testvér-települési szerződés	Verebes községi tanács	Ajak	2012	Aktív

Munkácsi járás

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Beregrákos	Nyírtelek	2015	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Derceni községi tanács	Fényeslitke	2012	Aktív

Szolyvai járás

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Szolyvai városi tanács	Nyírmeggyes	2010	Aktív

Técsői járás

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Határmenti területek együttműködési szerződése	Técsői járás	Baktalórántháza	2013	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Técsői városi tanács	Nagykálló	2004	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Técsői városi tanács	Baktalórántháza	2008	Aktív

Ungvári járás

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Nagydobrony községi tanács	Ajak	2007	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Gálocsi községi tanács	Tiszabездéd	2012	Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Eszenyi községi tanács	Tizzaszentmárton	2012	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Kisdobronyi községi tanács	Demecser	2005	A szerződés aláírása sügégettetik

Szerződés	Kárpátaljai fél	Külföldi fél	Aláírás éve	Aktív/Passzív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Téglási községi tanács	Zsurk	2012	Aktív
Szerződés testvér-települési és együttműködési kapcsolatokról	Császlóci községi tanács	Ajak	2011	Aktív

Az ukrán-magyar határon tervezett határátkelők főbb jellemzői²⁰⁴²⁰⁵

A közúti kapcsolat megnevezése		Az út jellege és száma		A forgalom jellege	Projekt-típus	Beruházási költség összesen (millió Ft)	Megalósíthatóság (pontszám)	MCA összes pontszám
Magyarország	Ukrajna	Magyarország	Ukrajna					
Záhony	Chop (Csap)	országos (új, M34 gyorsforgalmi út)	országos (M06, E753)	korlátozás nélkül	új határátkelő kialakítása gyorsforgalmi úti fejlesztéssel	51 646,80	15,33	100
Záhony	Chop (Csap)	országos (4. sz. főút, E753)	országos (M06, E753)	korlátozás nélkül	meglévő határátkelő fejlesztése	1 000,25	27,17	100
Beregsurány	Astei (Asztély)	országos (41. sz. főút)	országos (T0727)	korlátozás nélkül	folyamatban lévő határátkelő fejlesztések	1 586,30	34,58	100
Tiszaújváros	Vary (Mezővári)	önkormányzati	önkormányzati	személy- és teherforgalom 3,5 t-ig	új határátkelő kialakítása mellékúti fejlesztések	3 928,77	24,25	95,31
Tiszaszentmárton	Solvka (Szalóka)	önkormányzati	önkormányzati	személy- és teherforgalom 3,5 t-ig	új határátkelő kialakítása mellékúti fejlesztések	3 212,39	24,25	86,92
Beregsurány	Dyida (Beregdéda)	önkormányzati	önkormányzati	személy- és teherforgalom 3,5 t-ig	új határátkelő kialakítása mellékúti fejlesztések	1 417,64	26,5	86,44
Beregsurány	Dyida (Beregdéda)	országos (új, M3 gyorsforgalmi út)	országos (M24)	korlátozás nélkül	új határátkelő kialakítása gyorsforgalmi úti fejlesztéssel	80 007,77	15,17	80,38
Magosliget	Tysobyken (Tiszabökény)	önkormányzati	önkormányzati	személy- és teherforgalom 3,5 t-ig	új határátkelő kialakítása mellékúti fejlesztések	1 689,67	27,5	72,19
Szatmárcseke	Badalovo (Badaló)	önkormányzati	önkormányzati	személy- és teherforgalom 3,5 t-ig	új határátkelő kialakítása mellékúti fejlesztések	6 714,64	24,25	63,2
Kispalád	Velika Palad (Nagypalád)	országos (41132. j. út)	önkormányzati	személy- és teherforgalom 3,5 t-ig	új határátkelő kialakítása mellékúti fejlesztések	1 932,65	28	59,54
Barabás	Koson (Mezőkaszony)	országos (4121. j. út)	országos (M25)	személyforgalom (kivéve autóbusz), korlátozott nyitvatartás	meglévő határátkelő fejlesztése	556,08	25,21	57,99
Nagyhódos	Velika Palad (Nagypalád)	országos (41133. j. út)	önkormányzati	személy- és teherforgalom 3,5 t-ig	folyamatban lévő határátkelő fejlesztés	1 737,29	33,08	56,4
Beregsurány	Berehove (Beregszász)	országos (4122. j. út)	önkormányzati	személy- és teherforgalom 3,5 t-ig	új határátkelő kialakítása mellékúti fejlesztések	2 250,12	26,5	52,66
Tiszaújváros	Vilok (Tiszaújváros)	országos (491. sz. főút)	országos (T0707)	személy- és teherforgalom 3,5 t-ig	meglévő határátkelő fejlesztése	538,35	26,54	52,16
Lónya	Horonhlab (Kisharangláb)	országos (41111. j. út)	országos (T0714)	személyforgalom (kivéve autóbusz) korlátozott nyitvatartás	meglévő határátkelő fejlesztése	1 109,82	25,71	47,86
Uzka	Tysobyken (Tiszabökény)	önkormányzati	önkormányzati	személy- és teherforgalom 3,5 t-ig	új határátkelő kialakítása mellékúti fejlesztések	1 075,20	nem megvalósítható	

²⁰⁴ Forrás: KÖZOP-hoz illeszkedő projektek határmetszési szakaszainak megvalósíthatósági tanulmány szintű feltárása, azok hálózati hatásainak vizsgálata a magyar-ukrán határszakaszon. Átfogó megvalósíthatósági tanulmány és cselekvési terv

²⁰⁵ Az itt megjelenített költségek nettó, teljes projekt költséget jelentenek 2014. évi áron, magyar oldalon a határátkelőhely létesítését is beleértve, és figyelembe véve az általános projekt költségeket, a területszerzést, valamint 10% tartalékot. Az ukrán költségeket 310,1 HUF/EUR árfolyamon kerültek kiszámításra.

A ZÁHONY-PORT Zrt. főbb kompetenciái és kapacitásai a záhonyi átrakókörzetben található telephelyek szerinti bontásban

Telephelyek	Főbb jellemzők, kapacitások
Záhony-500-as átrakó (tengelyátszerelő, közvámraktár)	E területen történik a kiscépes rakodás fedett és nyitott rakodó pontokon, ahol a pontok egyik oldalán a normál, a másik oldalán a széles nyomtávú vágány áll rendelkezésre. A rakodás homlokvillás emelőtargoncákkal történik, melyek kiegészíthetők a küldemény jellegének megfelelő segédeszközzel, pl: bála- vagy papírtekercs megfogóval, melyekkel nagy tömegű tekercsek rakodása lehetséges. A fuvaroztató partner megrendelésére a küldeményekből egységgrakomány képezhető. Az időjárás viszontagságainak kiküszöbölésére a fedett átrakócsarnokok egyike közvámraktárként üzemel, vámfelügyelet mellett, területe 7500 m ² . A raktár széles és normál nyomtávú vágánnyal, jól kiépített közúti csatlakozással rendelkezik. A rakodási folyamatba csomagolási, manipulálási, egységgrakomány képzési tevékenységek is beépíthetők, illetve elvégezhetők a különféle árukezelési munkálatok. Kapacitás: 2 900 tonna/nap
Záhony Vegyipari Átfejtő Telep	A záhonyi vegyipari átfejtő telep lehetőséget biztosít a tartálykocsiban érkező készítmények környezetbarát átfejtésére. A zárt átfejtő rendszerek biztosítják az áru biztonságos, veszteség- és keveredés mentes átfejtését. A telepen átfejtendő: benzin (valamennyi fajtája), gázolaj és származékai, alkoholféleségek (etanol, metanol, butanol), xilol, toluol, valamint étolajféleségek. A záhonyi könnyűolaj átfejtő telepen a zárt technológiát nem igénylő kőolajszármazékok, alkoholok, aldehidek stb. átfejtése átszivattyúzással történik. A jellemző árunemek: gázolaj, benzin, sztirol, butanol, alkoholok stb. Kapacitás: 7200 tonna/nap.
Eperjeske Átrakó	Az átrakókörzet legnagyobb átrakó kapacitással rendelkező pályaudvara Eperjeske átrakó pályaudvar. Fésűs szerkezetben kiépített vágányhálózata, lehetővé teszi, hogy szélesből - normál vasúti kocsiba, ideiglenes tároláskor földre tárolja ki az árut. A megnövekedett közúti szállítási igények kielégítése érdekében, a közúti kiszolgálásra is megteremtette ZÁHONY-PORT Zrt. a műszaki lehetőséget. Az átrakó pályaudvaron a következő átrakási technológiák kapacitásai működnek: Nyitott kocsis ömlesztett áru átrakó (18000 tonna/nap); Fedett kocsis, ömlesztett áruátrakó berendezések (1800 tonna/nap); Darus átrakó (7000 tonna/nap, 500 TEU/nap)
Komoró Olajtelep	A telep átfejtő berendezései a nehézolaj-féleségek átfejtésére lettek kiépítve, de igazodva a megváltozott igényekhez jelenleg melasz átfejtésére használják széles nyomtávú tartálykocsiból normál nyomtávú vasúti, illetve közúti tartálykocsikba. Kapacitás: 7200 tonna/nap

Telephelyek	Főbb jellemzők, kapacitások
Komoró Fatároló	A telepen 2 db bakdaruval és mobil rakodógépekkel történik a közvámraktározást igénylő áruféleségek le-, át- és felrakása. 73 000 m ² burkolatlan terület közvámraktárában fa és szén tárolása, osztályozása folyik.
Komoró Közvámraktár	1996 óta működő közvámraktár. 90 ezer m ² nyitott, és 7500 m ² fedett és zárható raktárkapacitással rendelkezik a telephely. A raktárak széles és normál nyomtávolságú vágányhálózattal, jól kiépített közúti csatlakozással rendelkeznek. A Közvámraktárakban zártláncú kamerarendszer és tűzvédelmi rendszer van kiépítve. A tárolóterületeken lehetőség van különféle manipulációs tevékenységek végzésére. Az áru állagmegőrzésén és rakodásán túl vállaljuk fedett, zárt raktárunkban egységgravományok képzését, megbontását, átcsomagolást, a nyitott raktárban elsősorban faárú válogatását, méret szerinti kötegelését, pakettázását pántolással és réslécezással. A fedett közvámraktárban zártláncú kamerarendszer működik.

A Transit Group Logisztikai Központ kompetenciái és kapacitásai

Kompetenciák	Kapacitások
Átrakás, raktározás	A saját széles és normál nyomtávú iparvágánynak köszönhetően a fedett rakodó rámpák mellett egyidejűleg 90 db széles és normál vagon fogadására van lehetőség. A raktárakhoz tartozó rakodó rámpák úgy vannak kialakítva, hogy mindhárom közlekedési ágazat (közúti, széles- és normál nyomtávú vasúti) szállító eszközei minden variációban akár közvetlenül is rakodhatók. Raktár típusok: vámraktár; ÁFA-raktár; közösségi raktár. Tároló területek: fedett, zárt (40.000 m ²) ; tároló rámpák 28.000 m ² ; szabadtéri területek 300.000 m ² . A raktárok minden árutípust képesek raktározni.
Árumozgatás	A közúton és a széles-, illetve normál nyomtávú vasúton szállított áruk anyagmozgatása 2 db KKSZ-10 típusú bakdaruval történik, teherbírása 10 tonna nagy kiserelésű és súlyú áru rakodásához, fa-fűrészáru, vas- és acél termékek kötegekben, tekercsekben történő kezeléséhez, mely termékek széles vagy normál vagonból közúti vagy vasúti járműre közvetlenül rakhatók át. Továbbá: - 17 db villástargonca, teherbírása 1,5-5 tonna, raklapos, zsákos, bálás, kartonos csomagolású élelmiszeripari vagy építőipari termékek, vegyi áruk stb. mozgatásához - 6 db homlokrakodó gép, a rakodókanál mérete 0,5-2,4 m ³ , ömlesztett áru rakodásához, műtrágya, só, szemes termény stb. kezeléséhez - 1 db elektronikus közúti hídmérleg 60 tonna teherbírással - 2 db MHL 350 FUCHS ipari forgó rakodó

Kompetenciák	Kapacitások
	Mindezek mellett elvégzésre kerülnek az alábbi, árkezeléssel kapcsolatos tevékenységek: komossiózás; válogatás; egységtrakomány képzés; fóliázás
Ömlesztett árufogadás	A klasszikus kézi és gépi anyagmozgatási tevékenység mellett elvégzésre kerül a szemes, ömlesztett és folyékony áruk átrakása is. Ezen tevékenységekhez biztosított: - széles vagy normál nyomtávolságon önürítő vagonnal érkező ömlesztett áru fogadása, lefejtése, egyidejűleg közúti vagy vasúti járműre illetve tárolóba történő átrakása - rakodókapacitás: 60t / óra - ömlesztett áru egyidejű raktárkapacitása 8000 m ² -en kb. 16.000 tonna granulát, szemcsés vegyi áru, szemes termény stb.